

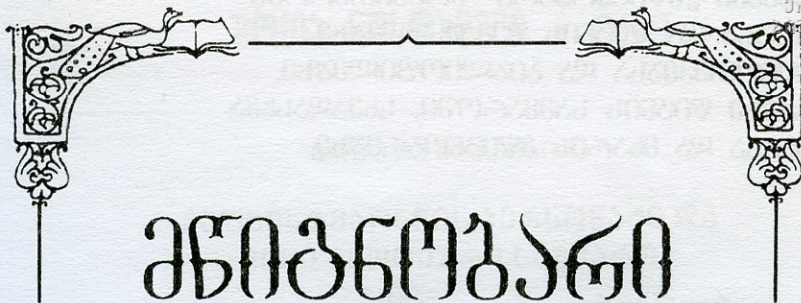
გენიბნობანი

გენიბნობანი
ზიხარეშობა

'16

850

მწიგნობარი '16

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მწიგნობართა
ასოციაციის
ყოველწლიური
ორგანო

გამოდის
1980 წლიდან

თბილისი
2016

ალმანახი „მწიგნობარი“ მოგვითხრობს
წიგნებსა და წიგნის უამქნელუფზე,
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილუფზე,
ქიებუფზე წიგნის საფყაროში, სხვადასხვა
ქვეყნისა და მხარის მწიგნობრუფზე.

მთავარი რედაქტორი

ნოდარ ტაბიკე

სარედაქციო საბჭო:

ლალი ავალიანი

რევაზ ბალანჩივაძე

შოთა კობიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)

ალექსანდრე ლორია

ლადო მინაშვილი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)

ლია ნადარეიშვილი

მინაილ ქავთარია

კელო ღელუფვა

როსტომ ჩხეიძე

ზურაბ ჭუმბურიძე

იოსებ ჭუმბურიძე

მხატვარი

ანჯორ თოდრია

გარეკანზე: შოთა რუსთაველის ფრესკა ჯერის მონასტერში.

ელგუჯა ხინთიბიძე

**ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟი და
მისი ეპოციური სამყარო**

შუასაუკუნეების ქართული კულტურა ქრისტიანული აზროვნების პროცესის კარდინალურ მიმართულებას განეკუთვნება. მასში თანმიმდევრულად ვლინდება ევროპული ქრისტიანული ცივილიზაციის ძირითადი ეტაპი. იგი თავისი განვითარების ზენიტში – XII საუკუნის დასასრულს და XIII საუკუნის დასაწყისში – მაშინდელი მსოფლიოს ქრისტიანული აზროვნების უახლესი, ყველაზე მეტად თანამედროვე ტენდენციების გამომხატველია. შუასაუკუნეების ქართული კულტურის ზენიტი კი რუსთაველის ვეფხისტყაოსანია, რომელიც ერთი სჯუკეთესო ნიმუშია აღმოსავლური და დასავლური კულტურული, კერძოდ კი ლიტერატურული, ნაკადების სინთეზისა. ამასთან ერთად, მსგავსად იმდროინდელი ქართული რელიგიურ-ფილოსოფიური და ლიტერატურული აზრის პროცესის ტიპოლოგიური რაობისა, ევროპული ქრისტიანული ცივილიზაციის კანონზომიერი კუთვნილებაა. თავისი ეპოქის მსოფლმხედველობითი და ესთეტიკური იდეალების მხატვრული რეალიზებით ვეფხისტყაოსანი მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შედეგია.

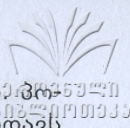
ადამიანი, რომელიც რუსთაველს შემოყავს თავის პოემაში, ყველა შემთხვევაში ერთი კუთხით დანახული, ერთი პრინციპით დახატული არ არის. მკვეთრად განსხვავდებიან, ერთი მხრივ, ცხოვრებისეული პერსონაჟები (ფატმანი, უსენი, ვაჭრები, ვეზირები, ზოგიერთი მეფე, მათ შორის ინდოეთისა – ფარსადანი), რომლებიც მათთან დაკავშირებული ეპიზოდებითურთ ნაწარმოების მხოლოდ ცალკეულ დეტალებს ავსებენ; და, მეორე მხრივ, იდეალური გმირები – არა ცხოვრებიდან აღებული, რეალურ-ემპირიულად არსებული, არამედ ამქვეყნიურის, რეალურის ბაზაზე პოეტის ფანტაზიით შექმნილნი და ამდენად იდეალურნი – იდეაში არსებულნი. ესენი

567
F15 795

არიან: შეყვარებული წყვილები ინდოეთისა და არაბეთის სამეფო კარიდან: ნესტანი და ტარიელი, და მეორე მხრივ – თინათინი და ავთანდილი; ასევე – ნურადინ ფრიდონი, მულღანზანზარის რაინდი მეფე; ასმათი – იდეალური მსახური ქალი ინდოეთის შეყვარებული წყვილისა და შერმადინი, იდეალური ვასალი ავთანდილისა; ასევე არაბეთის მეფე როსტევანი და სარიდანი – ინდოეთის ერთი მეშვიდედის მეფე. ამგვარი იდეალური ტიპაჟი იქმნება ცხოვრებისეული რეალობის საფუძველზე ავტორისეული პირობითობისა და ჰიპერბოლიზების პრინციპით. პირობითობაა ის, რომ პერსონაჟი პოემაში შემოყვანილია მხოლოდ იმ ნიშნით და იმ მოტივით, რის გამოსახატავადაცაა იგი გამიზნული და მისი თავგადასავალი მკაცრად შეზღუდული მხოლოდ იმ ეპიზოდებით, რაც აუცილებელია ნაწარმოების სიუჟეტის პროცესისათვის. ასე მაგალითად, ასმათი ერთგული ქალის იდეალია; მისი ხასიათის თუ ემოციის არც ერთი სხვა გამოვლინება პოემაში არ ჩანს. არც ფრიდონის ცხოვრების არც ერთი ეპიზოდი არ ჩანს პოემაში, რომელიც სიუჟეტის განვითარების მკაცრად მოტივირებული ხაზიდან იქნება გადახრილი. იდეალური გმირის სახის და ქმედების ჰიპერბოლიზება გამიზნულია იმ იდეის წარმოსაჩენად, რაც პოეტისეული მსოფლმხედველობის გარკვეული ასპექტია. ამიტომაც, რომ პერსონაჟის ქმედება ზოგჯერ პირობითია და ჰიპერბოლიზებულია იმით, რომ იგი რეალურისგან, ჩვეულებრივი, ლოგიკურად მოსალოდნელი ქმედებისაგან დაშორებულია, არაორდინალურია, მოულოდნელია. ასე იხატება ახალი სამყარო, პოეტისათვის სასურველი რეალობა, ოცნებისეული სინამდვილე, რაც თავისთავად მწერლის მსოფლმხედველობრივ ორიენტაციაზე მიანიშნებს. ასე, მაგალითად, ინდოეთის დანარჩენი ნაწილისთვის ცენტრალიზებული მონარქის სახელმწიფოებრივი სტრუქტურებისადმი პოეტის სიმპათიაზე მეტყველებს. პოეტის ეს იდეალი კი თავისთავად შეესაბამება XII საუკუნის საქართველოს სახელმწიფოებრივი წყობის სტრუქტურას.

ადამიანის დანახვა მხოლოდ დადებითი კუთხით და ამ დადებითის ჰიპერბოლიზება მსოფლმხედველობრივი განაცხადია ტრადიციულ რეალობათა გადასაფასებლად. იდეალური ადამიანის დაყენება საკუთარი პოეტური სამყაროს ცენტრში არის გამოხატულება რუსთველის სწრაფვისა ახალი აზროვნებისაკენ, რომელიც ახალ ეპოქას მოაქვს – ემფაზა, აქცენტის გადატანა ადამიანზე, მის ადამიანურ ემოციებსა და ანალიტიკურ აზროვნებაზე. ასე იქმნება

ახალი სინამდვილე, ახალი რეალობა, პოეტისეული სამყაროში ეტი ეძებს ფარულ ნიუანსებს გმირის სულიერ სამყაროში, ხედავს პიროვნებისეულ ჭიდილს საკუთარ მესთან და ნაცვლად მოთხოვნილი ამბის გარეგნული, ფაბულური მხარისა, ლიტერატურული ინტერესის გადატანას ცდილობს პერსონაჟის ფსიქიკაზე.

პერსონაჟის ემოცია, ამაღლებულის ესთეტიკური განცდა არაა ნაწარმოების გმირის მახასიათებელი კომპონენტი, მხატვრული სახის სამკაული. იგი ვეფხისტყაოსნის მხატვრული სამყაროს მსოფლმხედველობითი მთლიანობის არსებითი ღერძია. მასზე ბრუნავს ის ახალი რენესანსული აზროვნება, რომელიც უკომპრომისოდ შემოაქვს პოეტს. ნესტანის ხილვით ტარიელის მყისიერი დაბნედა, ტარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის ერთმანეთის პირველივე ხილვით დამეგობრება არაა ზღაპრული ნარატივი, ამბის უბრალო მბოზა. იგი ადამიანის ფსიქიკის ნიუანსებზე აგებული ორგანული მთლიანობაა. ამაღლებულის, მშვენიერის ხილვის ჰიპერბოლიზებაა ფუნდამენტი იმ დიდი სიყვარულისა და მეგობრობის, რომელიც რუსთველს ახალ ფილოსოფიად, ახალ მსოფლმხედველობად მოაქვს. როგორც ტარიელი მოიხიბლა ნესტანის ხილვით, ასევე პირველი შეხვედრისთანავე მოეწონათ ერთმანეთი ვეფხისტყაოსნის მოყმეებს. „შემომხედნა, მოვეწონეო“ (598), – ასე აღუწერს ავთანდილს ტარიელი ფრიდონთან პირველ შეხვედრას. ამ მოწონებასაც თავისი მხატვრული საფუძველი აქვს. იგი არაა მხოლოდ თვალთ ხილული სილამაზის მოწონება; უწინარესად ამაღლებულის ხილვაა; ხოლო მასზე აღმოცენებული მშვენიერის ესთეტიკური განცდა გადაიზრდება იმ მეგობრობასა და სიყვარულში, რომელიც რუსთველის ახალი მსოფლმხედველობითი კრედეოა.

საწუთროს სიმუხთლით სასონარკვეთილი ტარიელი, რომელიც ადამიანებს გაურბოდა, ხოლო მისი ვინაობის შეტყობის მსურველთ სასიკვდილოდ იმეტებდა, ამაღლებულმა სანახავმა გამოაფხიზლა და ეს ამაღლებული ესთეტიკურად მშვენიერის ხილვაა: ადამიანთა სიმუხთლისგან ტარიელივით განწირული, გულად და მისანდობ მეომართა დამკარგავი და მასავით სულით დაკოდილი, გამწარებული რაინდის ქადილი ზეცას სწვდებოდა:

„ზახილი მესმა. შევხედენ, მოყმე ამაყად ყიოდა,
 შემოარბევდა ზღვის პირ-პირ, მას თურმე წყლული სტკიოდა:
 ხრმლისა ნატეხი დასვრილი აქვს, სისხლის ჩამოსდიოდა,
 მტერთა ექადდა, წყრებოდა, იგინებოდა, ჩიოდა“ (596).

ტარიელი შეაკრთო ნახულმა სურათმა, მიიზიდა „გაფიცხებულ-
მა და მწყრალმა“ მოყმემ: „შევსთვალე: დადეგ, მიჩვენე, ლომსა ვინ
განყენს, რომელი?“ (597).

ავთანდილის მაღალმა სამონადირეო ხელოვნებამ და რაინდულ-
მა იერმა ფრიდონის მთელი ლაშქარი მოხიბლა:

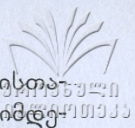
„იგი რა ნახეს, მესროლნი სროლასა მოეშლებოდეს,
აღყა დაშალეს, მოვიდეს, მოეხვეოდეს, ბნდებოდეს,
ვერცა ჰკადრებდეს: „ვინ ხარო“, ვერცა რას ეუბნებოდეს“ (981).

ეს ესთეტიკური საფუძველი აქვს ავთანდილის პირველივე ხილ-
ვით ფრიდონის მოხიბვლას და მათ დამეგობრებას: „თვით უსახოდ
ფრიდონს ყმა და მოენონა ყმასა ფრიდონ“ (988).

მხატვრული მეტყველების ეს სტილი უკვე რენესანსული აზ-
როვნების დონეა (ე. ხინთიბიძე, ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფ-
ლმხედველობითი სამყარო, „ქართველოლოგი“, გვ. 570-575, თბ.,
2009).

ადამიანური ნეტარების უმაღლეს სახედ და ამდენად უმაღლე-
სი სიკეთის ეთიკურ კატეგორიად, თანახმად ქრისტიანობის მო-
რალური კონცეფციისა, რუსთველი მიიჩნევს სიყვარულს. მაგრამ
პოეტი ცდილობს ამ ეთიკური სისტემის ახლებურ გადააზრებას
და სიყვარული, რომელიც ვეფხისტყაოსნის პოეტური სამყაროს
ცენტრში დგას, ღვთაებრივი ამაღლებულობისა და შინაარსის მქო-
ნე ამქვეყნიური, ადამიანური გრძნობაა. ვეფხისტყაოსნის სიყვა-
რული, როგორც კონცეფცია, რუსთველის ეპოქის – XII საუკუნის
ქრისტიანული საკარო ლიტერატურის ჰუმანიტარულ პრინციპზეა
აღმოცენებული. პოემის შეყვარებულ წყვილთა ტიპაჟის მხატვრუ-
ლი მოდელი ეფუძნება იმდროინდელი სპარსული ეპიკის მიჯნურის
სახეს (სატრფოს ვერ მინვდომისაგან გახელებული, ველად გაჭრი-
ლი ყმა). ამავე დროს, სიყვარულის რუსთველისეული კონცეფცია
მალდება სპარსული ეპიკის დუალისტურ და სუფისტურ ფილო-
სოფიაზე.

ეროვნული ცნობიერების თანახმად, ქართველი პოეტი შეყვა-
რებულ წყვილთა ურთიერთსწრაფვის იდეალს ამქვეყნიურ შეერ-
თებაში, შეუღლებაში ხედავს. ამით კი სიყვარულის საკუთარ კონ-
ცეფციას ახამებს ქრისტიანული მისტიკის უმაღლეს იდეალთან:
ქორნილი – ინდივიდუალური სულის შეუღლება ქრისტესთან –
ღვთაებრივი ჰარმონიის ზღვრული ნეტარებაა. რუსთველისეული
სიყვარულის კონცეფციის ეს ამაღლება იმაშიც გამოიხატება, რომ

იგი ასახავს, თავისი შემოქმედების საგნად აქვევს, არა თავისთავად სიყვარულს როგორც პერსონიფიცირებულ იდეას, არა იმდენად სიყვარულის ობიექტს – ქალს, რამდენადაც შეყვარებულ პერსონაჟს, სუბიექტს, მის ფსიქოლოგიურ განცდებს და სულიერ თუ ინტელექტუალურ ამაღლებას.

სიყვარულის რუსთველისეული კონცეფცია სცილდება საკარო პოეზიის ნორმებსაც. ვეფხისტყაოსნის სიყვარული ადამიანის ბუნებრივი გრძნობაა და თავისუფალია ევროპული კურტუაზული სიყვარულის სავალდებულო და ნორმირებული პირობითობისგან. ვეფხისტყაოსნის შეყვარებულ წყვილთა ურთიერთობა დასაწყის ეტაპზე საკარო პოეზიის კურტუაზული სიყვარულის მსგავსია: სიყვარული დედოფალსა და სასახლის რაინდს შორის; სიყვარულის გამჟღავნება ქალის მიერ; სატრფოს მიერ საგმირო დავალების მიცემა რაინდისადმი; შეყვარებული რაინდის ქმედება სახელის მოსახვეჭად. შემდგომ ეტაპზე ვეფხისტყაოსნის სიყვარული სცილდება ევროპული საკარო სიყვარულის მოდელს – სატრფოს სიყვარულთან ერთად მეგობრის სიყვარულშიც გადაიზრდება და სახელის ძიება, უკვე საკუთარი ნებით, მეგობრისადმი სამსახურშიც გამოვლინდება. უფრო მეტიც, იგი ადამიანური თანაგრძნობის ფორმით მოყვასის სიყვარულის იდეის აღსულულებამდე მალდება. გზა სატრფოს სიყვარულიდან მეგობრის სამსახურისაკენ, და შემდეგ ადამიანის, მოყვასის თანაგრძნობისაკენ – ამაღლების გზაა. ადამიანის სრულქმნილების გზა პლატონის ფილოსოფიის მიხედვითაც ამგვარია: მშვენიერი სხეულთაგან – მშვენიერ საქმეებზე და შემდეგ – მშვენიერ იდეებზე (ნადიმი, 211c) [19, გვ. 84-85].

ვეფხისტყაოსნის სიყვარული ამქვეყნიურ-ადამიანურია, მისი სიმბოლურ-ტრანსცედენტულად გადააზრების გარეშე. უფრო მეტიც, რუსთველის კონცეფციით, ამქვეყნიური, ადამიანური სიყვარული თავისთავად უკვე ღვთაებრივი სიყვარულია. ვეფხისტყაოსნის სიყვარულს არ ზღუდავს ამქვეყნიურ-იმქვეყნიურის ზღვარი, იგი მალლა დგას სიკვდილ-სიცოცხლის მისტერიაზე. ტარიელი მიიჩნევს, რომ ნესტანი აღარაა ცოცხალი, მაგრამ მათი სიყვარული ისევ ცოცხალია. მას თავის წარმოსახვაში იმქვეყნად მიაქვს ეს სიყვარული და სიყვარულის იმქვეყნიურ ზეიმში დარწმუნებულია. და რაც უფრო არსებითია, რუსთველის რწმენით, ნესტანის იმქვეყნიური ხილვა, იმქვეყნიური სიყვარული ადამიანური, ამქვეყნიური შინაარსის იქნება:

„საყვარელმან საყვარელი ვით არ ნახოს, ვით განიროს!
მისკე მივალ მხიარული, მერმე იგი ჩემკე იროს,
მივეგებვი, მომეგებოს, ამიტირდეს, ამატიროს...“ (884).

ადამიანური სიყვარულის ამგვარი გადააზრების პროცესი ჩანს გვიანდელი შუასაუკუნეების ევროპულ ლიტერატურაშიც. დაახლოებით ამგვარადვე მაღლდება დანტე ალიგერისეული სიყვარულის კონცეფცია ტრუბადურულ სამიჯნურო ლირიკაზე. როგორც მიუთითებენ, დანტესან აშკარაა, რომ რეალური ქალის ადამიანური სიყვარული პირველი საფეხურია და, ამდენად, ნაწილია ღვთაებრივი სიყვარულისა. სიყვარულის გადააზრების ეს პროცესი რენესანსის უშუალოდ წინარე ევროპულ ლიტერატურაში გრძელდება და პეტრატკასთან უკვე ადამიანური სიყვარული მისი უშუალო არა ალეგორიული გააზრებით ღვთაებრივი სიყვარულია [ე. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 314-653].

რუსთველისეული სიყვარულის კონცეფცია შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული იდეალების ჰარმონიით შენდება. ამ ჰარმონიაში რენესანსული შუასაუკუნეობრივის ბაზაზე შემოდის. უფრო მეტიც, რუსთველი აშკარად ცდილობს ადამიანური სიყვარულის თეზა ქრისტიანული რელიგიის კონცეფციაში ჩასვას. ამის საფუძველს მას აძლევს სახარებისეული დებულებები (მათე 22, 37-40; მარკ. 12, 30-31; ლუკა 10, 27); გიყვარდეს უფალი – ესაა პირველი და უდიდესი მცნება; მეორე, ამის მსგავსი მცნებაა: გიყვარდეს მოყვასი შენი; ამ ორ მცნებაზეა დამოკიდებული მთელი რჯული და წინასწარმეტყველნი. ამ თეოლოგიურ წანამძღვარს ემყარება რუსთველისეული მიჯნურობის კონცეფცია, რომელიც ვეფხისტყაოსნის პროლოგში თეორიულადაა ჩამოყალიბებული: ღვთაებრივ მცნებათა შორის სიყვარული არის პირველი და უდიდესი მცნება. მისი ერთი სახეობა მიუნვდომელ-მიუხვედრელიცაა და გამოუთქმელიც. ამიტომ ვლასპარაკობ სიყვარულის ამქვეყნიურ გამოვლინებაზე, რომელიც მისსივე მიბაძვაა, თუ იგი სიძვაში არ გადადის და ინარჩუნებს ღვთაებრივ სინრფოებას და აღმაფრენას (20-11). ქრისტიანული რელიგიის სიყვარულის კონცეფციის ამგარ კომენტირებას ახალ აღთქმაში სხვა და არსებითი საყრდენი დებულებაც აქვს (1 იოანე, 4,8): „ღმერთი არასადა ვის უხილავს. უკუეთუ ვიყუარებოდით ურთიერთას, ღმერთი ჩუენ შორის ჰგიეს და სიყუარული მისი ჩუენ შორის აღსრულებულ არს“ [19].

რუსთველისეული სიყვარული ძალიან ფართო გრძნობაა, რუმელიც გარკვეული კუთხით მოიცავს საკუთრივ მიჯნურობასა და მეგობრობასაც. ვეფხისტყაოსანში ჩაქსოვილია მეგობრობის ახლებური, ორიგინალური, ავტორისეული კონცეფცია, რომლის ჩამოყალიბებაში ოთხი ძირითადი ფაქტორი დომინირებს. ესენია: ხალხური ძმადნაფიცობის ტრადიციით მოხატული ქართული ეროვნული ძირები, ქრისტიანული ეთიკის ქართული ტრადიციით მოტანილი მოყვასის სიყვარულის იდეა, რუსთველის დროინდელი ფეოდალური და სამხედრო არისტოკრატის რაინდული ეთიკა, ანტიკური ფილოსოფიიდან გვიანდელი შუასაუკუნეებისა და რენესანსის ეპოქაში ნამემკვიდრევი არისტოტელეს მოძღვრება მეგობრობაზე [ე. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 550-581].

ტიმოთე გაბაშვილი შოთა რუსთველის შესახებ

შოთა რუსთველის ბიოგრაფიასთან დაკავშირებული ჩვენამდე მოღწეული წყაროები ძირითადად ორად შეიძლება დაჯგუფდეს: 1. ისტორიულ-დოკუმენტური და 2. ფოლკლორული მასალები. რასაკვირველია, ისინი ღირებულებითა და მნიშვნელობით ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავდება, ვინაიდან რამდენადაც ისტორიულ-დოკუმენტური წყაროები უმნიერეს ცნობებს შეიცავს – სახელისა და ზედწოდების მოხსენიებით შემოიფარგლება, ფოლკლორული მასალა (თქმულებები, გადმოცემები, ხალხური ლექსები), საზოგადოდ, ხალხურ ფანტაზიას გადმოგვცემს, თუმცა, შესაძლოა, ისინი ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების ხსოვნასაც ინახავდეს; მათი ერთმანეთისაგან გამიჯვნა ამჟამად თითქმის შეუძლებელია. კვლევის საქმეს ისიც ართულებს, რომ არ მოგვეპოვება XVI საუკუნემდელი ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსნისა“.

შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის შესახებ შემონახული მწირი ცნობები სამი რიგისაა: 1. ცნობები პოეტის ზედწოდების – რუსთველის შესახებ, რომლებიც ამოსავალია ამ პრობლემის საკვლევადაც, ვინაიდან „ვეფხისტყაოსნის“ დასაწყისსა და დასასრულში სწორედ რუსთველია მოხსენიებული, სახელის გარეშე; 2. ცნობები პოეტის სახელთან – შოთასთან – დაკავშირებით, რომელიც ზოგჯერ რუსთველთან ერთად მოიხსენიება, ზოგჯერ – ცალკე. 3. ცნობები შოთა რუსთველის შესახებ, რომელთაგან, უწინარეს ყოვლისა, იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ფრესკის წარწერა იქცევა ყურადღებას. ამავე თვალსაზრისით საინტერესოა შოთას ფრესკულ გამოსახულებათა და ბარელიეფის წარწერების ცნობები: ქვაბისხევის ბაზილიკის ფრესკა, აძიკვის ბარელიეფი და იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ფრესკა; აგრეთვე, იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის სააღაპე ნიგნის მონაცემები შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის შესახებ; ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული წყაროები და სიგელ-გუჯრები შოთა რუსთველის ეპოქიდან – „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა შოთა თორელის შესახებ, ჭიაბერის დანერილის, ანუ ჟინვანის სიგელის ხელისმომწერი შოთას ვინაობის შესახებ.

ჩემს სტატიაში განვიხილავ იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის მონაცემებს ტიმოთე გაბაშვილის თხზულების გათვალისწინებით:

ტაძრის კედლის ფრესკაზე გამოსახულ შოთა რუსთველის პორტრეტს, წარწერას და ალაპთა წიგნში მოხსენიებულ შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის შესახებ არსებულ ცნობას. ჩემი კვლევა განსხვავებული ვერსიების დამკვიდრებამ განსაზღვრა და იგი, ძირითადად, წყაროთმცოდნეობითი ხასიათისაა, რათა ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს რეალობა და ლეგენდა. ქართველ და საზღვარგარეთის მეცნიერთა მიერ (ზ. ჭიჭინაძე, ვ. ცაფერისი, შ. ამირანაშვილი, ი. დავიდი, ე. მამისთვალიშვილი და სხვ.) გამოთქმულ შეხედულებებში შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის შესახებ იერუსალიმურ წყაროთმცოდნეობით მასალათა რეალობა და მათზე დაფუძნებული ლეგენდა აღრეულია; სწორედ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ შეხედულებებში რეალობისა და ლეგენდის გამიჯვნა მიმაჩნია საჭიროდ, რაც შეადგენს ამ სტატიის უმთავრეს მიზანს.

უწინარეს ყოვლისა იმის თაობაზე, თუ რამ მოაღწია ჩვენამდე იერუსალიმის ჯვარის მონასტრიდან შოთა რუსთველის შესახებ. ესაა ფრესკა, წარწერა და საალაპე წიგნის ჩანაწერი, რაც მისი ბიოგრაფიის ზოგიერთი დეტალის აღსადგენად ცოტა არაა.

ფრესკისა და წარწერის შესახებ. სამხრეთ-დასავლეთის სვეტზე არსებულ ფრესკაზე, რომელიც ზომით პატარაა, დაახლ. 70 სმ-მდე სიმაღლისა, სიგანე 50 სმ-მდე, გამოსახულია მოხუცი ქართველი დიდებული ერისკაცი ძვირფას საერო სამოსელში, იგი მუხლმოდრეკილია ეკლესიის უდიდესი მამების – წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოანე დამასკელის ფრესკათა წინაშე, რომლებიც დიდი ზომისაა – 3 მეტრს აღწევს, ისინი ფეხზე მდგომები მთლიანად არიან გამოსახული კედელზე. მათ ფეხებთან ფრესკაზე გამოსახულ საერო სამოსელში ჩაცმულ ქართველ დიდებულს მხრებზე ყარყუმის ბეწვისსაყელოიანი მენამული ფერის მანტია აქვს მოსხმული, რომელიც ცრუ სახელოებით თავისუფლად ეშვება; თავზე შავი ფერით განწყობილი თეთრი ბეწვის ქართული ქუდი ახურავს; მოსასხამი მოყვითალო-მოთეთრო საყელოთია დამშვენებული, ასეთივე ფერისაა სარჩულიც; შეინიშნება, რომ ქსოვილი ძვირფასია, მასზე მაქმანების სახით წითელი ფერის რომბებია გამოყვანილი, რომლებშიც თეთრი მარგალიტებია ჩასმული. შიდა ჩასაცმელი მომწვანო-მოლურჯო ფერისაა, შემორტყმული აქვს ტყავის ქამარი (ვირსალაძე, 1973: 67).

ფრესკაზე გამოსახული პირი მუხლმოდრეკილი და ხელებაკრობილი (ვედრების კომპოზიცია) დგას წმ. მაქსიმე აღმსარებლი-

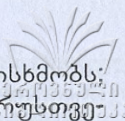
სა და წმ. იოანე დამასკელის წინაშე. წარწერის აკაკი შანიძისეული ნაკითხვა ქარაგმების გახსნის შემდეგ ასეთია: „ამისა დამხატავსა შოთა[ს] შეუნდგნეს ღმერთმან ამინ“. სურათს ზემოთ და წარწერის ქვემოთ, ქარაგმითვე წარწერილია „რუსთველი“. არსებობს სხვაგვარი ნაკითხვაც: „ამისა დამხატავსა შეუნდგნეს ღმერთმან ამინ“. წარწერის ზემოთ კითხულობენ „შოთა[ს]“, რაც არასწორია, ხოლო წარწერის ქვემოთ – „რუსთველი“. წარწერა ერთ დროს და ერთი ხელითაა შესრულებული. ჩანს, რომ იგი აღდგენილია და შეცდომებიც ამით უნდა იყოს გამოწვეული. გ. არაბულმა ქარაგმაში „შ“ ივარაუდა, რომ შესაძლოა ქარაგმა სხვაგვარადაც გაიხსნას: „შეინყალნეს“ (არაბული, 1992: 94-96), რაც წარწერაში კიდევ უფრო მეტი შეცდომის საფუძველს ქმნის, ამიტომ ყველაზე სწორ ნაკითხვად აკაკი შანიძისეულ ვარიანტს მივიჩნევ.

წარწერა ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველ ნაწილში აღნიშნულია, რომ შოთა არის მონასტრის მომხატველი, ე. ი. მომხატვინებელი, და მისთვის ღვთისაგან შენდობის თხოვნაა ასახული. წარწერის მეორე ნაწილი მხოლოდ ერთი სიტყვისაგან შედგება: რუსთველი, რაც პორტრეტზე გამოსახული პირის ვინაობაზე მიუთითებს. წარწერის ორივე ნაწილი შეეხება სვეტზე გამოსახულ პირს და მის ღვანლს ასახავს: ეს პირი ჯვარის მონასტრის მომხატვინებელი შოთა რუსთველია; ე. ი. საეჭვო არაა, რომ ამ წარწერის „შოთა“ სწორედ შოთა რუსთველს გულისხმობს. წარწერის სიტყვა „დამხატავი“ ნიშნავს მომხატვენილებელს, რომელმაც მონასტრის ფრესკების მოხატვისათვის ხარჯი გასწია.

გადმოცემების საფუძველზე სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ პოეტი სიცოცხლის მიმწუხრს იერუსალიმში გაემგზავრა, ბერად აღიკვეცა, იქვე აღესრულა და იქვეა დასაფლავებული, დოკუმენტურად ვერ მტკიცდება. ვერ ვიტყვით, თუ რამდენად შეესაბამება იგი სიმათლეს, რადგან ფრესკაზე გამოსახული ქართველი დიდებული ერისკაცის სამოსელშია გამოწყობილი. თანაც რუსთველს, როგორც ერთ-ერთ დიდ ვაზირს, მეჭურჭლეთუხუცესს, შეეძლო საქართველოდანვე წარემართა მონასტრის შეკეთება-განახლებისათვის საჭირო საქმიანობა. როგორც მეჭურჭლეთუხუცესს, მას ევალებოდა კიდევ ქართულ ეკლესია-მონასტრებზე, მათ შორის ჯვარის მონასტერზე, ზრუნვა. ამას სხვადასხვა პირის მიერ სხვადასხვა მონასტრისათვის განეული ღვანლიც მოწმობს, მაგრამ ამისთვის მეცენატის მონასტერში ყოფნა და მის

მიერ მონახულება აუცილებელი არ იყო, რადგან მისი გაღებული ხარჯით მის ჩაუსვლელადაც სავსებით შესაძლებელი იყო ტაძრის აშენებაც და განახლებაც. იერუსალიმში შოთა რუსთველის ჩასვლა შეიძლება ვივარაუდოთ, მაგრამ საამისო დამამტკიცებელი საბუთები არ მოგვეპოვება.

ყველაზე მნიშვნელოვანი წყარო, პირველი ცნობა ჯვარის მონასტერში შემორჩენილი შოთა რუსთველის ფრესკისა და წარწერის ინტერპრეტაციისათვის XVIII საუკუნის შუა ხანების ქართველ სასულიერო პირს, თბილელ ეპისკოპოსს ტიმოთე გაბაშვილს ეკუთვნის. მან 1757-1758 წლებში იმოგზაურა ახლო აღმოსავლეთში, შემოიარა ქართული მონასტრები და პალესტინის ქართული ტაძრების აღწერისას ჯვარის მონასტერში არსებული ფრესკის შესახებ აღნიშნა: „ჯვარის მონასტერი დაძველებულა და გუმბათს ქვეით სვეტნი გაუახლებია და დაუხატვინებია შოთამს რუსთველს, მეჭურჭლეთუხუცესს[ს], თითონაც შიგ ხატია მოხუცებული“ (გაბაშვილი, 1956: 80). იგი შოთა რუსთველის ფრესკის ზუსტ ადგილს არ უთითებს, არც წარწერას იმონმებს. მან სხვაგანაც აღნიშნა: „მუნ ხატია შოთა რუსთველი, მეჭურჭლეთუხუცესი“ (გაბაშვილი, 1956: 82). მიუხედავად იმისა, რომ ტ. გაბაშვილის ეს ცნობები ძალზე მოკლე და ძუნწია, მაინც რამდენიმე მნიშვნელოვან ფაქტს გვამცნობს: 1. შოთა რუსთველის ფრესკა მოთავსებულია ჯვარის მონასტერში; 2. ფრესკაზე გამოსახული პირი მოხუცია; 3. იგი მას მიიჩნევს მეჭურჭლეთუხუცესად; ე. ი. აიგივებს პოეტ შოთა რუსთველს და მეჭურჭლეთუხუცეს შოთას, რის საფუძველი ჯვარის მონასტრის სვინაქსრის წიგნში არსებული აღაპია, რომელშიც მოხსენიებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესი; ეს ფაქტი კი იმასაც მოწმობს, რომ XVIII საუკუნის წლებში არსებობდა ტრადიცია შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობის შესახებ; 4. შოთა რუსთველს ჯვარის მონასტრის მთავარი ტაძრის სვეტები განუახლებია და მოუხატვინებია, ტექსტში დამონმებული სიტყვა „სვეტნი“ მრავლობით რიცხვშია, რაც იმას ნიშნავს, რომ გუმბათის ქვედა ოთხივე ძირითად, საყრდენ სვეტზეა საუბარი; ე.ი. ტ. გაბაშვილი შოთა რუსთველს ჯვარის მონასტრის შემკეთებელ-მომხატვინებლად (რესტავრატორად) მიიჩნევს; 5. ყველაზე მთავარი ისაა, რომ, მისი აზრით, ფრესკაზე გამოსახული შოთა რუსთველი არის, როგორც თავად ამბობს, „ლექსთა ბოროტთა მთქმელი“ და ქრისტიანობის გამრყენელი, რაშიც, ცხადია, „ვეფხისტყაოსანს“ და მის მცდარად,

უფრო სწორად, თავის ინტერპრეტირებულ ტექსტს გულისხმობს; იგი რუსთველს სასიკეთოს არაფერს (ვგულისხმობ შოთა რუსთველის მიერ ჯვარის მონასტრის ფრესკათა განახლებას) მიაწერდა, თუ საამისო უტყუარი საბუთი არ ექნებოდა; მეტიც, მან ვახტანგ მეექვსე, „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი გამომცემელი და კომენტატორი, უდიერად მოიხსენია, როდესაც განაცხადა: „უწინარეს ჩვენსა უმეცართა საღმრთოდ თარგმნეს ბოროტი ლექსი მისი“; ნ. ტ. გაბაშვილის ზემოთ დამონმებული ცნობა შოთა რუსთველის იერუსალიმში ყოფნის, ბერად აღკვეცისა და იქ დაკრძალვის შესახებ არაფერს გვეუბნება.

დაისმის კითხვა, საიდან მოიპოვა ეს ცნობები ტ. გაბაშვილმა? განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მის მონათხრობში შოთას მეჭურჭლეთუხუცესობაა. რაკი ტ. გაბაშვილმა აღნიშნა, რომ შოთა რუსთველი მეჭურჭლეთუხუცესია, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის აღაპებს, უფრო ზუსტად, აღაპთა წიგნს, რომელშიც ერთ-ერთი მოსახსენებელი შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის სახელზეა შეტანილი, უთუოდ გაეცნობოდა. ამავე დროს, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ტ. გაბაშვილისთვის ჯვარის მონასტრის ცნობები, თვით ჯვარის მონასტერიც, მანამდე უცნობი იყო. ამას მისი ჩანაწერების სხვა ეპიზოდებიც მოწმობს, რადგან იგი გაკვირვებას და აღფრთოვანებას გამოთქვამს მონასტრის ხილვის გამო მისი აღწერა-დახასიათებისას, გაკვირვებულია შოთა რუსთველის ღვანღითაც, მისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების მიუხედავად. ყოველივე ეს ის პოზიტიური დებულებებია, რომლებიც ნათელი ხდება ტ. გაბაშვილის შრომის გაცნობისას, მიუხედავად იმისა, რომ სხვა წყაროებით მათი გადამონმების საშუალებას მოკლებულნი ვართ. ტ. გაბაშვილის ცნობათა სისწორე შემდგომი ხანის მეცნიერულმა კვლევებმა ეჭვმიუტანლად დაადასტურა.

შოთა რუსთველის ფრესკის, წარწერისა და აღაპთა წიგნში მისი მოხსენიების შესახებ ტიმოთე გაბაშვილის ცნობების შემდეგ, ვფიქრობ, რომ საკითხის უკეთ გასააზრებლად მნიშვნელოვანია თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობა შოთა რუსთველის ჯვარის მონასტერთან კავშირის შესახებ. ცნობილია, რომ თეიმურაზ ბაგრატიონი იერუსალიმში არ ყოფილა, მაგრამ მაინც მეტად ღირებულია მისი მოსაზრება, რომ შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში დაემკვიდრა, უამრავი რამ შესწირა მას, დიდი სათნოებით აღესრულა ერისკაცობაშივე და იქვე დაკრძალეს. მისი სიტყვით, შოთა რუსთ-

ველი, მეჭურჭლეთუხუცესი, — ისიც აიგივებს პოეტ რუსთველსა და მეჭურჭლეთუხუცეს შოთას, — „ნარვიდა წმიდად იერუსალიმად და შევიდა მონასტერსა შინა ქართველთასა, რომელიცა აღშენებულ არს სახელსა ზედა ცხოველსმყოფელისა ჯუარისასა, და განაახლა მონასტერი იგი და იყოფოდა იგი მონასტერსა შინა ჯუარისასა ვიდრე აღსრულებადმდე მისსა, თუმცა სახითა ერისკაცისათა და დაეფლა მუნვე ჯუარის მონასტერსა შინა დიდსა ეკლესიასა, სადაცა შინაგან ეკლესიისა კედელსა ზედა გამოხატულ არს სახეი მისი და ჰსჩანს ვიდრე მოდღეინდელად დღედმდე“ (ბაგრატიონი, 1960: 18). თეიმურაზ ბაგრატიონის ამ მსჯელობაში საყურადღებო რამდენიმე ფაქტია: 1. შოთა რუსთველი წავიდა იერუსალიმში და ჯვარის მონასტერში იმყოფებოდა; 2. მან განაახლა მონასტერი; 3. იგი იქ დარჩენილა აღსრულებამდე, ე.ი. შოთა რუსთველი იერუსალიმში აღესრულა; 4. შოთა რუსთველი საერო პირად აღსრულებულა; 5. იგი დაკრძალულია ჯვარის მონასტერში, დიდ ეკლესიაში; ეს პირველი წერილობითი ცნობაა შოთა რუსთველის იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში ერისკაცად ცხოვრება-მოღვაწეობის, გარდაცვალებისა და დაკრძალვის შესახებ; 6. შოთა რუსთველის ფრესკა გამოსახულია ჯვარის მონასტრის კედელზე; 7. თეიმურაზ ბაგრატიონის სიცოცხლეში ეს ფრესკა ჯერ კიდევ იხილვებოდა.

ტ. გაბაშვილისა და თეიმურაზ ბაგრატიონის მიერ მოწოდებულ ცნობათა შორის განსხვავებაა: ტ. გაბაშვილი არაფერს ამბობს შოთა რუსთველის იერუსალიმში ყოფნის, იქ ცხოვრება-მოღვაწეობისა და გარდაცვალების შესახებ, არც ჯვარის მონასტერში მისი საფლავის შესაძლო არსებობის შესახებ საუბრობს, რაზეც თეიმურაზ ბაგრატიონი ამახვილებს ყურადღებას. ჩვენთვის უცნობია, თუ რას ემყარება თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობა შოთა რუსთველის იერუსალიმში ცხოვრების, იქ გარდაცვალებისა და დაკრძალვის შესახებ.

ტ. გაბაშვილის შემდეგ შოთა რუსთველის ფრესკა აქ XIX საუკუნეშიც უნახავთ, ოღონდ წარწერა შებღალული ყოფილა. 1845 წელს ნიკოლოზ ჩუბინაშვილმა ჯვარის მონასტერი და პალესტინის სიძველეები მოინახულა, სწორედ ამ დროს მას ფანქრით გადმოუხატავს შოთა რუსთველის გამოსახულება. ასევე, 1883 წელს რუსთველის ფრესკა უნახავს პროფ. ალ. ცაგარელს, რომელიც იერუსალიმში სამეცნიერო მიზნით იმყოფებოდა, მან პალესტინის სიძველეები აღწერა და ჯვარის მონასტერში დაცული ქართულ

ხელნაწერთა კოლექციის კატალოგი შეადგინა. ალ. ცაგარელმა თავისი დროისათვის გავრცელებულ შეხედულებათა საფუძველზე განაცხადა, რომ თამარ მეფემ სალადინს, მის მიერ 1187 წელს იერუსალიმის აღების შემდეგ, მის მიერ დაპყრობილ ჯვარის მონასტერში 200 ათასი დინარი შესთავაზა და ყველა იმ ქართული წმინდა რელიქვიის დაბრუნება მოსთხოვა, რომლებიც მუსლიმებმა ქართველებს იერუსალიმის აღების დროს წაართვეს. ალ. ცაგარელი ფიქრობდა, რომ შოთა რუსთველმა ჯვარის მონასტერი თამარ მეფის ნება-სურვილითა და მხარდაჭერით მოხატა (ცაგარელი, 159-163). მეცნიერთა ნაწილის ვარაუდით, რომლებიც 1192 წელს იერუსალიმში ქართველი ელჩის ჩასვლის შესახებ არაბულ წყაროებში დაცულ ცნობებს იმონებენ, თამარმა იერუსალიმში ელჩად შოთა რუსთველი წარგზავნა (მენთეუაშვილი, 1958: 19). ალ. ცაგარელის შემდეგ ეს მოსაზრება ს. კაკაბაძემაც გაიზიარა. თუმცა, როგორც მკვლევრები მიუთითებენ, არც ერთ წყაროში სახელდებით ელჩის ვინაობა დასახელებული არაა. ამიტომ ეს მხოლოდ მეცნიერთა ვარაუდად უნდა მივიჩნიოთ და არა დოკუმენტურ ცნობაზე დამყარებულ დასკვნად. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ღვთის წყალობით წმ. მეფე თამარმა სალადინთან და მის შვილებთან კარგი ურთიერთობის დამყარება მოახერხა, ამიტომ მისი მეფობის პერიოდში ქართველთა მოღვაწეობა წმინდა მიწაზე არც შეწყვეტილა და არც შეზღუდულა.

პლატონ იოსელიანს მიაჩნდა, რომ შოთა რუსთველი იერუსალიმში გარდაიცვალა 1215 წელს; ზაქარია ჭიჭინაძის აზრით, რუსთველი საქართველოდან „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერის გამო განდევნეს და იგი იერუსალიმში გარდაიცვალა (ჭიჭინაძე, 1887: 34). მოგვიანებით ამ საკითხთან ერთად ფრესკის შესახებაც გამოთქვა მოსაზრება (ჭიჭინაძე, 1918: 10-11). 1887 წელს შოთა რუსთველის იერუსალიმური ფრესკისადმი დამოკიდებულება ოლივერ უორდროპმაც გამოხატა; ცნობა შოთა რუსთველის შესახებ მოგვანოდა ალ. ცაგარელმა (ცაგარელი, 1888: 94-95). ა. ქუთათელაძემ გაზეთ „ივერიაში“ გამოაქვეყნა ჯვარის მონასტრის ფრესკების აღწერილობა; იგი წერდა, რომ მონაზონმა ნისიმემ მას გადასცა იერუსალიმიდან ჩამოტანილი ხელნაწერი, რომელშიც ფრესკების აღწერილობა იყო დაცული, მათ შორის იყო შოთა რუსთველის ჯვარის მონასტრისეული ფრესკა (ქუთათელაძე, 1889: 3-4). 1896 წელს მ. ჯანაშვილმა მრავალრიცხოვანი ლეგენდის საფუძველზე შოთა

რუსთველის შესახებ საკმაოდ ვრცელი მონოგრაფია გამოაქვეყნა (ჯანაშვილი, 1896). 1899 წელს იერუსალიმის ჯვარის მონასტერი მოუხილავს დეკანოზ პეტრე კონჭოშვილს და ფრესკაც უნახავს. თვითმხილველთა გადმოცემით, უკვე XX საუკუნის დამდეგიდან აღარც წარწერა ჩანდა და აღარც ფრესკა. 1902 წელს იერუსალიმში სამეცნიერო მივლინებით მყოფ ნიკო მარს ფრესკა აღარ დახვედრია, იგი ზეთის საღებავით ყოფილა დაფარული (მარი, 1903: 120). მან იპოვა იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ალაპთა ხელნაწერი ნიგნი და გამოაქვეყნა იგი. მასში მოხსენიებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესი: „ამასვე ორშაბათსა ალაპი შოთაჲსა მეჭურჭლეთუხუცესისაჲ. ვინ შეცვალოს, შე-მცა-ცვალებელ არს სჯულისაგან ქრისტიანეთაჲსა“ (მარი, 1914: 78, VIII). მეცნიერთათვის მოულოდნელი იყო, რომ ნიკო მარს ამ ალაპის კომენტარი არ გაუკეთებია. კორნელი კეკელიძის აზრით, ეს საალაპე მოსახსენებელი XIV საუკუნეზე ადრე არ უნდა ყოფილიყო შეტანილი ნიგნში (კეკელიძე, 1958: 111-114), რის შემდეგაც საკითხის ხელახლა კვლევა გახდა საჭირო.

წმ. მღვდელმონაშე გრიგოლ ფერაძე ფიქრობდა, რომ შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში ცხოვრობდა როგორც ბერი, იქ გარდაიცვალა და იქვე დაასაფლავეს.

1956 წელს ელენე მეტრეველმა გამოსცა ტიმოთე გაბაშვილის „მიმოსვლანი“, რომელსაც დაურთო გამოკვლევა. მან შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის ალაპის ტიშენდორფისეულ ხელნაწერზე დაკვირვების შედეგად დაასკვნა, რომ ალაპის დათარიღება XIII საუკუნის პირველი ნახევრით შესაძლებელი ხდება მასთან ერთად მოხსენიებულ ისტორიულ პირთა ვინაობის დადგენით. მკვლევრის ეს მოსაზრება სარწმუნოდ მიიჩნია ალ. ბარამიძემ (ბარამიძე, 1961: 409). 1962 წელს ელენე მეტრეველმა გამოაქვეყნა ჯვარის მონასტრის ალაპები გამოკვლევითურთ, რომელშიც თავისი ადრე გამოთქმული მოსაზრება ახლად მიკვლეული დოკუმენტების საფუძველზე კიდევ უფრო მეტად გაამყარა.

1960 წლამდე პოეტის ეს უნიკალური გამოსახულება დაკარგულად ითვლებოდა, ოღონდ ჯვარის მონასტრის ბერძენ მონწესეთა შორის გავრცელებული ყოფილა ლეგენდა შოთა რუსთველის საფლავის ჯვარის მონასტერში არსებობის შესახებ. XX საუკუნის 40-იან წლებში უკრაინელ ტურისტთა ჯგუფს ცოცხალი ყვავილებით მოურთავს შოთა რუსთველის სავარაუდო საფლავის ადგილი. ამ

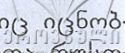
ჯგუფის წევრი მწერალი გრ. პლოტკინი მოგვითხრობს, რომ ჯვარის მონასტერში მოსმენილი ლეგენდის თანახმად, რუსთველს კარისკაცობა დაუტოვებია, ბერად შემდგარა, იერუსალიმში „ფეხშიშველი“ მისულა, ქართველთა ჯვარის მონასტერში დამკვიდრებულია, იქაური ბერების დახმარებით მონასტრის შიდა კედლები მოუხატავს, იქვე, იერუსალიმში გარდაცვლილა და მონასტერში, მარჯვენა სვეტის ძირას დაუსაფლავებიათ. სწორედ ამ ლეგენდის გაცროცხლება გახდა შემდეგში სამეცნიერო ექსპედიციის იერუსალიმში წასვლის საფუძველი. ექსპედიციამ აკადემიკოსების ირაკლი აბაშიძის, აკაკი შანიძისა და გიორგი წერეთლის შემადგენლობით მიაკვლია და ზეთის საღებავის სქელი ფენით დაფარულ კედელზე საღებავის მოცილების შემდეგ კვლავ გამოაჩინა რუსთველის ფრესკა და წარწერა. მათ აღადგინეს და საქართველოში ჩამოიტანეს ამ ფრესკის ფერადი და შავ-თეთრი ფოტოპირები. აღდგა ფრესკის წარწერაც, რომელიც მანამდე სწორად გაშიფრული არ იყო; ისიც დადგინდა, რომ ჯვარის მონასტერზე მუსლიმთა მრავალგზის თავდასხმის გამო კედლის მხატვრობა რამდენჯერმე დაზიანდა, რის შემდეგაც იგი რამდენიმეჯერ ისე განუახლებიათ, რომ ძველი მოხატულობა და წარწერები შენარჩუნებულიყო. ამიტომ შოთა რუსთველის ფრესკის წარწერა (ქარაგმის გახსნით) – „ამისა დამხატავსა შოთა[ს] შეუნდვნეს ღმერთმან ამინ“ – რეალობას უნდა ასახავდეს. პორტრეტის ზემოთ, წარწერის ბოლო სტრიქონად მიწერილია „რუსთველი“. სამეცნიერო მივლინების მონაწილეთა დასკვნით, შოთა რუსთველი იყო თუ არა იერუსალიმში, ან არის თუ არა მისი საფლავი ჯვარის მონასტერში, საბუთების უქონლობის გამო გადაჭრილად ვერ ჩაითვლება (აბაშიძე, შანიძე, წერეთელი, 1961: 80).

სამეცნიერო ექსპედიციის მონაპოვართა საქართველოში ჩამოტანის შემდეგ სამეცნიერო მიმოქცევაში შევიდა იერუსალიმური ცნობები შოთა რუსთველის შესახებ. შ. ნუცუბიძის მოსაზრებით, რუსთველი დასაფლავებულია ჯვარის მონასტრის შიგნით, იმ სვეტის ძირას, რომელზედაც პორტრეტი გამოხატული. ეს შეხედულება, ჩანს, ემყარებოდა ძველთაგან მომდინარე იმ საეკლესიო ტრადიციას, რომლის მიხედვით გამოჩენილი მოღვაწის პორტრეტი მისი საფლავის ზემოთ იხატებოდა. იგივე მოსაზრება გამოთქვა შ. ამირანაშვილმა, რომელიც ფიქრობდა, რომ თამარ მეფემ იერუსალიმში სალაღინის კარზე ელჩად შოთა რუსთველი წარგზავნა (ამირანაშვილი, 1961: 70), მაგრამ წყა-

როების მიხედვით ეს მოსაზრება ჯერჯერობით ვერ მტკიცდება. ცაფერისმა ნყაროების დაუმონმებლად თამარ მეფის მიერ შოთა რუსთველის ელჩად წარგზავნისა და იქ სამონასტრო საქმეთა მის მიერ მოწესრიგების, მათ შორის, ტაძრის განახლების შესახებ წარმართა მსჯელობა; იცხაკ დავიდმა ლეგენდებზე დაყრდნობით, ჯვარის მონასტერში არქეოლოგიური კვლევა დაიწყო; მისი აზრით, შოთა რუსთველის ფრესკა, სხვა ქართველ საერო და სასულიერო პირებთან ერთად, ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რომ ისინი ჯვარის მონასტრის ფრესკების მეორე ფენა უნდა იყოს, ე. ი. დამატებულია XII-XIII საუკუნეებში (დავიდი, 1976: 21, 279). ელდარ მამისთვალიშვილმა, ასევე, ლეგენდების საფუძველზე ივარაუდა შოთა რუსთველის იერუსალიმში მოღვაწეობა, მის მიერ პალესტინისა და ეგვიპტის ქართულ მონასტერთა აღდგენა, რის გამოც არის მისი სახელი უკვდავყოფილი ჯვარის მონასტრის ფრესკით (მამისთვალიშვილი, 2002).

პავლე ინგოროყვამ განსხვავებული თვალსაზრისი გამოთქვა. მისი აზრით, შოთა რუსთველის იერუსალიმს ყოფნა, იქ გარდაცვალება და დაკრძალვა არასწორია (ინგოროყვა, 1958: 58, 114, 117). ივანე სურგულაძემ შოთა რუსთველის სამოსლის ანალიზის საფუძველზე დაასკვნა, რომ ფრესკა უნდა შესრულებულიყო XIV საუკუნემდე, ვიდრე „ხელმწიფის კარის გარიგება“ დაიწერებოდა (სურგულაძე, 1961: 3). მთავარეპისკოპოს პაპადოპულოსის ცნობით, ჯვარის მონასტერი აღადგინა შოთა რუსთველმა და მისი ფრესკა ამიტომაცაა გამოსახული წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოანე დამასკელის ფეხებთან. მისივე აზრით, ფრესკა XVII საუკუნეშია აღდგენილი (პაპადოპულოსი, 1905: 650; პაპადოპულოსის შრომა მითითებულია ნინო თომაძის სადისერტაციო ნაშრომიდან: თომაძე, 2004). ცნობები შოთა რუსთველის ჯვარის მონასტერში მოღვაწეობის, ბერად აღკვეცის, გარდაცვალებისა და იქ დაკრძალვის შესახებ არ შემონახულა, ეს მხოლოდ ლეგენდებში აისახა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერთა ნაწილმა თქმულებებში შემონახული ლეგენდების საფუძველზე შოთა რუსთველის საფლავის არსებობა ჯვარის მონასტერში შესაძლებლად მიიჩნია.

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ლეგენდის თანახმად, შოთა რუსთველს ჯვარის მონასტერში უნდა ემოღვაწა და იქვე უნდა გარდაცვლილიყო, რაც სამეცნიერო ლიტერატურაში სადავოდ არის მიჩნეული. ლეგენდების შექმნის საფუძველი მონასტერში დაცულმა

მასალებმა განაპირობა. ამ ლეგენდებს საქართველოშიც იცნობდნენ. გადმოცემა-ლეგენდებიდან ყველაზე საეჭვო შოთა რუსთველის საფლავზე მინიშნებაა, რომლის სასარგებლოდ არავითარი ხელშესახები საბუთი არ არსებობს. რა თქმა უნდა, შესაძლებელია, რომ შოთა რუსთველი ბერად აღკვეცილიყო, ჯვარის მონასტერში დამკვიდრებულიყო და იქვე გარდაცვლილიყო. მაგრამ ეს მხოლოდ ვარაუდია და ფანტაზიის სფეროს განეკუთვნება. გადმოცემები რუსთველის ბერად შედგომის, ჯვარის მონასტერში დამკვიდრებისა და იქ მისი დასაფლავების შესახებ ლეგენდურია, დოკუმენტურად არ დასტურდება.

არის თუ არა შოთა რუსთველის საფლავი მონასტერში, ამისთვის საჭიროა რამდენიმე პრობლემის გადაწყვეტა: 1. უნდა დადგინდეს, იყო თუ არა საერთოდ შოთა რუსთველი იერუსალიმში, რის შესახებაც ხელშესახები საბუთები არ გვაქვს; 2. იყო თუ არა ბერად აღკვეცილი; 3. ცხოვრობდა//მოღვაწეობდა თუ არა ჯვარის მონასტერში; 4. თუ ჯვარის მონასტერში იმყოფებოდა, რა სტატუსი ჰქონდა, რომელ წოდებას მიეკუთვნებოდა, საერო პირი იყო თუ სასულიერო, რადგან XIX-XX საუკუნეების მეცნიერები//ავტორები ხან ერთ ვერსიას უჭერენ მხარს, ხან – მეორეს; 5. თუ იგი ბერად აღკვეცილი იყო, მაშინ ფრესკაზე რატომ არის გამოსახული საერო პირის სამოსლით; 6. თუ ბერად აღკვეცილი არ იყო, შეიძლებოდა თუ არა, როგორც საერო პირს ეცხოვრა მონასტერში, იძლეოდა თუ არა მონასტრის განმარტებელისა და მისი ერთ-ერთი მზრუნველ-მეცენატის სტატუსი საამისო საფუძველს. თითოეული დასმული პრობლემა პასუხს მოითხოვს, მაგრამ დოკუმენტების უქონლობის გამო თითოეულ მათგანზე ჯერჯერობით საბოლოო სიტყვის თქმა შეუძლებელია.

მკვლევართა ნაწილი ფიქრობს, რომ ფრესკა ავტოპორტრეტია, რაც საეჭვო ჩანს, რადგან წარწერა მესამე პირად გულისხმობს შოთას, ხოლო თუ მეცენატი თავისი თანდასწრებით აკეთებინებს წარწერას, მასში ეს აისახება. ფიქრობენ, რომ ფრესკა XII საუკუნეში იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის შოთა რუსთველის-მეჭურჭლეთუხუცესის მიერ რესტავრირების ხანას განეკუთვნება, რაც სარწმუნოდ შეიძლება მივიჩნიოთ. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ 1643 წელს, ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის მიერ ჩატარებული რესტავრაციისას, ტაძრის კედლებზე ის პიროვნებები გამოსახეს, რომლებიც მონასტრის ისტორიასთან იყვნენ დაკავშირებულნი და

შოთა რუსთველის ფრესკაც XVII საუკუნეში უნდა შექმნილიყო. მაგრამ ელენე მეტრეველის კვლევამ აჩვენა, რომ XVII საუკუნეში სვეტებზე გამოსახულ ფრესკათა რესტავრაცია არ მომხდარა. მისი აზრით, XIV საუკუნის დამდეგს „ფრესკებს გაუცხოველეს დაზიანებული ნარჩენები და ამ გაცხოველების დროს უნიგნურმა მწერალმა ბევრი რამ გააფუჭა“ (მეტრეველი, 1956: 67).

შოთა რუსთველი-მეჭურჭლეთუხუცესი. ზემოთ ვახსენე, რომ ტ. გაბაშვილი აიგივებს შოთა რუსთველს, პოეტს, და მეჭურჭლეთუხუცეს შოთას, რის საფუძველი ჯვარის მონასტრის სვინაქსრის ნიგნში დაცული ცნობა უნდა გამხდარიყო, ალაპთა ნიგნში მოხსენიებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის სახელი: „ამ[ა]სვე ორშაბათსა. ალაპი შოთ[ა]სა. მეჭურჭლეთ უხუცესის[ა]ჲ. ვინ შეცვ[ა]ლოს, შე-მცა-ცვ[ა]ლებულ [ა]რს სჯ[უ]ლისაგ[ან] ქ[რისტი]ანეთ[ა]სა“ (მეტრეველი, 1962: 50-58; 179). როგორც ჩანს, დოკუმენტების საფუძველზე ჯვარის მონასტერში შეხედულება შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობაზე ადრევე ყოფილა დამკვიდრებული. ამ პრობლემის შესახებ ტ. გაბაშვილმა თავის ნაშრომში სპეციალურად აღნიშნა, რის გამოც უფრო დამარწმუნებელი გახადა შოთა მეჭურჭლეთუხუცესისა და შოთა რუსთველის იგივეობის ვარაუდი. ზოგიერთი ავტორიტეტული მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ ჩანანერი შოთა მეჭურჭლეთუხუცესზე არ შეიძლება XIV საუკუნეზე ადრინდელი ყოფილიყო. ე. მეტრეველმა დოკუმენტურად გაარკვია, რომ შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის მოსახსენებელი ალაპი დაწერილია არა უგვიანეს XIII საუკუნის პირველი ნახევრისა (მეტრეველი, 1962: 50-58; 179); ხსენებული საკითხის თაობაზე თავიანთი მოსაზრებები გამოთქევს აკაკი შანიძემ (შანიძე, 1961: 94), ს. ყაუხჩიშვილმა (ყაუხჩიშვილი, 1961: 114-119), პ. ინგოროყვამ (ინგოროყვა, 1963: 540). ფრესკის ნარჩენა გვაუწყებს, რომ შოთა რუსთველს [მეჭურჭლეთუხუცესს], XIII საუკუნის I ნახევარში შეუკეთებინებია და მოუხატვინებია ჯვარის მონასტერი. მისი ამ დიდი დამსახურების გათვალისწინებით, მოსახსენებელი მის სახელზე საალაპე ნიგნში შეუტანიათ, ხოლო ტაძარში მისი მცირე ზომის ფრესკა ნარჩერიითურთ წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოანე დამასკელის ფრესკებს შორის, მათ ფეხებთან მოუთავსებიათ. ფრესკა განახლებულია XVII საუკუნეში. ფრესკის სიძველეს მონასტერშივე არსებული საალაპე ნიგნის მონაცემები მოწმობს. ჯვარის მონასტერშივე დამკვიდრებული ტრადიციიდან მომდინა-

რე ტ. გაბაშვილის ვარაუდი სრული ზედმინეწილობით დასტურდება. ფრესკაზე გამოსახული შოთა რუსთველი და აღაპებში მოხსენიებული „შოთა მეჭურჭლეთუხუცესი“ ერთი და იგივე პირია. იდენტიფიკაციას ხელს უწყობს დროის თანხვედრა და ამასთან ფრესკის წარწერის ცნობა, თუ რა ღვანლის გამო შეუტანიათ მისი მოსახსენიებელი მონასტერში არსებულ სააღაპე ნიგნში. ამასთანავე, როგორც ე. მეტრეველმა მიუთითა, სააღაპე ნიგნში შეტანის წესის თავისებურებით დასტურდება (მოსახსენიებელი შეტანილია დიდ საუფლო დღესასწაულზე. მეტრეველი, 1962: 53), რომ შოთას მოსახსენიებელი, როგორც ჩანს, მის სიცოცხლეშივე შეუტანიათ. ამავე ხანებში არის იგი გამოხატული მონასტრის სამხრეთ-დასავლეთის სვეტზე. ყოველივე ამაზე დაყრდნობით შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობის ვარაუდს მყარი საფუძველი მოეძებნა.

დაისვა კითხვა, თუ რომელ საგვარეულოებს ეპყრათ მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა, რათა გარკვეულიყო შოთა რუსთველის მეჭურჭლეთუხუცესობის პერიოდი. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, საკითხის გასარკვევად ორიენტირი შოთას მეჭურჭლეთუხუცესობა გახდა და კვლევამ მეცნიერები თორელთა საგვარეულომდე მიიყვანა (შოშიაშვილი, 1966; ცაიშვილი, 1966); კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ თამარ მეფის ეპოქაში მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა თორელებს ეჭირათ, თამარის გარდაცვალების შემდეგ – თორელებსა და ჯაყელებს. საისტორიო დოკუმენტები მიუთითებენ, რომ მესხეთის რუსთავს თორელები ფლობდნენ, რაც იმას გვაპარაუდებინებს, რომ რუსთველობა შეიძლებოდა ამ საგვარეულოს წარმომადგენელს მიეღო. იმასაც ვარაუდობენ, რომ სახელი „შოთა“ ამ საგვარეულოში ერთ-ერთი გავრცელებული სახელი ყოფილა. თუმცა, თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობაც, რომ რუსთველი თბილისთან ახლოს მდებარე რუსთავის მფლობელობას უნდა ნიშნავდეს, შესაძლოა რაღაც რეალურს ასახავდეს, რადგან ფეოდალთა საგვარეულოები არა მხოლოდ თავიანთ მშობლიურ მხარეში ფლობდნენ მამულებსა და ციხე-ქალაქს, არამედ სხვა კუთხეში მდებარე მამულებსა და ციხე-ქალაქსაც, რომელსაც მეფე უბოძებდა მას სამფლობელოდ და საგამგებლოდ. მაგრამ აქ სხვა საკითხი დაისმის, ვის ეკუთვნოდა XIII საუკუნის დასაწყისში თბილისთან ახლოს მდებარე რუსთავი, რაზეც სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია შეხედულება, რომ რუსთავს

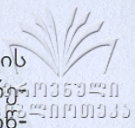
თორელები არ ფლობდნენ, იგი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა საგარეულოს სამფლობელო იყო; წყაროების მიხედვით, თამარის მეფობისას რუსთავის მფლობელი ზაქარია მხარგრძელი ყოფილა.

მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობას ვაწყდებით იმის თაობაზეც, თუ როდის უნდა სჭეროდა შოთას მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა. ნაწილი ფიქრობს, რომ მას ეს სახელო თამარის მეფობის პერიოდში ეჭირა, რადგან ლაშა-გიორგიმ დედის გარდაცვალების შემდეგ მისი ერთგული ვაზირები თითქმის ჩამოიცილა და ვარაუდობენ, რომ შოთასაც ჩამოართმევდა მეჭურჭლეთუხუცესობას. მეცნიერთა მეორე ნაწილი სხვა თარიღს ვარაუდობს, კერძოდ, 1189-1221 წლებს, რაც ლაშა-გიორგის მეფობის წლებსაც მოიცავს, თუმცა ეს სათანადოდ არგუმენტირებული არაა. ვფიქრობ, მეორე თვალსაზრისი საყურადღებოა იმის გამო, თუ გიორგი IV-ის პირად ცხოვრებას გავადევნებთ თვალს. მისი პირადი ცხოვრება ტრაგიკულად წარიმართა, მას ველისციხელი ქალი შეუყვარდა და უფლისწული დავითიც სწორედ მისგან შეეძინა; კანონიერად არ უქორწინია, რადგან სამეფო კარმა მეფეს მდაბიო ქალზე ქორწინების უფლება არ მისცა, ხოლო ლაშა-გიორგიმ უსიყვარულოდ ქორწინება, რასაც მისი წინაპრები მისდევდნენ და, შეიძლება ითქვას, უსიტყვოდ აღასრულებდნენ, არ ისურვა. ლაშა-გიორგის ცხოვრებისეულ ამ რთულ ეპიზოდში შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენა შეიძლება დავინახოთ, რაც სიყვარულისათვის ბრძოლით გამოიხატება. ამიტომ დასაშვებია, რომ შოთა რუსთველ-მეჭურჭლეთუხუცესს, როგორც პროგრესულად მოაზროვნესა და სამეფო ოჯახის მოწყობის ახალი იდეის ავტორს, სიახლის დამამკვიდრებელს, მეფემ სახელო, თანამდებობა შეუნარჩუნა 1221 წლამდე, რადროიდანაც ივანე (ყვარყვარე) ციხისჯვარელი იმყოფებოდა ამ თანამდებობაზე (შესაძლოა, შოთა რუსთველ-მეჭურჭლეთუხუცესი 1221 წელს გარდაცვლილიყო და ახალი მეჭურჭლეთუხუცესიც ამიტომ დაინიშნა). აქ კიდევ ერთი საკითხი იჩენს თავს, როდიდან შეიძლებოდა შოთა რუსთველს მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა მიეღო? ვარაუდობენ, რომ 1189 წლიდან ეს თანამდებობა თავისუფალია და სწორედ ამ წლიდან შეიძლებოდა მას ეს სახელო სჭეროდა. მაგრამ აქ კიდევ ერთი პრობლემაა: თუ ჭიაბერის დაწერილზე ხელისმომწერი შოთა ჭიაბერის ძეა და იგი შოთა რუსთველია, თუ ის დოკუმენტის შედგენის დროს უკვე იყო მეჭურჭლეთუხუცესი, მაშინ ამ დაწერილში მისი თანამდებობა აღნიშნული იქნებოდა, რა-

საც საბუთში ვერ ვხვდებით, ხოლო ჭიაბერის დანერილი დაახლო. 1189//1190 წლებითაა დათარიღებული. ეს ჩემი ვარაუდია და იგი შემდგომ კვლევას მოითხოვს.

იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის მასალებმა შოთა რუსთველის ბიოგრაფიისათვის რამდენიმე ძვირფასი ცნობა გამოავლინა, რამაც მნიშვნელოვან შედეგებამდე მიგვიყვანა: იერუსალიმის ჯვარის მონასტრიდან შოთა რუსთველის შესახებ ჩვენამდე მოაღწია ქართველი მოხუცი დიდებულის ფრესკამ, რომელსაც ახლავს წარწერა, და სააღაპე წიგნის ჩანაწერმა, რაც პოეტის ბიოგრაფიის ზოგიერთი დეტალის აღსადგენად ცოტა არაა. წარწერა ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველში აღნიშნულია, რომ შოთა არის მონასტრის მომხატველი, ე. ი. მომხატვინებელი, და მისთვის ღვთისაგან შენდობის თხოვნაა ასახული. წარწერის მეორე ნაწილში მხოლოდ ერთი სიტყვაა: „რუსთველი“, რაც პორტრეტზე გამოსახული პირის ვინაობაზე მიუთითებს; საეჭვო არაა, რომ ამ წარწერის „შოთა“ „რუსთველის“ სახელია. წარწერის ორივე ნაწილი შეეხება სვეტზე გამოსახულ პირს და მის ღვანლს ასახავს: იგი ჯვარის მონასტრის მომხატვინებელი შოთა რუსთველია; წარწერის სიტყვა „დამხატვა“ ნიშნავს მომხატვინებელს, რომელმაც მონასტრის ფრესკების მოხატვისათვის ხარჯი გასწია. აღაპთა წიგნში ორშაბათ დღეს განწესებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის მოსახსენებელი, რაც იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის წინაშე მის ღვანლზე მიუთითებს. ამ საბუთების საფუძველზე ჯვარის მონასტერში ადრევე დამკვიდრდა შეხედულება შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობაზე, რაზეც XVIII ს. 50-იანი წლების თბილელმა ეპისკოპოსმა ტ. გაბაშვილმა თავის ნაშრომში სპეციალურად აღნიშნა, რის გამოც შოთა მეჭურჭლეთუხუცესისა და შოთა რუსთველის იგივეობის ვარაუდით, რაც ფრესკის, წარწერისა და აღაპის ურთიერთშეჯერების მიხედვით ეჭვიმუტანლად დგინდება, უფრო დამარწმუნებელი გახდა. ყოველივე ამან შოთა რუსთველი ჩვენ წინაშე წარმოაჩინა, როგორც თავისი დროის ერთ-ერთი მაღალი თანამდებობის პირი, რომელსაც წვლილი შეუტანია იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის, ერთ-ერთი ქართული საგანმანათლებლო ცენტრის მოვლა-პატრონობაში, კონკრეტულად, მის განახლება-რესტავრირებაში. ხშირად ქართველი საერო პირები და სასულიერო მოღვაწეები საქართველოდანვე უგზავნიდნენ შეწირულებას საზღვარგარეთ არსებულ ქართულ სამონასტრო კერებს. იგივე

შეიძლება ვიფიქროთ შოთა რუსთველთან დაკავშირებით; კითხვის ნიშნები რჩება თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობებთან დაკავშირებით, რადგან ისინი არც ერთ სხვა დოკუმენტში არ არის დამოკიდებული. იგივე ითქმის მის შემდგომ გამოთქმულ მოსაზრებებზეც შოთა რუსთველის იერუსალიმში ყოფნასთან დაკავშირებით, ე. ი. საამისო წყაროები არაა გამოვლენილი. ლეგენდები, რომელთა მიხედვით შოთა რუსთველმა იერუსალიმში თავადვე იმოგზაურა და მონასტრის აღსადგენი სამუშაოებიც მისივე ხელმძღვანელობით ჩატარდა, საბუთებით არაა განმტკიცებული და ლეგენდად დარჩება მანამ, სანამ არ გამოჩნდება რაიმე დამადასტურებელი საბუთი შოთა რუსთველის იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში ყოფნის, იქ მოღვაწეობის, გარდაცვალებისა და მონასტერში დაკრძალვის შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

აბაშიძე, შანიძე, წერეთელი, 1960 – ი. აბაშიძე, ა. შანიძე, გ. წერეთელი შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში. – //“საბჭოთა ხელოვნება“, 1960. №12.

ამირანაშვილი, 1961 – შ. ამირანაშვილი, შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში. – //“საბჭოთა ხელოვნება“, 1961. №4.

არაბული, 1992 – გ. არაბული. შოთა რუსთველის ბიოგრაფია ქართულ მეცნიერებაში. – თბ., 1992.

ბაგრატიონი, 1960 – თ. ბაგრატიონი. განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსანისა, გ. იმედაშვილის რედაქციით, გამოკვლევითა და საძიებლით. – თბ., 1960.

ტ. გაბაშვილი, მიმოსლვანი, ე. მეტრეველის გამოც., 1956.

დავიდი, 1976 – ი. დავიდი თხზულებანი, I. – თელ-ავივი – იერუსალიმი, 1976.

ვირსალაძე, 1973 – Т. Вирсаладзе, Роспись Иерусалимского К.М. и портрет Шота Руставели. – Тб., 1973.

თომაძე, 2004 – ნ. თომაძე იერუსალიმის ჯვარის მონასტერი ისტორიოგრაფიასა და საზოგადოებრივ ცნობიერებაში, სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2004.

ინგოროყვა, 1958 – პ. ინგოროყვა, შოთა რუსთველი, I ნაწილი, – თბ., 1958.

ინგოროყვა, 1963 – პ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, I. – თბ., 1963.

კეკელიძე, 1958 – კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II. – თბ., 1958.

მამისთვალისძვილი, 2002 – ე. მამისთვალისძვილი, იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ისტორია (ქართული პერიოდი). – გორი, 2002.

მარი, 1903 – Н. Марр. Предварительный отчет о работах на Синае и в Иерусалиме. „Сообщение Православного Палестинского общества“, т. 14. №1. 1903.

მარი, 1914 – ალაპნი ჯუარის მონასტრისანი იერუსალიმსა შინა, გა- მოსცა ნ. მარმან. – ს.-პეტერბურგი, 1914.

მენტეშაშვილი, 1958 – ა. მენტეშაშვილი, საქართველოს და ეგვიპტის ისტორიული ურთიერთობიდან. – „დროშა“, 1958, #9.

მეტრეველი, 1962 – ე. მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის. – თბ., 1962.

მუსხელიშვილი, 1965 – დ. მუსხელიშვილი, კახეთ-ჰერეთის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები. – „ცისკარი“, 1965, №2.

ჟანენი, 1921 – რ. ჟანენი, ქართველები იერუსალიმში, ავტორის წინასიტყვაობით, ფრანგულიდან თარგმნა შალვა ვარდიძემ. – სტამბოლი, სამბეჭდავი კათოლიკე საგანისა, 1921.

სურგულაძე, 1961 – ივ. სურგულაძე, შოთა რუსთველის პორტრეტის შესახებ. – გაზ. „თბილისი“, 1961, 20 აპრილი, № 94.

ქუთათელაძე, 1889 – ა. ქუთათელაძე, საისტორიო და საბიბლიოგრაფიო წერილი (ჯვარის მონასტერი და მისი მდგომარეობა 1845 წლამდე). – გაზ. „ივერია“, 1889, 1 აპრილი, № 70.

ყაუხჩიშვილი, 1961 – ს. ყაუხჩიშვილი, შოთა რუსთაველი და ჯვარის მონასტერი. – „მნათობი“, №2, 1961.

შანიძე, აბაშიძე, წერეთელი, 1961 – А. Шанидзе, И. Абашидзе, Г. Церетели. Поездка в Иерусалим, к вопросу о портрете Ш. Руставели. „Вестник академии наук СССР“. – М., №8. 1961.

შოშიაშვილი, 1966 – ნ. შოშიაშვილი, თორელთა საგვარეულო სახლის ისტორია და შოთა რუსთაველი, კრებ.: „შოთა რუსთველი“, ხელნაწერთა ინსტიტუტის გამოც. – თბ., 1966.v

ცაგარელი, 1888 – А. Цагарели, Памятники груз. старины в Святой Земле и на Синае. //ППС. 1888.Т.4.Вып.1.

ცაიშვილი, 1966//1974 – ს. ცაიშვილი, შოთა რუსთაველი – დავით გურამიშვილი. – თბ., 1974.

- ცაფერისი, 1993 – ვ. ცაფერისი, იერუსალიმის წმ. ჯვრის მონასტერი, „რელიგია“, 1993, №6-7.
- ჭიჭინაძე, 1887 – ზ. ჭიჭინაძე, ქართული მწერლობა მეთორმეტე საუკუნეში. – თბ., 1887.
- ჭიჭინაძე, 1918 – ზ. ჭიჭინაძე, შოთა რუსთაველის სურათის ამბავი. – ურნ. „რუსთაველი“, №2, 1918.
- ჯანაშვილი, 1896 – ჯანაშვილი, შოთა რუსთაველი. – ტფ., 1896.

„ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემები ქართველ ავტორთა თარგმანებით

„ვეფხისტყაოსანი“, საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერებისა და კულტურული აღმავლობის ლიტერატურული დაგვირგვინება, ქართული გენიის სრულყოფილი გამონათებაა სწორუპოვარი მეფე-ქალის – თამარის ეპოქაში. შემდეგდროინდელმა მრავალსაუკუნოვანმა ისტორიულმა ძნელბედობამ ბურუსში გაჰხვია და საკვლევე გახადა მისი ავტორის – XII საუკუნის უდიდესი ქართველი პოეტის უმთავრესი ბიოგრაფიული საკითხებიც კი. ასეთ ვითარებაში გასაკვირი არაა, რომ არ ვიცით სად, როდის, ვისგან ან რომელ ენაზე ითარგმნა პირველად მისი უკვდავი ქმნილება. მხოლოდ ის გვეთქმის, რომ ჩვენი ქვეყნის ერთგვარი სავიზიტო ბარათად ქცეული ლიტერატურული შედევრი, ადრეული რენესანსის უბადლო ძეგლი და ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის ქართული პოემა მაღლევე მოქცეულა განათლებული სამყაროს ყურადღების ცენტრში. XIII საუკუნის დასაწყისშიც რომ იცნობდნენ შოთა რუსთაველის ქმნილებას საქართველოს საზღვრებს გარეთ, უტყუარად დაასაბუთა აკადემიკოსმა ელგუჯა ხინთიბიძემ თავის მონოგრაფიაში: „ვეფხისტყაოსანი შექსპირის ეპოქის ინგლისში“. მკვლევარმა ცხადი გახადა, რომ შექსპირის თანამედროვე დრამატურგების – ფრანსის ბომონტისა და ჯონ ფლეტჩერის პიესების („მეფე და არამეფე“ და „ფილასტერი“) სიუჟეტი „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა – ნესტანისა და ტარიელის მიჯნურობის ამბის გადამუშავებაა. მოგვიანებით, ხინთიბიძემვე „ვეფხისტყაოსანი“ ცნო შექსპირის „ციმბელინის“ ლიტერატურულ წყაროდაც. ეს იყო აღმოჩენა როგორც ქართული ლიტერატურის ისტორიის, ისე ინგლისური სალიტერატურო კრიტიკისათვისაც.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნის პირველი ცნობილი ფაქტი მიეკუთვნება XIX საუკუნის დასაწყისს. 1802 წელს რუსულენოვანი მკითხველი გაეცნო მწერალსა და მეცნიერს – ევგენი ბოლხოვიტინოვის წიგნს: „Историческое изображение Грузии в политическом,

церковном и учебном ея состоиании“. სწორედ ამ ნაშრომში პირველად, მხოლოდ ნაწყვეტების სახით გამოქვეყნდა რუსთაველის პოემის თარგმანი. შოთა რუსთაველის სახელის წარმოჩენა და „ვეფხისტყაოსნის“ მსოფლიოსათვის გაცნობა ერის ღირსების საკითხად მიიჩნია განათლებულმა ქართველობამ. მათი მონდომებით მოხერხდა უცხოელების დაინტერესება „ვეფხისტყაოსნითა“ – ამ ეროვნული განძითა და სიბრძნის საგანძურით. ამ მხრივ, გასახსენებელია თუნდაც თეიმურაზ ბატონიშვილის ურთიერთობა ფრანგ აღმოსავლეთმცოდნესთან, მარი ბროსესთან, რომელმაც პირველად გააცნო ფრანგულენოვან საზოგადოებას პარიზის სამეფო ბიბლიოთეკაში დაცული რუსთაველის პოემა. თეიმურაზ ბატონიშვილის მეშვეობით შეიძინო ბროსემ „ვეფხისტყაოსნის“ ჭეშმარიტი არსი. იგი გახდა რუსთაველის პოემის მკვლევარი და გამომცემელი და მუდამ დიდად აფასებდა ღრმადგანსწავლული ქართველი ბატონიშვილის საგულისხმო შენიშვნებსა და რჩევებს, მაღლიერებით იღებდა მის განუხრელ თანადგომას. „ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარიზაციაში გამორჩეულია ილია ჭავჭავაძის დამსახურებაც. მისით შეიმეცნეს და შეიყვარეს რუსთაველის პოემა და საქართველო მარჯორი უორდროპმა და არტურ ლაისტმა. „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნაში ორ უმნიშვნელოვანეს ევროპულ ენაზე, წარმმართველი იყო ჭავჭავაძის როლი. მასთან დამეგობრებულმა და მისით შთაგონებულმა უცხოელებმა დიდი პასუხისმგებლობით თარგმნეს ქართული პოემა. მარჯორი უორდროპისეული თარგმანი, რომელიც მისმა ძმამ, ოლივერმა გამოაქვეყნა ლონდონში 1912 წელს, „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი გამოცემა იყო ინგლისურ ენაზე. ასევე პირველი გერმანული გამოცემა იყო „ვეფხისტყაოსნისა“ არტურ ლაისტისეული თარგმანი, დაბეჭდილი დრეზდენში [1890] წელს. „ვეფხისტყაოსნით“ ახალი ეპოქის პოეტთა დაინტერესების ტალღა მოჰყვა რუსი სიმბოლისტის, კონსტანტინე ბალმონტის რუსული თარგმანის გამოცემას მოსკოვში 1917 წელს. და მაინც, „ვეფხისტყაოსანმა“ გარესამყაროს არსებითი ყურადღება მიიქცია მხოლოდ 1937 წლიდან, როცა სათანადოდ აღინიშნა რუსთაველის დაბადებიდან 750 წლისთავი, როცა სასიკეთოდ გაერთიანდა სამშობლოსათუ უცხოეთში მცხოვრები ქართველების ეროვნული ენერჯია. ამ

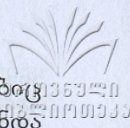

დროიდან ინტენსიურად დაიწყო პოემის თარგმნა და გავრცელება. ამჟამად „ვეფხისტყაოსანი“ 50-ზე მეტ ენაზეა თარგმნილი. ამ ნაშრომთა უმეტესობა არის სრული პოეტური ნაწარმოები, ზოგი კი წარმოადგენს ბნკარედს, გაურითმავ სტროფებსა თუ პროზაულ ტექსტს, არასრულს, შემოკლებულს, ადაპტირებულს.

ნებისმიერი ერის კულტურულ ცხოვრებაში ფასეული ფაქტია „ვეფხისტყაოსნის“ დონის მხატვრული ნაწარმოების ყოველი ახალი გამოცემა, ნათარგმნი იქნება ის თუ ორიგინალი. როგორც წესი, მათი სრული აღრიცხვა და შესწავლა პასუხს სცემს ლიტერატურის ისტორიისათვის ბევრ საინტერესო საკითხს. ამ თვალსაზრისით, მეტად მნიშვნელოვანი წიგნი გამოაქვეყნა „სეზანმა“ 2016 წელს შოთა რუსთაველის 850 წლის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით. ესაა „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემათა ილუსტრირებული ბიბლიოგრაფია (1712–2015 წწ.) მეორე, შევსებული და შესწორებული გამოცემა. მისმა შემდგენლებმა, მამუკა ჩხეიძემ და ლევან თაქთაქიშვილმა, ბიბლიოგრაფიაში შეიტანეს მსოფლიოს მასშტაბით ამა წლის 1 იანვრამდე აღნუსხული „ვეფხისტყაოსნის“ 503 გამოცემა. მათი უმეტესობა თარგმანია, ქართული – მხოლოდ 150-ია. რუსთაველის პოემის არაერთი საინტერესო, მაგრამ ძირითადი რეპრინტული გამოცემა განხორციელდა მიმდინარე წელსაც. განსაკუთრებით სასიხარულო და მნიშვნელოვანი იყო პირველი გამოცემების გამორჩენა კორეულ და ბერძნულ ენებზე.

დასახელებულმა ბიბლიოგრაფიამ ცხადად წარმოაჩინა, რომ არაერთ ქართველ მოღვაწეს უტვირთავს „ვეფხისტყაოსნის“ სხვათა ენებზე თარგმნის სირთულე. გამოვლინდა ისიც, რომ პოლიტიკური ვითარების შესაბამისად, უმეტესობას თარგმნა უფრო ხელეწიფებოდა რუსულ ენაზე:

ჯერ კიდევ 1888 წელს თბილისში გამოქვეყნდა იონა მეუნარგიას მიერ რუსულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნის“ მოკლე, პროზაული შინაარსი. თარგმანმა მოწონება დაიმსახურა. მოთხოვნის შესაბამისად გამოცემა მალევე გაიმეორეს. გადმოცემის მიხედვით, მეუნარგიას „ვეფხისტყაოსანი“ უთარგმნია ფრანგულ და გერმანულ ენებზეც. მისი თარგმანებით გაცნობია ამ ქართულ პოემას უნგრელი მხატვარი, რუსთაველის თხზულების პირველი დამსუ-

რათებელი, მიხაი ზიჩი. მისი მშვენიერი ნამუშევრები, რომლებიც უსასყიდლოდ გადაცა საქართველოს, პირველად გამოქვეყნდა 1888 წელს დაბეჭდილ ქართველიშვილისეულ „ვეფხისტყაოსანში“, დღემდე საუკეთესოში პოემის ქართულ გამოცემათა შორის. მე-უნარგაიასეული ფრანგული და გერმანული თარგმანები კი არ ჩანს ამ ენებზე არსებულ „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემათა შორის.

1937 წელს, რუსთაველის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით, მოსკოვში დიდი ტირაჟით დაიბეჭდა ქართველთა მიერ შექმნილი „ვეფხისტყაოსნის“ ორი რუსული თარგმანი: გიორგი წერეთლის ნაშრომი 30 000 ცალი და გიორგი ცაგარელისა – 50 000. ცაგარელისეული ტექსტი წარმოადგენს ორიგინალთან მიახლოვებულ სრულ თარგმანს, შესრულებულს უშუალოდ დედნიდან, სოლომონ იორდანიშვილისეული ბნკარედის დახმარებით. ცაგარელის ლექსიკური მარაგი შესაბამისად ვერ გასწვდენია ორიგინალის მდიდარ და მრავალფეროვან სამყაროს, თუმცა გამორჩეული წარმატებით უთარგმნია აფორიზმები. ამიტომ ისიც მოხვედრილა საქართველოს მიერ სიგელებითა და ფულადი პრემიებით დაჯილდოვებულ მთარგმნელთა სიაში;

სოლომონ იორდანიშვილმა 1933 წელს შექმნა „ვეფხისტყაოსნის“ ხსენებული რუსული ბნკარედი, პოემის სრული, სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი. ეს ნაშრომი გადამუშავებული სახით დაიბეჭდა თბილისში 1966 წელს და ძალზე მნიშვნელოვანი გამოცემა გახდა რუსულის მცოდნე უცხოელი მთარგმნელებისთვის. ლათინური ტრანსკრიპცია, რომელიც ახლდა პოემის ყოველი სტროფის, ყოველი წინადადების რუსულ თარგმანს, ძალზე უიოლებდა მთარგმნელებს პნკარედით სარგებლობას. ამიტომ გამოცემა საფუძვლად დაედო „ვეფხისტყაოსნის“ არაერთ ენაზე განხორციელებულ თარგმანს, მათ შორის ინგლისურს, იაპონურსა და მონღოლურსაც კი. აღსანიშნავია ისიც, რომ გამოიცემა დაიბეჭდა 1 500 ცალად, მათგან 25-ს ჰქონდა გრიფი: „ხელნაწერის უფლებით“.

1938 წელს თბილისში რუსულ ენაზე 20100 ეგზემპლარად დაიბეჭდა „ვეფხისტყაოსანი“ მოზარდებისათვის. ეს იყო გ. იოსელიანის მიერ პოემის პროზად გადაკეთებული ქართული ტექსტის გ. არჯევანიძისეული თარგმანი.

გამორჩეული მოვლენა გახდა „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ თარგმანთა შორის შალვა ნუცუბიძისეული ნამოღვაწარის გამოჩენა. მას საკუთარი ნებით დაუნყია ამ მშვენიერი, სრული პოეტური თარგმა-

ნის განხორციელება, მაგრამ უმეტესი ნაწილი პატიმრობაში მყოფს შეუქმნი სტალინის დავალებით. თარგმანის მალალმხატვრობა დონემ დააკმაყოფილა ბელადი, საბჭოთა კავშირის გენერალურ მდივანი, რომელსაც სურდა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ შესაფერისი თარგმანის მეშვეობით მსოფლიოს წინაშე წარმდგარიყო, როგორც უდიდესი ცივილიზაციის მქონე ქვეყნის შვილი. სტალინი იყო აღნიშნული თარგმანის არაოფიციალური რედაქტორი. მან თავისი ხელით ჩაასწორა სასიგნალო ეგზემპლარი, თავისივე თარგმანით ჩაანაცვლა ერთ-ერთი სტროფი და შეარჩია ილუსტრაციებიც. იმ ავბედით ჟამს „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნამ იხსნა შალვა ნუცუბიძე ფიზიკური განადგურებისაგან, 1940 წელს დაბეჭდილი პოემის სხვა ეგზემპლარები კი განადგურებას დაექვემდებარა. გადარჩა მხოლოდ რამდენიმე ცალი (ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცულია ერთი უიშვიათესი ეგზემპლარი, გამორჩეული იშვიათობის სხვა კრიტიკრიუმებითაც).

ნუცუბიძისეული თარგმანი სტალინის ჩასწორებების გათვალისწინებით დიდი რაოდენობით გამოიცა მოსკოვში 1941 წელს, ორ ვარიანტად – 10 000-იანი და 90 000-იანი ტირაჟით. წიგნები გაიყიდა მალე, მაგრამ მთარგმნელს არ მიუღია დაწესებული დიდი ჰონორარი. სხვებისთვისაც სამაგალითოდ, მას დაწერიწეს, რომ ფული მთლიანად შეჰქონდა თავდაცვის ფონდში. თარგმანი გამოცემულია მრავალჯერ.

XXI საუკუნეშიც შექმნეს „ვეფხისტყაოსნის“ რუსული თარგმანები ქართველებმა: 2004 წელს თბილისში 500 ეგზემპლარად დაიბეჭდა გ. დევდარიანის თარგმანი. თბილისშივე 2011 წელს რუსულ ენაზეც გამოიცა „არაჩვეულებრივი მოგზაურობა რუსთველის ეპოქაში“, რამაზ ჭილაიას იდეით შექმნილი ადაპტირებული, შემეცნებითი-საინფორმაციო ტექსტი, უხვი ილუსტრაციებითა და სხვადასხვა ჩანართ-დანართებით; 2014 წელს გამოიცა გიორგი ქეზურიას ნაშრომი; 2015 წელს კი არჩილ ხალვაშისეული კრიტიკული ტექსტი ხელნაწერებში დაცული პოემის ვრცელი რედაქციისა გამოქვეყნდა მისივე რუსული თარგმანის თანხლებით. ეს „ვეფხისტყაოსნის“ ვრცელი რედაქციის პირველი ასახვაც იყო რუსულ ენაზე და რუსული თარგმანის პირველი აჟღერებაც რუსთაველის სალექსო საზომთან, 16-მარცვლოვან შაირთან თანხვედრაში.

რუსულის შემდეგ, ქართველ მოღვაწეთა მიერ თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“ სხვაზე მეტი აღმოჩნდა ფრანგულ ენაზე. მათ

შორის, პირველია ემიგრანტ გიორგი გვაზავას მიერ შესრულებული პოემის სრული თარგმანი, რომელიც პარიზში გამოქვეყნდა 1938 წელს. [1964] წელს პარიზში განსაკუთრებულ ლიტერატურულ მოვლენად იქცა სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორის სერგო წულაძის ფრანგული თარგმანის გამოქვეყნება. წულაძე, ფაქტობრივად, პოემის მე-5 ფრანგულენოვანი გამოცემის ავტორი იყო, მაგრამ აღიარეს პირველ მთარგმნელად, რომელმაც ფრანგულენოვან მკითხველს „ვეფხისტყაოსნის“ სრულყოფილი თარგმანი მიანოდა ამ ენაზე. საფრანგეთის აკადემიამ, აღნიშნული ნაშრომის გამო, ავტორს მიანიჭა ლანგლუას (Charles-Victor Langlois) უაღრესად პრესტიჟული პრემია. როგორც ფრანგმა მწერალმა და კრიტიკოსმა რენე ლაკოტიმ აღნიშნა, ეროვნებით ქართველმა მთარგმნელმა და ჩინებულმა ფრანგმა მწერალმა, შესანიშნავად შეუხამა დედნის რიტმი ფრანგულ რიტმს. მან საუცხოოდ გადმოსცა ორიგინალის ჟღერადობა და რითმათა შეხამება.

ემიგრანტი ქართველის, სერგო წულაძის ეს მთარგმნელობითი წარმატება განაპირობა ბავშვობიდანვე საფრანგეთში ცხოვრებამ, ფრანგულის მეორე მშობლიურ ენად ქცევამ და სორბონის უნივერსიტეტში მიღებულმა განათლებამ. დასავლეთისა და აღმოსავლეთის კულტურათა გათავისებამ და შუასაუკუნეების ფრანგული მწერლობის კარგმა ცოდნამ მას შეაძლებინა ქართული რენესანსის ისეთი ძეგლის წვდომა, როგორცაა „ვეფხისტყაოსანი“. 4-5 წლიან თავდაუზოგავ მთარგმნელობით შრომაში წულაძეს მნიშვნელოვანი დახმარება გაუწია თავისმა ფრანგმა მეუღლემ. ასევე მეგობარმა, თავადაც აღიარებულმა, განაფულმა მთარგმნელმა და საუკეთესო მრჩეველმა – შალვა ნუცუბიძემ.

წულაძისეული თარგმანი დააფასეს სამშობლოშიც. 2 წელიწადში წიგნი 10 000 ტირაჟით გამოიცა თბილისში. წულაძისეული თარგმანის აღიარება კიდევ ერთხელ დადასტურდა 2013 წელს: „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი სტამბური გამოცემის 300 წლისთავთან დაკავშირებით, საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრომ და ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობამ მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე გამოსცა მხოლოდ სასაჩუქრო 500 ეგზემპლარი. აღსანიშნავია, რომ თავის დროზე წულაძის მიერ „UNESCO“-ს დაკვეთით განხორციელებული თარგმანი 2013 წელსაც „UNESCO“-მ დაფინანსა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულ გამოცემებს 1977 წელს შეემატა რუსთაველის ეპოქისა და პოემის კარგი მცოდნეების, ელისაბედ ორბელიანისა და სოლომონ იორდანიშვილის, თარგმანი შესრულებული პოემის სახით, დაბეჭდილი თბილისში.

„ვეფხისტყაოსნის“ პოეტური ფრანგული თარგმანი განახორციელა მეცნიერმა და მწერალმა გასტონ ბუაჩიძემაც. ნაშრომი გამოიცა მოსკოვში 1989 წელს. რუსთველური მსოფლმხედველობის გათავისება და „ვეფხისტყაოსნის“ ფილოსოფიის ცხოვრებისეული მნიშვნელობის ღრმა რწმენა ესაფუძვლა გასტონ ბუაჩიძის მთარგმნელობით წარმატებას. ლექსად თარგმნის სირთულეები გასტონ ბუაჩიძემ გადალახა ორივე ენის კარგი ფლობით და ქართულ-ფრანგული ლექსთწყობის გარკვეული სიახლოვის გამოყენებით. მან შეძლო ჰარმონიულად ეზიარებინა ფრანგულენოვანი მკითხველი რუსთაველური მდიდარი რითმებისა და თექვსმეტმარცვლოვანი საზომის ჟღერადობასთან. ახალ თარგმანს ფრანგ კრიტიკოსთა აღიარება მოჰყვა.

ქართველ მოღვაწეთა თარგმანებით განხორციელდა „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი გამოცემები იტალიურ ენაზე. მეორე მსოფლიო ომის დროს, 1942 წელს, იტალიაში, კერძოდ რომში, დაიბეჭდა 1941 წლით დათარიღებული გამოცემა, პოემის მოკლე პროზაული და რამდენიმე სტროფის პოეტური თარგმანი. „ვეფხისტყაოსნის“ ამ პირველი იტალიური გამოცემის ავტორი იყო რაფიელ ივანიცკი-ინგილო. „ვეფხისტყაოსანი“ მან თარგმნა იტალიის მეფის, ვიქტორ ემანუელ მესამის სამეფო კარის შეკვეთით. რაფიელს ცდა არ დაუკლია და ნაშრომის შესაქმნელად უხელმძღვანელებია ქართული საისტორიო მწერლობით, რუსთველოლოგიური გამოკვლევებითა და პოემის თარგმანებით.

წიგნი მიეძღვნა საქართველოს მეფეთა შთამომავლის, ირაკლი ბაგრატიონ-მუხრანელის სიძედ შესვლას გრაფი პასკუინების ოჯახში. ალბათ ამიტომაც, ტექსტს წამძღვანებული აქვს ქართველ მეფეთა გენეალოგია, ხოლო წიგნის გარეკანი შესრულებულია ქართული დროშის ფერებში: შინდისფერი, თეთრი და შავი ზოლებით. გამოცემა გააფორმა რომის საოპერო თეატრის მოღვაწემ, ქართველმა მხატვარმა გიორგი აფხაზმა. იგი უხვადაა დასურათებული ქართველ მეფეთა და კათოლიკოსთა პორტრეტებით, საქართველოს ეკლესია-მონასტრების ხედებით, ერთვის რუსთაველის პორტრეტი. აღნიშნული თარგმანის შესრულებამდე, 1937 წელს, რაფიელ

ივანიცკი-ინგილოს იტალიაში ნაუკითხავს ლექციების ციკლი „საქართველო და მისი მგოსანი რუსთაველი“.

რაფიელის პაპა, შამილისაგან გამოქცეული ახალგაზრდა ინგილო თბილისში უშვილებია და მოუნათლავს ვორონცოვის ამალის წევრს, პოლკოვნიკ ივანიცკის. მისი ვაჟი – მთარგმნელის მამა, ალექსანდრე, სიონში უკუერთხებიათ მღვდლად და საინგილოში გაუმწესებიათ. 1886 წელს იქ, სოფელ კახში, დაბადებულა რაფიელი. მას ჰყოლია 2 ძმა და 1 და – სონია, მსახიობ გურამ სალარაძის ბებია. მათ ოჯახს მნიშვნელოვანი როლი შეუსრულებია საინგილოში ქრისტიანობის აღდგენა-განმტკიცებაში.

თელავის სასულიერო სასწავლებლის შემდეგ, რაფიელს უმაღლესი იურიდიული განათლება მიუღია პეტერბურგის უნივერსიტეტში. დაბრუნებულა სამშობლოში, გამხდარა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი და გაზეთ „საქართველოს“ ფაქტობრივი რედაქტორი. მას, როგორც საკათალიკოსო საბჭოს წევრსა და მდივანს, მონაწილეობა მიუღია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა-გამოცხადებაში. რაფიელი ყოფილა საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი – არჩეული დეპუტატი საინგილოდან. საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ ემიგრაციაში მყოფი საკათალიკოსო საბჭოს გაუნწევია გერმანიიდან და იტალიაში, რომის პაპის კარზე მიუვლენია. მას თავისი მდიდარი ბიბლიოთეკა „რუსიკუმის“ მონასტრისათვის გადაუცია იტალიიდან ესპანეთში გადასვლის წინ. მადრიდში მღვდლად ნაკურთხები რაფიელი წმინდა ანდრია მოციქულის მართლმადიდებელი ეკლესიის წინამძღვარი გამხდარა. თითქმის 20 წლის მანძილზე ნირავდა ბერძნულ და რუსულ ენებზეც. თავისი მშვენიერი ქადაგებითა და გალობით მართლმადიდებლური ეკლესიის მრვალრიცხოვანი მრევლის სიყვარული დაიმსახურა. გარდაიცვალა 80 წლის ასაკში. მანამდე, 1966 წელს, „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი იტალიური თარგმანის ავტორმა, რაფიელ ივანიცკი-ინგილომ, იტალიის გაზეთში „პოპოლო“ (აპრ., № 17, გვ. 4.) ვრცელი საქებელი წერილი გამოაქვეყნა მეორე ქართველი ემიგრანტის, პროფესორ შალვა ბერიძის მიერ თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნის“ მეორე გამოცემის თაობაზე.

ახალგაზრდა ისტორიკოსი და ენათმეცნიერი შალვა ბერიძეც, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ წავიდა ემიგრაციაში. მისი თაოსნობით დაარსდა პარიზში ქართველი ახალგაზრდობის პატრიოტული ორგანიზაცია „მომავალი“, მალევე „თეთრი გიორგის“

სახელით მომქმედი, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და კულტურული აღმავლობის მოსწრაფე. საფრანგეთში მან სორბონის უნივერსიტეტიც დაამთავრა. აქვეყნებდა ნაშრომებს ინგლისურ, ფრანგულ და იტალიურ ენებზე, მოხსენებით გამოდიოდა კონფერენციებზე, მონაწილეობდა ქართული ემიგრაციის კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებებში. 1936 წელს ნეაპოლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელმძღვანელმა, ცნობილმა აღმოსავლეთმცოდნემ, პროფესორმა ბერნარდო ბარბიელინიმ შალვა ბერიძეს დაავალა ახლად დაარსებული ქართველოლოგიის კათედრის მუშაობის წარმართვა. ბარბიელინი, რომელიც წლობით ცხოვრობდა კავკასიაში, სხვადასხვაენოვანი უხვი მასალებით ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული რუკებითა და სურათებით კავკასიის შესახებ ინსტიტუტში შეიქმნა „კავკასიის კაბინეტი“. მანვე, კარგად იცნობდა რა ქართველი ხალხის ენას, კულტურასა და ისტორიას, დააარსა ქართველოლოგიის კათედრა და შემოიღო ქართული ენის სავალდებულო ორწლიანი კურსი ახლო აღმოსავლეთის შემსწავლელი სტუდენტებისათვის. ინსტიტუტში შალვა ბერიძე კითხულობდა ლექციებს ქართულ ენასა და ლიტერატურაში, ჰყავდა მსმენელთა ფართო აუდიტორია, რომელიც ინტერესით ეცნობოდა კავკასიასთან დაკავშირებულ საკითხებს. შალვა ბერიძემ ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში აღმოაჩინა და გამოსცა კაპუცინების ორდენის ბერის – ბერნარდო დი ნაპოლის ორი ჩანაწერი, 1670-1680 წლებში საქართველოში მოგზაურობის შესახებ. კავკასიოლოგთა ნაყოფიერი საქმიანობა ნეაპოლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში დიდხანს არ გაგრძელებულა. დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი. 1940 წლის მიწურულს ბარბიელინი ბრძოლის ველზე დაიღუპა საბერძნეთში. ინსტიტუტის ახალი ხელმძღვანელი აკადემიკოსი გვიდი კი არაბისტი გახლდათ, არ იყო დაინტერესებული კავკასიით. ომის გამოც ინსტიტუტში თანდათან მცირდებოდა კათედრების რაოდენობა. 1943 წლიდან გაუქმდა ქართულის კათედრა. ნეაპოლის დაბომბვის შედეგად თითქმის მთლიანად განადგურდა „კავკასიის კაბინეტის“ ძვირფასი მასალები.

იტალიაში პროფესორი ბერიძე ეწეოდა აქტიურ სამეცნიერო მუშაობას და განუხრელად ემსახურებოდა საქართველოს: იკვლევდა ქართულ-აღმოსავლურ და ქართულ-ბასკურ ურთიერთობებს, იტალიურად თარგმნიდა ქართულ ნაწარმოებებს, თანამშრომლობდა

ქართულ ემიგრანტულ ჟურნალ-გაზეთებთან („ბედი ქართლისა“, „ივერია“, „ქართლოსი“ და სხვა). იყო ათამდე წიგნისა და რამდენიმე ათეული ნაშრომის ავტორი. გამორჩეულია მისი, როგორც რუსთაველოლოგის, ღვაწლი. კითხულობდა მოხსენებებს და აქვეყნებდა ბროშურებს რუსთაველისა და მისი პოემის შესახებ, სადაც წარმოაჩენდა რუსთაველის მსოფლიო მნიშვნელობას. ბერიძემ იტალიურ ენაზე რომში გამოსცა „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმები და ანდაზები, ასევე ნარკვევი – „რუსთაველი და მედიცინა“. ამ სფეროში მისი მოღვაწეობის დაგვირგვინება იყო „ვეფხისტყაოსნის“ სრული პროზაული თარგმანის შექმნა იტალიურ ენაზე. ეს ნაშრომი: „La Pelle di Leopardo di Sciotha Rusthaveli“ 1945 წლის ივლისში გამოქვეყნდა მილანში. წიგნი ბაზარზე გამოვიდა 1947 თუ 1948 წელს.

შალვა ბერიძემ თარგმანი შეასრულა „ვეფხისტყაოსნის“ დავით კარიჭაშვილისეული 1903 წლის გამოცემის მიხედვით. მთარგმნელი წუხდა, რომ ვერ შეძლო თბილისის უნივერსიტეტის 1937 წლის გამოცემით სარგებლობა. გამოცემის წინასიტყვაობაში მთარგმნელი ხაზგასმით აღნიშნავს „ვეფხისტყაოსნის ორიგინალურობას და მასში ასახული ამბების სიახლოვეს ქართულ სინამდვილესთან. გამოცემას ამკობს 20 ილუსტრაცია. ეს იყო „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი დასურათება საზღვარგარეთ, რომელიც ძველებურ მხატვრულ სტილში განახორციელა იტალიელმა მხატვარმა ფულვიო ბიანკინმა. პოემის შესატყვისი ილუსტრაციების შექმნის მიზნით, მხატვარმა შეისწავლა იტალიის არქივებში დაცული ძველი აღმოსავლური მხატვრული ნიმუშები და მინიატურები. შალვა ბერიძის თარგმანი დაიბეჭდა მცირე ტირაჟით, 499 ცალად.

ამ იშვიათი გამოცემის ერთი ეგზემპლარი იტალიელ პროფესორ ლეონე პაჩინის გამოუგზავნია გივი გაჩეჩილაძისათვის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორისა და ცნობილი მთარგმნელისათვის. ამ გამოცემის ერთი უიშვიათესი ეგზემპლარი დაცულია საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში. წიგნი თვით შალვა ბერიძისეული ცალაია, მისივე რედაქტირებითა და საყურადღებო ჩანართებით, საიდანაც ჩანს, რომ პროფესორი შალვა ბერიძე იტალიელთათვის კარლო ბერიძეა. ამ სახელითაა წარმოდგენილი ის გურამ შარაძის ნაშრომში „გამოქვეყნებულ სავიზიტო ბარათზეც. აღსანიშნავია ისიც, რომ მისმა მეუღლემ იტალიელმა ლირიკოსმა, კატერინა რუბერტომ შალვას ხსოვნას ლექსი მიუძღვნა აკროს-

ტიხით: „კარლო“. მკვლევარმა დალი ინჰკირველმა კრიტიკულად მიმოიხილა ბერიძისეული თარგმანი. მისი დასკვნების მიხედვით: პროლოგთან შედარებით, უკეთესადაა თარგმნილი პოემის ეპიკური ნაწილი; წმინდა პოეტური პასაჟები აღბეჭდილია ემოციური სიღრმით და უკეთესად იკითხება ვიდრე რთული, ფილოსოფიური აზრის შემცველი სტროფები; მხატვრულობითა და სიზუსტით ბერიძისეული პროზაული თარგმანი ჩამორჩება უორდროპისეულ ინგლისურ ასევე პროზაულ თარგმანს; არცთუ უსაფუძვლო ისტორიული ანალოგიები კომენტარებში წარმოდგენილია მტკიცებულებით ფორმით და არა ვარაუდების სახით; მიუხედავად ამისა, შალვა ბერიძისეული ნაშრომი დიდი ლიტერატურული შენაძენია და უსათუოდ გასათვალისწინებელი სახელმძღვანელო იტალიურ ენაზე „ვეფხისტყაოსნის“ სხვა მთარგმნელებისათვის.

შალვა ბერიძეს დაუბეჭდავი დარჩენია იტალიურ ენაზე შექმნილი ნაშრომები: „აზია“, „კავკასია“, „საქართველო“, ასევე ხელნაწერის სახით დარჩენია „ვეფხისტყაოსნის“ სრული ფრანგული თარგმანიც, რომელიც არ გამოქვეყნებულა. იტალიაში, შალვა ბერაძის პირად არქივშია საძებარი მისი ბედი, თუ ის ნეაპოლის დაბომბვამ არ შეინირა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ქართველ ემიგრანტთა თარგმანებიდან აღსანიშნავია აგრეთვე პროფესორ მიხეილ (მიხაკო) წერეთელის გერმანულ ენაზე შექმნილი ნაშრომი, გამოცემული პარიზში 1975 წელს, ავტორის გარდაცვალების შემდეგ. მიხაკო წერეთელიც საქართველოს გასაბჭოების გამო გახდა იძულებული დაეტოვებინა სამშობლო და ეცხოვრა უცხოეთში. მრავალი წლის მანძილზე ის იყო ერთ-ერთი ძირითადი ლიდერი შალვა ბერიძის ინიციატივით დაარსებული ქართული პატრიოტული პოლიტიკური ორგანიზაციისა „თეთრი გიორგი“. მისი უშუალო მონაწილეობით დაარსდა პარიზში სამეცნიერო ჟურნალი „ბედი ქართლისა“ და აქტიურად თანამშრომლობდა სხვა ქართულ ემიგრანტულ პრესასთან.

სხვადასხვა დროს მიხაკო წერეთელი იყო ჯერ ბრიუსელის, შემდეგ კი ბერლინის ჰუმბოლდტის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორი. განუხრელად იკვლევდა საქართველოს ისტორიას, ქართული ენის და ქართველთა წარმოშობის საკითხებს. ქმნიდა მნიშვნელოვან გამოკვლევებს. თავის წერილებსა და ნაშრომებს ის აქვეყნებდა როგორც გერმანულ, ისე ფრანგულ, ინგლისურ და

იტალიურ ენებზე. წერეთელი აქტიურად მოღვაწეობდა რუსთველოლოგიის დარგშიც. მიხეილ წერეთლისეული გერმანული პროზაული თარგმანის გარდა „ვეფხისტყაოსანი“ რამდენჯერმე გამოიცა პარიზში ორიგინალის ენაზე მის მიერ აღდგენილი და დადგენილი ტექსტით. მიხეილ წერეთელამდე „ვეფხისტყაოსნის თარგმნა გერმანულ ენაზე უცდია ვინმე გიორგი ფრონელს. მისი ნაშრომი პატარა ნიგნაკად დაიბეჭდა მიუნხენში 1935 წელს.

ქართველისაგან „ვეფხისტყაოსნის“ ევროპულ ენაზე თარგმნის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტია მეცნიერის, ლიტერატურათმცოდნის, მთარგმნელისა და პედაგოგის ვენერა ურუშაძისეული პოემის პირველი ინგლისური პოეტური თარგმანი. ავტორს სურდა, რომ ინგლისელ მკითხველს წარმოდგენა შექმნოდა ორიგინალის მშვენიერებაზე ისე, რომ გაეგონა კიდევ დიადი პოემის სულისა და მელოდის ექო, საამისოდ ქართველმა მთარგმნელმა აირჩია თეთრი ლექსის ჰეგზამეტრი. ვენერა ურუშაძემდე კარგახანს ვერავინ შეჰბედა „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისურ ენაზე თარგმნა, რადგან არსებობდა პოემის პირველი პროზაული და შთამბეჭდავი თარგმანი, დედნის მიმართ განსაკუთრებული ერთგულებით შესრულებული, „ვეფხისტყაოსანსა“ და საქართველოზე უზომოდ შეყვარებული ინგლისელის ქალის, მარჯორი უორდროპის მიერ. დის ხსოვნის პატივსაცემად, ნაშრომი 1912 წელს გამოსცა ლონდონში ოლივერ უორდროპმა. ურუშაძისეულმა პოეტურმა თარგმანმაც, რომელსაც მთარგმნელის მოთხოვნით, ორი რედაქტორი ჰყავდა, მოწონება და აღიარება ჰპოვა ინგლისურენოვან მკითხველში როგორც საზღვარგარეთ, ისე საქართველოში. ნაშრომი დაიბეჭდა ბევრჯერ, მისი პირველი, 1968 წლის, გამოცემა იშვიათობად იქცა, რადგან ძირითადად სასაჩუქრო ცალეზად იყენებდნენ უცხოელებისათვის.

„ვეფხისტყაოსანი“ საერთაშორისო ენაზეც, ესპერანტოზეც, ითარგმნა და ეს თარგმანი ქართველმა, ზურაბ მაყაშვილმა შექმნა. თავდაპირველად, [1983 წელს], თბილისში დაიბეჭდა მხოლოდ აფორიზმების მისეული თარგმანი პარალელური ტექსტით, ხოლო 1989 წელს თბილისშივე მაყაშვილისეული თარგმანით სრული პოემაც გამოიცა 5 000 ცალად.

ამგვარად წარმოჩნდა ქართველ მოღვაწეთა როლი სამშობლოს უპირველესი პოეტისა და მისი უკვდავი პოემის პოპულარიზაციაში. ქართველები არ დასჯერდნენ „ვეფხისტყაოსანით“ მხოლოდ უცხოელთა დამაინტერესებლისა და მის თარგმნაში თანამდგომ-

თანაშემნის როლს. თვითონაც თარგმნეს ამ მსოფლიო მნიშვნელობის ლიტერატურულ ძეგლი როგორც პოეტური, ისე პროზაული სახით. შექმნეს ნაშრომები მეტწილად რუსულ, ასევე ევროპის ყველა ძირითად ენაზე. მნიშვნელოვნად აქტიურობდნენ ქართველი ემიგრანტი ევროპაში. ითარგმნა და გამოიცა პოემის აფორიზმებიც, ნაწყვეტებიც და სრული პოეტური თუ პროზაული ტექსტებიც. ქართველებისაგან შექმნილი „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგი თარგმანი აღიარებულია საყოველთაოდ.

გამოყენებული ლიტერატურა

ვეფხისტყაოსნის გამოცემათა ბიბლიოგრაფია 1712-2015/მამუკა ჩხეიძე, ლევან თაქთაქიშვილი. – თბ., 2016.

ქართული ლიტერატურის თარგმანები ევროპულ ენებზე ქართული ლიტერატურა ევროპულ მეცნიერებაში/ელგუჯა ხინთიბიძის რედ. – თბ., 2003.

„ვეფხისტყაოსნის“ უახლესი თარგმანები ევროპულ ენებზე/საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტი. – თბ., 1980.

თურნავა სერგო. საზღვარგარეთული ქართველოლოგია. – თბ., 1978.

ქართული ემგრაცია ევროპაში (1921-1953) /გ. ბეჟიტაშვილი. – თბ., 2012.

„ვეფხისტყაოსნის“ იტალიური გამოცემები/ვასილ ჩაჩანიძე. – საბჭოთა ხელოვნება. 1965. N11, გვ. 26-31.

ქართული ენის ისტორია, პროფესორ ტ. ფუტყარაძის საერთო რედაქციით, სახელმძღვანელო უნივერსიტეტის ბაკალავრიატის სტუდენტთათვის. – ქუთაისი, 2006.

დავით წონაძე

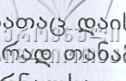
სიკეთითა და მზიური ნათელით სავსე საბავშვო პოეზია

ქართული მწერლობის სახელოვან ისტორიას მრავალი ნიჭიერი და ამაგდარი შემოქმედის სახე ამშვენებს. ერთ-ერთი ასეთთაგანი გახლდათ წმინდა ზნეობითა და მაღალი პოეტური განცდებით მადლმოფენილი საბავშვო პოეტი შოი მღვიმელი. მისი დაბადებიდან უკვე 150 წელი შესრულდა. XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედში და, ბუნებრივია, შემდეგაც შოი მღვიმელის სახელს ყველა ასაკის წიგნიერი ქართველი დიდი პატივისცემით და სიყვარულით ახსენებდა.

შოი მღვიმელი (ქუჩუკაშვილი) 1866 წელს დაიბადა ქართლში, სოფელ ბრეთში. იგი მრავალშვილიანი ოჯახის უმცროსი, მეათე შვილი იყო. 1887 წელს დაამთავრა გორის სამოქალაქო სასწავლებელი და იმავე წელს თბილისში გადავიდა და მუშაობა დაიწყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში.

შოი მღვიმელი ამ საზოგადოებაში სრული ოცდაორი წელი მსახურობდა და დიდი მოქალაქეობრივი სიწმინდით ემსახურებოდა ქართულ კულტურას. დაარსებიდან მოყოლებული საბავშვო ჟურნალებში – „ჯეჯილსა“ და „ნაკადულში“ უხვად ბეჭდავდა ლექსებს. მისი საბავშვო ლექსები პირველად „ჯეჯილში“ 1887 წელს დაიბეჭ-

და, ხოლო 1891 წელს პატარ-პატარა საბავშვო წიგნებთა ცენტრ-ტამბა. მწერალი მთელი სიცოცხლის მანძილზე აქტიურად თანამშრომლობდა ყველა ახლად დაარსებულ საბავშვო ჟურნალსა თუ კრებულებში. მის ლექსებს ყველა რედაქტორი სიამოვნებით აქვეყნებდა.

1909 წლიდან დაწყებული, შიო მღვიმელი, როგორც ხელმოკლედ მცხოვრები პოეტი, მრავალ მაშინდელ ჟურნალსა და გაზეთში ლიტერატურული მუშაკის მძიმე, მაგრამ საპატიო საქმიანობასაც ეწეოდა.

1923 წელს შიო მღვიმელს საქართველოს დამსახურებული მწერლის წოდებაც მიანიჭეს.

ნიჭიერი საბავშვო მწერალი 1933 წლის 12 დეკემბერს გარდაიცვალა. ქართველმა ხალხმა იგი დიდი პატივით მიაბარა მიწას ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში. შიო მღვიმელმა საბავშვო პოეტის დიდი სახელი ქართული ლიტერატურის აღმავლობის მეტად მნიშვნელოვან ხანაში, კერძოდ, XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედში მოიპოვა. ეს იყო დრო ქართველი ერის ცხოვრების მრავალი მიმართულებით ამოქმედებისა და საერთო საქვეყნო გამოფხიზლებისა. მართალია, ქართულ მწერლობას სახელი არასოდეს აკლდა, თუმცა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დიდმა სამოციანელებმა ეს სახელი განსაკუთრებულ სიმალლეზე აზიდეს. ახალი ქართული ლიტერატურა ჟანრობრივად, იდეურ-თემატურად და მხატვრული სტილის მრავალფეროვნებით შეუდარებლად გაამდიდრეს ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა, გიორგი წერეთელმა, ალექსანდრე ყაზბეგმა, იაკობ გოგებაშვილმა, ვაჟა-ფშაველამ, ეგნატე ნინოშვილმა, დავით კლდიაშვილმა და სხვებმა. ამ დროის სამწერლო მოღვაწეობა აქტიურად იყო წარმართული ქვეყნის ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენის დიდი მიზნისაკენ. მხატვრული ლიტერატურის, უდიდესი ეროვნული პოეტენციალის განვითარების საქმეს დასახელებული მწერლები ედგნენ სათავეში ილიას მეთაურობით. ისინი არა მარტო მხატვრულ შედეგებს ქმნიდნენ, არამედ ძალიან მნიშვნელოვან თეორიულ-ფილოლოგიურ და კულტურულ-სამეცნიერო კვლევა-ძიებასაც ეწეოდნენ. იმ დროის ინტელექტუალური გარჯა ცხადყოფდა, რომ მათთვის ევროპულ-რუსული მეცნიერული ნააზრევი უცნობი აღარ იყო. ასე რომ XIX საუკუნის 80-იან წლებში მკვიდრი საფუძველი ჩაეყარა ქართული საბავშვო მწერლობის სრულქმნას. ამ საქმეს სა-

თავეში ედგა იაკობ გოგებაშვილი, რომელსაც ყოველწლიურად მხარს უმაგრებდნენ ილია, აკაკი, გიორგი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, შიომღვიმელი და სხვა მოღვაწენი.

საზოგადოდაც, მთელი ქართული მხატვრული ლიტერატურა და ფოლკლორი მდიდარი იყო ბავშვთა სულის ამამალლებელი დიდაქტიკური შინაარსის თხზულებებით. თუმცა ისიც ჩანდა, რომ საბავშვო თხზულებათა სრულყოფილად შეფასებისათვის საჭირო მწყობრი თეორიული შეხედულებების სისტემა ჯერ კიდევ ჩამოყალიბებული არ იყო. ამ საქმეს მხოლოდ XIX საუკუნის 80-იან წლებში იაკობ გოგებაშვილმა დაუმკვიდრა ნამდვილი მეცნიერული შინაარსი და მიმართულება.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საზოგადოებრივმა ყოფამ მოითხოვა ღრმა და მრავალმხრივი დაფიქრება მომავალი თაობის აღზრდისა და განათლების პრობლემებზე. ცხოვრების რეალურმა მოთხოვნებმა სათანადო ნაყოფიერი ნიადაგიც მოამზადეს იმისათვის, რომ ქართული საბავშვო ლიტერატურა თემატურად და ყანრობრივად განვითარებულიყო და აღმავლობის გზაზე დამდგარიყო. ქართველმა სამოციანელებმა ლიტერატურას და მეცნიერებას ღრმა ეროვნული პრობლემების გადაჭრა დაავალეს. ერთი მთავარი მოვალეობა ის იყო, რომ თავისუფლებადაკარგული საქართველოს მომავალი თაობები განსაკუთრებული მამულიშვილური სულისკვეთებით აღეზარდა. ყოველმხრივ სრულქმნილი ცხოვრების ნამდვილი პატრონი – ახალგაზრდობა კი სწორი მეცნიერული განათლებისა და ლიტერატურის მკვიდრი საფუძვლით უნდა ჩამოყალიბებულიყო. საერთოდაც, ჩვენს ქვეყანაში ბავშვთა აღზრდაზე, მათს სულიერ-ინტელექტუალურ განვითარებაზე ისტორიულადაც და XIX საუკუნის პირველ ნახევარშიც აქტიურად იღვწოდნენ. დიდი ყურადღება ეთმობოდა დ. გურამიშვილის დიდაქტიკურ პოეზიას, სულხან-საბას უბადლო ეთიკური შინაარსის იგავ-არაკებს, ასევე სხვა მნიშვნელოვანი და ორიგინალური საბავშვო ნაწარმოებების პოპულარიზაციას. წესად იქცა ცალკე ქრესტომათიებად თუ ყრმათა საკითხავ წიგნებად საბავშვო თხზულებების გამოცემა. მაგრამ საბავშვო ლიტერატურის სწორი შეხედულებების შემუშავებას მაინც ბევრი დრო სჭირდებოდა. განათლების საქმის სრულქმნისათვის ილიას თაოსნობით დაირაზმა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მთელი განწავლული საზოგადოება. განსაკუთრებული იყო იაკობ გოგებაშვილის როლი, რადგან იგი ზედმინევნით იცნობდა

ევროპულ-რუსულ პედაგოგიკურ ნააზრევს და ღრმა განათლების ბაზაზე თვითონაც ბევრს ამატებდა ამ მეცნიერებას. მაგრამ, რაც არ უნდა მნიშვნელოვანი ყოფილიყო ქართული რეალობისათვის მსოფლიო მწერლობისა და პედაგოგიკური აზროვნების მიღწევები, აქ წამყვანი მაინც ეროვნული აზრი, ღვანლი და გარჯა იყო. ამის მიზეზი კი ის გახლდათ, რომ საქართველოს ცხოვრება, მისი კოლონიალური მდგომარეობა დიდად განასხვავებდა მას რუსეთისა და ევროპისაგან.

ჩვენი 60-იანელები ღრმად სწვდებოდნენ საკუთარი ეროვნული პრობლემების თავისებურებებსაც და მათი სირთულეების დაძლევის გზებსაც ხედავდნენ. მათი სურვილი იყო, ყველა უცხოური ნაკლული თუ წარმატებული შეხედულება ჯერ ეროვნული ღირებულების საზომით შეეფასებინათ. ამის გამო ერთიმეორის მეგობარი მწერლები ხშირად კამათობდნენ ჭეშმარიტების დასადგენად. ამ დროის მსოფლმხედველობრივ შეხედულებათა მეტად თავისებურ ერთსულოვნებას ილია ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი ედგნენ. ქართული საბავშვო ლიტერატურის ავსა და კარგს ამ თაობის მწერლები სამშობლოს დამოუკიდებლობის მოპოვების ამოცანებს უკავშირებდნენ. მეცნიერებისა და ხელოვნების ყველა დარგი სამშობლოს სამსახურში უნდა ჩამდგარიყო.

მოგვიანო ხანაში, ანუ იმავე საუკუნის 80-იან წლებში, სარბიელზე გამოსული ახალგაზრდა საბავშვო მწერლები ერთგულად მიჰყვებოდნენ წინამორბედთა ნააზრევს. ეს კეთილისმყოფელი გავლენა კარგად ემჩნევა იმ საბავშვო მწერლების შემოქმედებას, როგორებიც იყვნენ პარმენ ცახელი, შიო მღვიმელი, თედო რაზიკაშვილი, აგრეთვე თვით ვაჟა-ფშაველაც და სხვები.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული საზოგადოებრივი, სოციალურ-კულტურული და ლიტერატურული აზროვნება ერთიანად გაჯერებული იყო ეროვნული თავისუფლებისადმი ერთგულების რწმენით. ამიტომ ახალგაზრდა თაობის სწორი აღზრდისა და განათლების მიზნები 60-იანელებმა თავიანთი ქვეყნის სასურველი სამომავლო ცხოვრების საძირკვლად დასახეს. მათ მიიჩნიეს, რომ ქართული საბავშვო ლიტერატურაც რეალიზმის პრინციპებს უნდა დამყარებოდა. ი. გოგებაშვილის აზრით: „უკეთესი ღონისძიება აღზრდისათვის ჭეშმარიტებაა, სინამდვილეა“ (ი. გოგებაშვილი. თხზულებანი, ტ. II, 1954. – გვ. 20). ამის გამო უნიჭიერესი პედაგოგი და საბავშვო მწერალი გასაოცარი ენერგიით ეძებდა საკუთარ

ქვეყანაშიც და უცხოეთშიც ჭეშმარიტ რეალისტურ საბავშვო ლექსებსა და მოთხრობებს, რათა ისინი სახელმძღვანელოებსა და ყრმათათვის გამიზნულ კრებულებში შეეტანა. იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებითს ენერგიას აათმაგებდა ის, რომ ღრმად სწვდებოდა ახალგაზრდობის სწორი აღზრდის პრინციპებს. დიდი პედაგოგი, მეცნიერი და საბავშვო მწერლობის ერთ-ერთი ფუძემდებელი არა მარტო თანამებრძოლ შემოქმედთ, არამედ მთელს ერს ჩააგონებდა თაობების გონივრული, მეცნიერული და მხატვრულ-ესთეტიკური აღზრდის საერთო საქვეყნო საქმის განუზომელ მნიშვნელობას. იგი აცხადებდა: „საყმანვილო ლიტერატურას დიდი მნიშვნელობა აქვს ერის ცხოვრებაში, მის წარმატებაში. ეს არის საძირკველი, რომელზედაც შენდება მთელი ლიტერატურა, მთელი მეცნიერება ხალხისა. გონებითი მოძრაობა ერისა ქვიშაზეა აშენებული, თუ იგი ღარიბია საყრმო ნაწარმოებებით, საყმანვილო ლიტერატურით; იგი მაგრა ადგამს ნაბიჯს წინ, მკვიდრს წარმატებაში შედის მხოლოდ მაშინ, როდესაც მის მოზარდობას უხვად ეძლევა გონებითი საზრდო, როდესაც მისნი ყრმანი გარემოცულნი არიან მრავალი ნიჭიერი ნაწარმოებითა“ (გაზ. „დროება“, 1884, № 7).

იაკობ გოგებაშვილი მაღალმეცნიერულ დონეზე აფასებდა არა მარტო ორიგინალურ ქართული საბავშვო ნაწარმოებების ღირსება-ნაკლოვანებებს, არამედ ძალიან თამამად განსჯიდა უცხოური ლიტერატურიდან თარგმნილსა და გადმოკეთებულ საბავშვო ქმნილებების დადებითსა თუ უარყოფითს ღირებულებებსაც. იგი სრული რწმენით ეთანხმებოდა ილია ჭავჭავაძეს იმის შესახებ, რომ ყოველივე უცხოური ეროვნული პრობლემების გათვალისწინებით უნდა განხილულიყო და ასეთი სახით დაეკავშირებინათ საკუთარი ქვეყნის ინტერესებთან. ი. გოგებაშვილი თანმიმდევრულად ითვისებდა, ავითარებდა და იყენებდა ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, პედაგოგიკისა და ლიტერატურათმცოდნეობის დარგის ისეთი თვალსაჩინო მკვლევრების ნააზრევს, როგორებიც იყვნენ ი. კომენსკი, ფ. რუსო, კ. უმინსკი, ი. პესტალოცი, ნ. პიროგოვი, ბ. ბელინსკი, ნ. დობროლუბოვი და სხვანი. მას შესწევდა უნარი თავის თანამედროვე ქართული საბავშვო ლიტერატურის წარმომადგენლებისათვის სწავლა-აღზრდისა და საბავშვო თხზულებათა ღირსებებზე არა მარტო თეორიული სახის განმარტებები მიეწოდებინა, არამედ ამ ნიადაგზე აღმოცენებული საკუთარი საბავშვო მხატვრული ქმნი-

ლებების ნიმუშებიც წარედგინა. მის საბავშვო თხზულებებში ხშირად მხატვრული სახეების ძალით იკვეთებოდა თეორიული სიბრძნის მადლიც.

იმ ეპოქის ქართველი მწერლების თვალსაზრისით, ახალგაზრდობა უნდა იზრდებოდეს მამულის დიდი სიყვარულით, მრავალმხრივი მეცნიერული ცოდნით, მაღალი ზნეობითა და მტკიცე პიროვნული ხასიათით. ამიტომაც ილია ბრძანებდა, რომ ახალგაზრდობის აღზრდა „ძნელი საქმეა და უფრო დიდი და მძიმე ვალია“ (ი. ჭავჭავაძე. პედაგოგიური თხზულებანი. – 1936 წ., გვ. 451). აღზრდის ეს მძიმე ვალი, იმ ეპოქის საბავშვო მწერლების მრწამსით, უსათუოდ აღმზრდელისა და აღსაზრდელის ურთიერთ წრფელ სიყვარულზე უნდა ყოფილიყო დამყარებული.

ქართველი რეალისტი მწერლების აზრით, საბავშვო ლიტერატურას, ყოველ საბავშვო ნაწარმოებს მაღალი მისია ეკისრებოდა. აღნიშნული თავისთავად გულისხმობდა იმასაც, რომ საბავშვო მწერალი, როგორც პიროვნება, მეტად რთული ბუნების ობიექტთან იყო დაკავშირებული. ბავშვის ასაკობრივი ხასიათის მრავალფეროვნებასა და ცვალებად გრძნობათა სირთულეს კარგად ხედავდა შიო მღვიმელი და მათი ჩანვდომის, გაგებისა თუ გამოხატვის საფუძვლად თვითონ ბავშვების უსაზღვრო სიყვარულს მიიჩნევდა. ასახვის ობიექტის სირთულის გამო ბევრ „დიდების მწერალს“ საერთოდ საბავშვო ნაწარმოების დაწერა არც შეეძლო.

საბავშვო მწერლობის სირთულეებზე მიუთითებდა ვაჟა-ფშაველა მაშინ, როცა თავისი მეგობრის, შიო მღვიმელის პოეტურ შემოქმედებას ახასიათებდა. ვაჟა სინანულით წერდა: „არ გამოჩნდა არავინ მამაკაცთაგანი, აღენიშნა შიოს მოღვაწეობა, მისი ღვაწლი სამწერლო ასპარეზზე, ღირსეულად დაეფასებინა იგი, ჰქონოდა იმდენი გაბედულება, რომ ეთქვა, შიო ნიჭიერი მწერალიაო. შიოს ყველანი პატარა კაცად სთვლიან – ჩვენი შიო, ჩვენი შიოო და არავინ ჰფიქრობს იმას, რომ ეს პატარა კაცი, იმავე დროს ძალიან დიდი კაცია, მისი ღვაწლი დიდმნიშვნელოვანია. ვინც ბალებს კეთილგონიერად ზრდის, იგია აღმზრდელი და გამაბედნიერებელი ერისა, ვინაიდან სიყმის დროს დათესილი კეთილი თესლი დიდობაში გამოიღებს ნაყოფს. ამიტომ აძლევს ჭეშმარიტი პედაგოგიკა უდიდეს მნიშვნელობას დანყებით სწავლას, სიყრმის დროს მიღებულ შთაბეჭდილებებს. ამ შთაბეჭდილებათა ანკარა წყარო კი

ეს „ჩვენი შიო“ გახლავს... ნუვის ჰგონია, ადვილი იყოს საბავშვო ლექსის ან მოთხრობის დაწერა, ყველაზე ძნელი სწორედ ესაა და თუ არა ღვთიური ნიჭით მირონცხებულს და სულით მდიდარს... არ შეუძლია გახდეს საბავშვო მწერალი“ (ვაჟა-ფშაველა. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX. – 1964, გვ. 377).

ვაჟამ დიდი მადლიერება გამოხატა მწერალ ეკატერინე გაბაშვილის მიმართ, რომელმაც მამაკაცებზე ადრე დაინახა შიო მღვიმელის პოეტური ნიჭი და მისთვის ოცდაათწლიანი ღვაწლის აღნიშვნა საზოგადოებისაგან მოითხოვა.

გულისხმიერი მწერალი ქალის პრესაში გამოსვლის გამო ამოძრავდა მთელი საზოგადოება. ყველა ითხოვდა, რომ პოეტის დასაფასებლად ყველაფერი ღირსეულად გაკეთებულიყო. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ამ მოვლენისადმი გაზეთის ფურცლებიდან ვაჟა-ფშაველას გამომხაურებას.

საიუბილეო ღონისძიება 1915 წლის 27 ან 29 მარტს უნდა გამართულიყო. თუმცა შემდეგ იგი რატომღაც ერთი წლით გადაიდო.

ეკატერინე გაბაშვილის წერილისადმი მხარდაჭერით ვაჟამ, მრავალი მნიშვნელოვანი აზრის გამოთქმის გარდა, ისიც ნათელყო, რომ მას გულში ჰქონდა სურვილი შიო მღვიმელის პიროვნულ და პოეტურ ღირსებებზე კეთილი სიტყვა ეთქვა, მაგრამ თავს იკავებდა. თავშეკავების მიზეზი კი ის გახლდათ, რომ პოეტების საქვეყნოდ ცნობილ მეგობრობას უნებლიეთ ჩრდილი არსაიდან მისდგომოდა. კერძოდ, ვაჟა-ფშაველას რწმენით, შიო მღვიმელის ნიჭის შესახებ პირველი სიტყვა მეგობრებს კი არა, არამედ სხვა მოაზროვნეებს ხალხის სახელით საჯაროდ უნდა ეთქვათ. ეს ასეც მოხდა.

შიო მღვიმელი ყველას მადლობას სწირავდა ყურადღებისათვის. მახლობლებს კი ალალი გულით სთხოვდა, მოხმარებოდნენ შეხვედრის მოწყობაში. შიომ თავის საიმედო მეგობარს, ვაჟა-ფშაველას, 1915 წლის 15 მარტს, საგანგებო წერილი გაუგზავნა ფშავეში, სოფელ ჩარვალში, სადაც სწერდა: „ძმავა ვაჟა!

მეგობრულ სალამს მოგიძღვნი
 ბარიდან მალლა მთაშია,
 ახლა მჭირია მე, ვეფხვო,
 შენი მოდგომა მხარშია.
 ჩამოდი, წამომაშველე
 მძლავრი მარჯვენა მკაშია,
 რომ აღარ დარჩეს ძმობილი
 ზამთრისთვის ისევ მკაშია.

ვაჟავ, წაიკითხავდი, რომ ძმა-ბიჭები აპირებენ ჩემთვის საბავშვო დილის გამართვას, დილა გაიმართება ან 27 ან 29 მარტს. შენი მონაწილეობის მიღება, ხომ იცი, დიდ რამეს ნიშნავს და იმედია, არ დამზარდება. ჩემი სიკეთე შენს სიკეთეზეა დამოკიდებული და ახლა შენ იცი და შენმა ღმერთმა“ (ს. ყუბანეიშვილი. ვაჟა-ფშაველა. - 1937, გვ. 926).

ვაჟა-ფშაველა, საერთოდ, მეგობრობისათვის თავდადებული ადამიანი იყო. გაისარჯა შიო მღვიმელის სალიტერატურო დილისთვისაც, მაგრამ საიუბილეო თარიღი ერთი წლით გადაიტანეს. ვაჟა ავადმყოფობდა, მისი სიცოცხლის დღეები, თურმე, დათვლილი იყო. იგი სამ თვეში გარდაიცვალა. შიოსადმი მიძღვნილი ლექსი საიუბილეო დილაზე გაზეთმა „სახალხო ფურცელმა“ წარუდგინა საზოგადოებას:

„ბავშვთ გულის მესაიდუმლევ,
 ჰპრომობ მღვიმეში ჩუმადა,
 ბავშვების ჭირი და ლხენა
 გულს მიგაჩნია წყლულადა.
 ... მე როდი მომენონება
 სიტყვა, ნათქვამი უმადა,
 ამიტომ გკოცნი პირშია,
 გადმოგეხვევი ძმურადა!“

რედაქციის ცნობით, ლექსს თან ახლდა ვაჟას მიერ შიოსადმი ნაჩუქარი კალამიც.

შიო მღვიმელის მხატვრული გატაცების საგანი საბავშვო პოეზია იყო, თუმცა იგი ზოგჯერ დიდებისათვისაც წერდა. პოეტი ბავშვთა თვითცნობიერების ამაღლებას, მათი ეთიკურ-ესთეტიკური და მხატვრული ხედვის გაფართოებას მწერლის წმიდათანმიდა ვალად თვლიდა. მისი რწმენით, ბუნება და ცხოვრება, ბავშვთა სამყარო სავსე იყო უდიდესი სულიერი ფასეულობებით. ეს ფასეულობები საბავშვო პოეტისაგან ითხოვდა დიდ დაკვირვებას, უშუალო გრძნობების მოხდენილად გამოხატვას. შიო მღვიმელი ყველგან დაეძებდა სიკეთის გრძნობის აღმძვრელ და სასიხარულო განწყობილებების დამამკვიდრებელ და, რაც მთავარია, ბავშვთა ფანტაზიისათვის სასურველ მასალას. ასეთი მასალა აურაცხელია ბუნებასა თუ ცხოვრებაში, მაგრამ მის გადაქცევას სიბრძნის გამომთქმელ ფასეულობებად უძლიერესი მხატვრული აზროვნება სჭირდება. ძლიერი ფანტაზიით, კეთილი, ბავშვურად

წრფელი გულით გარდასახავდა შიო მღვიმელი ბუნების ქმნილებებს მხატვრულ ღირებულებებად. პიროვნული პოეტური ნიჭი და უსაზღვრო უშუალობა ბადებდა მასში დიდ პოეტს. შიო მღვიმელის მხატვრული ფანტაზია სწვდებოდა ყველაფერს, რაც ბუნებიდან და საზოგადოებიდან თვალს იტაცებდა. მისი რწმენით, ბუნებისა და ადამიანების ერთიანობა იყო სიბრძნის, სიკეთისა და პოეზიის საფუძველთასაფუძველი. შიო მღვიმელი საბავშვო პოეზიის საძირკველად ბუნების ნიაღში და ადამიანთა გარემოში ნაპოვნი ნაირგვარი ღირებულებების სიმრავლეს მიიჩნევს. პოეტი მოზარდებს თავისი ლექსებით, უწინარეს ყოვლისა, სიკეთეს, პატიოსნებას, სიყვარულს, გონიერებასა და იმედის ძალას ჩააგონებდა; ამასთანავე, ბუნებაზე დამყარებული საბავშვო პოეზია მათ გზას უხსნის მშობლიური გარემოს და მთელი ფლორისა და ფაუნის დაფასებისაკენ. შიო მღვიმელი ბედნიერად გრძნობს თავს, როცა იმყოფება ბავშვების მიერ გამოხატული სიყვარულისა და სიხარულის გარემოში. ამ ბედნიერებას აორმაგებს ბავშვების ბუნების ქმნილებებთან კეთილი თანამოქმედება. საერთოდაც, მწერლის აზრით, ბავშვი, ვინც უნდა იყოს ეროვნებით თუ წოდებრივად, ერთნაირად საყვარელი და დასაფასებელია:

„მაშინა ვარ ბედნიერი,
 მხოლოდ მაშინ ტკება გული,
 როცა მესმის ნორჩი ყრმების
 სიცელქე და ჟრიამული.
 ... ვისიც უნდა იყოს ბალღი,
 ჩემთვის განურჩეველია,
 ვიცი, მისი ნორჩი გული
 სიყვარულის მფრქვეველია!“
 („მაშინა ვარ ბედნიერი“).

პოეტურ ფანტაზიას ბავშვის მრავალი თვისება მთელი უშუალო-ბითა და მრავალფეროვნებით ბუნების ნიაღში გადააქვს, ხოლო ბუნების ნიაღში ნაპოვნი, გაადამიანურებული ღირებულებები კი სოციალურ გარემოში შემოაქვს. ასეთი მხატვრულად გარდასახული უთვალაჭი საგან-მოვლენები განუზომელი მასშტაბით უცვლიან სახეს სინამდვილეს. ბუნების ქმნილებათა პოეტური გარდასახვით ხშირად სრულიდ ახალი სახე ეძლევა კონკრეტულ მოვლენებს. ბუნებრივ საგანთა მხატვრული განახლება თავისებური საწინდარია მომხმარებლის გრძნობად-ინტელექტუალური შესაძლებლობების

განვითარებისა. საკმარისია, ამ თვალსაზრისით შევავსოთ შიო მღვიმელის თუნდაც ის საბავშვო ლექსები, რომელნიც წლის დროთა უთვალავ თავისებურებას პოეტურად განასახიერებენ. გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა და ზამთარი ჯერ ერთიმეორისაგან არიან განსხვავებულნი, ხოლო შემდეგ ცალკეული მათგანი თავის შინაგან ნყოფაში წარმოაჩენს მრავალ სხვაობას.

მწერალს ათეულობით აქვს დაწერილი წლის დროთა შესახებ საბავშვო ლექსები, რადგან ერთი ლექსი ვერანაირად ვერ დაიტევდა მათს მრავალფეროვნებას. პოეტი დიდი მხატვრული ოსტატობით გამოკვეთდა წლის დროთა ურთიერთისაგან განსხვავებას და ამით ბუნების მთელი სიდიადის თანაზიარად აქცევდა თაობებს. იგი ბუნების სიკეთის, სიბრძნისა და მშვენიერების მადლს უხვად სთავაზობდა ყმანვილებს: „მარტი გავიდა, გათბა დღე,/ დარები დგება მზიანი,/ მინა გაფუვდა, ბუჩქებში/ ამოჩენილან იანი./ მოფრინდა გვრიტი, შოშია,/ ოფოფი სავარცხლიანი;/ მწვანედ ბიბინებს მინდორი,/ ოლე და ველი ცვრიანი“. („გაზაფხული“); ზაფხულს თავისი ელფერი და შინაარსი ახლავს: „აგერა, დადგა ზაფხულიც,/ გადაოქროვდნენ ველები;/ შემოსულ ქერს და ბალახსა/ მოუღერიათყელები./ სათიბში აღმასებვივით დასრიალებენ ცელები,/ გადააქვთ გვერდზე ბალახი,/ ზვინებად დასადგმელები. („ზაფხული“); შემოდგომა ყვითლად უცვლის ფერს გარემოს, აღარჩანან მერცხლები, არც ყვავილები, მხოლოდ ხილისა და ყურძნის კრეფაა გაჩაღებულნი: „ტყეს გადაეკრა სიყვითლე,/ ფერი შეუკრთა ჭალებსა,/ მინდვრები გადაიგოხნენ,/ საძილედ ხუჭვენ თვალეებსა./ ველარსად ვხედავთ მერცხლებსა,/ ფრთაცქვიტებს, მეტად მალეებსა.../ ათასგვარ მრავალ ყვავილებს,/ ფერით მუქსა და მკრთალებსა“. („შემოდგომა“); ზამთარი თოვლ-ყინულის მჭმუნვარე და სევდიანი ბატონია. ყინვამ გლეხის შრომა შეაჩერა და სოფელიც უჩვეულოდ დადუმდა: „ყინვამ აჯობა სითბოსა,/ ძალით წაართვა ბუდეო,/ მდინარესა და წყაროსა/ მოავლო თოვლის ზღუდეო./ მიწყნარ-მიჩუმდა სოფელი,/ გლეხის მარჯვენა ძლიერი;/ ფიქრებს მიეცა მთა-ველი, / როგორც მოხუცი ხნიერი“. („ზამთარი“).

შიო მღვიმელი დიდი მონდომებით ირჯებოდა იმისათვის, რომ სამყარო-ბუნება და სხვადასხვა ასაკის ბავშვების ცხოვრება სიკეთისა და მშვენიერების ერთობად წარმოედგინა. ამგვარი ყოვლისმომცველი ბუნებისეული და წმინდა ადამიანური ღირებულე-

ბების მხატვრული განსახიერებით პოეტი მომავალი თაობების ეტიკურ და ესთეტიკურ იდეალებს სრულყოფდა. თვითონ მწერალიც მშობელი ქვეყნის ბუნების წიაღიდან ბუნებისავე თვალებით იცქირებოდა კაცთა ცხოვრებაში დიდებისა და ბავშვების ხასიათების ნაირგვარობის შესაცნობად. ამის გამოც შიო მღვიმელის შემოქმედებაში უხვად იბადებოდა საბავშვო ლექსების, პოემებისა და ზღაპრების ყველასათვის მოსაწონი ნიმუშები. ვის არ ახსოვს მისი ლექსები: „დილა“, „ია“, „ია და მზე“, „იის ნაამბობი“, „ყაყაჩო“, „ვარდი“, „ჯეჯილი“, „ნაძვები“, „გაზაფხული“, „პირველი გაზაფხული“, „ზაფხული“, „შემოდგომა“, „ზამთარი“, „მერცხალი და ბავშვი“, „მერცხლის სიმღერა“, „ბულბული“, „ტოროლა“, „ციყვი“, „კვერნა“, „ირემი“, „მაისი“, „ცისარტყელა“... პოემები: „ბელურა ჩიტის ამბავი“, „ვანო“, „მერცხალი“, „შვლის სიკვდილი“; გადმოკეთებული და ორიგინალური ზღაპრები: „ჩიტი და მელა“, „რწყილი და ჭიანჭველა“, „ოქროს თავთავი“, „ძუნწი“, „ნატვრა“ და სხვა. შიო მღვიმელის ინტერესი მიმართული იყო იქითკენ, რომ ბუნების ქმნილებათა თვითმყოფლობა, მათი მრავალფუნქციური მოძრაობა-ცვალებადობა მაღალი პოეტური ოსტატობით ყოფილიყო დაკავშირებული ბავშვთა სულიერი სამყაროს იდუმალებებთან. მწერალი გამოუთქმელი ალლოთი აახლოვებდა ბავშვების ხასიათს ბუნების ნაირ-ნაირ ქმნილებებთან, რითაც განსაკუთრებული ძალით აღამაზებდა ბუნებრივისა და წმინდა ადამიანურის ურთიერთმიმართებების შინაარსს. ასე რომ, ყველა დროში ბუნება და ადამიანები განუწყვეტლად ავსებდნენ ერთმანეთს სიკეთით, სიბრძნით და მშვენიერების ხილვის წყურვილით. ბავშვთა საოცნებო გარემოში იბადება უთვალავი სიახლე. ეს იმას გულისხმობს, რომ ბუნება და ცხოვრება მუდმივი საძირკველია პოეტური გრძნობების, განცდებისა და მხატვრული აზროვნებისა. ვაჟა-ფშაველა ბუნებისა და ადამიანის ბრძნული კავშირის ერთ-ერთი უბადლო შემფასებელი, სამყარო-ბუნებას ჯერ ბოლომდე შეუცნობ სიბრძნის წიგნს უწოდებდა. ვაჟას მრწამსით, ადამიანს ბუნებამ არა მარტო საკუთარი თავი უნდა გააცნოს, არამედ მას თავისი სულიერი მიზან-ღირებულებების წარმოჩენაც უნდა მოსთხოვოს. ბუნების მშვენიერების პოეტური განსახიერებით, მისი ღრმა და მრავალმხრივი ფილოსოფიური ნააზრევის კეთილისმყოფელი ანარეკლი ემჩნევა შიო მღვიმელის შემოქმედებას. შიო მღვიმელის

გარდა, ბუნების მხატვრული განცდის თვალსაზრისით, ველას მხატვრულ-ფილოსოფიური ნააზრევი იმ დროის სხვა პოეტ-საც არ ტოვებდა გულგრილად. ვაჟა „ბავშვთ გულის მესაიდუმლეს“ უწოდებდა შიოს, ხოლო თვითონ შიო კი ფშაური კილოკავით მას „ძმობილობით“ მიმართავდა. ასეთი გულითადობა ცხადყოფდა რომ მეგობარი პოეტების შეხედულებები ერთიმეორეს არასოდეს დაუპირისპირდებოდა. შიო მღვიმელის საბავშვო პოეზიის თავისებურებები კი მრავალი ასპექტით ენათესავებოდა ვაჟას პოეტურ ნააზრევს.

ხათუნა მემანიშვილი

**აკაკი წერეთლის მხატვრული განსახიერების
ერთი თავისებურება**

XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურა, სხვა მრავალ ასპექტთან ერთად, გამოირჩევა ქვეყნის ისტორიული წარსულისადმი მკვეთრად გამოხატული ინტერესით. ამ ინტერესმა ჯერ კიდევ ქართული რომანტიკოსების შემოქმედებაში იჩინა თავი. მართალია, სხვადასხვა დოზით და გამიზნულობით, მაგრამ იგი პრაქტიკულად ყოველი მათგანის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში აისახა.

თუმცა საქართველოს ისტორიის გაცოცხლება და აქტუალიზაცია მაინც 60-იანელების სახელთანაა დაკავშირებული. ამ პერიოდის მოღვაწეებმა საზრუნოდ დააფასეს ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსული, მისი როლი აწმყოსა და მომავლის საშენებლად და, რაც განსაკუთრებით დიდ მიღწევას წარმოადგენს, თანამედროვე ქართველ საზოგადოებას მთელი სიმძაფრით გაუსიგრძეგანეს ისტორიული წარსულის ღრმად შესწავლის, მასთან მუდმივად კავშირში ყოფნის გადამწყვეტი მნიშვნელობა. „ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა თავიანთ ერთ უდიდეს ამოცანად აქციეს ქართული ხალხის ლამის განყვეტილი კავშირის აღდგენა წარსულთან, ისტორიასთან, წარსულის თანამედროვეობის აუცილებელ შემადგენელ ნაწილად ქცევა, ერის სამსახურში მისი ჩაყენება, და ამ ამოცანის გადაჭრას სხვადასხვა გზითა და საშუალებით მოუქანცავად ახორციელებდნენ კიდევ“ (ლაღო მინაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, თბილისი, 1995, გვ.157).

აკაკი წერეთელმა საქართველოს ისტორიას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილი თავის მხატვრულ შემოქმედებაში დაუთმო. მისმა შექმნილმა ისტორიულმა ნაწარმოებებმა პრაქტიკულად ყველა ჟანრი მოიცვა – პოეზია, პროზა, დრამა.

ცნობილია ილია ჭავჭავაძის სახელმძღვანელო მოსაზრება იმის შესახებ, თუ როგორ ნაწარმოებს შეიძლება ენოდოს ისტორიული

– მან თვალწინ უნდა გაგვიტაროს „...ან ისტორიული კაცი ვინმე თავის ავკარგიანობითა, ან თვითონ ცხოვრება, კერძო თუ საზოგადოებური, რომელისამე წარსულის დროსი და ეპოქისა; გვაჩვენოს, რა აზრი, რა გულისტკივილი, რა სწრაფვა სულისა, რა გონებაგახსნილობა, რა ზნე-ჩვეულება ხელთ ჰქონია მაშინდელობას კერძო ცხოვრებისა თუ საზოგადოებურის ასე თუ ისე წარსამართავად“. გვაჩვენოს, „იმ დროს რა შესძლებია, რა კაცები შეუქმნია, რა ავკარგიანობა, მეტნაკლებობა ჰქონია; აი, მაშინდელი კაცი, რა აზრით, რა ფიქრით, რა გრძნობით, რა ძლიერებით თუ უძლურებით შეჰბშია თავის საკუთარს თუ საქვეყნო საქმეს და რა ზნე-ჩვეულებას უტარებია დროთა ვითარების გზაზე“ (ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტომი მე-5, თბილისი, 1999, გვ. 497-498).

უნდა დავასკვნათ, რომ ნაწარმოების ისტორიულობის პირობას, უპირველეს ყოვლისა, ეპოქის გაცოცხლება, მისი სულიკვეთების გამოხატვა წარმოადგენს. მაშასადამე, 60-იან წლებამდე, მიუხედავად ისტორიისადმი აშკარად გამოვლენილი ინტერესისა, ჭეშმარიტი ისტორიული ნაწარმოები არ შექმნილა. ისტორიულს ვერც გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ დავარქმევთ და ვერც გრიგოლ რჩეულიშვილის რომელიმე თხზულებას, რადგან ერთ შემთხვევაში ავტორის ამოცანას ისტორიული წარსულის გაცოცხლება კი არა, გმირ წინაპართა ღვაწლის აღწუსება, თავმოყრა და მხატვრული სისტემატიზაცია წარმოადგენს, მეორე შემთხვევაში კი – სიყვარულის გრძნობის, მისი სხვადასხვაგვარი გამოვლინების დახასიათება.

სრულიად სხვაგვარი ვითარებაა აკაკი წერეთლის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში. ისტორიული წარსულის ამსახველ მის თხზულებებში ფაქიზი ნიუანსების დონეზეა განსახიერებული ეპოქა, მისი თავისებურებები და ისტორიული პერსონაჟების ღრმა და საინტერესო პორტრეტებია მოცემული. ასე აღწევს პოეტი თავის უმთავრეს მიზანს, რაც მკითხველის სულსა და ცნობიერებაში პატრიოტული გრძნობის გაღვივება-დამკვიდრებას, მამულიშვილობის აღზრდას, საზოგადოებისათვის მომავლის იდეალების დასახვას წარმოადგენს. როგორც მითითებულია, „ისტორიას აკაკი თანამედროვეობის ინტერესებით მიუდგა საზოგადოებაზე გამომაფხიზლებელი ზემოქმედების მიზნით. ისტორიულმა აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში მაგალითის, ნიმუშის ძალა შეიძინა“ (ლადო მინაშ-

ვილი, ილია ჭავჭავაძე, თბილისი, 1995, გვ. 158). სწორედ ამის გამო აკაკი ინტერესდება არა ნებისმიერი ისტორიული ფაქტით, არამედ ირჩევს საქართველოს ისტორიის იმ ეპიზოდებს, რომელთაც შეუძლიათ ღრმა კვალი გაავლონ მკითხველი საზოგადოების ცნობიერებაში და ქვეყნის სამსახურისთვის მათი მზაობა განაპირობონ. „მწერლის ინტერესი განსაკუთრებით მაინც წარსულის ისეთ მოვლენებზე შეჩერდა, რომლებსაც პირდაპირ ანალოგის მნიშვნელობა ენიჭებოდათ დღევანდლობისათვის, ერთი სიტყვით, ჩვენი ისტორიისათვის სპეციფიკურს ხაზავდნენ ამა თუ იმ ნიშნით“ (ლალო მინაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, თბილისი, 1995, გვ. 158).

თუმცა აკაკი წერეთლის ისტორიული თხზულებების განხილვისას ზოგ კრიტიკოსს დარჩა შთაბეჭდილება, რომ ეს ნაწარმოებები წარსულის იდეალიზაციას წარმოადგენს. „მისი ისტორიული პოემა „თორნიკე ერისთავი“, „ბაგრატი“, დრამა „თამარ ცბიერი“ და „პატარა კახი“, მისი „ბაში-აჩუკი“, ერთი და იმავე აზრით აღსავსენი, სულ სამშობლო ისტორიის იდეალიზაციაა და ამ მხრით იგინი ნამდვილი რომანტიული ნაწარმოებნი არიან და მარტო პოეტის პირადი შეხედულების გამომსახველი. ეს პოემები და დრამები გვარწმუნებენ, რომ ძველ საქართველოს მზეზედ არც ერთი შავი ლაქა არ ყოფილა, ყველანი მხნენი იყვნენ, გულადნი, მამაცნი, ყოველი სიკეთითა და მშვენებით აღსავსენი“, – წერს კიტა აბაშიძე თავის „ეტიუდებში“ (კიტა აბაშიძე, ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ, 1970, გვ. 315). გერონტი ქიქოძესაც მიაჩნია, რომ აკაკის „პატრიოტულ ლირიკას და პოემებს ახასიათებს გადასვლა... თანამედროვე ქართველების გმობიდან წინაპრების იდეალიზაციისკენ“ (აკაკი წერეთელი, რჩეული ნაწერები, თბილისი, 1940, შესავალი წერილი, გვ. XII).

დიდი მკვლევრების მიერ გამოთქმული ეს მოსაზრებები საყურადღებოა, რადგან აშკარად მიგვანიშნებს აკაკის ისტორიულ თხზულებებში ისეთი თავისებურებების არსებობაზე, რომელთა საფუძველზე მკითხველს შესაძლებელია შთაბეჭდილება შეექმნას, რომ აკაკი წერეთლის მიერ ასახული ისტორიული წარსული რომანტიკულად იდეალიზებულია. ჩვენი ამოცანაა, გამოვიკვლიოთ და განვმარტოთ ამგვარი შთაბეჭდილების წარმოქმნის საფუძველი.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სამოციანელების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დამსახურება სწორედ ლიტერატურის საშუალებით საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნა-გაუმჯობესე-

ბაში, მკითხველის ცნობიერების აღზრდაში მდგომარეობს. ასეთ/ ვითარებაში, ცხადია, ისტორიული წარსულის ასახვა მისი გაიდვით ალების მიზნით სათანადო სამსახურს ვერ გაუწევდა პოეტს. ესეც არ იყოს, რომელიმე ეპოქის ან, ზოგადად, წარსულის გაიდვალება მის ყოველ გამოვლინებაში უპირობოდ მხოლოდ დადებითის და- ნახვას გულისხმობს. აკაკი წერეთლის შემოქმედების ანალიზი კი სრულიად აცლის საფუძველს ამგვარ შეხედულებას. დიდი პოეტი სინამდვილეს ასახავს და ამიტომ მისი ყურადღება გამახვილებუ- ლია საქართველოს ისტორიული წარსულის როგორც პოზიტიურ, ისე ნეგატიურ მხარეებზე. მის თხზულებებში არაიშვიათად ვხე- დავთ მოღალატეებს, სამშობლოს მტრებს, ანგარებიან, სულმოკლე ან უპასუხისმგებლო ადამიანებს; ნაჩვენებია მორალურ-ზნეობ- რივი დაცემისა და გადაგვარების, შინაური მტრობა-აშლილობის, ეროვნულის დავიწყების მძიმე სურათები. ამგვარ გამოვლინებებს ვხვდებით აკაკის არაერთ ისტორიულ თხზულებაში. ასეთები არიან „ბაში-აჩუკი“ დახატული მოღალატე თავადები, რომლებსაც ანგა- რება ამოძრავებთ, სამშობლოს ივიწყებენ და შაჰის მიმხრობით პი- რად კეთილდღეობას იწყობენ; მაგალითად, მაყაშვილი, რომელმაც ბაში-აჩუკის ხელით ჰპოვა სიკვდილი, მედროვე ჯანდიერი; ასეთია თიმსალ-მაკო, რომელმაც ადამიანური ღირსება ათას ოქროზე გაცვალა; ასეთია თამარ დედოფალი დრამაში „თამარ ცბიერი“, ულამაზესი, მაგრამ ამპარტავანი, ეგოისტი, სასტიკი, თავისუფა- ლი ყოფაქცევის ქალი, რომელიც საკუთარი ჟინის დასაკმაყოფი- ლებად უკან არაფერზე იხევს; ასეთია რევაზ ბებურიშვილი დრა- მაში „პატარა კახი“ – ორპირი, შურისმაძიებელი. იგი მაშინაც კი ვერ ივიწყებს თავის პირად ინტერესს, როდესაც სამშობლო დიდი განსაცდელის წინაშე დგას და სხვ. ისიც უნდა ითქვას, რომ აკაკის არც ის პერსონაჟები გამოჰყავს იდეალურ ადამიანებად, რომელთა ხასიათსა და ქცევაში დადებითი თვისებები სჭარბობს. ამის ნათე- ლი დასტურია „ბაში-აჩუკის“ მელანო, „თამარ ცბიერის“ გმირები, რომლებიც, მართალია, ქვეყნის გადასარჩნად, მაგრამ მზად არიან, ადამიანს სიცოცხლე მოუსწრაფონ და ა.შ.

მოყვანილი მაგალითები ცხადყოფს, რომ სინამდვილეს არ შე- ესაბამება მოსაზრება იმის შესახებ, თითქოს აკაკი ისწრაფვის, ჩვენი ქვეყნის წარსული იდეალიზირებულად გამოსახოს. ამკარაა, რომ იგი საქართველოს ისტორიაში ღირსეულის გვერდით უღირს- საც ხედავს, გმირობასთან ერთად ღალატისა და სულმოკლეობის

მაგალითებსაც ამჩნევს და ყველაფერი ეს ასახვას პოულობს მის შემოქმედებაში. ასეთ ვითარებაში ზემოხსენებული შთაბეჭდილების ასახსნელად ისტორიული სინამდვილის განსახიერების აკაკი-სეული მეთოდის ანალიზს უნდა მივმართოთ.

უპირველეს ყოვლისა, საყურადღებოა სიუჟეტი, რომელსაც აკაკი იყენებს ისტორიული თხზულების შესაქმნელად. გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ აკაკი წერეთელს განსაკუთრებული მოთხოვნილება აქვს, მომხიბვლელი და შთამბეჭდავი სიუჟეტი შეარჩიოს თავისი ნაწარმოებისათვის. ეს მისი პოეტური ბუნების კიდევ ერთი გამოვლენაა. ისტორიული წყაროს არსებობის შემთხვევაში აკაკის არ სჩვევია ამ წყაროდან გადახვევა. სხვა დროს კი მისთვის სირთულეს არ წარმოადგენს, თავად შექმნას მოხდენილი სიუჟეტი. „ბაში-აჩუკის“, „ნათელას“, „თორნიკე ერისთავის“, „პატარა კახის“ და სხვ. სიუჟეტები რომანტიკული სულისკვეთებით არის აღბეჭდილი და ამდენად უკვე წარმტაცი და პოეტურია. მათ განუმეორებელ ხიბლსა და სილამაზეს მათი აგების თავისებურებაც განაპირობებს – აკაკი წერეთლის სიუჟეტების განვითარების საფუძველი ხშირ შემთხვევაში ხდება ისეთი თვისებების გამოვლენა, როგორცაა საგმირო საქმეების ჩადენის სურვილი, უმანკო და გულწრფელი სიყვარულის ნიჭი, რაინდული თავგანწირვა და ა.შ. ასეთია გლახა ბაქრაძის კახეთში გამგზავრების ამბავი, აბდუშაჰის ქართველობისაკენ შემობრუნება, ნათელას და ცოტნეს შეხვედრა, ნათელას და ნოინის ეპიზოდი და სხვ. ეს საოცნებო თვისებები, რომლებიც აკაკის სიუჟეტების საყრდენს წარმოადგენს, კიდევ უფრო წარმტაცს ხდის მათ და მეტად ახვევს რომანტიკულობის საბურველში. იქვე, გვერდით, აკაკი შემადრწუნებელ ამბებსაც გვიამბობს, მაგრამ ეს ამბებიც კი, საერთო სიუჟეტურ ქარგაში მოქცეული, მიმზიდველი და მომხიბლავია მკითხველისათვის. ამ განწყობას მოულოდნელობის ეფექტიც ამძაფრებს, რასაც აკაკი მისთვის ჩვეული ჰიპერბოლიზაციის მოშველიებით აღწევს. ასეთია, მაგალითად, პირიმთვარისას სიკვდილი „ბაში-აჩუკში“, ახალგაზრდა ქალისათვის სრულიად მოულოდნელი და წარმოუდგენელი ძღვენი „ნათელაში“ – მონღოლთა მოკვეთილი თავები და სხვ. როგორც მიუთითებენ, „შეიძლება სწორედ იმიტომაც წარმტაცია ზოგიერთი ამბავი, რომ შემადრწუნებელია“ (გრიგოლ კიკნაძე, ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1978, გვ. 279). როგორც ვხედავთ, აკაკის შემთხვევაში ექსპრესიულია,

უპირველეს ყოვლისა, თვით სიუჟეტი. დიდი პოეტის თხზულებებში ისტორიული რეალობაა ასახული, ოღონდ მასში სხვა ფორმით და „თავისებურადაა გადმოცემული ის, რასაც ჩვენ სინამდვილეში ვხვდებით“ (გრიგოლ კიკნაძე, ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1978, გვ. 279). ასეთ ვითარებაში სავსებით შესაძლებელია გაჩნდეს შთაბეჭდილება, რომ ავტორი მიისწრაფის თხზულებაში ასახული ეპოქის გაიდეალებისაკენ.

იმისათვის, რომ თხზულებამ ესთეტიკური სიამოვნება მიანიჭოს მკითხველს და ამით ზემოქმედება მოახდინოს მასზე, დიდი დამარწმუნებელი ძალა უნდა ჰქონდეს. ამდენად, მხატვრული ქმნილების შეფასებისას ნაწარმოების ღირსების, მაღალმხატვრულობის ერთ უმნიშვნელოვანეს საზომად მხატვრული დამაჯერებლობა გვევლინება. ასასახავი ობიექტი, იქნება ეს ადამიანი თუ რაიმე მოვლენა, არ უნდა დაშორდეს თავის ჭეშმარიტ ბუნებას, თავის არსს არ უნდა უღალატოს, რეალურ ობიექტსა და მის მხატვრულ განსახიერებას შორის არ უნდა იყოს თვისობრივი სხვაობა. სწორედ ასე გამოსახვის წყალობით ახერხებს მწერალი თუ პოეტი, ნაწარმოებში გადმოცემული ამბავი თუ პერსონაჟები სქემატურობისაგან გაათავისუფლოს, სინამდვილეს დაუახლოვოს და მკითხველისთვის შთამბეჭდავი, დამაჯერებელი გახადოს. თუმცა აკაკი წერეთლის შემოქმედებასთან შეხებისას ეს სტერეოტიპი ირღვევა. დიდი პოეტი თავის თხზულებებში ხშირად ამბობს უარს მხატვრული დამაჯერებლობის დაცვაზე. როდესაც მისი ნაწარმოების გმირები პრინციპული მნიშვნელობის მქონე გადაწყვეტილებას იღებენ ან საბედისწერო, სასიცოცხლო ნაბიჯის გადადგმას აპირებენ, აკაკი ყოველთვის არ გვიჩვენებს იმ დიდ შინაგან ჭიდილს, დრამას, რაც, ჩვეულებრივ, ამგვარ ცხოვრებისეულ მომენტებს უძღვის ხოლმე წინ და რისი ასახვაც ერთი შეხედვით აუცილებლად გვეჩვენება: კახეთის გმირები, შალვა, ელიზბარი და ბიძინა გადანყვეტენ, ნებით ეახლონ შაჰს და ამით ხელახალი დარბევისაგან იხსნან სამშობლო. მათ კარგად იციან, რომ უეჭველი სიკვდილის შესახვედრად მიემგზავრებიან, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ ეტყობა სინანული ყველაფერ იმის გამო, რაც მათ უყვართ და რასაც სამუდამოდ სტოვებენ. პირიქით, მათი საქციელი, სიტყვები გამგზავრების წინ საზეიმო და ამალეღვებელია. სპარსეთში აღზრდილი აბდუშაჰილი უყოყმანოდ სტოვებს ყველაფერს, რაც ადრე თავისად მიაჩნდა, სრულიად დაუძაბავად შემობრუნდება ქართველობისაკენ და მაშინვე, დაუფიქ-

რებლად, სიხარულით ახლადმოვლენილი სამშობლოს სამსახურში
დგება. იმერეთის დედოფალი თამარი, როდესაც გაიაზრებს თავისი
ბნელით მოცული წარსული ცხოვრების დამლუპველ შედეგს ქვეყ-
ნისათვის, საკუთარი ხელით ისწრაფებს სიცოცხლეს. აკაკი არც ამ
შემთხვევაში თვლის საჭიროდ იმ მძიმე სულიერი ბრძოლის ასახ-
ვას, რომელიც უეჭველად დაეუფლებოდა ადამიანს ასეთ ვითარე-
ბაში. თამარ დედოფლის სიკვდილიც, კახეთის გმირების უკანასკ-
ნელი საუბრის ეპიზოდის მსგავსად, სიღიადითა და ზეიმურობითაა
აღბეჭდილი. არავითარი ყოყმანი, არავითარი ეჭვი არ შეინიშნება
ცოტნე დადიანის ან ნათელას საქციელში მონღოლთა ნოინთან
გამგზავრების წინ და ა.შ. ამგვარი მაგალითების გვერდით აკაკი
წერეთლის თხზულებებში შინაგანი ჭიდილის, ადამიანის გულში
მიმდინარე ორთაბრძოლის ეპიზოდებიც მრავლადაა ასახული. ისი-
ნი არაერთგზის გვხვდება „პატარა კახშიც“, „თორნიკე ერისთავ-
შიც“, „ნათელაშიც“ და სხვა ნაწარმოებებშიც. დაკვირვების საფუძ-
ველზე აშკარა ხდება, რომ დიდი პოეტი ადამიანის სულში არსებულ
დრამას, შინაგან სიმძიმეს, ტკივილს არ აჩვენებს იქ, სადაც სამშობ-
ლოსათვის მსხვერპლის გაღების ეპიზოდს გვიხატავს. პირიქით, ეს
ეპიზოდები დიადი და საზეიმო განწყობითაა წარმოდგენილი. სრუ-
ლიად ნათელი ხდება, რომ ამ შემთხვევაში აკაკი მიისწრაფვის ხაზი
გაუსვას და ცხადყოს მამულის სამსახურში დგომის, მისთვის თავ-
განწირვის კეთილშობილება, ამაღლებულობა და სილამაზე. რაც
უფრო ლამაზია, რაც უფრო კეთილშობილური, სულგრძელობით
აღბეჭდილი და ამაღლელებელია ამბავი, მით უფრო სასურველი,
დასამახსოვრებელი და სანატრელია მკითხველისათვის. ამრიგად,
საკუთარი თავის ქვეყნისადმი მსხვერპლად მიტანის ეს ეპიზოდები
მკითხველის ცნობიერებაში იჭრება არა როგორც მძიმე გადაწყ-
ვეტილების შედეგი, არამედ, როგორც საოცნებო, სასურველი, სა-
ნატრელი რამ, საითკენაც ისწრაფვის კაცის გული. ე.ი. მხატვრულ
დამაჯერებლობას აკაკი ადამიანის შინაგან სამყაროში არსებული
დრამის ჩვენებით კი არ აღწევს, მამულიშვილობის სილამაზესა
და კეთილშობილებას უცნობიერებს მკითხველს. სწორედ ეს არის
დიდი ზემოქმედების ძალის მქონე აკაკისეული ხერხი. ამით ახდენს
შთაბეჭდილებას და მკითხველის ცნობიერებიდან მოუცილებელს
ხდის ამ პერსონაჟებსაც და მათ საქციელსაც. ეს დარწმუნების
სრულიად უჩვეულო, მხოლოდ აკაკისთვის დამახასიათებელი სა-
შუალებაა. სავსებით აშკარაა, რომ ეს არის არა გაიდევლებისაკენ

სწრაფვა, არამედ მხატვრული გამოსახვის ხერხი, რომლის მსგავსი დიდ პოეტს მრავლად მოეპოვება.

ასეთია, შთაბეჭდილების გაზრდის მიზნით, ერთი მხრივ, მოულოდნელობის ეფექტის გამოყენება და, მეორე მხრივ, პოეტური სილამაზითა და სიტბოთი აღბეჭდილი ეპიზოდების ჩართვა ნაწარმოებში, კონტრასტული ამბებისა თუ მხატვრული სახეების მონაცვლეობა, ჰიპერბოლიზაცია, რომელიც აკაკის ნაამბობს ზღაპრულ ელფერს ანიჭებს და ამით ჩვეულებრივ, პროზაულ ამბავს პოეტური სიმსუბუქით წარმოგვიდგენს და ა.შ.

სიმსუბუქისა და ამაღლებულობის განცდა, რომელიც აკაკი წერეთლის ისტორიული თხზულებების ნაკითხვისას გვეუფლება, ამ ნაწარმოებების დასასრულითაც არის განპირობებული. საზოგადოდ ცნობილია, რომ „აკაკის პოეტური ნიჭისათვის ტრაგიკული არ წარმოადგენს საყრდენს“ (ლადო მინაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, თბილისი, 1995, გვ. 160). საქართველოს ისტორიული წარსულის ურთულესი და საბედისწერო ეპიზოდებიც კი აკაკისთან იმგვარადაა გადმოცემული, რომ შეანელოს მათი სიმძიმე, არ დათრგუნოს მკითხველი, პირიქით, სიცოცხლისა და სიკეთის რწმენა განუმტკიცოს, მხნეობა შემატოს და მიწიდან მალლა აზიდოს. აკაკის არ სჩვევია თავისი მკითხველის უსამართლობის, გაუტანლობის, საშინელების წრეში მოქცევა. „თორნიკე ერისთავის“, „ნათელას“, „ბაგრატ დიდის“, „ბაში-აჩუკის“ და სხვა თხზულებათა დასასრული ბედნიერების რწმენას უმტკიცებს მკითხველს და იმედს უღვივებს გულში, რომ სიკეთე გაიმარჯვებს, რომ ადამიანის მცდელობა ადრე თუ გვიან უეჭველად გამოიღებს კეთილ ნაყოფს, რომ ადამიანებს ძალუძთ უკეთესი მომავლის შექმნა. ამგვარი იმედიანი დასასრული მკითხველს ცხოვრების ხალისს მატებს და აქტივობისათვის განაწყობს.

მხატვრული გამოსახვის აკაკისეული მეთოდების გაანალიზების საფუძველზე „სრულიად უეჭველია მწერლის პოეტური მიდრეკილება – ამაღლდეს უხემ სინამდვილეზე, ჩვენც გაგვიტაცოს და აგვაგზნოს ისე, როგორც ეს პოეზიას ევალება და შეუძლია“ (გრიგოლ კიკნაძე, ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, თბილისი, ... გვ 281). ეს არის აკაკი წერეთლის უმთავრესი ამოცანის გადაჭრის მხატვრული გზა, რომელიც დაქვემდებარებულია ერთ მიზანს – არა წარსულში ჩარჩენას, მის იდეალიზირებას, არამედ უკეთესი მერმისისათვის საბრძოლველად ერისათვის მაგალითების დასახვას.

მანია მიქაბერიძე

პლატონ იოსელიანი – პირველი ქართული ბეჭდური კალენდრის გამომცემელი

პლატონ იოსელიანი (1809-1875 წ.წ.) ქართულ სამეცნიერო და საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე გამოჩნდა XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან. იგი იმ მოღვაწეთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლებიც საყოველთაო უიმედობისა და ნიჰილიზმის პერიოდში ჯიუტად იკვლევდნენ ქართული ისტორიისა და კულტურის საკითხებს და თავიანთი აქტიურობით საფუძველს უქმნიდნენ თერგდალეულების მისწრაფებებს ქვეყნის ეროვნული და კულტურული აღორძინებაში.

პლატონ იოსელიანი იყო ისტორიკოსი, ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარი და გამომცემელი, აქვეყნებდა სამეცნიერო სტატიებს ქართულ და რუსულ პრესაში. იმოგზაურა და აღწერა საზღვარგარეთ არსებული ქართული ეკლესია-მონასტრები. ეწეოდა ჟურნალისტურ საქმიანობას. რამდენიმე წლის განმავლობაში რედაქტორობდა თბილისში გამომავალ რუსულ გაზეთს „Закавказский Вестник“ („კავკასიის მხარეთა უწყებანი“). ამავე დროს, პლატონ იოსელიანი მუშაობდა ქართული ენის გრამატიკის საკითხებზე. მისი ავტორობით რამდენჯერმე გამოიცა ქართული ანბანის სახელმძღვანელოები და ენათმეცნიერული ნაშრომი „პირუეილ-დანყებითნი კანონნი ქართულისა ღრამმატიკის“.

პლატონ იოსელიანის მრავალმხრივი მოღვაწეობის კიდევ ერთი მიმართულებაა კალენდრების გამოცემა.

საინტერესოა ის გზა, რითაც კალენდრების ბეჭდვისა და გამოყენების კულტურამ მოაღწია საქართველომდე. როგორც ცნობილია, პირველი სტამბური შრიფტით დაბეჭდილი კალენდარი გამოსცა იოჰან გუტენბერგმა ბიბლიის დაბეჭდვიდან 8 წლის შემდეგ,

1448 წელს. ეს იყო 67x72 ზომის ფურცელზე მოთავსებული კედლის კალენდარი. ზოგადად, კალენდრები სხვადასხვაგვარია ფორმისა და შინაარსის მიხედვით. კედლის კალენდრის პარალელურად იყენებდნენ კედლის მოსახვე კალენდარს, მაგიდის კალენდარს, ჯიბის კალენდარს და ა. შ. ყველაზე საინტერესო ინფორმაციული ტევადობისა და მნიშვნელობის მხრივ აღმოჩნდა წიგნის ფორმით დაბეჭდილი კალენდრები, რომლებიც ძირითად ინფორმაციასთან ერთად, რაც გულისხმობს წლის თვეებისა და დღეების ჩამონათვალს, შეიცავდნენ ასტრონომიულ-ასტროლოგიურ, რელიგიურ, ისტორიულ, კულტურულ და სხვა სახის მონაცემებს.

ევროპაში დამკვიდრებული კალენდრის გამოცემის ტრადიცია თანდათან გავრცელდა რუსეთშიც, სადაც პეტრე პირველის ბრძანებით 1709 წელს პირველად გამოიცა წიგნადი კალენდარი, ე.წ. „ბრიუსის კალენდარი“ („Брюсов календарь“). მეფისავე ბრძანებით იმ დროიდან რუსეთში ყველანაირი კალენდრის დაბეჭდვის უფლება მხოლოდ რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას მიენიჭა, რომელიც ამ უფლებით სარგებლობდა მე-19 საუკუნის ბოლომდე.

როგორც ცნობილია, ევროპული კულტურის ბევრი ელემენტი რუსეთის გზით შემოვიდა საქართველოში და თანდათან მოიკიდა ფეხი. გაჩნდა მრავალი სიახლე, რომლებსაც არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელი კავკასიის მასშტაბითაც პირველობის პრეტენზია ჰქონდა. მაგალითად, ასეთი იყო კავკასიაში პირველი პერიოდული გამოცემა, ქართულენოვანი გაზეთი „საქართველოს გაზეთი“ (1819 წ.), პირველი ქართული ჟურნალი „სალიტერატურნო ნაწილი“ (1832 წ.). სწორედ ამავე პერიოდს განეკუთვნება პლატონ იოსელიანის მიერ გამოცემული პირველი ქართული ბეჭდური კალენდარი – „კალენდარი ანუ თთუჭთა-რიცხუაობა 1840 წლისა შეწყობილი პლატონ ეგნატის ძის იოსელიანისა მიერ. აღბეჭდილი ქ. ტფილისს, წიგნთ-საბეჭდავსა ი. და დ. არზანოვთასა. 1840“ [1].

მომდევნო წელს პლატონ იოსელიანმა გამოსცა მეორე კალენდარიც – „კალენდარი ანუ თთუჭთა-რიცხუანობა 1841 წლისა, შეწყობილი პლატონ ეგნატისა-ძის იოსელიანისა მიერ. აღბეჭდილი ქ. ტფილისს წიგნთ-საბეჭდავსა ი. და დ. არზანოვთასა. 1841“ [2].

კალენდრის გამოცემის აუცილებლობას პ. იოსელიანი ხსნიდა იმით, რომ ადამიანებს საეკლესიო და სხვა საჭირო ცნობების მოსაძიებლად ქართულ ენაზე არ ჰქონდათ კალენდარი. მას სასარგებ-

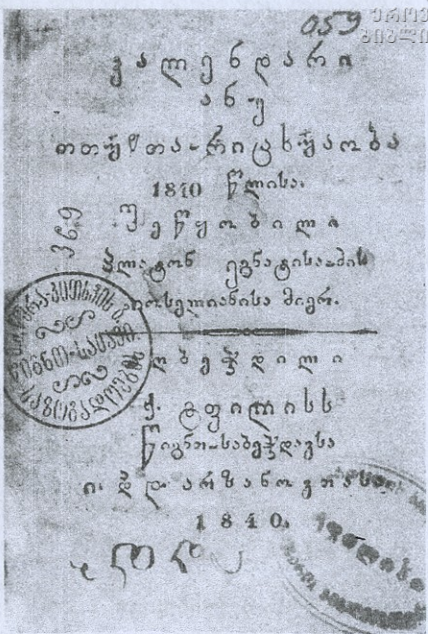

ლოდ ჩაუთვლია, რომ თანამემამულეებისათვის შეედგინა მცირე კალენდარი, რომელშიც შევიდოდა ინფორმაცია როგორც საეკლესიო დღესასწაულების, ისე სამოქალაქო და სამეცნიერო საკითხების შესახებ. 1840 წლის კალენდრის დასაწყისში მოთავსებულ წინასიტყვაობაში იგი წერს: „უწყიან ყოველთა, რომელ ქართულსა ენასა ზედა, ვიდრე აქამომდე არა ჰქონიესთ ქართულითა კალენდარი. ამისა მიზეზისათვის მოსაძიებლად რაოდენთამე და რომელთამე სახმართა მათთვის ცნობართა იქონიებდენ მარადის უამნსა ეკკლესიურსა და ამასაცა ვიეთნიმე; ხოლო რადგანაც თვით წიგნიცა ესე არა ყოველთავე აჩუენებს ცნობათა ცუალებათა გამო თვით დღესასწაულთასა, ამის-თვის შევრაცხე სასარგებლოდ, რათა მემამულეთათვის ჩემთა შემედგინა მცირე ესე კალენდარი მაჩუენებელი ცნობათა ყოველთათვის საჭიროთა ვითარცა ეკკლესიურთა დღეთასა, ეგრეთცა სამოქალაქოთა და სამეცნიეროთა უწყებათა.

ტფილისის სემინარიასა შინა ფილოსოფიისა და ფიზიკისა მასწავლებელი, ლუთის-მეტყუელებისა კანდიდატი პლატონ იოსელიანი.

1839 წელსა სექტემბრის 29 დღესა“.

პ. იოსელიანს განათლება სანქტ-პეტერბურგში ჰქონდა მიღებული. სავარაუდოდ, რუსეთის დედაქალაქში ყოფნის პერიოდში მას მიეცა საშუალება კარგად გასცნობოდა არა მარტო რუსულ, არამედ ევროპის ქვეყნებში დაბეჭდილ კალენდრებსაც. ქართული კალენდრების შედარებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ შემდგენელი ითვალისწინებს და იცავს ასეთი ტიპის გამოცემისთვის დამახასიათებელ ზოგად სტრუქტურას. ასევე დაცულია სასულიერო, საერო

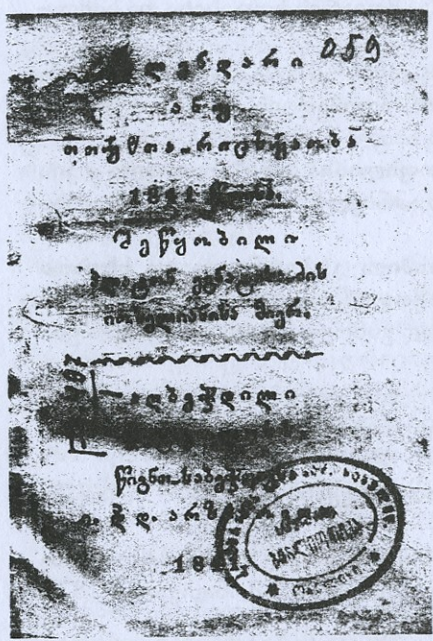

და სამეცნიერო ცნობების ლაკონური გადმოცემის სტილი. გარდა ამისა, კალენდრების სხვადასხვა მონაკვეთში შესული ცნობების ერთი ნაწილი აღებულია რუსული (რუსეთის სანქტ-პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის 1840 წლის კალენდარი), ფრანგული (კონრად მალტ-ბრუნის „გეოგრაფია“) და გერმანული (ბრიუკნერის „გეოგრაფია“) წიგნებიდან. ამასთანავე, შემდგენელი ყოველ ჯერზე ზუსტად უთითებს გამოყენებული წყაროების ტომის ნომრებსა და გვერდებს.

ორივე კალენდრის პირველი ნაწილები სტრუქტურულად ერთგვაროვანია და შედგება შემდეგი მონაკვეთებისაგან:

- **„დანყება კალენდარისა“** – პირველ მონაკვეთში ახსნილია კალენდრის, როგორც წელთაღრიცხვის სისტემის არსი, მოცემულია ასტრონომიული ხასიათის ცნობები, განმარტებულია სხვადასხვა წელთაღრიცხვის წარმოშობის მიზეზები. 1841 წლის კალენდრის შესაბამის მონაკვეთს დამატებული აქვს ტექსტი სათაურით **„ლექსისათვის: კალენდარი“**, რომელშიც მოცემულია ამ ტერმინის ეტიმოლოგიური ახსნა, კალენდრების პრაქტიკული დანიშნულება, აგრეთვე სხვადასხვა ქვეყანაში მათი გამოყენების ტრადიცია.
- **„განწილება წელიწადისა“** – შეიცავს წელიწადის შემადგენელი ნაწილების განმარტებას და სხვა სახის ასტრონომიული შინაარსის ცნობებს;
- **„სახელნი წმიდათა და ეკლესიური დღესასწაულნი“** – წლის კალენდარული რიგით ჩამოთვლილია თვეებისა და დღეების მიხედვით წმინდანთა ხსენებანი, ანუ დღესასწაულები;
- **„დღესასწაულობისა დღენი ქართუელთა ეკლესიისა წმინდათა“** – ცალკე გამოყოფილია ქართული ეკლესიის წმინდანთა ხსენებანი, ანუ დღესასწაულები;
- **„საუფლონი და სამოქალაქონი დღესასწაულთა დღენი“** – დღესასწაულთა აღნიშვნის პარალელურად მითითებულია საიმპერატორო ოჯახის იმ წევრთა სახელები, რომელთა დაბადების ან სახელწოდების დღეც არის.
- **„დიდი რუსეთის იმპერატორის კარი“** – ჩამოთვლილია რუსეთის საიმპერატორის ოჯახის წევრთა სახელები მათი დაბადების თარიღის მითითებით.
- **„პასხალია ეკლესიისა“** – 1840 წელს მარხვისა და ხსნილი დღეების ჩამონათვალი;

- **„დაბადება და მოკლება მთვარ“** – მთვარის სისავსისა და სიმოკლების დღეთა ჩამონათვალი;
 - **„მზისა და მთვარის დაბნელების ჟამი“** – მზისა და მთვარის დაბნელების დღეები და საათები 1840 წლისათვის. ამ მონაკვეთებს 1841 წლის კალენდარში დაემატა ახალი ნაწილები;
 - **„აღმოსულა და შთასულა მზისა თფილისსა შინა“** – ყოველი თვის ყოველ 10 დღეში თბილისში მზის ამოსვლა და ჩასვლა საათებისა და წუთების აღნიშვნით;
 - **„საქართუელ-იმერეთისა და კასპიის გუბერნიათა და სხუათა კავკასიის აქეთ მდებარეთა ქალაქთა და ადგილთა სიშორე თფილისითგან“** – მანძილის აღსანიშნად გამოყენებულია სიგრძის ერთეული ვერსტი;
 - **„რიცხვი მცხოვრებთა“** – მოცემულია დედამიწის ხუთივე კონტინენტის მაცხოვრებელთა რაოდენობა მილიონებში და ენების რაოდენობა;
 - **„სიმაღლე სხუათა და სხუათა მთათა ქუეყანასა ზედა“** – სხვადასხვა ქვეყანაში მთების სიმაღლე;
 - **„რიცხვი მცხოვრებთა კავკასიის მთათა და კავკასიის აქეთა მხარეთა შინა“** – კავკასიაში მცხოვრებ ხალხთა ჩამონათვალი (1834 წლის მონაცემები);
 - **„რიცხვი მოსწავლეთა და მასწავლებელთა კავკასიის აქეთა სასწავლებელთა შინა“** – მოცემულია მოსწავლეთა და მასწავლებელთა რაოდენობა:
 1. თბილისის სემინარიასა და, აგრეთვე, გორში, თელავში, ქუთაისში, რაჭასა და სამეგრელოში მოქმედ სამაზრო სასწავლებლებში;
 2. თბილისის გიმნაზიისა და კავკასიის სხვადასხვა ქალაქის გიმნაზიებში;
 3. კავკასიაში მოქმედი სხვადასხვა სარწმუნოებისა და ერის სასწავლებლებში.
 - **„სახმარნი ცნობანი“** – მსოფლიოს კულტურული და ეკონომიკური განვითარების აღმნიშვნელი ფაქტების ჩამონათვალი თარიღების მითითებით.
- 1840 წლის კალენდრის ბოლო ფურცელზე მოცემულია ი. და დ. არზანოვების სტამბაში დაბეჭდილი გასაყიდი წიგნების სია შესაბამისი ფასებით.

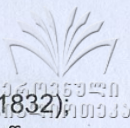
ეს სია, ერთი მხრივ, საინფორმაციო ტერესოა ნიგნცოდნეობის თვალსაზრისით, რადგან მოცემულია კონკრეტული ინფორმაცია მე-19 საუკუნის 40-იან წლებში საქართველოში დაბეჭდილი წიგნების შესახებ როგორც ქართულ, ისე სომხურ და თათრულ ენებზე. მეორე მხრივ კი, ვგებულობთ, რომ პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილ კალენდართან ერთად გამოსულა სომხური კალენდარიც (შამხაროვის შედგენილი). დღეისათვის ცნობილი არაა ჩვენში სხვა ამ დროის ბეჭდური კალენდრები, რაც საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ სწორედ 1840 წლის ქართული და სომხური კალენდრებია პირველი ბეჭდური

კალენდრები ამიერკავკასიაში, რომლებიც ხუთი წლით უსწრებენ კავკასიაში პირველ რუსულ კალენდარს – „Кавказский календарь“ („კავკასიის კალენდარი“).

როგორც ცნობილია, პ. იოსელიანი ანტონ I კათოლიკოსის ლიტერატურული სკოლის და მისი საგრამატიკო შეხედულებების ერთგული მიმდევარი იყო. მისი სამეცნიერო ნაშრომები თუ პრესაში გამოქვეყნებული სტატიებიც დაწერილია ანტონ კათოლიკოსის სალიტერატურო ენის სპეციფიკის მიხედვით. ასევეა ამ შემთხვევაშიც, პ. იოსელიანის მიერ გამოცემულ კალენდრებში მასალა მოწოდებულია ძველი ქართული ენის სტილისტური და ლექსიკური მიბაძვით.

კალენდრები, ზოგადად, მიეკუთვნება პერიოდულ გამოცემათა კატეგორიას. ამ თვალსაზრისით, პ. იოსელიანის კალენდრები არის რიგით მეოთხე ქართული პერიოდული გამოცემა ორი გაზეთისა და ერთი ყურნალის შემდეგ:

- 1) „საქართველოს გაზეთი“ (1819-1821);

- 2) „ტფილისის უწყებანი“ (1828-1832);
 - 3) „სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“ (1832);
 - 4) „კალენდარი ანუ თთუეთა-რიცხუაობა 1840 წლისა შეწყობილი პლატონ ეგნატის ძის იოსელიანისა მიერ“ (1840-1841).
- აღსანიშნავია, რომ ამ კალენდრების ტირაჟის ნაწილი (101 ეგზ.) პ. იოსელიანმა უსასყიდლოდ გადასცა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობას სწავლაში წარმატებულ მოსწავლეთა დასაჯილდოებლად.

1840 და 1841 წლების კალენდრები მცირე მოცულობის წიგნაკებია, თთოეული ზომით 14x7 სმ; გვერდების რაოდენობაა 71 და 96 გვერდი. შესაბამისად, ინფორმაციული მრავალფეროვნებისა და ტევადობის მხრივ ისინი ჩამორჩებიან შემდეგდროინდელ ცნობილ კალენდრებს. კალენდრები არც მაღალი პოლიგრაფიული დონით გამოირჩევიან. მიუხედავად ამისა, ეს გამოცემები მაინც ღირებულია ქართული კულტურისათვის თუნდაც იმიტომ, რომ ეს არის ამ ტიპის ლიტერატურის შექმნის პირველი ცდა ჩვენს ქვეყანაში. ვფიქრობთ, რომ ეს თემა მოითხოვს შემდგომ განვრცობასა და მეცნიერული კვლევა-ძიების ახალ ეტაპზე გადასვლას.

გამოყენებული ლიტერატურა

ალენდარი ანუ თთუეთა-რიცხუაობა 1840 წლისა შეწყობილი პლატონ ეგნატის ძის იოსელიანისა მიერ. აღბეჭდილი ქ. ტფილისს წიგნთ-საბეჭდავსა ი. და დ. არზანოვთასა. 1840. – 71გვ.

კალენდარი ანუ თთუეთა-რიცხუაობა 1841 წლისა, შეწყობილი პლატონ ეგნატისა-ძის იოსელიანისა მიერ. აღბეჭდილი ქ. ტფილისს წიგნთ-საბეჭდავსა ი. და დ. არზანოვთასა. 1841. 96გვ.

А.А. Барамидзе, Д.Л. Ватейшвили, П.И. Иоселиани: Очерк жизни и научно-общественной деятельности. – Тб., Мецниереба, 1978. 197 с.

История календаря // <http://www.vizitkaservice.ru/calenh/-calenh.php>.

რაფიელ ერისთავი საუკუნეთა გადასახედიდან

დრო გულგრილია საეროვნო პიროვნებათა ბედისადმი, გარკვეულწილად, მათი ნაღვანისადმი, რომელიც, ჩვეულებრივ, მისი თანადროული ეპოქის კუთვნილებად რჩება. ეს ისეთი სიდიდისა და სიდიადის მოღვაწეებზედაც ითქმის, რომელთაც გაურღვევიათ დროის საზღვრები და სხვა ეპოქებისათვის მიუწვდენიათ ხმა. არც ამ რანგის მოღვაწეთა პიროვნულობისა და ნაღვანის შეფასება დარჩენილა შეუცვლელად, დროს მათთვისაც დაუჩრევია კვალი.

რაფ. ერისთავი დიდი ქართველი ბრძანდებოდა და თავისი ეპოქის ღვიძლი შვილი იყო. მის წილადაც მოდის ამ ეპოქის სულის გამოკვეთა, რადგან არც ერთ მეტნაკლებად საეროვნო საქმეს, წამოწყებას არ ჩაუვლია უიმისოდ, მეტიც, ძალიან ბევრი საეროვნო პროექტის წამომწყები სწორედ იგი იყო. ამიტომაც ხშიანობდა მისი სახელი განსაკუთრებით მძლავრად XIX საუკუნეში და ამიტომაც დაუკავშირდა მის სახელს ქართული კულტურისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიაში თანამედროვე ცივილიზაციის ერთი საინტერესო კონცეპტის – მოღვაწეობით გამორჩეულ ადამიანთა ღვანლის საჯაროდ (სახალხოდ) დაფასების ტრადიციის – იუბილეს ჩატარების – დამკვიდრება.

იუბილეების ისტორია საქართველოში რაფიელ ერისთავის იუბილეთი იწყება: იუბილეს ცნებაც მაშინ გაიცნობიერა ქართველმა საზოგადოებამ. აი, როგორ მოხდა ეს: 1895 წლის მაისში გაზეთ „კვალში“ (№22) დიდმა მგოსანმა აკაკი წერეთელმა ქართველ საზოგადოებას ასე მიმართა:

„ყოველ ქვეყანაში, ყოველ ხალხისაგან, გარდა ველურისა, მიღებულია, რომ თავიანთი გამოჩენილი შვილების 25 წლის მოღვაწეობა იდღესასწაულონ ხოლმე. ამ დღესასწაულს ეძახიან „იუბილეს“. ჩვენ, ქართველები, არ მივდევთ ამ ჩვეულებას, ალბათ იმიტომ, რომ ოცდახუთი წელიწადი არ მიგვანჩნია საკმარისად და მეტსა ვთხოულობთ. კეთილი და პატიოსანი! მაგრამ დღეს გამოდის, რომ ორმოცდაათიც თურმე არა კმარა... სწორედ ორმოც-და-

ათი წელიწადი, რაც გამოსულია სალიტერატურო ასპარეზზე ჩვენი საყვარელი მოხუცი, პატიოსანი მოღვაწე თ. რაფიელ ერისთავი და დიდი უმადურობა იქნება ჩვენგან მის მიმართ გულმამაცობა და ჩვეულებრივი დაუდევრობა“.

ქართველმა საზოგადოებამ დიდი გულითადობა და ხელგაშლილობა გამოიჩინა – 1895 წლის 22 ოქტომბერს ქუშმარიტ სახალხო ზეიმად აქცია რაფიელ ერისთავის დაბადების 70 და სამწერლო მოღვაწეობის 50 წლის იუბილე. ამას ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ იუბილედან ოთხი წლის შემდეგ, 1899 წელს, ცალკე წიგნად გამოიცა საიუბილეო მასალები სათაურით „საერო დღესასწაული თ. რაფ. ერისთავის იუბილეს გამო“ (ექთ. ხელაძის სტამბაში). ეს ფაქტი კი იმასაც ცხადყოფს, რომ ქართველმა საზოგადოებამ ერისთავის უაღრესად რთულ ეპოქაში, მისი პიროვნება და ნაღვანი თავისი სასიცოცხლო ინტერესების გამოხატულებად აღიქვა და ეროვნული იდეალების დიდ მეტაფორად აქცია.

დრომ მიაწავლა XIX საუკუნის ვნებათა ღელვანი, პატრიოტულ აღტკინებათა რომანტიზმი... ჯერ გააფერმკრთალა რაფ. ერისთავის პიროვნება და მისი ინტელექტუალური სამყარო, მერმე კი დავიწყების ფარდაც ააფარა. ერთხანს (XX საუკუნის 70-იანი წლების გასულამდე) სასკოლო განათლების სივრცეს შერჩა უკვდავი ლექსებით „სამშობლო ხევსურისა“ და „მიპატიჟება სასწავლებელში“ (რუსულიდან გადმოკეთებული), შემდეგ კი იქაც მიივიწყეს, ცხადია, არა იმიტომ, რომ ყავლი გაუვიდა თუნდაც „სამშობლო ხევსურისაში“ შთაბეჭდილ იდეალებს...

ახლა უამიდანუამ ე. წ. „მრგვალ თარიღებთან“ კავშირში თუ გაიხსენებენ მის სახელს ან რაიმე კონკრეტულ სფეროში განეული ღვანლით თუ შეაფასებენ ისტორიულობის ასპექტში... არადა რაფ. ერისთავის პიროვნებაც და მისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა თუ პრაქტიკული მოღვაწეობა მის თანადროულ ეპოქასთან უნი-სონსა და მთლიანურობაშია შესაფასებელი, რადგან მისი დიდი შინაარსი ამგვარ განუყოფლობაში იკითხება. სხვათა შორის, რაფიელ ერისთავის ღვანლის შინაარსი სწორედ ასე, რაფიელ ერისთავის მიერ გაკეთებულ ათას წვრილმან საქმეთა შეთანხმებასა და მთლიანობაში დაინახა აკაკი წერეთელმა და „წვრილმან საქმეთა კეთების აუცილებლობა საზოგადო მოღვაწეთა სიმციროთ ახსნა (როდესაც ერთ კაცს უხდება ყველაფრის კეთება). აკაკიმ ეს აზრი საჯაროდაც გამოთქვა („კვალი“, 1895, №22).

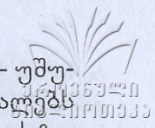

რაფიელ ერისთავმა ყმანვილკაცობის ასაკიდანვე აულო-ალო-
 თავის ეპოქას, ერის ვინაობისა და ღირსების აღიარების პროლი-
 ტიკას კულტურული მემკვიდრეობის და ისტორიულობის საფუძ-
 ველზე. ამის გამო, სახელმწიფო სამსახურში შესვლისა და რუსი
 ჩინოვნიკის მუნდირის ჩაცმის მიუხედავად, იმთავითვე ჩადგა
 ეროვნული კულტურის სამსახურში. ამას გარკვეულწილად ხელი
 შეუწყო მისმა დაახლოებამ ცნობილ ფრანგ აღმოსავლეთმცოდნეს-
 თან და უდიდეს ქართველოლოგთან მარი ბროსესთან, რომელმაც
 XIX საუკუნეში ევროპას ხელახლა აღმოუჩინა ქართული კულტურა
 და ქართული ცივილიზაცია.

1847 წელს საქართველოში პირველად ჩამოვიდა მარი ბროსე
 ჩვენი კულტურის შესწავლის მიზნით. რაფ. ერისთავმა გაიცნო იგი,
 გაიცნობიერა მისი მოღვაწეობის მნიშვნელობა და გვერდიდან არ
 მოშორებია, თან ახლდა და მეგზურობას უწევდა ყველგან, განსა-
 კუთრებით უმეგზურა ბოჭორმაში. არც ამის შემდეგ შეუწყვეტია
 მასთან ურთიერთობა, მისი კორესპოდენტობა იდო თავს და ქარ-
 თული ეთნოკულტურის მასალებს უგზავნიდა ევროპული მუზე-
 უმებისათვის.

მარი ბროსესთან ჭაბუკი რაფიელ ერისთავის შეხვედრამ და
 შემდეგ ურთიერთობამ დიდი გავლენა იქონია მის მოქალაქეობრივ-
 სა და კულტურულ ცნობიერებაზე. რაფ. ერისთავის ცხოვრებისა
 და მოღვაწეობის გზამ ცხადყო, რომ რაფიელ ერისთავი ევროპუ-
 ლი ტიპის მოღვაწე შეიქმნა, ის ევროპული თვალთახედვით შეუდგა
 ქართული ცივილიზაციის კვლევას და მსახურებას:

სრულიად ახალგაზრდა, თბილისის გიმნაზიის დახრულებისთა-
 ნავე, შევიდა სახელმწიფო სამსახურში და პარალელურად გაშალა
 ნაყოფიერი საზოგადოებრივი საქმიანობა. და, რაც მთავარია, ძა-
 ლიან მოკლე დროში მიიქცია საყოველთაო ყურადღება როგორც
 უნიჭიერესმა პუბლიცისტმა, მეცნიერ-მკვლევარმა (ფოლკლორის-
 ტმა, ეთნოგრაფმა), პოეტმა, დრამატურგმა და ა. შ. ანგარიშგასა-
 ნევია ის გარემოებაც, რომ რაფ. ერისთავი ერთნაირი წარმატებით
 წერდა ქართულადაც და რუსულადაც. ამის გამო, ვიდრე ქართუ-
 ლი ჟურნალ-გაზეთები გამოჩნდებოდა, იგი თბილისის რუსულე-
 ნოვან პერიოდიკაში თანამშრომლობდა და დიდი ავტორიტეტიც
 მოიპოვა. მისმა პუბლიცისტურმა ნაწერებმა განსაკუთრებული
 ყურადღება მიიქცია. მათი თემატიკა-პრობლემემატიკა ქართული
 ცივილიზაციის, ეთნოკულტურის ფაქტების აღწერა-დახასიათე-

ბებს ემყარება და იმ დროის აღიარებული მეთოდოლოგიით – უმუ-
 ალო დაკვირვების მეთოდით მოძიებულ ფაქტობრივ მასალებს
 მოიცავს. ამგვარი პუბლიცისტური ნაწერები – წერილები და სტა-
 ტიები – უმეტეს შემთხვევაში მისი მეცნიერული ნარკვევებისა და
 გამოკვლევების საფუძველი ხდებოდა: მაგალითად, კონკრეტული
 პრობლემატიკის სერიალებად გაზეთებში (უმეტესად „კავკაზში“) ¹
 გამოქვეყნებულ ნაწერებს რაფიელ ერისთავი გადაამუშავებდა
 ხოლმე, ქმნიდა ნარკვევებს და ამგვარად გამოთლიანებულს რუსულ
 სამეცნიერო საზოგადოებათა პერიოდულ კრებულებში აქვეყნებ-
 და. ამ ასპარეზზედაც გაითქვა მან სახელი. ასე, მაგალითად, 1846
 წლიდან რაფ. ერისთავი ინტენსიურად აქვეყნებდა „წერილებს თი-
 ანეთიდან“ გაზეთ „კავკაზში“, შემდეგ ამ წერილების საფუძველზე
 შექმნა გამოკვლევა „თუშ-ფშავ-ხევსურეთის შესახებ“ და გამოაქ-
 ვეყენა რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფი-
 ლების პერიოდულ სამეცნიერო კრებულში „ზაპისკი კავკაზსკოგო
 ოტდელა იმპერატორსკოგო რუსსკოგო გეოგრაფიჩესკოგო ობშ-
 ჩესტვა“ („ზკოირგო“, 1855, ნიგნი III). ეს ნაშრომი გეოგრაფიულმა
 საზოგადოებამ ოქროს მედლით შეაფასა, მის ავტორს მედალთან
 ერთად 1855 წელს ფულადი ჯილდოც მიაგო და თავის წევრადაც
 აირჩია.

ანალოგიურად გამოაქვეყნა რაფიელ ერისთავმა ეთნოლოგი-
 ური, სტატისტიკური, გეოგრაფიული, ეკონომიკური... პრობლე-
 მატიკის შემცველი ნარკვევები და გამოკვლევები იმერეთის, სა-
 მეგრელოს, სვანეთის შესახებ. რუსული მეცნიერების ყურადღება
 მიიქცია ასევე მისმა ნაშრომებმა „ღვინის მოყვანისა და გასაღების
 მდგომარეობა ჩვენში“, „ნარკვევი იმერეთზე სოფლის მეურნეობის
 თვალსაზრისით“.

ჩვენი ერის საზოგადოებრივი ცხოვრების აუცილებლობითაც
 იყო განპირობებული რუსულ სამეცნიერო საზოგადოებებთან
 თანამშრომლობის მიზანშეწონილობა, მით უფრო, რომ ამ საზო-
 გადოებებისათვის სამეცნიეროს სტატუსი უფრო ფორმალური
 საფარი იყო და შორს გამიზნული იდეოლოგიური ამოცანები ამოძ-
 რავებდა. რაფიელ ერისთავი კარგად ხედავდა ამას და ამიტომაც
 აქტიურად თანამშრომლობდა „კავკასიის სოფლის მეურნეობის
 საზოგადოებასთან“, „რუსეთის სოფლის მეურნეობისა და მრეწ-
 ველობის საზოგადოებასთან“, „რუსეთის სოფლის მეურნეობის
 მოსკოვის საზოგადოების მებარეშუმეობის კომიტეტთან“ და სხვ.

აღარას ვამბობთ რაფ. ერისთავის ფხიზელ ინტერესზე ქართული ენის მიმართ და მისი სტატუსის დაცვის პრობლემებზე გამოქვეყნებულ პუბლიცისტურ ნაწერებზე. ამ მხრივ, მაგალითად გამოდგება თუნდაც მისი სტატია „რამდენად მართალია რომ ქართულ ენას სიღარიბე დასწამეს“ („დროება“, 1880, N212). არა ერთი წერილი გამოაქვეყნა ქართული ენის სკოლებში სწავლების, ახლადშემოერთებულ აჭარაში ქართულ ენაზე სწავლების პრობლემებზე და სხვა.

პუბლიცისტიკისა და მეცნიერებისადმი ძალუმი ინტერესი რაფ. ერისთავს მთელი ცხოვრების მანძილზე გაჰყვა და ერის მსახურების ფორმებად ჰქონდა გაცნობიერებული. მეცნიერებისა და პუბლიცისტიკის სარბიელები მისთვის ის აუცილებელი სფეროები იყო, რომელთაც უნდა წარმოეჩინათ ქართული ცივილიზაციის შინაარსი, ქართული ეთნოკულტურის რაობა, ქართველი ერის ეთნიკური, ფსიქიკური, ზნეობრივ-ეთიკური ბუნება, მისი მენტალური სამყარო.

რაფიელ ერისთავი თავისი ეპოქის ღვიძლი შვილი იყო და ეს უპირველესად მის საზოგადოებრივ, მოქალაქეობრივ ცნობიერებასა და პოზიციასი გაცხადდა. XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში არც ერთი საზოგადოებრივი წამოწყება, საქმე, სფერო არ დარჩენილა რაფ. ერისთავის მონაწილეობის გარეშე. მეტიც, ძალიან ბევრი საეროვნო საქმის ინიციატორი და წინამძღოლი სწორედ იგი ბრძანდებოდა.

რაფიელ ერისთავმა იმთავითვე უჩუმაარი მოღვაწეობის ფორმა აირჩია – ნაკლებს ლაპარაკობდა, ბევრს აკეთებდა, ლიდერობას არ იჩემებდა, თუმცა საამისო საფუძველი ბევრ შემთხვევაში უთუოდ ჰქონდა. ალბათ ამიტომაც დარჩა თავისი ეპოქის თავმდაბალ და ჩუმ მემამულე და მაინც მინავლებულ ცეცხლში მოკიაფე ნაკვერჩხლებად იმზირება მისი გასაოცრად მრავალმხრივი ნაღვანი ეპოქათა და საუკუნეთა გადასახედიდან. მხოლოდ რამდენიმე მიმართულება და რამდენიმე მაგალითი:

რაფიელ ერისთავი და ქართული მუზეუმი

რაფიელ ერისთავმა 1848 წლის აპრილში თავი დაანება თიანეთში თუშ-ფშავ-ხევსურეთის საოლქო სამმართველოში თარჯიმნის თანამდებობაზე სამსახურს, თბილისში დაბრუნდა. ამ დროს ფართოდ იყო გაშლილი მოძრაობა ქართული მუზეუმის დაარსებისათვის. რაფ. ერისთავი იმთავითვე აქტიურად ჩაერთო ამ საქმეში.

ქართული მუზეუმის დაარსების მნიშვნელობაზე რამდენიმე წერილი გამოაქვეყნა პრესაში. ამას გარდა, საოჯახო საგანძურის არაერთი ნივთი შესწირა მუზეუმს. ცნობილმა მოღვაწემ ვლადიმერ სოლოგუბმა, რომელიც 1852 წელს მუზეუმის პირველ დირექტორად დაინიშნა, რაფიელ ერისთავი სამუშაოდ მიიწვია და დაგროვილი ნივთების, მასალის ევროპული მუზეუმისმცოდნეობის პრინციპებით სამუზეუმო ექსპონატებად დამუშავება დაავალა.

რაფიელ ერისთავმა წარმოუდგენელი ენერგია შეაღწია მუზეუმს – დაადგინა შენობის ნივთების სახელწოდებები, შეადგინა აღწერილობები, კატალოგი და უკვე 1855 წლისათვის მუზეუმის ექსპონატები საგამოფენოდ მოამზადა. 1855 წლის აპრილიდან აგვისტომდე რაფ. ერისთავი მუზეუმის მდივნის მოვალეობასაც ასრულებდა.

ვლ. სოლოგუბი ქართული მუზეუმის დირექტორის თანამდებობაზე მცირე ხანს იმყოფებოდა. იგი რუსეთში დაბრუნდა. დღის წესრიგში დადგა დირექტორის არჩევის საკითხი. ორი კანდიდატი შეირჩა – რაფიელ ერისთავი და გერმანული წარმომავლობის რუსი ჩინოვნიკი გუსტავ რადე. არჩევნებში ორივემ ხმათა თანაბარი რაოდენობა დააგროვა. დირექტორად მაინც უცხოელი დაამტკიცეს. რაფიელ ერისთავს უარი იმ მოტივით უთხრეს, რომ 1855 წლის ივლისში უკვე ქუთაისში იყო გადაყვანილი გუბერნატორის აპარატში. გ. რადე კი ავანტიურისტი აღმოჩნდა. მან, ერთი მხრივ, პუბლიცისტიკისა და რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ეგიდით გაშლილ ეთნოგრაფიულ კვლევებში პლაგიატის ფაქტებით გაითქვა სახელი, მეორე მხრივ; ქართული მუზეუმისათვის შენობის ნივთების ქურდობითა და ევროპაში ფარულად გატანა-გაყიდვით, რის გამოც სამუდამოდ დავკარგეთ არაერთი ღირებული ექსპონატი. ასე, მაგალითად, გ. რადემ ისარგებლა რაფ. ერისთავის ნაშრომით „თუშ-ფშავ-ხევსურეთის ოლქის შესახებ“ – ჯერ საჯარო ლექციებში გამოიყენა, შემდეგ გამოკვლევაში „ხევსურეთი და ხევსურები“ და არსად არ მიუთითა წყაროს ავტორი, ამასთან შეგნებულად გააყალბა მასალები. ამის გამო რაფ. ერისთავმა მკაცრად გააკრიტიკა გ. რადე (იხ. გეოგრაფიული საზოგადოების სამეცნიერო კრებული „ზკოირგო“, 1881, წიგნი II, განყოფილება II). თუმცა გ. რადე გააკრიტიკა აგრეთვე იმდროის ცნობილმა სტატისტიკოსმა ნ. კ. ზეილიცმა. მან პლაგიატობის ბრალდებით პოლემიკა გ. რადეს გაზეთ „კავკაზის“ ფურცლებზე გაუმართა („კავკაზი“, 1889, N35, 38, 40, 43, 56, 57).

დოკუმენტურად არის დასაბუთებული, რომ გ. რადე კავკასიის მუზეუმისათვის განკუთვნილ ექსპონატებს ევროპის მუზეუმებს უგზავნიდა და „ბევრი უნიკალური ექსპონატი დაიკარგა“ (დანვრლებით ეს საკითხები გაშუქებულია გ. ჟორდანიას ნაშრომში „კავკასიური მუზეუმის დაარსება“, თბილისი, 1956 წელი). საინტერესო მასალებს შეიცავს ასევე ე. არჯევანიძის ნაშრომი „ქართული ხალხური სიტყვიერების შესწავლის საკითხი რევოლუციამდელი საქართველოს რუსულ პერიოდიკაში, თბილისი, 1978, გვ. 51, 140, 141).

რაფიელ ერისთავი და სამეგრელო

რაფიელ ერისთავის სახელმწიფოებრივი სამსახურის მნიშვნელოვანი პერიოდი სამეგრელოსთან არის დაკავშირებული. სამეგრელოში რაფ. ერისთავი უტუ მიქავას აჯანყებასთან დაკავშირებით მოხვდა. იგი ქუთაისის გუბერნატორმა აჯანყების მიზეზების გამოსაძიებლად და დასაწყნარებლად გააგზავნა და საგანგებო რწმუნებანი მიანიჭა.

ეკატერინე ჭავჭავაძის პეტერბურგში განვევის შემდეგ, 1857 წლის 14 სექტემბრიდან, მთელი ათი წლის განმავლობაში, რაფ. ერისთავი ახლად დაარსებული ზუგდიდის მაზრის უფროსის მოვალეობას ასრულებდა. ზუგდიდში იმ დროს ბევრი რამ იყო დაზიანებული და იავარქმნილი. მან განაახლა დადიანების სასახლე, ქალაქის წყალმომარაგება, გააშენა ჭადრების ხეივანი, მოანესრიგა დადიანების ბიბლიოთეკა. 1861 წლიდან რაფიელ ერისთავი ასრულებდა სამეგრელოს საეკლესიო მამულების მზრუნველის მოვალეობას; იყო სამეგრელოს ყმა-გლეხთა ყოფის გაუმჯობესებული კომისიის წევრი; სამეგრელოს, სამურზაყანოსა და სვანეთის მაღალი წოდების პირთა უფლებების განმსაზღვრელი კომისიის წევრი; როგორც ქუთაისის საკრებულოს წევრი, განაგებდა სამეგრელოს საქმეებს. რაფ. ერისთავის წარმატებული კარიერა 1857 წლის უტუ მიქავასა და მართალი თოდუას ხელმძღვანელობით წამოწყებული აჯანყებისადმი სიმპატიამ შეინირა: გაირკვა, რომ სწორედ რაფიელ ერისთავმა დაუნერა აჯანყებულებს ის საპროტესტო ნოტა, რითაც მათ რუსეთის იმპერატორს მიმართეს. სიფრთხილემ რაფიელ ერისთავს ვერ უშველა...

სამეგრელოში რაფ. ერისთავმა შექმნა თავისი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოკვლევები „ბატონყმობა სამეგრელოში“ (1866),

„სამეგრელოს ჩანაწერები“ (1872), „სამეგრელოს გლეხური ფენის შესახებ“, „სამეგრელოს პრივილეგირებული ფენის შესახებ“, „მორგზაურობა სამეგრელოში“ (ეს ნაშრომები ოდნავ გვიან – 1873 წელს გამოქვეყნდა „კავკასისკაია სტარინაში“); უდიდესი მუშაობა ჩაატარა მეგრულ-სვანური შედარებითი ლექსიკონის შესადგენად, თავი მოუყარა საკმაოდ საინტერესო ლექსიკას. მის არქივში აღნიშნული თვალსაზრისით რაოდენობრივადაც უაღრესად მნიშვნელოვანი მასალაა თავმოყრილი.

ზუგდიდში რაფ. ერისთავმა ნაყოფიერი სამწერლობო მუშაობა გაშალა – ლირიკის გარდა კალამი სცადა პროზასა და დრამატურგიაში. გამოქვეყნდა მისი მოთხრობები „ნინო“ და „ლიტერატურული საღამო“. თავად ლირიკის სფეროში გამოიკვეთა სოციალური თემატიკა და ეროვნულ ყოფასთან დაახლოების ტენდენცია.

რაფიელ ერისთავი და ქართული თეატრი

რაფიელ ერისთავი 1855 წლიდან დასავლეთ საქართველოში მსახურობდა – უმთავრესად ქუთაისსა და ზუგდიდში. სიშორის მიუხედავად, აქტიურ პუბლიცისტურ მოღვაწეობას ეწეოდა, იბეჭდებოდა ივანე კერესელიძის „ცისკარსა“ და „საქართველოს მოამბეში“, აგრძელებდა თანამშრომლობას რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილებასთან, თბილისის რუსულენოვან პრესასთან. ამ ფონზედაც ყველაზე მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა რაფ. ერისთავის დაახლოება ქართულ თეატრთან. ქართული თეატრის მთავარი პრობლემა იმ დროისათვის ეროვნული დრამატურგიის სიმწირე და, აქედან გამომდინარე, თეატრალური რეპერტუარის დეფიციტი იყო. რაფ. ერისთავმა თავის მოქალაქეობრივ მოვალეობად ჩათვალა თეატრისათვის მხარში ამოდგომა და 70-იან წლებში ზედიზედ შექმნა პიესები, რომელთაგან არაერთმა ბრწყინვალედ გაუძლო დროს და ქართულ სცენას XX საუკუნეშიც გაუწია ღირსეული სამსახური. ასეთი აღმოჩნდა, მაგალითად, „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“ და „ბიძიასთან გამოხუმრება“. რაფიელ ერისთავის პიესები იმჟამად ქართული თეატრისათვის პირდაპირ ხსნა იყო.

ქართული თეატრის მოამაგეობა ამით არ ამოწურულა. რაფ. ერისთავმა 1857 წელს ქუთაისში სცენისმოყვარეთა წრე ჩამოაყალიბა, დასი შექმნა და, ამდენად, სათავე დაუდო ამ ქალაქის დიდ თეატრალურ ტრადიციებს. 1867 წლის 12 დეკემბერს რაფიელ

ერისთავის თეატრალურმა დასმა ქუთაისში წარმოდგენა გამართა – ბარბარე ჯორჯაძის (პოეტის დის) პიესა „რას ვეძებდი და რა ვიპოვე“ დადგა. აქ რაფ. ერისთავმა სამსახიობო ასპარეზზედაც მოსინჯა ძალები – სირაჯ ავეტიკას როლი შეასრულა და მაყურებლის დიდი მონონება დაიმსახურა.

ქუთაისში სცენისმოყვარეთა დასის ჩამოყალიბებას დიდი მნიშვნელობა მხოლოდ ამ ქალაქისათვის არ ჰქონია. ამ დასმა, ფაქტობრივ, ერთხანს ქართული თეატრის მთელი სიმძიმე იტვირთა. ქართული პროფესიული თეატრი იმ დროისათვის დაშლილი იყო და ამდენად, ქართველი საზოგადოების ინტერესს სწორედ რაფიელ ერისთავის მიერ შედგენილი სცენისმოყვარეთა წრე განასახიერებდა. ქუთაისის სცენისმოყვარეთა წრის აქტიური წევრი იყო აკაკი წერეთელი. მან 1912 წელს ასე გაიხსენა ამ წრის ამბები: „რუსეთიდან რომ დავბრუნდი, იმ დროს ქუთაისში მომრიგებელ მოსამათლედ იყო პოეტი რაფიელ ერისთავი და მისი მეცადინეობით შედგა სცენისმოყვარეთა წრე. მუდმივი მოთამაშეები ქალთაგან იყვნენ: ქ-ნ ეფროსინე კლდიაშვილისა, ყიფიანის ქალი, კაცებიდან მე, თქვენი უმორჩილესი მონა და ჭეიშვილი... რეპეტიციები ხან რაფიელის სახლში იყო ხოლმე, ხან ეფროსინე კლდიაშვილისას. თვითონ რაფიელი სუფლიორობდა, სწერდა სათამაშო პიესებს და ორ-სამჯერ კიდეც ითამაშა“.

რაფიელ ერისთავმა დიდი ენერგია შეაღწია ქართული პროფესიული თეატრის აღდგენას, ხოლო როდესაც ეს საეროვნო საქმე 1879 წელს დაგვირგვინდა, იგი ჯერ თეატრალური საზოგადოების აქტიური წევრი გახდა, ხოლო 1884-1886 წლებში ამ საზოგადოების თავმჯდომარედ იყო არჩეული. ამასთან რაფიელ ერისთავი თავის დროზე საკმაოდ ავტორიტეტული თეატრალური კრიტიკოსიც ბრძანდებოდა. ასე, მაგალითად, მან დაწერა რეცენზიები აკაკი წერეთლის პიესაზე „კინტო“, აექსენტი ცაგარელის პიესაზე „რაც გინახავს, ვეღარ ნახავ“, გამოაქვეყნა 1887 წლის ქართული თეატრალური სეზონის მიმოხილვა-შეფასება, წუხილი გამოთქვა ქართული თეატრის ფინანსურ მდგომარეობაზე იმ დროს, როდესაც „ზოგი ვაჟბატონი... საფასურს არ დაზოგავს შესწიროს ან „პიკნიკს“, ან მეზურნეს, ან ბანქოს“.

XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან, როდესაც საგრძნობი გახდა, პერიფერიებში სამსახურში გასვლის გამო (თავად ილია ჭავჭავაძის დუშეთში ყოფნა), თერგდალეულთა ხმიანობის მინავლება,

ეროვნული ცნობიერების გასაღვიძებლად ბრძოლის გაგრძელების აუცილებლობა, როდესაც იმდროინდელი ახალგაზრდობის ინიციატივით დიდი ილია დუშეთიდან დაბრუნდა თბილისში, რაფ. ერისთავმაც თავი მიანება ქუთაისში მომრიგებელ მოსამართლეობას, ისიც თბილისში დაბრუნდა და უყოყმანოდ დადგა გაზეთ „დროებისა“ და ჟურნალ „კრებულის“ ირგვლივ შემოკრებილ ახალგაზრდა მოღვაწეთა გვერდში. იყო რაღაც სიმბოლური მეტროპოლიისაკენ ამ მიქცევაში, საზოგადოებრივი აზრისა და კულტურული მაჯისცემის ისტორიული ვექტორი პერიფერიიდან მთავარი ქალაქისაკენ მიემართებოდა და ამგვარ პარადიგმატულობაშიც ჩანდა ახალი ეპოქის დადგომა. ერთგვარი სიმბოლურობაც იმზირება საქართველოს მთავარი ქალაქისაკენ ქართველ მოღვაწეთა მიქცევაში: მომრიგებელი მოსამართლე ილია ჭავჭავაძისა დუშეთიდან და მომრიგებელი მოსამართლე რაფიელ ერისთავისა ქუთაისიდან. ამ სიმბოლურობის დემონსტრირება უნდა დავინახოთ დიდი ილიასა და რაფიელ ერისთავის მიერ ერთობლივად 1873 წელს ქართული ხალხური პოეზიის ერთ-ერთი ადრეული კრებულის „გლეხური სიმღერებისა და ანდაზების“ გამოცემის ფაქტშიც. რაფიელ ერისთავმა დიდი წვლილი შეიტანა ქართული ფოლკლორის გამოვლენასა და პოპულარიზებაშიც – ჟურნალ „კრებულშიც“ გამოაქვეყნა 1852 წელს შეკრებილი ფოლკორული ტექსტები (1873, №7, 10), ცალკე კრებულად გამოსცა „ქართული გამოცანები“ (1879) და ა. შ.

რაფიელ ერისთავი და ქართული საჯარო ბიბლიოთეკა

საზოგადოების დიდმა ნაწილმა, შესაძლოა, არც კი იცოდეს, რომ ჩვენი საჯარო ბიბლიოთეკის დაარსების იდეა რაფ. ერისთავს ეკუთვნის. მან 1885 წელს პრესის მეშვეობით მიმართა ქართველ საზოგადოებას, სპეციალური ტექსტიც შექმნა, შეადგინა ქართველი წარჩინებული საგვარეულოების ნუსხა, რომელთა ოჯახებშიც სავარაუდოდ შემონახული უნდა ყოფილიყო ძველი ხელნაწერები, წერილობითი ორიგინალური თუ ნათარგმნი თხზულებების ტექსტები. რაფიელ ერისთავს განსაკუთრებით ის გარემოება აფიქრებდა, რომ დიდგვაროვანთა ოჯახებში არსებული წიგნებიდან თუ გადარჩებოდა რაიმე, „ისინი სამუდამოდ არ დაიკარგებოდნენ იმ დაუდევრობით, რომლის მაგალითს გვიჩვენებს ხოლმე მეხილის და მეთევზის დუქნები, სადაც მოსამსახურეები ხშირად გაჰყდიან ხოლმე ძველს ქართულ წიგნებს და ვაჭრებიც ამ ძველი წიგნების

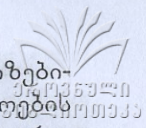
დარღვეულს ფურცლებში ახვევენ მოთალს, დოშს და ამგვარებს“ (თ. ჯაგონიშვილი, რაფიელ ერისთავი, გამომც. „ნაკადული“ 1986, გვ.67). აღსანიშნავია, რომ რაფიელ ერისთავმა თავად მისცა ქართველ საზოგადოებას უპირველესი მაგალითი – საჯარო ბიბლიოთეკის დაარსებამდე საკუთარი მდიდარი საოჯახო ბიბლიოთეკის ბევრი ხელნაწერი და ნაბეჭდი წიგნი იმჟამად ყველაზე ავტორიტეტულ ეროვნულ დაწესებულებას – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნთა ფონდს გადასცა.

რაფიელ ერისთავი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი და მისი გამგეობის წევრი ბრძანდებოდა და ერთხანს მის საფინანსო საქმეებსაც განაგებდა.

აქვე უსათუოდ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ რაფიელ ერისთავმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო 1881 წლის თებერვალს დაარსებული „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის მუშაობაში. 1881 წლის 6 თებერვალს ამ კომისიის პირველი სხდომა შედგა. კომისიის 22 წევრს „ვეფხისტყაოსნის“ 22 მოძიებული ხელნაწერი დაურიგდა. პოემის ტექსტის კრიტიკული წაკითხვა განხილვა-ანალიზისათვის რაფიელ ერისთავს მიენდო. კომისიის მეორე სხდომას უკვე რაფიელ ერისთავმა უხელმძღვანელა. მან გასაოცრად ბევრი გააკეთა კომისიის მიერ დადგენილი ტექსტის გამოსაცემადაც, იგი იყო „ვეფხისტყაოსნის“ ქართველიშვილისეული გამოცემის ორგანიზატორი. ინტერესმოკლებული არ იქნება, ალბათ, იმის გახსენებაც, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებისას ცნობილმა მხატვარმა მიხაი ზიჩმა ულამაზეს ქართველ ქალებს შორის რაფიელ ერისთავის მეუღლე ფეოდოსია ერისთავიც ამოარჩია ნესტან-დარეჯანისა და მ. ლერმონტოვის „დემონის“ თამარის სახეხატების შესაქმნელად.

რაფიელ ერისთავი და ქართული ლექსიკოლოგია

70-იანი წლებიდან რაფ. ერისთავმა აქტიური და ნაყოფიერი ლექსიკოლოგიურ-ლექსიკოგრაფიული მუშაობა გაშალა. მეცნიერული კვლევების უმთავრესი მიზანი ეროვნული დარგობრივი ტერმინოლოგიის შექმნა იყო. იგი, ცხადია, უცხოურ გამოცდილებას ეყრდნობოდა, მაგრამ იმ გარემოებასაც ითვალისწინებდა, რომ საქართველოს ევროპული ცივილიზაციის სრულფასოვანი ქვეყნის სტატუსის დასამკვიდრებლად ახალ, ევროპულ ყაიდაზე „გამართული“ მეცნიერება, ეროვნული კულტურული ღირებულებითი

სისტემის შექმნა სჭირდებოდა. ამგვარი ზემოცანის რეალიზებისათვის კი, ერთი მხრივ, ევროპულ ცივილიზაციასთან დაახლოებული ენა იყო აუცილებელი, მეორე მხრივ, ამ ცივილიზაციის კუთვრული კონცეპტების გაცნობიერება-გათავისება. ეს წარმოუდგენლად ძნელი და რთული ამოცანა იყო და აშკარად აღემატებოდა ერთი ადამიანის თუნდაც ფანატიკურ ძალისხმევას, მაგრამ რაფიელ ერისთავი დაურიდებლად შეება ევროპულ მეცნიერულ სამყაროსთან საურთიერთო ენისა და ენობრივი სისტემის შექმნის სირთულეს. ეს იყო ტერმინოლოგიური ლექსიკონების შექმნა, თანაც არა საერთო და ორენოვანი ლექსიკონებისა, არამედ დარგობრივი სამეცნიერო ტერმინოლოგიური ლექსიკონებისა. რაფიელ ერისთავმა ამ ასპარეზზედაც შეძლო თავისი სიტყვის თქმა. სწორედ მან შექმნა პირველი დარგობრივი ტექნოლოგიური ლექსიკონი და 1873 წელს გამოსცა კიდევ 1000-ზე მეტი ლექსიკური ერთეულის შემცველი, თანაც სამენოვანი „შემოკლებული ლათინურ-რუსულ-ქართული მცენარეთა ლექსიკონი“. ამით სათავე დაედო ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიურ ძიებებს და რაფიელ ერისთავი ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის დამფუძნებლის სათავის დამდების პატივს უთუოდ იმსახურებს (სამწუხარო კი ის არის, რომ მავანნი ამას „ივინყებენ“).

აღნიშნული ტერმინოლოგიური ლექსიკონი არ იყო რაფ. ერისთავის მომენტური ლექსიკოლოგიური ინტერესების გამოხატულება. როგორც ჩანს, ეს იყო ღრმად გაცნობიერებული მეცნიერული კვლევების გამოვლენა, რაც რაფიელ ერისთავის ახალგაზრდობის ჩანაფიქრის რეალიზება იყო და რაც სათავეს მარი ბროსესთან მისი ურთიერთობიდან იღებდა უთუოდ. ამას, სხვათა შორის, მისი არქივი ცხადყოფს უტყუარად. ამ არქივში გასაოცრად მრავალგვარი ხელნაწერი ინახება. ლექსიკოლოგიურ მასალას იგი ახალგაზრდობიდან აგროვებდა და სახელმწიფო სამსახურში გადატვირთულობის მიუხედავად არ შეუწყვეტია ეს საქმე. ირკვევა, რომ ქუთაისსა და ზუგდიდში სახელმწიფო სამსახურში ყოფნის წლებში რაფიელ ერისთავი კრებდა მასალას დარგობრივი ტერმინოლოგიური ლექსიკონებისათვის, განზრახული ჰქონდა ისეთი სფეროების ტერმინოლოგიის დამუშავება, როგორცაა: გეოგრაფია, მეტროლოგია, მეტალურგია (მჭედლობა), ხის დამუშავება, სამხედრო საქმე, ზღვაოსნობა, ასტრონომია, ფიზიკა, ქიმია, მეტეოროლოგია.

ამას გარდა, მის არქივს შემოუნახავს ღრმა, სისტემური მუშაობის ფაქტები ქართულ დიალექტოლოგიურ ლექსიკონზე, ქართული დიალექტების შედარებით ლექსიკონებზე, მაგალითად, სისტემაში მოყვანილია მასალები ქართულ-იმერული დიალექტების შედარებითი ლექსიკონის, მეგრულ-სვანური, იმერულ-ქართულ-რუსული ლექსიკონებისათვის, საკუთარ სახელთა განმარტებითი ლექსიკონისათვის, თვეთა და ზოდიაქოთა სახელების სიტყვარებისათვის.

ირკვევა ერთი მეტად საინტერესო ფაქტიც: რაფიელ ერისთავს შეუდგენია ტაბულა სიტყვა „ჯოჯოხეთისათვის“ სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის მიხედვით. თანამედროვე ტერმინოლოგიით ესაა ქართული მენტალობის კვლევის ადრეული ცდა სიტყვაში (სალექსიკონო ერთეულში) შთაბეჭდილი მენტალობითი (მენტალობის) კონცეპტის (შინა) არსის გაცნობიერების მიზნით.

ეს ფაქტი, ცხადია, იმასაც გვიჩვენებს, რომ რაფიელ ერისთავმა თავისი ლექსიკოლოგიური ინტერესებითა და გარკვეულწილად, ძიებებითაც აშკარად გაუსწრო დროს და ხმა ჩვენს ეპოქასაც მოაწვდინა, რადგან ქართული მენტალობის ლექსიკონი ჯერაც არ შექმნილა და მასზე მუშაობის ერთი ცდა ამჟამად საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის კვლევების სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრში მიმდინარეობს.

რაფიელ ერისთავის კვლევების სისტემურობას და კონცეპტუალიზმს ის ფაქტიც ცხადყოფს, რომ მან 1884 წელს პირველმა გამოსცა სულხან-საბა ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“ და ამით ხელმისაწვდომი გახადა ქართული ლექსიკოლოგიის სასაფუძვლო წიგნი.

1884 წელს რაფიელ ერისთავმა გამოსცა „მოკლე ქართულ-რუსულ-ლათინური ლექსიკონი მცენარეთა, ცხოველთა და ლითონთა სამეფოებითგან“.

რაფ. ერისთავის ლექსიკონებს საზოგადოება შესაფერისი ინტერესითა და გულისხმიერებით ხვდებოდა. თუმცა ერთი ფაქტი ამ ინტერესისა: „ლათინურ-რუსულ-ქართული ლექსიკონის“ გამოსვლას ასეთი რეცენზიით გამოეხმაურა გაზეთი „გუთნის დედა“: „ასეთი დიდი შრომის განევა ყველას არ შეეძლო. ყველა როდი კიდებს ხელს ასეთ საძნელო, მაგრამ საშურ საქმეს. ასეთ შრომას ერიდებიან ე. წ. ცრუ ლიტერატორები... მადლობა ღმერთს, რომ თითო-ოროლა კაცი კიდევ მოიპოვება, რომელნიც ადგანან უანგარო სა-

სარგებლო შრომას და უყვირლათ, უქაქანოთ აკეთებენ საქვეყნო საქმეს“ („გუთნის დედა“, 1873, №17).

XIX საუკუნის 80-იანი წლებისათვის რაფიელ ერისთავმა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პროექტი წამოიწყო, ეს იყო დიდი რუსულ-ქართული ლექსიკონის შედგენა. მან „ივერიაში“ (1880, №144) ამ ლექსიკონის სტრუქტურა და შედგენის პრინციპები გააცნო საზოგადოებას, თუმცა პროექტის რეალიზება ვერ მოასწრო. მიუხედავად ამისა, თავად წამოწყების ფაქტი ცხადყოფს რაფიელ ერისთავის ლექსიკოლოგიური ცნობიერების გასაოცარ რეზონანსულობას დროის სულისკვეთებასთან.

ზოგადად ასე მოჩანს საუკუნეთა გადასახედიდან რაფიელ ერისთავის პიროვნება და ნაღვანი, დიდი შემოქმედებითი მოღვაწეობა, რომელმაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ქართული მეცხრამეტე საუკუნის შინაარსის გამოკვეთას.

ზოია ცხადანი

რთული ფსიქოლოგიური პორტრეტები

მწერალმა და კრიტიკოსმა სერგი ჭილაიამ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ლიტერატურათმცოდნეობითი საქმიანობა მალევე დაიწყო. კითხულობდა ლექციებს იქვე, ფილოლოგიის ფაკულტეტზე, წლების განმავლობაში იყო ფაკულტეტის დეკანი, საქართველოს მწერალთა კავშირის პირველი მდივანი 1951-1973 წ.წ. გამოცემული აქვს წიგნები „ეგნატე ნინოშვილის გურია“ (1934 წ.); „ვახტანგ ორბელიანი“ (1941 წ.); „XX საუკუნის ქართული მწერლობა“ (სამტომეული); „ქართული საბჭოთა ლიტერატურის განვითარების გზა“, „წლები და პროცესები“, „ქართული ლიტერატურის ოცნლეული“ (ეს წიგნი, შეიძლება ითქვას, არის საუკეთესო მასალების, ფაქტების, ეპოქის კონკრეტული და მეტად საინტერესო მონაკვეთის ქრონიკები, რომელიც უთუოდ წაადგება XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის საბჭოთა პერიოდის ნებისმიერი დროის მკვლევარს) და სხვ. მისი ბიოგრაფიული ცნობარის მოკლე ჩამონათვალის დასასრულს აღნიშნულია: „იღვწოდა მხატვრული პროზის სფეროშიაც: რომანი-ქრონიკები: „ეკატერინე ჭავჭავაძე“ (1968), „შვილები“ (1973), „მე და ჩემი პროფესორი“ (1975) და სხვ. ჩვენ კი უნდა ვთქვათ, რომ „იღვწოდა მხატვრულ პროზაშიც“ კი არა, სწორედ მხატვრულ პროზაში გამოვლინდა ყველაზე უკეთ მისი შემოქმედებითი პოტენციალი, დამოკიდებულება თავისი ქვეყნის წარსულისადმი, სიყვარული და ერთგულება მშობლიური ენისა და სიტყვიერი ხელოვნებისადმი. ის, რაც ეპოქისეული რეცეფციების სახით, ნებსით თუ უნებლიეთ, ხელს უშლიდა საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნის უნარ-შესაძლებლობებს, ზოგადად, მწერლობაში, მხატვრულ სიტყვაში გამოჩნდა უზინჯოდ, დიდი სიყვარულით და მონდომებით, მთელი ძალისხმევით... სერგი ჭილაიას, როგორც მწერალს, „ეკატერინე ჭავჭავა-

ძე“, „შვილები“ (სხვებიც რომ არა) დაუტოვებდა ღირსეულ სახელს მწერლისას, რომელსაც მისხალ-მისხალ, არქივებიდან არქივებში ხელნაწერთა საცავებში, XIX საუკუნის საქართველოში მოღვაწე რუს ჩინოვნიკთა მემუარებში, დადიანების საგვარეულო თუ სხვა ისტორიულ წყაროებში უძებნია ძვირფასი მასალები და ასე შეუქმნია ექვსასგვერდიანი ქრონიკა-რომანი. სწორედ რომანი-ქრონიკა შეეფერება ამ წიგნის ნარატივს. მას უდავოდ გააჩნია მხატვრული ღირებულება, რომანის ჟანრისთვის აუცილებელ სახეთა, ხასიათების მრავალფეროვნება, მოულოდნელი ნიაღვრეები და ეფექტები მოქმედებათა მსვლელობის პროცესში, ვრცელი, განსხვავებული სივრცეები, ქალაქები და მხარეები... ზოგადად – გამთლიანებული ერთი კონკრეტული სახელის, ერთი კონკრეტული პრობლემის გარშემო, რომლისთვისაც „ეკატერინე ჭავჭავაძე“ დაურქმევია... დაურქმევია და ამით მთავარი ხიბლი გამოუკვეთია მკითხველის ინტერესისთვის – ჭავჭავაძეთა გვარის მშვენიერი წარმომადგენლის და სამეგრელოს უკანასკნელი დედოფლის სახელი. რომანის გაცნობა კი გვარწმუნებს, რომ საქმე გვაქვს XIX საუკუნის 40-80-იანი წლების საქართველოს, განსაკუთრებით კი – სამეგრელოს რეგიონის, სადადიანოს ღრმად გააზრებულ ისტორიასთან: დაწყებული ეკატერინე ჭავჭავაძის მამულ-დედულით, კეთილმოსაგონარი თუ ტრაგიკული ფაქტებით; თბილისი – ჭავჭავაძეთა ოჯახური ტრადიციები, სტუმარ-მასპინძლები... ნიკოლოზ ბარათაშვილი და მისი პოეზიის ბედისწერა, რომლის განსაზღვრაში, გადარჩენაში დიდი წვლილი მიუძღვის სამეგრელოს დედოფალს.

რომანში მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ის, რომ მწერალი არსებითად ისტორიულ წყაროებს ეფუძნება, მაგრამ იშვიათად მიგვანიშნებს მათზე, მხატვრული თხრობის პრინციპს და სტილს უფროთხილდება. მხოლოდ ეკატერინეს დღიურების ჩართვისას უბოდიშებს მკითხველს: ესა და ეს მონაკვეთი ჩემი წარმოსახვაა და მომიტევოს ქალბატონის სულმამო... რომანს დართული აქვს მცირეოდენი ცნობარი – „ქრონიკის ისტორიული პიროვნებანი“. ესენი არიან რომანში მოქმედი და ნახსენები პერსონები: ალექსანდრე ჭავჭავაძის შვილები, დადიანები, გრიგოლ, ვახტანგ და ზაქარია ორბელიანები, გიორგი ერისთავი, იონა ხელაშვილი, პლატონ იოსელიანი, მაიკო და მანანა ორბელიანები, ლევან მელიქიშვილი, სოლომონ დოდაშვილი, მიხეილ თუმანიშვილი, დავით ჩუბინაშვილი, რაფიელ ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, თეიმურაზ

ბატონიშვილი, მარი ბროსე, იონა მეურანგია და სხვ.; შამილი (მის მიერ ჭავჭავაძის ოჯახს თავსდატეხილი ტრაგედია)... რუსი მოხელეები: პასკევიჩი, გოლოვინი, კოლუბიაკინი, ვორონცოვი, მურავიოვი, ბარიატინსკი, გაგარინი... სერგი ჭილაიას გამოყენებული აქვს მათი მემუარები, მოგონებები, წერილები. სასამართლოს არქივების მასალები (გაგარინის მკვლელობასთან დაკავშირებით); ამაში განსაკუთრებით დაგვარწმუნა 2014 წელს გამოცემულმა მწერალთა თემურ ამყოლიძის რომანმა „დადემქელიანების ამბავი“, რომელშიც წარმოსახულია XIX საუკუნის სვანეთის (ზოგადად, დასავლეთ საქართველოს) ისტორია. კონკრეტულად – ამ საუკუნის 60-იანი წლების ჩათვლით – გაგარინის მკვლელობა, ეკატერინე ჭავჭავაძის პეტერბურგში „გასახლება“ და სხვ... ამ წიგნში უხვადაა გამოყენებული ყველა ჩვენ მიერ ჩამოთვლილი პირის მემუარული თუ სხვა სახის ისტორიული წყაროები. მწერალი, პროფესიით – ისტორიკოსი, გვარწმუნებს ფაქტების აუთენტურობაში და ამით დამაჯერებლობას და ინტერესს სძენს თავის სათქმელს. მე, როგორც მკითხველმა, ახლა, სწორედ ამ რომანის წაკითხვის შემდეგ დავინახე რეალურად, რამდენი გულისხმიერება გამოუჩენია, რამდენი შრომა გაუნდევია ბ-ნ სერგი ჭილაიას თავისი რომანის შექმნისას. მისი, როგორც ავტორის, ჩანაფიქრი რეალიზებულია საინტერესოდ, სრულყოფილად, ისტორიის მნიშვნელოვანი დეტალებით, ცნობილი და უცნობი ფაქტებით. წიგნისთვის საჭირო ისტორიის ღრმა და გააზრებული ცოდნა, კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება მასალისადმი, პასუხისმგებლობა მკითხველის წინაშე – ესაა ის, რასაც რომანი გვამცნობს, რაც ნდობით განგვანდობს მწერლისადმი.

მარტვილის დიდებული ტაძრის მდუმარე სავანეში, ეკატერინესა და მისი შვილებს საფლავებთან გასჩენია, ჯერ კიდევ ყმაწვილს, ინტერესი დადიანების ისტორიისადმი, ბატონი სერგი ხომ იმ კუთხის შვილი იყო. თანაგრძნობა და გულისტკივილი ჩანს ეკატერინე ჭავჭავაძის პირადული ტრაგედიებისადმი, რომლებიც უშუალო კავშირში იყო იმპერიის ვერაგულ ზრახვებთან, ისტორიულ კოლიზებთან. ერთი ასეთი ტრაგიკული ფაქტი იყო, შვიდი წლის გოგონა რომ გარდაეცვალა პეტერბურგში „გასახლებულ“ და „მზრუნველობით“ გარემოცულ „მთავრინას“. ბავშვმა კლიმატს ვერ გაუძლო. იმასლა მიაღწიეს, რომ დედის გარეშე წამოასვენეს და მარტვილში დაკრძალეს, მამის გვერდით. ეკატერინეს ცხოვრების არც ერთ ნათელ თუ მძიმე ჭრილს არ ტოვებს სერგი ჭილაია მწერლური გუ-

ლისყურის გარეშე. იკვეთება სინამდვილესთან ძალზე ახლო ფსიქოლოგიური სიტუაციები... რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მართალი მწერლისთვის, – ეკატერინე ჭავჭავაძე წარმოსახულია ისე, როგორც ისტორია, წყაროები, გადმოცემები კარნახობენ... გავიხსენოთ მოკლედ: ერთი მხრივ, სამთავროს ინტერესების და პირადი ღირსების დამცველი, თურქების წინააღმდეგ აბჯარასხმული, ცხენოსან ქალთა ჯგუფის წინამძღოლი ამ ბრძოლაში, რუხის ციხესთან (1855.25.X), ომარ ფაშასთან ენგურის სანაპიროზე მტრის პირისპირ მდგომი... სამთავროს ინტერესების უკანასკნელი დამცველი, ქალური მშვენიერებით სხივმოსილი... მეორე მხრივ: მკაცრი და შეუვალი დედოფალი, მემკვიდრეობით მიღებული ამბიცია, გოროზი, ამაყი ქალი, „ურჩი და უტიფარი ყმების“ დასჯას რომ არ ერიდება (რომანში ჩართულია სამეგრელოს გლეხთა ცნობილი აჯანყება უტუ მიქავას თაოსნობით)... ყოველივე ეს ვრცლად და გადმოცემული. მკვეთრად, დამაჯერებლად და საინტერესოდ, უშუალო კონტექსტებითაა წარმოსახული დედოფლის საკმაოდ რთული ფსიქოლოგიური პორტრეტი, ადამიანური სისუსტეები და ღირსებები...

ვრცელი და ისტორიული ფაქტებითაა გაჯერებული რუსების მხრიდან დედოფლის დაყოლიება პეტერბურგს გამგზავრებაზე, რაც, ფაქტობრივად, სამეგრელოს სამთავროს გაუქმებას ნიშნავდა... როგორ არწმუნებდნენ გაჯიუტებულ ეკატერინე ჭავჭავაძეს, რომ უტუ მიქავას ჯართან პირისპირ დარჩენას ნასვლა გერჩიოსო. მწერლის სიტყვით და ისტორიული წყაროებითაც ეს იყო კოლუბიაკინის, გაგარინის და მეფისნაცვალ ბარიატინსკის ერთობლივი გადანყვეტილება. ასე ცდილობდნენ ისინი სამთავროთა მოშლას (განსაკუთრებით, სამეგრელო უშლიდათ ხელს) და საბოლოოდ დამკვიდრებას ამიერკავკასიაში. შემადრწუნებელია ეკატერინეს წერილი დიმიტრი ყიფიანისადმი:

„...წუხელ თქვენი წიგნი, ჩემთვის ყოველთვის სასიამოვნო, მამივიდა, ჩემო დიმიტრი ივანიჩ! გთხოვთ, როდესაც ნახოთ თავადი გიორგი ერისთავი, ჩემ მაგივრათ ურიცხვი მადლობა შესწიროთ მონაწილეობისათვის: ღმერთი დაუმაძღვებს ობლების უსამართლობისგან დაფარვით. მე აქ მიახბეს ვითომც გორდს უფალი ბარაზდინი თავის ცოლ-შვილით იდგეს ჩვენს სასახლეში, აგრეთვე ვილაც ანგლიის კონსული. გთხოვთ, ჩემო ბატონო, მამწეროთ თქვენის ნებით არიან ისინი ჩემს სასახლეში, თუ თავის თავად; მე

სწორეთ უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩემთვის ეს ძალიან სანყენი არის, ამისთვის, რომ მე ისევ მანდ ვიყავ, რომ უფალმა ბარაზდინმა დაინყუო მითვისება, რაც რომ ჩვენს საკუთრათ გვეკუთვნის; ასე რომ ოჯალეუბები მარნის გატეხით გამოატანინა და ისე ითვრებოდა. მაგათი ჯავრი ამამაყრევინე და ჩემს სასახლეში ნურსად ნებას ნუ მისცემ ცხოვრებისას და ყველა, რაც პატარა სახლები არის, რომ გაიყიდოს, უმჯობესი არის, – ცარიელს ეკლესიასაო ეშმაკები და-ეპატრონებიანო...

მადლობის გამოთქმის სიტყვა და გამოთქმა ვერ შევძელ... ღმერთმა დაგიმადლოს ჩემის მოსვენებისათვის. ჭეშმარიტათ, რაც თქვენ მოკიდეთ ხელი ჩვენს საქმეებს, ღამით მოსვენებით მძინავს.

*შენი ერთგული
მთავრინა ეკატერინა.*

რომანში საუბარია იმ მარადიულ „ქართლის ჭირზე“, ორად გაყოფილ ელიტაზე: „სამეგრელოს სამთავროს გაუქმება დიპლომატიურ სამოსელში იყო გახვეული... რუსეთის ერთგულ მოხელეებს კარგად ესმოდათ, რომ მეფის წინააღმდეგ ქართველი თავადაზნაურების აღშფოთება არ იყო სახეირო. პირიქით, ერთადერთ დასაყრდენ ძალას მეფის მოხელენი ქართველ თავადაზნაურობაში ხედავდნენ და კიდევაც განიზრახეს, ისინი მოხერხებულად გამოეყენებინათ საქართველოს საბოლოოდ დასაპყრობად. ამ მიზნით, თანამდებობის პირთა შორის დიდგვაროვანთა წარმომადგენლებს აწინაურებდნენ. სამთავროები კი ხელს უშლიდნენ მეფის მოხელეებს“... – ეს იყო აბსოლუტური სიმართლე. იმავეს აკეთებდნენ ეს რუსი ჩინოვნიკები სვანეთში, დადეშქელიანთა სამთავროს მოსაშლელად. ამას შეენირა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი გაგარინი, რომელიც სვანეთის უკანასკნელმა მთავარმა, კონსტანტინე დადეშქელიანმა, მოკლა. ამ ფაქტსაც ისტორიული მასალის დაცვით, სიზუსტით აღწერს სერგი ჭილაია. ვფიქრობთ, მართებულია მისი დასკვნა იმის შესახებ, რომ დადეშქელიანი შეურაცხყოფამ დაძაბა საბოლოოდ: ეკლესიაში ლოცვა შეანყვეტინეს. დაიბარეს გაგარინთან, რომელმაც რიხით წაუკითხა ბარიატინსკის მოწერილობა იმის თაობაზე, რომ დაუყოვნებლივ უნდა გაემგზავროს ერევანს და იქიდან, ერთი თვის თავზე – პეტერბურგს. როგორც სერგი ჭილაია წერს: „კონსტანტინე დადეშქელიანი, ეს ლაჟღაჟა სვანი, მიუკარებელი თეთნულდის შვილი, ამ ავგისტოს დილას, თეთნულდის

წვერზე შერჩენილ თოვლივით გათეთრდა, ფერი ეცვალა, მაგრამ თავი შეიკავა, ცოლ-შვილის ნახვის უფლება ითხოვა... უფულობა მოიმიზეზა... პირველზე უარი უთხრეს... ფულს კი იქვე უჯრიდან იღებდა და უნდა მიეცა გაგარინს, სწორედ მაშინ ჩასცა მახვილი კონსტანტინე დადეშქელიანმა. „სირცხვილის ლაქა ჩამორეცხა ქართველებს დადეშქელიანმა“, – წერს ამ შემთხვევაზე თემურ ამყოლიძე „დადეშქელიანების ამბავში“, ეროვნული ღირსების დამცველ გმირადაც გვევლინება, მაგრამ, რეალურად, მასაც ისეთივე აზრი აქვს, როგორც სერგი ჭილაიას: რომ აქ გადამწყვეტი იყო ღირსების შელახვა...

დადეშქელიანისადმი უღრმესი თანაგრძნობა და გულისტკივილი ჩანს წიგნში დამონმებულ წერილში, რომლის ავტორია გრიგოლ ორბელიანი. უფლებამუკვეცილმა ეკატერინემ თურმე გრიგოლს მიაწვდინა ხმა დაღესტანში, სთხოვა დახმარება. მანაც გულთან მიიტანა ეკატერინეს განწირულობა, მაგრამ ვერაფერს გახდა. თავისი სევდა და მწუხარება კი თბილისში მეგობრისადმი გაგზავნილ წერილში გამოხატა:

„დღეს მომივიდა დიახ უსიამოვნო ამბავი თბილისიდან: გაგარინს თურმე ჰსდომებია დადეშქელიანისა – ელადეტელის – გაგზავნა რუსეთში, როგორც ეკატერინა დადიანისა. ეს რომ შეუტყვიან დადეშქელიანსა, ამოუძვრია ხანჯალი და შეუცია ფერდში გაგარინისათვის, მოუკლამს პერეოჩიკი, ჩინოვნიკი ილინი, გარეთ რომ გამოვარდნილა, იქ დახვედრია მზარეული, და ესეც დაუჭრია; მერე შევარდნილა ერთს ვილაცის სახლში და იქიდან დაუწყია თოფის სროლა, ვიდრე არ მოსულან სალდათები: მაშინ ხმლით გამოვარდნილა, გაქცევა ჰსდომებია, მაგრამ ტყვიით დაჭრილი დაცემულა და დაუჭერიათ – გაგარინისას ინერებიან, რომ არ მორჩებოთ და ივანეც, მანანას შვილი, მაშინვე წასულა ქუთაისს, სადაც მომხდარა ეს ამბავი.

აი, ჩემო დემეტრე, სულ ამას ვამბობდი და ვამბობ, რომ ეგრე ერთბაშად, სხარტულად ახალი რჯულის შეტანა და ძველისა დარღვევა, აი რას მოასწავებს! იმდენი დღეგრძელობა მე მქონდეს, რამდენი ამ გვარი საქმე მოხდეს მენგრელიაშიცა!

აბა, ერთი ვჰსთქუათ, დადეშქელიანის ოჯახის ამოფხვრა რას სარგებლობას მისცემს ჩვენ მმართველობასა და ანუ, ვინ უნდა გაგზავნო, ჩინოვნიკთაგანი სვანეთის მოსავლელად?“

ახ, და კიდევ ახ!“

ზღვა მასალა – ალაგ-ალაგ ზომიერი სენტიმენტებით და დახვეწილი აკადემიზმით, ვფიქრობთ, ყოველთვის დაიპყრობს მკითხველის გულს, რომლისთვისაც ძვირფასია წარსული – თავისი ავ-კარგით... ეკატერინე ჭავჭავაძის ოჯახის ისტორია გრძელდება სერგი ჭილაიას რომანში „შვილები“, რომელშიც ნაჩვენებია 1900-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების სულისკვეთება, რაშიც მწერალს ეხმარება ეკატერინე ჭავჭავაძის შვილების ამბავი. აქაც ისტორიული ფაქტები და მასალებია თხრობის საფუძველი. ძირითადად, დადიანების ცნობილ ბიბლიოთეკაში (არქივში დაცული), რომელიც ეკატერინეს შვილებმა მთლიანად გადასცეს ქ.შ.წ.-კ. გამავრცელებელ საზოგადოებას.

„ამ წიგნით დავასრულე ეკატერინე ჭავჭავაძის პოეტურ სახელს ამოფარებული XIX საუკუნის ქრონიკები, – წერს სერგი ჭილაია „ეკატერინე ჭავჭავაძის“ ბოლო სიტყვაში. – მე, ამ წიგნის ავტორს, პროფესიით ლიტერატორ-კრიტიკოსს – ბელეტრისტის კალამი იმან ამალებინა, რომ მწამდა და მჯეროდა: მასალას თუ იცნობ, წიგნში მოქმედ ისტორიულ პიროვნებათა სამოქმედო არეში თუ გიცხოვრია, თუ კრიტიკოსობა შენი ჭეშმარიტი პროფესიაა, მაშინ უთუოდ მწერალიცა ხარ და ბელეტრისტის სამყარო შენთვის უცხო არ უნდა იყოს...“

სამშობლოსა და გულის კარნახით ვწერდი ამ წიგნებს. ძველ მატეანეთა დარად მეც ერთი სათხოვარი მაქვს – რაც რამე შეგცოდდე, შემინდე, ჩემო ბევრის მომთმენო მკითხველო. ამას კი თამამად ვიტყვი, რომ ჩვენი საერთო საფიცრის – საქართველოს უანგარო სიყვარულმა დამაწერინა ეს წიგნები“.

„მხატვრული ნაწარმოები მაშინ გამოიყურება კარგად, როდესაც ჩარჩოშია ჩასმული, ხოლო ნებისმიერი ნაწარმოების ჩარჩო მისი ეპოქაა“ (რენანი)... შესანიშნავად მოარგო სერგი ჭილაიამ „ეპოქის ჩარჩო“ თავის ამ რომანებს. მისი მხატვრული შემოქმედება ღირსეული საპირწონეა იმისა, რაც, როგორც უკვე ვთქვით, შედარებით დაჩრდილა „ხანმა უნდობარმა“...

შეუცვლელი

(ნოდარ ტაბიძის ხსოვნას)

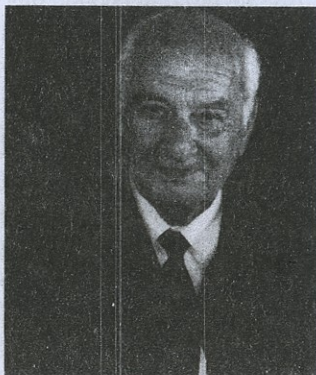
საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაცია.

ერთ-ერთი ყველაზე სასურველი ადგილი ნოდარ ტაბიძისათვის.

არაერთხელ მინახავს აქ – ხან შეხვედრისა თუ დისკუსიის ინიციატორი და წარმმართველი, ხანაც საღამოს რიგითი მონაწილე და, რაც მთავარია, ამავე ასოციაციის აღმანახის მთავარი რედაქტორი;

რა უნდა ერქვას აქაურ აღმანახს, თუ არა, „მნიგნობარი?“

ყველაზე მეტად ვის დაჰშვენდებოდა მისი რედაქტორობა, თუ არა მას – თანამედროვე ქართული ჟურნალისტიკისმცოდნეობის პატრიარქს, ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტური და რედაქტორული მოღვაწეობის სწორუპოვარ მკვლევარს?..

გალაკტიონის ძმისწული;

ტიციან ტაბიძის ასევე სისხლი სისხლთაგანი;

კორნელი კეკელიძის დის შვილიშვილი;

კალისტრატე ცინცაძის ძმის შვილიშვილი;

მიხეილ ზანდუკელის უახლოესი ნათესავი;

ჩემს ოჯახს ხუთი მფარველი ანგელოზი ჰყავსო, – ხშირად იტყოდა.

ამ ოჯახში არაერთ რელიკვიას ნახავდით – გალაკტიონის, სანაძის, დისეულ პორტრეტს, მიხეილ მრევლიშვილის „დაბალ ლობჯეს“, ვორონცოვის ნაქონ ავეჯს, მაგრამ მთავარი სიმდიდრე მაინც ბიბლიოთეკა იყო – წიგნებით გამოძედილი მისი სამუშაო კაბინეტი.

ბოლო წლებში აქ, ამ წიგნებთან ეძინა კიდეც...

ამის მიუხედავად, მაინც ძალიან ხშირად ნახავდით საჯარო ბიბლიოთეკაში.

აქ ძველ ფოლიანტებში ეძებდა საინტერესო მასალებს პუბლიცისტიკის თეორიისა თუ ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიის გასამდიდრებლად.

ნოდარ ტაბიძე მწიგნობარი იყო ამ სიტყვის საუკეთესო გაგებით.

მას მიღებული ჰქონდა საფუძვლიანი კლასიკური განათლება, რომლის მუდმივი სრულყოფისათვის ერთ საკმაოდ უცნაურ „ხერხს“ იყენებდა. ერთხელ ეს საიდუმლო ასე გაგვიმხილა: ყველაფრის წაკითხვა შეუძლებელია. მთავარია, კარგად გავეცნოთ მწერლის ორ-სამ ნაწარმოებს (პროზაიკოსებს გულისხმობდა), შევიგრძნოთ მისი სტილი და ინდივიდუალურობა...

ამ „ხერხის“ გონივრულობა განსაკუთრებით მაშინ ვინამე, როცა გამოჩენილმა რეჟისორმა, აღიარებულმა ინტელექტუალმა თემურ ჩხეიძემ მითხრა: „ერთხანს მიზნად დავისახე, წამეკითხა ყველაფერი, რაც ტოლსტოის ხელიდან გამოსულა. დავინყე და მივხვდი, რომ ეს განუხორციელებელი სურვილი იყო. მაშინ სხვა ყველაფერი გვერდზე უნდა გადამედო“.

ნოდარ ტაბიძეს უყვარდა მწიგნობართა ასოციაციაში სიარული.

მინახავს, რა სიყვარულითა და მოწინებით ხვდებოდნენ აქ ქალბატონი ლია ნადარეიშვილი, ბატონი შოთა კობიაშვილი, რა თქმა უნდა, სხვა თანამშრომლებიც...

– რომ შემოვიდოდა, თითქოს ამინდი იცვლებოდაო, – მეტყვის ბატონი შოთა, როცა ნოდარ ტაბიძის გარდაცვალებას ერთმანეთს მივუსამძიმრებთ.

ნოდარ ტაბიძის გარდაცვალება მართლაც აუნაზღაურებელი დანაკლისია მთელი ქართული საზოგადოებისთვის, ეროვნული განათლებისთვის, ჟურნალისტიკისთვის, ჟურნალისტიკისმცოდნეობისთვის...

დიდი დანაკლისია საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაციისთვის.

მისი სახელი და გვარი მართლაც განსაკუთრებით უხდებოდა ილიას სახელთან ასოცირებულ ასოციაციასა და მის აღმანახ „მნიგნობარს“...

შეუცვლელი ადამიანები არ არსებობენ?!

არსებობენ.

ნოდარ ტაბიძე შეუცვლელია...

იოსებ ჭუმბურიძე

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაცია, აღმანახ „მნიგნობარის“ სარედაქციო საბჭო ღრმა მწუხარებას გამოთქვამს გამოჩენილი მეცნიერისა და პუბლიცისტის, ქართული ჟურნალისტიკისმცოდნეობის პატრიარქის, აღმანახ „მნიგნობარის“ მთავარი რედაქტორის, პროფესორ ნოდარ ტაბიძის გარდაცვალების გამო.

მსუბუქი ყოფილიყოს მშობლიური ქართული მიწა თქვენთვის, ბატონო ნოდარ.

გურამ თაყნიაშვილი

ივანე ჯავახიშვილი – მეცნიერული ბიბლიოგრაფიის ფუძემდებელი საქართველოში

სამეცნიერო-კვლევით მუშაობაში ბიბლიოგრაფიის როლისა და დანიშნულების შესახებ ივანე ჯავახიშვილი წერდა ჭაბუკობის დროიდან, როდესაც მან პირველი ნაბიჯები გადადგა მეცნიერულ მუშაობაში. თავის პირველ ნაშრომებში „ანდრია მოციქული და წმინდა ნინო საქართველოში“, „ბალავარის სიბრძნე“, უფრო მოგვიანებით „ადამიანი ძველ ქართულ მწერლობასა და ცხოვრებაში“, „ზნეობრივი მოძღვრების ისტორია საქართველოში“, ახალგაზრდა მეცნიერი მიუთითებდა არა მარტო მეცნიერის, მკვლევრის, როგორც პროვინციის ადამიანურ ღირსებებსა და თვისებებზე, არამედ სამეცნიერო-კვლევით მუშაობაში აუცილებელი დეტალებისა და წინაპირობების გააზრებაზე, რაც საწინდარი იყო ნამდვილი კვლევა-ძიებისათვის.

1904-1906 წ.წ. ივანე ჯავახიშვილი მიმოიხილავდა საქართველოს შესახებ სხვადასხვა ენებზე გამოქვეყნებულ ნაშრომებს და ურთავდა ანოტაციებს. ასეთი შინაარსის მიმოხილვებს ავტორი აქვეყნებდა ჟურნალში „Византийский временник“.

XIX საუკუნის მიწურულს პეტერბურგის უნივერსიტეტში წაკითხული ლექციებისა და სტუდენტებთან სწავლა-აღზრდის პროცესში ი. ჯავახიშვილი ჯეროვან ადგილს უთმობდა ახალგაზრდა მეცნიერთა აღზრდასა და მკვლევრისათვის აუცილებელი ნიშანთვისებების ფორმირების საკითხებს. სწორედ ასეთი ცოცხალი ურთიერთობის ატმოსფეროში ჩამოაყალიბა დიდმა მეცნიერმა მეცნიერული კვლევის საკუთარი კრედიო, პრინციპები და ამოცანები. მისი აზრით, საქართველოს წარსულის ცოდნა მისაბაძად კი არ

არის საჭირო, არამედ ჩვენთვის შესასწავლად და გასათვალისწინებლად, თვითცნობიერებისა და ეროვნული შეგნების ასამართლებლად. ი. ჯავახიშვილმა თავისი კვლევითი მუშაობის საწყის ეტაპზევე გამოხატა და ჩამოაყალიბა ჰუმანიზმისა და დემოკრატიზმის პრინციპები მეცნიერულ მუშაობაში.

ახალგაზრდა მეცნიერი იმთავითვე იზიარებდა ი. ჭავჭავაძის აზრს იმის შესახებ, რომ „ისტორიამ უნდა შეასრულოს ერის წვრთნის ფუნქცია“. ი. ჯავახიშვილი, როგორც მკვლევარი და პირუთვნელი მაძიებელი, პიროვნულად აღვსილი იყო მხურვალე მამულიშვილური და ჭეშმარიტი პატრიოტის სულისკვეთებით. 1907 წელს ი. ჯავახიშვილის თაოსნობით პეტერბურგის უნივერსიტეტში ჩამოყალიბდა ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე. წრის ერთ-ერთ ამოცანას შეადგენდა ახალგაზრდა მეცნიერთა მომზადება. წრის წევრები იყვნენ შემდგომში გამოჩინილი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწენი: ი. ყიფშიძე, ა. შანიძე, მ. თუმანიშვილი, კ. გამსახურდია, გ. ჩიტაია, ა. ლორთქიფანიძე, შ. დადიანი, ვ. ბუაჩიძე, გ. ჭუბაბრია და სხვები. სამეცნიერო წრეში პრივატ-დოცენტი ი. ჯავახიშვილი ლექციებს კითხულობდა ქართულ ენაზე. პეტერბურგის სკოლიდან ივანე ჯავახიშვილმა შეითვისა რაციონალური იდეები, ღრმა აკადემიზმი და მეცნიერული კრიტიკის ალლო.

სამეცნიერო მუშაობისათვის ი. ჯავახიშვილს აუცილებლად მიაჩნდა პირველწყაროების ყოველმხრივი შესწავლა, ავტორების აზრის წარმოჩენა, საკუთარი მოსაზრებების ჩამოყალიბება, დაბოლოს, შესწავლილი პირველწყაროებისადმი კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება; პირველწყაროების დამონმება მიღებული წესებით და გარკვეული ადგილების ციტირება ყოველგვარი წესების დაცვითა და მიკერძოების გარეშე. ი. ჯავახიშვილის აზრით, ახალგაზრდა მეცნიერისათვის პირველ რიგში აუცილებელია საკვლევი საკითხის ირგვლივ უკვე არსებული გამოქვეყნებული მასალების გაცნობა, გამოვლენა, შესწავლა და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება სამეცნიერო ნაშრომის შედგენა. ბიბლიოგრაფიული მუშაობა, პირველწყაროების გამოვლენა, მათი კრიტიკული ანალიზი მიაჩნდა ი. ჯავახიშვილს მეცნიერულ მუშაობაში წარმატების საწინდრად. სტუდენტთა სამეცნიერო წრის ერთ-ერთ ამოცანად სწორედ ბიბლიოგრაფიული მუშაობა დასახა მისმა ხელმძღვანელმა. სამეცნიერო წრის გამგეობის თავმჯდომარე იყო ა. შანიძე, სამეცნიერო წრის ხელმძღვანელი – ი. ჯავახიშვილი. ორივე მეცნიერს კარგად

ჰქონდა გათვითცნობიერებული ბიბლიოგრაფიული მუშაობის მნიშვნელობა ნამდვილი სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობაში მატებისათვის.

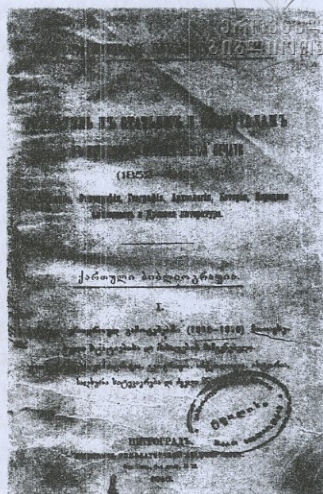
წრის ხელმძღვანელთა ხელმონერით 1913 წელს გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ გამოქვეყნდა წერილი, სადაც ავტორები მიმართავენ საქართველოს წიგნის გამომცემლობებსა და ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებს, ყოველწლიურად გამოექვეყნებინათ თავიანთი პუბლიკაციების შინაარსი და ამით ხელი შეეწყოს მეცნიერული მუშაობის წარმატებისათვის. მიმართვაში მეცნიერები წერენ იმის შესახებ, რომ ჩვენი შრომა უფრო ნაყოფიერი იქნება, თუ ვისარგებლებთ იმით, რაც ვაკეთებულია წინათ და წინანდელი შეცდომები მომავალში თავიდან ავიცილოთ. ვისაც სურს თავისი წვლილი შეიტანოს საქვეყნო საქმეში, არ უნდა იქნეს გარიყული და განმარტოებული. ჩვენს ცხოვრებას ცვლილებები ნაკლებად ეტყობა, – წერენ მეცნიერები, – არ ვიცით, რა აკეთეს მამებმა, მომავალ თაობებს არ ეცოდინებათ, რას ვაკეთებთ ჩვენ; თუ რომელიმე შრომა არ ემყარება წინანდელ გამოცდილებას, იგი არ იქნება სრულყოფილი და წარმატებული. უნდა ვიცოდეთ ყველა ის, რაც დაწერილია და ვაკეთებულია; ამისათვის საჭიროა ბიბლიოგრაფია, რაც შეიძლება სრული და უნაკლო. აქვე ავტორები წერენ იმის შესახებ, რომ პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა წრე უკვე შეუდგა კრებულის გამოცემას. საბიბლიოთეკო ნაწილში თავმოყრილი იქნება ყველა მასალა, რომლებიც გაბნეულია ყველა ქართულ დროებით გამოცემებში 1852 წლიდან 1910 წლამდე. გამოვლენილი და აღწერილი მასალა არ არის ჯერჯერობით დაწყობილი და რაც წიგნი დაიბეჭდება, ყველა იქნება ცნობილი.

ბიბლიოგრაფიული მუშაობის აუცილებლობა გამოწვეულია ბევრი გარემოებით. აღნიშნულ წრეში ავტორები წერენ იმის შესახებ, რომ შეიძლება ფოლკლორული მასალა ან ლექსი, ერთხელ იქნეს გამოქვეყნებული, მაგრამ ხელმეორედ გამოაქვეყნონ იგივე მასალა, ვინაიდან არ გვაქვს ცნობები, თუ სად, და როდის, ვის მიერ იქნა იგი გამოქვეყნებული. ასეთი ნაკლის შევსება მიაჩნიათ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის მუშაობის ერთ-ერთ ნაწილად. ასეთი მუშაობის შედეგად ქართველ მკითხველს, მწერალს და საზოგადო მოღვაწეს ბევრად გაუადვილებს სამოქმედო მოღვაწეობას, გააღრმავებს მის აზროვნებას და გააფართოვებს მისი მხედველობის სფეროს. მივმართავთ ყველა ორგანოებსა და გამომცემლობებს,

შეადგინონ თავიანთი გამოცემების სარჩევი და შემდეგ ყოველწლიურად გამოსცენ ასეთი სარჩევი; რაც შეეხება ქართულ წიგნებს, ავტორთა აზრით, მათი ბიბლიოგრაფიის შედგენა სხვაგვარად უნდა მოეწყოს. აქამდე ქართულ წიგნებს, პეტერბურგის წიგნსაცავში უფრო ადვილად იპოვიდით, ვიდრე თბილისში ან ქუთაისში. ასეთი არანორმალური მიდგომა ახლავე უნდა ავიცილოთ თავიდან. ამისათვის ეროვნულ მუზეუმს თბილისში და ქუთაისში სამ-სამი ცალი დაუთმონ. ასეთი მიდგომით წიგნებს ერთად მოვუყრით თავს და ადვილი იქნება ბიბლიოგრაფიის შედგენაც. ასეთია ჩვენი თხოვნა, – წერენ მიმართვის ავტორები, – და იმედია, მხარს დაგვიჭერენ; ამით ჩვენს მეცნიერებსა და მწერლებს, ქართული მწიგნობრობის საქმეს დიდ სამსახურს გაუწევენ. როგორც აღვნიშნეთ, ა. შანიძისა და ი. ჯავახიშვილის ხელმოწერით ეს მიმართვა ერთგვარი მონოდება-მანიფესტი და საპროგრამო წერილი იყო ბიბლიოგრაფიული მუშაობის ჩამოყალიბებისათვის საქართველოში.

1915 წელს თბილისში გამოიცა პეტერბურგის უნივერსისტეტის ქართველ სტუდენტთა მიერ შედგენილი „კრებული“. მის წინასიტყვაობაში ი. ჯავახიშვილი წერდა: „წრის უმთავრესი მიზანია ახალგაზრდები, მომავალი მეცნიერ-მკვლევარები მიეჩვიონ საქართველოს წარსულსა და აწმყოს მეცნიერულ შესწავლას, და ისეთი საქმე აკეთონ, რომელიც სასარგებლო იქნება ქართველი საზოგადოებისათვის“. წრის ხელმძღვანელი უპირველეს ამოცანად მიიჩნევდა სრული ბიბლიოგრაფიის შედგენას საქართველოსა და ქართველების შესახებ გამოქვეყნებული მასალებისა. ასეთ ბიბლიოგრაფიაში უნდა აღწერულიყო ყველა ცნობა, ნაშრომი, სტატია და სხვა სახის პუბლიკაციები საქართველოში და უცხოეთში გამოქვეყნებული. განსაკუთრებით საჭირო იყო ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში გაბნეული მრავალი საყურადღებო მასალების აღწერა და თავმოყრა, სისტემატიზებული ნუსხის შედგენა, რომ ქართველ, თანამედროვე

ქართული ბიბლიოგრაფია. – ს. პ., 1916 წ.

მკვლევარს მუშაობა გაადვილებოდა და ხელმეორედ არ მოხდომოდა იმის გაკეთება, რაც უკვე გაკეთებული იყო. ამგვარი ნერდა მეცნიერი, – ბიბლიოგრაფიის უქონლობის გამო ჩვენში არა ერთსა და ორს მკვლევარს დაჰმართვია.

ცნობილია, რომ თვითონ ი. ჯავახიშვილმა, ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს, 1897 წელს შეადგინა გაზეთ „ივერიაში“ 1886–1896 წ.წ. მასალების აღწერილობათა ნუსხა. ეს ნაწილი ქართული ჟურნალ-გაზეთების მასალების აღწერილობისა შემდეგში შევიდა პეტერბურგში გამოცემულ „ქართულ ბიბლიოგრაფიაში“. სრული ბიბლიოგრაფიის შედგენისათვის საჭირო იყო მრავალი მონაწილის ერთობლივი მუშაობა. წრის წევრები შეუდგენენ ქართული ჟურნალ-გაზეთების მასალების ანალიტიკურ აღწერილობას. მუშაობა დაიწყო 1908 წელს და დასრულდა 1913 წელს. წრის წევრებმა აღნუსხეს ყველა მასალა, გამოკვლევები, ფოლკლორული ჩანაწერები, მხატვრული ლიტერატურის ნიმუშები, მეთაური წერილები, კორესპონდენციები, რომლებიც XIX საუკუნის ქართულ გამოცემებში იყო გამოქვეყნებული. აღნუსხული მასალები დაიყო და გარკვეული წესით განლაგდა „ქართულ ბიბლიოგრაფიაში“, რომელიც პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიამ გამოსცა 1916 წელს.

ბიბლიოგრაფიის შესავალში ი. ყიფშიძე წერდა წიგნის სტრუქტურისა და დანიშნულების შესახებ. აღწერილი სტატიები და სხვა სახის პუბლიკაციები დაჯგუფებულია 9 განყოფილებაში. თითოეულ განყოფილებაში ჩანაწერი წარმოდგენილია ძირითადი ელემენტებით: ავტორი, სათაური, გამოქვეყნების წყარო, წელი და ნომერი. ზოგ შემთხვევაში გახსნილია ფსევდონიმები და სათაურები. ქრონოლოგიური ჩარჩო ბიბლიოგრაფიისა განისაზღვრა პირველი ქართული გაზეთებისა და ჟურნალების გამოცემებიდან – 1852 წლიდან, ვიდრე 1910 წლამდე. მასალების დაყოფა ცხრა განყოფილებაში აადვილებდა საჭირო სტატიების მიგნებას. ყველაზე დიდი რაოდენობით წარმოდგენილია ეთნოგრაფიის განყოფილება, ხალხური სიტყვიერების, საქართველოს ისტორია და ძველი ქართული მწერლობა. ბიბლიოგრაფიაში გახსნილი იყო შინაარსი ისეთი ქართული პერიოდული გამოცემებისა, როგორებიცაა: „დროება“, „ივერია“, „ნაკადული“, „მნათობი“, „ჯეჯილი“, „განათლება“, „ცნობის ფურცელი“, „კვალი“, „აკაკის კრებული“ და სხვ. განყოფილების მიგნით აღწერილი მასალა წარმოდგენილია ანბანურ რიგზე, აღწერილობის მარჯვნივ, არშიაზე მიწერილი აქვს ჩანაწერის რიგითი ნომერი; სულ 160-გვერდიან ბიბლიოგრაფიაში წარმოდგენილია 2462 ჩანაწერი.

ბიბლიოგრაფიაში პირველად აღინუსხა ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, ი. ჯავახიშვილის, მ. თამარაშვილის, მ. ჯანაშვილის, რ. ერისთავის, დ. ყიფიანის, ნ. მარის, თ. ჟორდანიას, თ. სახოკიას, ალ. ხახანაშვილის, გ. წერეთლის და სხვა გამოჩენილ ქართველ მეცნიერთა, მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა ავტორობით გამოქვეყნებული სტატიები და სხვა სახის პუბლიკაციები. ბიბლიოგრაფიას დაერთვის პირთა და გეოგრაფიულ სახელწოდებათა საძიებლები, იმ ჟურნალ-გაზეთების შემოკლებული სახელწოდებები, რომლებიც აღინერა ანალიტიკური წესით. სულ „ქართულ ბიბლიოგრაფიაში“ აღწერილია 50-მდე სახელწოდების ქართული პერიოდული და გრძელდებადი გამოცემები.

ბიბლიოგრაფიულ ნაშრომი ნამდვილად შედეგია წრის წევრთა მონდომებული და გამიზნული საქმიანობისა, რომელსაც ისინი ეწეოდნენ მათი ხელმძღვანელის მითითებითა და კონსულტაციით. თვითონ ი. ჯავახიშვილი ყოველთვის ცდილობდა ახალგაზრდა მეცნიერ-მკვლევრებს ემუშავათ ისეთი პრობლემისა და თემის შესახებ, რომლებიც ახლოს იყო მათს შეხედულებებთან, არჩეულ კვლევა-ძიების თემატიკასთან. ამასთან მეცნიერი ურჩევდა ახალგაზრდებს, ემუშავათ ვიწრო, კონკრეტულ თემატიკაზე, საკითხებზე. ი. ჯავახიშვილის აზრით, ამ გზით უფრო ადვილად მიეჩვეოდნენ ისინი სამეცნიერო მუშაობის „ფაქიზსა და მკაცრ მეთოდებს“. ასეთი მიდგომითა და პრინციპებით გამოირჩევა ზემოხსენებული „კრებული“ ი. ჯავახიშვილის რედაქციით.

სამეცნიერო-კვლევით მუშაობაში ბიბლიოგრაფიის უქონლობა მეტად მნიშვნელოვანი დაბრკოლება იყო თვითონ ი. ჯავახიშვილის მრავალწლიან მოღვაწეობაში. ამიტომ იგი ადრევე შეუდგა ამ საკითხის მეტ-ნაკლებად დამუშავებას თვითონ და ამ საქმეში აქტიურად ჩააბა წრის წევრებიც. ყველა თავის ფუნდამენტალურ გამოკვლევაში ი. ჯავახიშვილი არ ღალატობდა კვლევის მეთოდს, პირველწყაროთა გამოვლენისა და კეთილსინდისიერად დამუშავების საკითხებს. იკვლევდა რა ქართული სამართლის ისტორიას, ი. ჯავახიშვილი გულისტკივილით აღნიშნავდა იმის შესახებ, რომ ქართული საისტორიო ძეგლებისა და საბუთების ოდნავ მაინც მეცნიერულ გამოცემათა უქონლობა, მრავალრიცხოვანი ხელნაწერების აუნერლობა უძნელებდა კვლევა-ძიებას.

მკითხველის ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ ი. ჯავახიშვილისა და ა. შანიძის ავტორობით გამოქვეყნებულ მიმართებაში 1913 წელს,

სადაც ისინი ფაქტიურად განსაზღვრავდნენ ბიბლიოგრაფიული მუშაობის მეთოდებს, პრინციპებს, ეროვნული ბიბლიოგრაფიის შედგენის საკითხს. მათ მიერ წამოყენებული იდეა, რომ ყველა ქართულ გამოცემების და ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებს სამ-სამი ცალი, როგორც სავალდებულო წესი, გადაეგზავნათ თბილისისა და ქუთაისის ცენტრალური მუზეუმებისათვის. ეს, რა თქმა უნდა, იმ დროისათვის განუხორციელებელი დარჩა, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ბევრი ქართული ჟურნალი დროდადრო აქვეყნებდა წინა წლების პუბლიკაციების სარჩევებს, საძიებლებს, რაც გარკვეულწილად პირველადი ბიბლიოგრაფიის როლს ასრულებდა.

ი. ჯავახიშვილის შეხედულებები ეროვნული ბიბლიოგრაფიის წარმოების აუცილებლობის შესახებ წარმოადგენს საქართველოში ბიბლიოგრაფიული მუშაობის საფუძველს, მეცნიერული მიდგომის პრინციპს. ა. შანიძისა და ი. ჯავახიშვილის მოსაზრებები ბიბლიოგრაფიული მუშაობის შესახებ დიდწილად აღსრულდა ქართული ბიბლიოგრაფიის დარგში გამოცემული ფუნდამენტალური ნაშრომების სახით. ქართული წიგნის, ქართული ჟურნალებისა და კრებულების, ქართული გაზეთების ბიბლიოგრაფიული აღწერილობების ტომეულები ფასდაუდებელ სამსახურს უწევენ მეცნიერ-მკვლევარებს; დღევანდელი გადასახედიდან ერთხელ კიდევ ვრწმუნდებით დიდი სწავლისა და მეცნიერის მიერ საუკუნის წინანდელი მოსაზრებებისა და რეკომენდაციების სისწორესა და აუცილებლობაში, რამაც იმთავიდანვე მეცნიერულ ნიადაგზე დააყენა ქართული ეროვნული ბიბლიოგრაფიის განვითარება.

გამოყენებული ლიტერატურა

- გაზ. „სახალხო ფურცელი“. – 1913. №802.
კრებული / ი. ჯავახიშვილის რედაქციით. – თბ., 1915. 202 გვ.
ქართული ბიბლიოგრაფია. – ს-პბ., 1916. 160 გვ.
მ. დუმბაძე. ივანე ჯავახიშვილის ადრინდელი შემოქმედება. – თბ., 1984. 90 გვ.
ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია. ნ. 2. ნაკვ. 2. – თბ., 1929. 584 გვ.
ივანე ჯავახიშვილი: ბიობიბლიოგრაფია. – თბ., 1976. 142 გვ.
ს. ჯორბენაძე. ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა. – თბ., 1984. 612 გვ.

სოციალურ-კულტურული ვითარება საქართველოში ეროვნული ბიბლიოთეკის ჩამოყალიბების სანყის ეტაპზე

საქართველოს ისტორიაში XIX საუკუნე თავისი განვითარების ეტაპებით განსაკუთრებულად გამორჩეულ ხანას წარმოადგენს. საუკუნის დასაწყისში ქვეყანამ მთლიანად დაკარგა დამოუკიდებლობა და რუსეთის შემადგენელ ნაწილად იქცა. განსაცდელის წინაშე დადგა მთელი საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო ტრადიციები; იმპერიულმა ბატონობამ, ველიკორუსულმა პოლიტიკამ მძიმე პირობები შეუქმნა ეროვნულ ყოფიერებას. ქართველი ხალხის წინაშე დღის წესრიგში დადგა თვითმყოფადი კულტურის არა მარტო გადარჩენის, არამედ განვითარების საკითხი. ამ შემთხვევაში უმძიმესი როლის შესრულება დაეკისრა კულტურულ-საგანმანათლებლო სფეროს, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობდა წიგნიერი გარემოს განვითარებას, რაც თავისთავად ნიშნავდა როგორც წიგნის ბეჭდვის, ისე მისი გავრცელებისა და დაცვის საქმის მონესრიგებას.

ამ თვალსაზრისით, საქართველო უმძიმეს პირობებში აღმოჩნდა. ფაქტობრივად, ფეოდალური ხანის დასასრულს ძირფესვიანად შეირყა ის ფუნდამენტი, რომელზედაც ქართული კულტურა იდგა.

ქართული წიგნის დაცვისა და გავრცელების საქმე საგრძნობლად ჩამორჩა მსოფლიოს მაღალგანვითარებული ქვეყნების პრაქტიკას, რაც აიძულებდა ეროვნულ ინტელექტუალურ ძალებს, გამოეჩინათ ძალისხმევა ამ მოჯადოებული რკალის გასარღვევად.

ამ პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა საბიბლიოთეკო მოძრაობის განვითარებასა და გაჯანსაღებას. ამ თვალსაზრისითაც, შეიძლება ითქვას, სახარბიელო არა იყო რა. მართალია, წიგნს, კითხვას, წიგნსაცავებს თავისებური მნიშვნელობა ენიჭებოდა, მუდამ შეიმჩნეოდა ზრუნვა მათ მიმართ, მაგრამ ყოველივე ეს ჯერ კიდევ შუასაუკუნეობრივ ტრადიციაზე იყო აგებული, რაც მის დაუყოვნებლივ ტრანსფორმაციას მოითხოვდა. ამას გრძნობდა ქართველი ინტელიგენცია, განსაკუთრებით საგან-

მანათლებლო და საეკლესიო მოღვაწენი, განათლებულ დიდგვაროვანთა ოჯახები, მაგრამ შესაფერისი პირობები არ არსებობდა, რომ წინ გადგმულიყო ნაბიჯები.

იმ პერიოდში – მე-19 საუკუნის დასაწყისისათვის, მართალია, არსებობდა ერთგვარი წინაპირობები საქმის განვითარებისათვის, მაგრამ ეს არ იყო საკმარისი, რომ რაიმე სიახლის გზით წასულიყო ქვეყანა. ეს განსაკუთრებით შეეხება საბიბლიოთეკო საქმეს – წიგნის დაცვასა და საზოგადოებაში მის გავრცელებას, თანამედროვეთათვის შესაფერისი განვითარების შექმნას.

იმ დროს საქართველოში წიგნსაცავები ძირითადად საეკლესიო-სამონასტრო არეალში იყრიდა თავს. ეს იყო უძველესი კულტურის კერები, რომლებიც მოცემულ მომენტში ვერ შეესაბამებოდნენ თანამედროვე მოთხოვნილებებს და ზედმინევნით ვიწრო მომსახურების საუნყებო დანესებულებებს წარმოადგენდნენ. ამასთან, იმათ ნაკლებად ჰქონდათ შეხება საერო საზოგადოებასთან, ხოლო ბოლო წლებში განვითარებულმა მძიმე მოვლენებმა – შემოსევებმა და დარბევებმა საგრძნობლად დააზარალა ისინი: ამ მხრივ შედარებით უფრო შესაფერისი მოღვაწეობას საოჯახო ბიბლიოთეკები ახორციელებდნენ, როგორც საქართველოში, ისე საქართველოს გარეთ, თუმცა არც მათ დაჰკლებია მტრის მსახვრალი ხელი. მე-18 საუკუნის ბოლოსთვის მეფის კარისა და მთავართა ბიბლიოთეკებმაც განიცადეს ხელყოფა.

რუსეთთან საქართველოს მიერთების შემდეგ მეფის წიგნსაცავი დაიშალა, საეკლესიო-სამონასტრო საქმიანობის რღვევამ, ბევრი სასულიერო დანესებულების სულაც გაუქმებამ, 1811 წელს ცარიზმის მიერ საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის დაკარგვამ, მისი ქონების დატაცებამ სავსებით გამოაცალა საფუძველი ქართული, წიგნისა და მისი დაცვის საქმის განვითარებას. ამ მიმართულებით მოღვაწეობა ფაქტობრივად კერძო ინიციატივის ამარად დარჩა. წიგნით რაიმეგვარი ორგანიზებული მომსახურება რეფორმამდელ საქართველოში თითქმის აღარ არსებობდა მთელი 3-4 ათეული წლის განმავლობაში. რაც იყო, იმდენად ლოკალური გახლდათ, რომ ის რაიმე არსებით როლს ვერ თამაშობდა საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში, როგორც, მაგალითად, სასწავლებლებთან არსებული წიგნადი ფონდების თავმოყრა.

პირველი სახელმწიფო ორკლასიანი სასწავლებელი რუსეთის ხელისუფლებამ საქართველოში 1802 წელს გახსნა. იქვე ჩამოაყა-

ლიბეს ბიბლიოთეკაც, რომლითაც ყველას შეეძლო ესარგებლა, მაგრამ, როგორც ჩანს, თვით მოსწავლეებისათვისაც კი იყო ის გამოუყენებელი. სწავლა რუსულად მიმდინარეობდა, მოსწავლეთა რაოდენობა სწრაფად მცირდებოდა, დაბოლოს, საერთოდ არავინ დარჩა და სკოლამ შეწყვიტა არსებობა. ხელისუფლებამ მიაქცია ამ გარემოებას ყურადღება და შეეცადა, გაეძლიერებინა საქართველოზე საგანმანათლებლო ზეგავლენის საქმე. 1804 წელს კვლავ აღსდგა ეს ე. წ. „კეთილშობილთა სასწავლებელი“ თავისი ბიბლიოთეკით. შემდეგში ის გიმნაზიად გადაკეთდა, სადაც სწავლება ასევე რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა.

1817 წელს თბილისში გაიხსნა სასულიერო სემინარია – კიდევ ერთი სასწავლებელი ქართველი ჭაბუკების გასარუსებლად. იქაც დაარსდა ერთი პატარა ბიბლიოთეკა ლოკალური დანიშნულების ფონდით, რომელიც უმნიშვნელო როლს თამაშობდა მკითხველთა წიგნით უზრუნველყოფისათვის.

სასწავლებელთა ბიბლიოთეკების ჩამოყალიბება ყოველთვის იყო დაკავშირებული თვით სასწავლებელთა გახსნასთან. ამის გარეშე სკოლა ვერ იარსებებდა, ამგვარი ბიბლიოთეკები არსებობდა აგრეთვე პენსიონებში, რომლებიც 1803 წლიდან პერიოდულად იხსნებოდა ხოლმე.

1830 წელს თბილისში გაიხსნა ქალთა სასწავლებელი თავისი ბიბლიოთეკით, ეს სასწავლებელი 10 წლის შემდეგ გადაკეთდა ამიერკავკასიის ქალთა ინსტიტუტად, რომელსაც, საეჭვოა, რაიმე არსებითი როლი ეთამაშა არათუ საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში, არამედ იმაშიც კი, რისთვისაც ის უმთავრესად იყო მოწოდებული – ქალთა შორის ევროპული კულტურის დანერგვაში.

1830-იანი წლებიდან რუსეთის იმპერიაში აშკარად შეინიშნება გაუბედავი ნაბიჯები საბიბლიოთეკო საქმის გაუმჯობესებისათვის. ცნობილია, რომ 1830 წელს თავისუფალი ეკონომიკური საზოგადოების თავმჯდომარემ ნ. მორდვინოვმა, იმდროისათვის შედარებით პროგრესულმა ადამიანმა, შინაგან სქმეთა სამინისტროს წინაშე დასვა საკითხი პროვინციებში საჯარო ბიბლიოთეკების გახსნის შესახებ. ის ასაბუთებდა, რომ საგანმანათლებლო საქმიანობა ხელს უწყობს მხარის ეკონომიკურ განვითარებას. იმავე წლის 5 ივლისს გამოიცა ცირკულარი, რომლითაც გუბერნატორებს ევალებოდათ საგუბერნიო ქალაქებში საჯარო ბიბლიოთეკების გახსნა.

რუსეთის ბიუროკრატიულ-ჩინოვნიკური სახელმწიფო ამ გადაწყვეტილებამ კარგა ხანს ვერ ჰპოვა რეალიზება მთელს იმპერიაში, საქართველოს ჩათვლით, თუმცა მას მაინც ჰქონდა ერთგვარი პროგრესული მნიშვნელობა, რამდენადაც შესაბამის სიტუაციაში უკვე შეიძლებოდა ბრძოლა საგუბერნიო ქალაქებში, მათ შორის, თბილისშიც, 16 წლის შემდეგ მაინც გახსნილიყო საჯარო ბიბლიოთეკები. სწორედ 1830-იანი წლებიდან შედარებით გააქტიურდა საგანმანათლებლო საქმე საქართველოში. 1830 წელს არსდება სამაზრო სკოლები (თბილისი, გორი, თელავი, სიღნაღი, ქუთაისი), სხვადასხვა წლებში იხსნება საერო სკოლები; 1950 წელს თბილისში გაიხსნა მეორე გიმნაზია, გაიხსნა გიმნაზია ქუთაისშიც, თითოეულ მათგანში ბიბლიოთეკები მოქმედებდნენ.

ჯერ კიდევ 1820-იანი წლებიდან საქართველოში სხვადასხვა დროს დაარსდა რამდენიმე სასულიერო სასწავლებელი და სამრევლო სკოლა, აგრეთვე სხვადასხვა ტიპის სამხედრო სასწავლებელი, რომლებსაც შესაფერისი ბიბლიოთეკები ჰქონდათ.

ამგვარი ბიბლიოთეკები ოფიციალურად მოვალენი იყვნენ ყველა მსურველს მომსახურებოდნენ, მაგრამ არსებული ფონდი, მომსახურების დონე და ხარისხი ფართო მკითხველი საზოგადოების მოზიდვის საშუალებას არ იძლეოდა. უმთავრეს მიზეზად ფონდების შეუსაბამობა შეიძლება ჩაითვალოს: წიგნების უმრავლესობა რუსულ ენაზე იყო გამოცემული, რაც მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის, მით უმეტეს, ფართო საზოგადოებისათვის, ჯერ კიდევ უცხო იყო. მხედველობაში ისიცაა მისაღები, რომ იმ პერიოდში წიგნები ქართულად თითქმის არ იბეჭდებოდა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რუსეთში გამოცემულ სამეცნიერო ლიტერატურის მცირე რაოდენობას, ქართულ გაზეთს და რამდენიმე საუნწყებო-საწესდებო გამოცემას, რომლებიც, საეჭვოა, ამგვარ ბიბლიოთეკებში მოხვედრილიყო.

საქართველოში ეროვნული საჯარო ბიბლიოთეკის შექმნამდე მათ გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდათ საზოგადოების, განსაკუთრებით მომავალი თაობის, საბიბლიოთეკო საქმით დაინტერესებისათვის. თავის მხრივ, მცირეოდენ როლს მაინც ასრულებდნენ პატარ-პატარა ბიბლიოთეკები, რომლებიც სხვადასხვა დროს აქა-იქ წარმოიქმნებოდნენ ხოლმე, როგორც უფრო სახალხო მნიშვნელობის ობიექტები; სწორედ ისინი წარმოადგენდნენ თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის ერთგვარ წინამორბედებს.

ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო 1803 წელს მუსინ-პუშკინის მიერ დაარსებული სახალხო ბიბლიოთეკა. ეს პიროვნება რუსეთის უმაღლესი მთავრობის განკარგულებით ჩამოვიდა საქართველოში ანტაღის მადნის აღმოჩენასთან დაკავშირებით. მან თბილისში, თავის ბინაზე თავი მოუყარა ტექნიკურ ბიბლიოთეკას, რომელიც შრომით პროცესებთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ ეს ბიბლიოთეკა სწრაფად გაფართოვდა და მასში სხვადასხვა ხასიათის გამოცემებიც ჩაერთო; თუმცა იგი ყოველთვის რჩებოდა ვიწრო პროფილის დაწესებულებად. როგორც ჩანს, წარმოადგენდა რაღაც შუალედურს პირად საჯარო ბიბლიოთეკასა და სახალხო ბიბლიოთეკას შორის; იგი განკუთვნილი იყო ყველა მსურველისათვის და, ამდენად, ფუნქციონალურად თავის როლს მაინც ასრულებდა, მაგრამ ადვილი გასაგებია, რომ ის ვერ იქნებოდა სახალხო ბიბლიოთეკა იმგვარი გაგებით, როგორიც შემდგომში დამკვიდრდა სისტემაში. უცნობია მისი მუშაობის მეთოდები, საქმიანობა, მკითხველთა შემადგენლობა, დღის რეჟიმი და სხვა ტექნიკური ხასიათის პროცესები.

შედარებით უფრო ნაცნობია ფრანგი ჟან პოლის სასტუმროსთან (ტრაქტირთან) არსებული კლუბი, ანუ კაზინო, და მასთან გახსნილი ბიბლიოთეკა, რომელიც სახალხო ბიბლიოთეკის სტატუსით მოქმედებდა. კაზინო ძირითადად სხვა მიზნებს ისახავდა: აგრეთვე ცდილობდა ქართველი წარჩინებული ოჯახის ქალების მიზიდვას და მათს დაახლოებას ევროპულ ცივილიზაციასთან. ცხადია, ეს ერთგვარ ფარულ დივერსიულ ამოცანას ემსახურებოდა. კარგად იყო ცნობილი, რომ ქართული ოჯახის ტრადიციებს, მაშასადამე, ქართულ თვითმყოფადობას, წარჩინებული ქალები ინახავდნენ და მათი შერყევა ამ ტრადიციების მოშლას მოემსახურებოდა. მაგრამ ისიც ცნობილია, რომ პარალელურად აქ სხვა ფარული მიზნებიც იჩენდა თავს, რაც დეკაბრისტთა საქმიანობის გამოძახილი უნდა ყოფილიყო. ალბათ ამით აიხსნება მაღალ სამხედრო ჩინოსანთა და პროგრესულად მოაზროვნე ჩინოვნიკების ინტერესი ამ დაწესებულებისადმი. სხვათა შორის, ამ კლუბით უსარგებლიათ ცნობილ ესპანელ რევოლუციონერ ხუან ვან-გალენსა და დიდ რუს მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს ალექსანდრ გრიბოედოვს.

აქ არსებულ ბიბლიოთეკას საკმაოდ მდიდარი უცხოური ლიტერატურა ჰქონია, ძირითადად, რუსულ და ფრანგულ ენებზე, ინერდნენ ფრანგულ და გერმანულ გაზეთებსაც.

მართალია, იქ საინტერესო კულტურული სანახაობები იმდენი
თებოდა, მაგრამ მაინც დიდად ვერაფრით უწყობდა ხელს საბიბ-
ლიოთეკო საქმის განვითარებას. ის, ფაქტობრივად, სამკითხველო
კაბინეტს უფრო წარმოადგენდა, ვიდრე ბიბლიოთეკას კლასიკური
გაგებით. არავითარი ეროვნული მუხტი მას არ გააჩნდა, რის გამოც
არ შეიძლებოდა რაიმე მნიშვნელოვანი როლი შეესრულებინა სა-
ბიბლიოთეკო საქმის განვითარებისათვის.

მე-19 საუკუნის 30-იან წლებში იმ დროის კვალობაზე თანა-
მედროვე სახის ნამდვილ ბიბლიოთეკად შეიძლება მივიჩნიოთ ეკ-
კოტოვას კერძო ბიბლიოთეკა. იგი იყო „კეთილშობილთა სასწავ-
ლებლის“ მაშინდელი ბიბლიოთეკის გამგის მეუღლე და, მოსალოდ-
ნელია, კარგად სცოდნოდა საბიბლიოთეკო საქმიანობის ტექნოლო-
გია; ამაზე მეტყველებს მისი ბიბლიოთეკის მონაცემები. როგორც
ირკვევა, იგი მიზნად ისახავდა, ხელი შეეწყო თბილისში მოღვაწე
სამოქალაქო და სამხედრო ჩინოვნიკების, აგრეთვე ინტელიგენ-
ციის წარმომადგენლებისათვის, ჩართულიყვნენ კულტურულ-სა-
განმანათლებლო პროცესებში.

ბიბლიოთეკას ჰქონდა წესდება, რომელშიც გათვალისწინებული
იყო ყველა წვრილმანი, დამუშავებული იყო „საბიბლიოთეკო ტექ-
ნიკის მინიმუმი“, მკითხველებს გასაცნობად და გამოსაყენებლად
ედლეოდათ წიგნური კატალოგი, რომელიც დროებითი სარგებლო-
ბისათვის შეეძლოთ შინ წაეღოთ; ფასი, რომლითაც შეიძლებოდა
ამ ბიბლიოთეკით სარგებლობა, არ იყო მაღალი. ბიბლიოთეკა ემ-
სახურებოდა მკითხველს განურჩევლად მათი ცენზისა და საკმაოდ
დემოკრატიულ ხასიათს ატარებდა. სავარაუდოა, რომ მკითხველ-
თა რაოდენობა მრავალრიცხოვანი ვერ იქნებოდა, რასაც ფონდუ-
ბის შემადგენლობა განაპირობებდა. ქართული წიგნები საერთოდ
არ ჰქონდათ. იგი უქმე დღეებში არ მუშაობდა, ხოლო გარკვეულ
დღეებში შედარებით ადრე (საღამოს 19.00 საათზე) იკეტებოდა.
მიუხედავად ამისა, საზოგადოებისათვის მას კარგი მათორგანიზე-
ბელი მაგალითი უნდა ჰქონოდა და წიგნზე მოთხოვნილების წარ-
მოშობას უწყობდა ხელს. სამწუხაროდ, მას დიდხანს არ უარსებია.
ჩვენთვის ცნობილი გარკვეული მიზეზით, რაც ამ ქალბატონის პი-
რად ცხოვრებასთან იყო დაკავშირებული, 1831 წელს დახურულა.

საქართველოში, სასწავლებლებისა და ხსენებული საჯარო
(კერძო) ბიბლიოთეკების გარდა, ფუნქციონირებდა რამდენიმე
საუწყებო ბიბლიოთეკაც თავიანთი ვინრო ამოცანებით, აგრეთვე

სათავადაზნაურო საკრებულოს სამკითხველო კაბინეტი, რომელიც მკითხველებს ძირითადად პერიოდიკით ემსახურებოდა.

1830 – 40-იან წლებში საქართველოში, ცხადია, ძირითადად თბილისში, უკვე ბიბლიოთეკების დაარსებისა და გამოყენების სასარგებლო გამოცდილება არსებობდა. ნათლად ჩანს, რომ ქართველი ინტელიგენცია იმ დროს უკვე იცნობს საბიბლიოთეკო საქმიანობას და მიისწრაფის მისკენ, თუმცა მისი მოქმედება ჯერ ვერ არის საკმაოდ მკვეთრად გამოხატული, ენერგიული და მიზანსწრაფული, როგორც ეს შემდეგში – 80-90-იან წლებში იყო. მაგრამ მის წინა ეტაპმა მაინც დადებითი როლი ითამაშა, საერთოდ, წიგნიერების გავრცელებასა და განვითარებაში. სწორედ ამას მოჰყვა წიგნის მაღაზიების მომრავლება, მართალია, ჯერ მოკრძალებული, მაგრამ შემდეგში უფრო ფართო მასშტაბებით. ცნობილია, რომ 1848 წელს გაიხსნა პელტიეს წიგნის მაღაზია და საკითხავი კაბინეტი, რომლის საქმიანობა ძალიან ახლოს იყო ბიბლიოთეკის ფუნქციებთან; 60-იან წლებში თბილისში წიგნის 3 მაღაზია-სამკითხველო მოქმედებდა. საერთოდ, უწინ წიგნები, ჩვეულებრივ, სხვადასხვა სავაჭროებში იყიდებოდა სხვა საქონელთან ერთად.

ყოველივე ამან ხელი შეუწყო შემდგომში სახალხო ბიბლიოთეკებზე მოთხოვნილების თანდათანობით გაძლიერებას. ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი მაგალითია 1850 წელს ენფიანჯიანცის სახალხო კერძო ბიბლიოთეკა, რომელმაც 1864 წლამდე იარსება.

თუ შევავასებთ საქართველოში საბიბლიოთეკო საქმის განვითარების ეტაპებს, შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად ცალკეული წარმატებული ცდებისა, პირველი ეტაპი (30-იანი წლები) ძალიან მწირი საქმიანობით ხასიათდება, მაგრამ ის შემდგომი ეტაპის წინაპირობებს ქმნის, რაც 40-იანი წლებიდან იწყება და საგლესო რეფორმამდე გრძელდება, როდესაც რუსეთის იმპერიაში განმტკიცებას იწყებს კაპიტალისტური ურთიერთობანი.

საქართველოში ეროვნული საჯარო ბიბლიოთეკის დაარსების წინაპირობის შესახებ უნდა ითქვას, რომ აქ მთლად ცარიელი ადგილი სულაც არ იყო. საუბარი არ არის მხოლოდ იმ ენერგიაზე, რომელიც ქართველ ხალხს ჰქონდა მემკვიდრეობისა და დიდი კულტურის გამოისობით, რაც წარსულის ინერციად შეიძლება მივიჩნიოთ. ჩვენ ვეხებით იმ პრაქტიკას, რომელიც მკვიდრდებოდა საბიბლიოთეკო საქმეში მისი განვითარების გზაზე. პასიურობა, რომელიც ამ მიმართულებით ახასიათებდა ქართველ საზოგადოებას, გამონ-

ვეული იყო იმ ეროვნულ-პოლიტიკური ვითარებით, რომელშიც იმყოფებოდა ხალხი – გაუგონარი ზენოლა ეროვნულ მუსტაფა-ლიტიკური და ეკონომიური შევიწროება, ამით გამოწვეული საკანცეპტები, რეპრესიები, განათლების დონის დაქვეითება, ომები, სოციალური ჩაგვრა, ეპიდემიები თუ ბუნების სტიქიური მოვლენები, რელიგიური შეუთავსებლობა და სხვა მრავალი რამ.

ასეთ ვითარებაში უცხო ძალა ცდილობდა მორგებოდა ქართულ ნიადაგს და თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა იგი. მართალია, ზოგიერთი სასარგებლო რამ შეიძლება ჰქონებოდა მას, მაგრამ მნიშვნელოვანი ბევრი არაფერი, იგი ბევრს ვერაფერს მატებდა ეროვნულ ფასეულობებს, რადგან არ ეყრდნობოდა ადგილობრივ ნიადაგს და ამიტომ არ წარმოადგენდა ხალხისათვის მიმზიდველსა და საყურადღებოს. ასეთ ვითარებაში ქართველი ხალხის მოწინავე ნაწილი არ ჰკარგავდა ეროვნული პროგრესის იმედს. როგორც ხალხის ყოფიდან ჩანს, ის ილტვოდა ყოველივე ეროვნულისადმი, და ეს წიგნიერებასა და საბიბლიოთეკო საქმეშიც ჰპოვებდა გამოხატულებას.

ამის ნათელი გამოვლენა იყო 1842 წელს „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკის“ დაარსება. ეს იყო ქართველი ინტელიგენციის ერთი ნაწილის გადაწყვეტილება, რასაც რამდენიმე არაქართველმა პირმაც გაუწია თანადგომა და ჩანაფიქრი პრაქტიკულად განახორციელა. მათ მთავარმართებელ ე. გოლოვინს დიმიტრი ყიფიანის ხელით თხოვნა და წესდება მიართვეს ხელმოსაწერად და ნებართვის მიღებისთანავე დიდი ენთუზიაზმით შეუდგნენ საქმეს. ბიბლიოთეკის დაარსების საქმის წამომწყები და თავისმომბმელი დიმიტრი ყიფიანი ამ მოვლენამდე ორი წლით ადრე ფიქრობდა ბიბლიოთეკის დაარსებას, მაგრამ, როგორც ჩანს, თანამოაზრეთა ძიებაში მას კარგა დიდი დრო დასჭირდა. ბიბლიოთეკა მის ბინაში ნაქირავებ ფართზე განთავსდა, „წიგნის მწედაც“ (ბიბლიოთეკრად) იგი აირჩიეს და ხელფასიც დაუნიშნეს. საამხანაგო ბიბლიოთეკის ბეჯითად დამუშავებული წესდება მისი საქმიანობის ყველა წვრილმანს ითვალისწინებდა.

წევრების რაოდენობა წლის განმავლობაში 30 კაციით იყო განსაზღვრული, მაგრამ იყო გარკვეული გადახრებიც. ეს არ ნიშნავდა, რომ ვინმეს აკრძალული ჰქონდა ბიბლიოთეკით სარგებლობა. უბრალოდ, გარეშე წევრები ხელშეკრულებით განსხვავებული ფასებით იყვნენ განსაზღვრულნი. წესდებაში ზუსტად იყო ჩამოყალიბებული წიგნით სარგებლობის ვადები (სხვადასხვა დანიშნუ-

ლების წიგნების მიხედვით), ფონდით სარგებლობის პრიორიტეტი ჰქონდათ იმათ, ვისი სახსრებითაც ისინი იყო შექმნილი; წიგნის დაკარგვისათვის შემოღებული იყო სხვადასხვა სასჯელი, მათი დაგვიანებისათვის დაწესებული იყო ჯარიმები. ბიბლიოთეკა თუ გაუქმდებოდა, წესდებით გათვალისწინებული იყო სათანადო პირობები.

ბიბლიოთეკას სამი ხელმძღვანელი ჰყავდა – დიმიტრი ყიფიანი, ზაქარია ფალავანდიშვილი და კიდევ ერთი პირი, რომელიც დოკუმენტურად არ არის დადგენილი. კატალოგებისა და წიგნბრუნვის რეგისტრაციის არსებობა მეტყველებს იმაზე, თუ რამდენად მაღალი შრომის კულტურა ჰქონდა ამ ბიბლიოთეკას. მისი დამფუძნებელი პირების დასახელება ნათლად გვიჩვენებს, როგორი მაღალი ინტელექტუალური საზოგადოება იყო მის ირგვლივ შემოკრებილი: დ. არზანოვი, ნ. ბარათაშვილი, ნ. ბეზაკი, კ. დადიანი, ე. ერისთავი, ს. ვასილკოვსკი, მ. ზნაჩკო-იავორსკი, მ. თუმანიშვილი, თ. კოციბუ, ლ. მელიქიშვილი, ა. ონიკაშვილი, გრ. ორბელიანი, ვ. ორბელიანი, ივ. ორბელიანი, კ. ორლოვსკი, ზ. ფალავანდიშვილი, დ. ყიფიანი, დ. ჭავჭავაძე, დ. ჯორჯაძე; შემდეგში მათ შეემატნენ ს. აბესალომოვი, ვ. ბელიაევი, გ. ერისთავი, კ. ზახი, ივ. მუხრან-ბატონი, ა. ნეიტბარტი, ი. ნაზოროვი, ა. ჭავჭავაძე; იყვნენ სხვა მსურველებიც.

მათ შორს გამიზნული ამოცანები ჰქონდათ. მათი შენიღბული სურვილი იყო ბიბლიოთეკის საფუძველზე შექმნილიყო თბილისის ინტელიგენციის თავშეყრის ადგილი, ერთგვარი კლუბი, რომელსაც ექნებოდა თავისი პერიოდული ორგანო, შეაგროვებდა ქართულ ხელნაწერებს, იზრუნებდა მათ გამოცემაზე, მთარგმნელობითი საქმის ორგანიზაციაზე და ა. შ.; იგი უნდა გამხდარიყო ფართო პროფილის კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულება, თუმცა არსებული რეჟიმის პირობებში ამის აფიშირებას ოფიციალურად ვერ მოახდენდა.

ბიბლიოთეკის გახსნის იდეისთვის ხორცშესხმა საკმაოდ ძნელი იყო. ამას სათანადო გამოცდილება და ცოდნა ესაჭიროებოდა, რაც იმდროინდელ საქართველოში არავის არ გააჩნდა. ამდენად, უალრესად დროული და სასარგებლო იყო 1842 წლის სექტემბერში რუსეთიდან ზაქარია ფალავანდიშვილის დაბრუნება. პეტერბურგის უნივერსიტეტდამთავრებული, ენერგიით აღსავსე ახალგაზრდა შეუდგა აქტიურ პრაქტიკულ მოღვაწეობას ბიბლიოთეკის ასამოქმედებლად. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ის იყო მისი ერთ-ერთ-

თი წამყვანი ხელმძღვანელი. მან მჭიდრო კავშირი დაამყარა გამომცემლებთან, მეცნიერებთან, წიგნის სავაჭროებთან როგორც ჩვენში, ისე იმპერიის სხვადასხვა ქალაქებში, განსაკუთრებით მოსკოვსა და პეტროგრადში; ახლო კავშირი ჰქონდა მარი ბროსესთან, რომელმაც მნიშვნელოვნად გაამდიდრა ბიბლიოთეკა თავისი შეწირულობებით. მათთვის არაერთ მოღვაწეს გაუწევია სათანადო დახმარება.

მიუხედავად იმისა, რომ მის საქმიანობას მრავალი ნაკლი გააჩნდა, „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკა“ იყო პირველი ქართული სულისკვეთების კულტურულ-საგანმანათლებლო დანესებულების ნიმუში, რომელმაც მაგალითი მისცა ქართველ საზოგადოებას წიგნიერების კულტურის განვითარებისათვის ზრუნვის გასააქტიურებლად. ამავე დროს ის იქცა ბიბლიოთეკის ორგანიზებულად აგებისა და მართვის ნიმუშად. რაც მთავარია, მან გააღვიძა მოწინავე ინტელიგენციის ინტერესი ამ საქმისადმი. ის იყო წინამორბედი საქართველოში პირველი ეროვნული საჯარო ბიბლიოთეკისა, რომელმაც უდიდესი როლი ითამაშა ამ იდეის წარმოშობასა, განვითარებასა და ხორცშესხმამში.

იმდენად ახლობელი იყო ამ და მომავალი საჯარო ბიბლიოთეკის იდეური ურთიერთობა, რომ მას შემდეგ ფონდების შეერთებაც კი დაერთო ზედ; საზოგადოების თვალში ეს ორი სხვადასხვა ბიბლიოთეკა ერთიანადაც კი იქნა წარმოდგენილი. სინამდვილეში კი ეს ასე არ იყო. სამწუხაროდ, მეცნიერულ გამოკვლევებშიც კი გამოყოფა ამ მცდარმა შეხედულებამ.

ფაქტია ისიც, რომ მიუხედავად „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკის“ ყოველმხრივი ცდისა, საბოლოოდ ის მაინც ვერ იქცა ქართული წიგნიერების განვითარების შეუვალ ცენტრად. მომხმარებელთა წრე აქაც ძალიან ვიწრო იყო, ესენი იყვნენ ძირითადად დიდგვაროვანთა წარმომადგენლები. ფართო საზოგადოება არ იცნობდა მას და ხალხის მოთხოვნილებებსაც ბოლომდე ვერ პასუხობდა. წიგნადი ფონდი თითქმის მთლიანად უცხოენოვანი იყო — რუსული, ფრანგული, გერმანული; ბიბლიოთეკით სარგებლობა მაშინდელი კურსის მიხედვით ძალიან ძვირი იყო და, რაც მთავარია, იმდროინდელ საქართველოში საზოგადოებრივი წიგნთსარგებლობის მოთხოვნილება ჯერ კიდევ დაბალი იყო. ამიტომ ამ დანესებულებამ დიდხანს ვერ იარსება. ფაქტობრივად 1845 წელს შეწყვიტა მოქმედება, რაც მისი ტექნიკური და მეთოდური საქმის ორგანიზა-

ტორის – ზაქარია ფალავანდიშვილის ნაადრევმა გარდაცვალებამაც განაპირობა. სხვადასხვა ობიექტური მიზეზების გამო, კერძოდ. ყიფიანმა შეძლო გაეგრძელებინა საბიბლიოთეკო საქმიანობა და 1848 წელს, მისივე თხოვნით, ბიბლიოთეკის წიგნადი ფონდი ახალდაარსებულმა „ტფილისის საჯარო ბიბლიოთეკამ“ შეიძინა. ამგვარად დასრულდა კერძო ბიბლიოთეკის ხანმოკლე არსებობა, თუმცა მან წარმოუდგენლად დიდი როლი ითამაშა საქართველოში საბიბლიოთეკო საქმიანობის გააქტიურებაში.

ამგვარი იყო ის მოვლენები და წინაპირობა, რომელიც არსებობდა საქართველოში ეროვნული მნიშვნელობის პირველი საჯარო ბიბლიოთეკის დაარსების დროს. მას საკმაოდ დიდი დრო და ენერგია დასჭირდა, ვიდრე ამ მოვალეობითა და სტატუსით მოვევლინებოდა ქვეყანას და ეროვნული საბიბლიოთეკო დარგის განვითარების წინამძღოლი გახდებოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა

ი. ბალახაშვილი. ლიტერატურული წრეები და სალონები საქართველოში XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. დოკუმენტური ნარკვევი. – თბ., 1940.

მ. ბერძენიშვილი. თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის ისტორიისათვის. // ბიბლიოგრაფიის მოამბე. – 1941, №2-3. გვ. 157-168.

ი. გოგლიძე. წიგნის პირველი მალაზიები და ბიბლიოთეკები ტფილისში 1840-80-იან წლებში // საქართველოს ბიბლიოთეკა. №4, 2006. გვ. 9-11.

ნანა გურგენიძე. ფრაგმენტები საქართველოს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიიდან. // საქართველოს ბიბლიოთეკა. №3, 2007. გვ. 9-15.

ა. ლორია, ნ. გურგენიძე. საბიბლიოთეკო საქმე საქართველოში: (1921 წლამდე). – თბ., 1974.

ა. ლორია, ნ. მელქაძე. შენიშვნები შენიშვნებზე. // საქართველოს ბიბლიოთეკა. „საქართველო“, №1, 2003. გვ. 53-57.

ნ. მელქაძე, ა. ლორია. ტფილისის საჯარო ბიბლიოთეკის მატრიანე: (1846 – 1868). // საქართველოს ბიბლიოთეკა. – № 3, 2002. გვ. 41-46.

გ. ჩხაიძე, ნ. მელქაძე. კავკასიის მუზეუმი და თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკა. // საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის საიუბილეო მოამბე: 44; 1852-2002; 150. – თბ., 2002.

თ. ჯოლოგუა. „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკა“: (მასალები XIX ს. ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორიისათვის). – თბ., 1997.

ტრ. ხუნდაძე. ცარიზმის პოლიტიკისათვის ბიბლიოთეკების მიმართ. // ბიბლიოგრაფიის მოამბე – 1948, № 4-5. გვ. 266-282.

В. Узнадзе. История Тифлисской публичной библиотеки : (1846-1917). – Тб., 1957.

წიგნი ბარათია

ქართული წარმოშობის სპარსულენოვანი პოეტები

როდესაც ვეხებით თემას – ქართული წარმოშობის სპარსულენოვანი პოეტები, აუცილებელია წარმოვაჩინოთ შემდეგი:

1. როდის და როგორ გაჩნდა ტერმინი სპარსულენოვანი.

2. როდის და როგორ გახდნენ ქართველი პოეტები სპარსულენოვანები.

3. როგორია ქართული წარმოშობის პოეტთა როლი სპარსული ლიტერატურის ისტორიაში.

სპარსული ლიტერატურის ისტორია სამ ნაწილად იყოფა: ძველი (ძვ.წ. VI-IV ს.ს.), საშუალო (III-VII ს.ს.) და ახალი (X-დან დღემდე).

რა თქმა უნდა, ყოველი პერიოდი იყოფა ეტაპებად.

ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი სათავეს იღებს XII საუკუნიდან, რომელიც წარსულში განხორციელდა ორჯერ – XII და XVI-XVIII საუკუნეებში.

XII საუკუნეში ეს მოხდა შირვანის გზით და იგი უკავშირდება დავით აღმაშენებლის სახელს. შირვანი ამ დროს სპარსული ლიტერატურული ცხოვრების ცენტრს წარმოადგენდა.

შირვანის გზით კი იმიტომ მოხდა სპარსული ლიტერატურის შემოსვლა ქართულში, რომ შირვანის სამეფო კარი როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად და, ამავე დროს, ნათესაურად, დაკავშირებული იყო ქართულ სამეფო კართან.

ცნობილია, თუ რა შემწყნარებლობას იჩენდა ქრისტიანი მეფე დავითი მუსლიმთა მიმართ. არაბი ისტორიკოსების ცნობებით მუსლიმები თბილისში უკეთ გრძნობდნენ თავს, ვიდრე სხვა მუსლიმურ ქალაქებში.

დავით მეფის ასეთმა შემწყნარებლულმა დამოკიდებულებამ მუსლიმთა მიმართ, შექმნა შესაფერისი გარემო კულტურული ტერატურული ურთიერთობებისთვის ქრისტიანულ და ისლამურ სამყაროს შორის, რაც ნათლად გამოიხატა ქართველთა მიერ დიდი სპარსული ლიტერატურისადმი დამოკიდებულებაში.

XI საუკუნიდან, არაბთა ხალიფატის დასუსტებასთან ერთად, ისტორიის არენაზე გამოდიან თურქები.

ირანის დაპყრობის მერე თურქებმა განიზრახეს თურქული ენით ჩაენაცვლებინათ სპარსული, მაგრამ სპარსულ ენაზე აწყობილი სახელმწიფო სტრუქტურების თურქულ ენაზე გადაყვანა მძიმე პროცესი აღმოჩნდა და ასე დარჩა სპარსული თავის ფუნქციებში.

თურქები არ შემოფარგლულან მხოლოდ ირანის დაპყრობით, არამედ ისინი დღითი დღე აფრთოებდნენ თავიანთ იმპერიას, რასაც თან მოჰყვებოდა სპარსული ენისთვის ასპარეზის გაფართოება.

ასე გახდა სპარსული ენა თურქ-სელჯუკთა იმპერიის ოფიციალური და ელიტარული ენა. ამიერიდან სპარსულ ენაზე თხზავდნენ თავიანთ მხატვრულ ქმნილებებს არა მარტო ეთნიკურად სპარსელები, არამედ იმპერიაში შემავალი მახლობელი აღმოსავლეთის სხვადასხვა ხალხები.

სწორედ აქედან გაჩნდა ტერმინი სპარსულენოვანი პოეტი.

ტერმინი სპარსი სინონიმი გახდა კულტურის.

ასევე შეინარჩუნა სპარსულმა ენამ დომინანტი ენის როლი მონღოლთა და თემურელთა ბატონობის ხანაშიც.

სეფიანების დროს კი, რამდენადაც სეფიანებმა აღადგინეს ქვეყნის სახელმწიფოებრიობა, რომელიც არაბობის მერე ცხრა საუკუნე დაკარგული ჰქონდა ირანს, სპარსული ენა მოექცა ირანის სახელმწიფოს ფარგლებში, თუმცა იგი, ინერციით, მაინც ინარჩუნებდა თავის ბრწყინვალეობას ქვეყნის ფარგლებს გარეთ.

ჩვენ არ ვიცით იყვნენ თუ არა XII საუკუნეშივე სპარსულენოვანი ქართული წარმოშობის პოეტები. ერთი რამ კი ვიცით, რომ არის გარკვეული რაოდენობა პოეტებისა, რომელთაც ნისბა (წარმომავლობა) თაფლისი (თბილისელი იყო). სხვა ცნობები მათ შესახებ არ მოგვეპოვება, თბილისელი კი არ ნიშნავს მაინც და მაინც ქართველს. თბილისი მაშინ ეთნიკურად მრავალფეროვანი ქალაქი იყო, რომელთა შორის იყვნენ როგორც მხატვრული სიტყვის ოსტატები, ისე მეცნიერები, რომლებიც წერდნენ მახლობელ აღმოსავლეთ-

ში მაშინ გაბატონებულ არაბულ და სპარსულ ენებზე. პოეტებიდან ესენი არიან: ყაზი თაფლისი, ქამალ თაფლისი, ლატიფ თაფლისი, ბადრ თაფლისი, საიფ თაფლისი, ჰობეიმ თაფლისი.

განსხვავებით XII საუკუნისგან, სხვა ვითარებაა XVI-XVIII და XIX საუკუნეებში. აქ უკვე დაბეჯითებით შეიძლება საუბარი სპარსულენოვან პოეტთა ქართულ წარმომავლობაზე.

ვიდრე მათ შევეხებოდეთ, წარმოვაჩინოთ ის სურათი, რამაც წარმოშვა აღნიშნულ საუკუნეებში სპარსულენოვანი ქართველი პოეტები.

როგორც აღვნიშნეთ, არაბობის მერე, VII-დან XVI საუკუნემდე, ირანს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ნანილობრივ მის ტერიტორიაზე X საუკუნეში ეროვნული დინასტიის – სამანიდების არსებობას, არ გააჩნდა სახელმწიფოებრიობა. მთელი ცხრა საუკუნის მანძილზე ირანი არაბთა, თურქთა, მონღოლთა, დაბოლოს, თემურელთა პოლიტიკურ უღელქვეშ იყო. მთელი ამ ხნის განმავლობაში ირანელები ცდილობდნენ ოდინდელი დიდების – სახელმწიფოებრიობის დაბრუნებას, რომელიც მხოლოდ სეფიანი შაჰების წყალობით შეძლეს.

სეფიანთა ხანას (1502-1736) ორ პერიოდად ჰყოფენ. პირველი პერიოდი მოიცავს დროის მონაკვეთს მისი დაარსებიდან 1589 წლამდე, ხელისუფლების სათავეში შაჰ-აბას პირველის მოსვლამდე და მეორე პერიოდი – 1636 წლამდე, ბოლო სეფიან შაჰამდე.

ყიზილბაში ამირების გაუთავებელმა ურთიერთ შუღლმა, რომელსაც ზურგს უმაგრებდნენ ცალკეული ფეოდალური სამთავროები და ტომები, ქვეყნის მთლიანობის იდეას სერიოზული საფრთხე შეუქმნა, ამიტომ შაჰ-აბას პირველმა განსხვავებული სტრატეგიული კურსი აიღო, მან თავის საიმედო ძალად არა ყიზილბაში ამირები, არამედ კავკასიური, განსაკუთრებით ქართული ელემენტი აირჩია, რომელსაც ირანში შაჰის გარდა სხვა დასაყრდენი არ ეყოლებოდა, რასაც მოჰყვა ქართულ-ირანული ურთიერთობების მრავალმხრივი გაფართოება.

მართლაც, ირან-საქართველოს ორიათასხუთასწლიან ურთიერთობათა ისტორიას არ ახსოვს ისეთი ახლო კავშირები ერთმანეთთან, როგორც ეს იყო სეფიანების დროს, განსაკუთრებით, შაჰ-აბას პირველის გამეფების შემდეგ, როცა ირანში სამხედრო-პოლიტიკურ არენაზე ამინდს ჰქმნიდნენ ქართველები, ხოლო ქართულ ლიტერატურულ ასპარეზზე – ირანელები.

სპარსელებს დიდი კულტურა აქვთ სპარსული ლიტერატურის ისტორიათა (თეზქერეთა) შედგენისა. ერთ-ერთი ასეთია სეფიანთა ხანის მოღვაწის ნასრაბადისა, თეზქერე, სადაც შეტანილია ქართული წარმომავლობის სპარსულენოვანი პოეტები თავიანთი შემოქმედებითი ნიმუშებით, ესენი არიან: სორუმ გორჯი, ზეინალ ბეგი, ბეჰზად ბეგი, ფაზლ ალი ბეგი, იამინი გორჯი, ვალი გორჯი, ნეჟად გორჯი, ქაიხოსრო გორჯესთნი, შირ მარდან ბეგი, ალისხან ბეგი, აღურლუ ბეგი, ბაქრათ ბეგი, სიაუმ-ბეგ გორჯი, ბაზმი ქუზ, ქოუქაბი გორჯი, ამირ-ხან ქოუქაბი გორჯი...

სეფიანთა შემდგომი ხანის პოეტები არიან: მაქნუნ გორჯი, ხოსრო გორჯი, ქამი გორჯესთანი, როხსარ გორჯესთანი, იუსეფ გორჯი, ახთარ გორჯი, ნეშატი გორჯი, თალებ გორჯი, მირზა აბდულა გორჯი (ეშთეჰა)...

ჩვენ, როცა გვინდა ხაზი გავუსვათ ამ დროის ქართულ-სპარსულ ლიტერატურულ ურთიერთობებსა და სპარსული პოეზიის სიმშვენიერეს, მოვიხმობთ ხოლმე თეიმურაზ პირველის ერთ პოეტურ ტაეპს: „სპარსთა ენისა სიტკობიან მასურვა მუსიკობანი“, ხოლო თითქოს უყურადღებოდ გვრჩება მისი გაგრძელება: „მძიმეა ენა ქართველთა, ვერ ძალმიც მისებრ თხრობანი“, რომელიც ნათლად ავლენს პოეტის შინაგან სამყაროს. ამ სიტყვების მთქმელი იმდენად არის აღზრდილი სპარსულ ენასა და ლიტერატურაზე, რომ მისთვის უფრო ახლოა სპარსული ენა და პოეტური სამყარო, ვიდრე ქართული. „ვერ ძალმიც მისებრ თხრობანი“ – ამბობს პოეტი, თითქოს, თვითონ ქართველი არ იყოს.

ასეთ ვითარებაში არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ გამაჰმადიანებული ქართველები წერდნენ სპარსულად. გასაკვირი არის ის, რომ, ამ დროს, განსხვავებით მახლობელი აღმოსავლეთის სხვა ხალხებისგან, არ გადავედით სპარსულ ენაზე.

სპარსული ლიტერატურის დიდი ირანელი მკვლევარი ზაბიჰოლა საფა თავის სპარსული ლიტერატურის მრავალტომეულის ერთ-ერთ ტომში, როცა ეხება სეფიანთა ხანის მწერლობას, ცალკე გამოჰყოფს ამ პერიოდის ინდური და თურქული წარმომავლობის სპარსულენოვან პოეტებს, ხოლო, სრულიად გაუგებარი მიზეზით, ამ კუთხით არ გამოჰყოფს ქართული წარმომავლობის სპარსულენოვან მხატვრული სიტყვის ოსტატებს. გამოდის, რომ ისინი მისთვის გაიგივებულნი არიან ეთნიკურად ირანელ პოეტებთან.

ირანში მოღვაწე ქართული წარმოშობის პოეტების შესახებ ქართულად არსებობს მაგალი თოდუას ვრცელი ნაშრომი.

ფერეიდნელი ქართველი, ისტორიკოსი საიდ მულიანი, თავის ნიგნში „ქართველთა როლი ირანის ისტორიასა და კულტურაში“, ცალკე თავს უთმობს ქართული წარმოშობის სპარსულენოვან პოეტებს. ასევე შეინიშნება ამ თემით სხვა ირანელ ავტორთა დაინტერესებაც.

იმდენად დიდია ქართველთა როლი ირანის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში, რომელ სფეროსაც არ უნდა შეეხებოდეს, რომ იგი მკვლევართათვის ამოუწურავი თემაა.

საუკუნეთა განმავლობაში დიდი იყო სპარსული ლიტერატურის, ზოგადად სპარსული კულტურის, გავლენა ქართულზე, რაც ქართველ ირანისტთა უშრეტი კვლევის საგანს წარმოადგენს.

ვფიქრობთ, ასევე სათანადოდ თუ არა, ირანელთა მხრივ, მინიშნებული მაინც უნდა იყოს იმ წვლილის შესახებ, რაც ქართული წარმოშობის სპარსულენოვან მხატვრული სიტყვის ოსტატებს მიუძღვით სპარსული ლიტერატურის განვითარებაში.

მომონებები

ამ მოგონებათა ავტორი არის დედაჩემის დედა ივლიტა (იტა) ასათიანი-ნაკაშიძისა. ჩანაწერები, გამიზნული ახლობელთა წრისთვის, დაიწერა მისი შვილების თხოვნით. თხრობა სპონტანურია, არ არის დაცული ქრონოლოგია, სტილიც მეტწილად გაუმართავია. მოგონებათა ფრაგმენტებს არ აქვს თარიღი. მხოლოდ ერთგან არის ზუსტი მითითება: 1952 წლის 1 იანვარი. მოგონებებს წერს ხანდაზმული ქალბატონი, რომელსაც ესმის, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია უფროსი თაობის ახლობლების და მეგობრების, ამავე დროს ქართველი კლასიკოსების (აკაკი, რაფიელ ერისთავი, გიორგი წერეთელი, ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთელი, ეკატერინე ვაბაშვილი, შიო არაგვისპირელი, შიო მღვიმელი, გრიგოლ წერეთელი, ექვთიმე თაყაიშვილი და სხვა) ცხოვრების ეპიზოდები, მათი ცხოვრებისეული წვრილმანების გათვალისწინება, მათი ოჯახური გარემო, ყოველდღიური ყოფა...

ეს მასალა გადმოცემულია შეუღამაზებლად, მაგრამ დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით.

ივლიტა ნაკაშიძე სოციალურად უაღრესად აქტიური, საზოგადოებრივ სარბიელზე მოღვაწე, მუდამ პედაგოგიურ თუ ჟურნალისტურ საქმიანობაში ჩაბმული ცნობილი პიროვნების, ერმილე ნაკაშიძის მეუღლე, იყო ხუთი შვილის დედა. ის საინტერესოდ გადმოგვცემს თავისი ყრმობისა და ახალგაზრდობის ამბებსაც.

ივლიტა ფარსადანის ასული ასათიანი-ნაკაშიძე (1869 – 1954) დაიბადა ლეჩხუმში, სოფელ დერჩში, ვარდაიცივალა თბილისში, აქვეა დაკრძალული. ივლიტას დედა, ანა წერეთელი იყო გრიგოლ წერეთლის მამის – ფილიმონის და. ჩვენს ოჯახში ინახება ფილიმონ წერეთლის წერილი, რომელსაც ის სწერს თავის დისწულს, ივლიტა ასათიანს: „იტა, მოუარე თავისს თავს. არა სულმა არ მოგკადროს ცუდი სიტყვა. ვიცი, რომ შენ ახალგაზრდა ქალი ხარ და ვგონებ, ცოტა ლამაზი“.

ივლიტა ასათიანმა ოქროს მედალზე დაამთავრა ქუთაისის ნმინდა ნინოს სასწავლებელი. 1887 წელს მუშაობდა მასწავლებლად ქ. ხონის საოსტატო სემინარიაში. 1895 წელს ასწავლიდა რუსულ ენას ქუთაისის ეპარქიალურ სასწავლებელში. 1905 წლიდან მოღვაწეობდა თბილისში. მუშაობდა „ჯეჯილისა“ და „ნაკადულის“ რედაქციებში. მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის სკოლა „განათლების“ დაარსებაში, სადაც

მუშაობდა მასწავლებლად 1920 წლამდე. ივლიტა ნაკაშიძე წერდა სუგ-მანვილო მოთხრობებს, თარგმნიდა რუსულიდან, თავის მეუღლესთან ერთად საკუთარი სახსრებით ეხმარებოდა სკოლებსა და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს.

ერმილე კაციას ძე ნაკაშიძე (1859 – 1937) დაიბადა ქალაქ ოზურგეთში, გარდაიცვალა ქალაქ თბილისში, აქვეა დაკრძალული.

სწავლობდა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში თავის მამიდაშვილთან, ექვთიმე თაყაიშვილთან ერთად. 1883 წელს დაამთავრა გიმნაზია და გაემგზავრა პოლონეთში სასწავლებლად. დაასრულა სწავლა ქ. ნოვოალექსანდრიის სასოფლო-სამეურნეო და სატყეო ინსტიტუტში. 1886 წლიდან მოღვაწეობდა სამშობლოში. გურიაში, სოფელ მაკვანეთში დააარსა სკოლა. დიდი მუშაობა გასწია ოზურგეთის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის შესაქმნელად.

1887 – 1902 წ.წ. იყო წინამძღვრიანთკარის სასოფლო – სამეურნეო სასწავლებლის მმართველი. 1892 – 1896 წ.წ. მუშაობდა ე. წ. „ფილოქსერის კომიტეტში. მის სახელთან არის დაკავშირებული გურია-სამეგრელოსა და აფხაზეთში ჩაის და თამბაქოს კულტურის გავრცელება.

ერმილეს და ივლიტას ჰყავდათ ხუთი შვილი: რუსა – ქიმიკოსი (ალექსანდრე ჯანელიძის მეუღლე), თინა – ბიბლიოგრაფი, ლილი – ფსიქიატრი (გიგლა ყუბანიშვილის მეუღლე), ლუბა – აგრონომი და ლეო – ინჟინერი, რომელიც 1937 წელს დახვრიტეს.

სალომე ყუბანიშვილი

მე დავასრულე კურსი 1886 წელს. პირველობა მხვდა კიდევ კურსის დამთავრებისას. მაშინ შემოიღეს მედლებით დასაჩუქრება ღირსეული მოწაფეების. წარმოდგინეთ ჩემი დედ-მამის სიხარული, როცა მათმა ქალმა პირველმა მიიღო ოქროს მედალი ქართველ ქალებში. ასეთი წარჩინებით დამთავრდა ჩემი ბავშვობა.

1887 წლიდან იწყება უკვე ჩემი მოღვაწეობა მასწავლებლობის ასპარეზზე, ჩემი ბედნიერი ყრმობა.

სანამ გადავიდოდე ჩემ პედაგოგიურ მოღვაწეობაზე, მინდა 2-3 ეპიზოდი ჩემი ბავშვობიდან გავუზიარო ჩემს შვილებს.

წმ. წინოს დღესასწაულია. ჩვენი სასწავლებლის დიდი დღე. დილიდგან დიდი მზადებაა. არქიელი სწირავს. ჩვენ სადღესასწაულოთ მორთულები. მწირველია უფ. გაბრიელი. მე ეკლესიის მსახური ვარ – ყურს ვუგდებს სისუფთავეს, სანთლებს ვანთებ, ყულაბით ჩამოვივლი მლოცველებს, ვაგროვებ შეწირულობას. მლოცველები ამ დროს მრავალია, ძლივს იტევს ტაძარი.

ჩვენ სტუმრად წავიყვანეს დიდ მთავართან. მას მოვეწონეთ ადიუტანტისთვის ხუმრობით უთქვამს: **Вы кошка, а эта кудряшка — Мышь.**

ეს მე ვიყავი. გამიყვანა ოფიცერმა წრეში, მე თამამი ვიყავი, გავიქეცი, აბა ვინ დამეწევოდა ადვილათ. დიდხანს ვირბინეთ მე და ჩემმა კატამ. ბოლოს მტაცა ხელი, ამიყვანა, მიმიყვანა დიდ მთავართან და უთხრა: **Вот, Ваше Высочество, Ваша мышка.**
მთავარმა ხელი გადამისვა თავზე და მითხრა: **Хорошая мышка.**
ეს არ დამავინყდება, ხუმრობა ხომ არ იყო მისი მოფერება.

დამთავრდა ჩემი ბავშვობა, დაიწყო ყრმობა. ამ წელს მამა გარდაიცვალა (ფარსადან ასათიანი) ჯერ ჯანსაღი, სულ 65 წლის. დაფრჩით დედას (ანა წერეთელი) 5 ქალი: ლუბა, იტა, ბაბი, კატო, ელენე. მე ვარ ახალი გიმნაზიის კურსდამთავრებული. ჩემი უფროსი და, ლუბა დარჩა დედასთან. დაანება თავი თფილისს, მასწავლებლობას. ახლა ოჯახს შველა სჭირდება. მე 17 წლის ვარ, დამნიშნეს ხონში მასწავლებლათ. სკოლა იყო კერძო პირის ი. ს. შარაშიძის. კარგი კაცი იყო ძალიან.

დედაჩემის ძმა, ფილჩიმონ წერეთელი (გრიგოლ წერეთლის მამა) მეტად ზრუნავდა ჩემზე. მწერდა: „იტა, მოუარე თავისს თავს. არასულმა არ მოგკადროს ცუდი სიტყვა, ვიცი, რომ შენ ახალგაზრდა ქალი ხარ და ვგონებ, ცოტა ლამაზი“.

ხონში ამ დროს იყო საოსტატო სემინარია. მასწავლებლები კარგები, ნამდვილი პედაგოგები იყვნენ. ყველაზე უფრო მათში მაგონდება დირექტორი სტრელეცკი და მასწავლებლები: უთურგაული, არისტო ქუთათელაძე, პეტროვი. დიდი ამაგი დადევს ჩემს მასწავლებლობაში, გამოცდილებაში ამათ. 3 წელი დავყავი ხონში. ამ დროის განმავლობაში ვასწავლიდი ქართულ ენას საშა წულუკიძეს.

შემდეგ ჩემი და გათხოვდა ფრანგზე, დიდ მეცნიერ აგრონომზე ემილ ჟანზე, რომელიც მან გაიცნო თფილისში. მე დავანებე თავი სკოლას და წავედი დედასთან სოფელში. იქ ჩემს პატარა დებს ვამზადებდი სკოლისთვის.

1895 წელს გადავდივარ ქუთაისში, საეპარქიო სასწავლებელში. აქ დავრჩი ორი წელი, გავეცანი მ. ცხაკაიას, პ. გელეიშვილს, ს. ჯიბლაძეს, რ. კალაძეს. შემდეგ გავთხოვდი თავად ერმილე ნაკაშიძეზე და გადავედი თფილისში.

გავხდი ნვერი სარევიზიო კომისიის: „ახალი მკითხველის“ რედაქციისა. ორი წლის შემდეგ ჩემს მეუღლეს ნიშნავენ ოზურგეთში ჩაის და თამბაქოს პლანტაციის გამგეთ. ახლა იქ მივდივარ, მიმყავს ორი შვილი. აქაც არა ვარ მარტო დედა, ვაარსებ ოზურგეთის პროგიმნაზიას, სოფელ ზვანში – სალამო კურსებს.

გადის დრო, დაინყო რევოლუციური მოძრაობა და მოედო ცეცხლი გურიას. გადავბარგდით სოფელში, თავი შევაფარეთ ოზურგეთიდან მოშორებით ნათესავის, ილია ნაკაშიძის ოჯახს. ინვის გურია, თარეშობენ კრილოვის ჯარისკაცები.

1908 წელს გადავბარგდით თფილისში და იქ ვინყებ მუშაობას მასწავლებლათ. ვმუშაობ „ჯეჯილისა“ და „ნაკადულის“ რედაქციებში. „ჯეჯილის“ რედაქციაში ვუახლოვდები გიორგი წერეთლის ოჯახს. მის მეუღლეს, ჟურნალის რედაქტორს, ანასტასიას, ვშველი რედაქციაში. აქ ვეცნობი და ვუმეგობრდები მწერლებს: აკაკის, ვაჟას, იროდიონ ევდოშვილს, ეკატერინე გაბაშვილს, შიო მღვიმელს, შიო არაგვისპირელს. მათ მოაქვთ ჩემთან თავისი ახალი ნაწერები და ერთად ვკითხულობთ.

ტკბილათ მაგონდება რაფიელ ერისთავთან დამეგობრება. ვცხოვრობთ სოლოლაკში. ქუჩის მეორე მხარეზე – რაფიელი. მისი ქალიშვილი ჩემი ამხანაგი იყო ქუთაისის პანსიონიდან. დავმეგობრდით მე და მოხუცებული პოეტი. ხშირად მოდიოდა ჩვენთან. მაშინ ტელეფონი არ იყო ოჯახებში. რაფიელმა ბავშური ტელეფონი გააკეთა ჩვენ შორის სპიჩკების კოლოფებით. ხშირად ვესაუბრებოდით ერთი-მეორეს. ერთხელ მესმის: ხვალ უსათუოდ სადილათ მოდით ჩემთან. ისე მოხდა, რომ ვერ წავედით. ძალიან ნაწყენმა რაფიელმა საყვედური მითხრა. მეორე დღეს მესმის ჩვენ ტელეფონში: „იტა ხართ?“ „დიახ, ბატონო რაფიელ!“ „დაინერეთ ეს ჩემი სიტყვები. ეს არის ჩემი გედის სიმღერა. ხომ იცით, გედი სიკვდილის წინ მღერის“. მე მენყინა, „რას ბრძანებთ, არ გამაგონოთ მეორეთ მაგისტანა რამე“. „აბა, დაწერე: გუშინ გთხოვეთ, არ მობრძანდით, დღეს მაინც გვახარეთ, თქვენი ქმარი ნაიძლოლეთ, ლოდინი გვაკმარეთ“. ეს იყო 1899 წელს. ვენვით მოხუცს, დიდი ნასიამოვნები დავბრუნდით. იმ ზაფხულში ერთად ვიქირავეთ აგარაკი სურამში. ძალიან უყვარდა ჩემი გაკეთებული სადილები.

1952 წლის 1 იანვარი. დღეს ახალი წელიწადია. ავდექი ადრე. ვითომ მეკვლე ვარ. შემოვიარე ბინა, გავაღვიძე ყველა. სუსტად ვარ, მაგრამ გულს არ ვიტყვ. გაის, თუ ცოცხალი ვიქენი, ხომ ველარ შევიძლებ ვერაფერს და მინდა გავაგრძელო ჩემი მოგონებები, დავიბედო დღეს. მანუხებენ, დაწერე რამეო. ერმილეს მერე არაფერი დამინერია, მას არ ეამოს. 1910 წელს დავინწყე მუშაობა თფილისში. ვარ გამგე „სკოლა-განათლების“. აქ უახლოვდები კეკე მესხს, ანასტასია თუმანიშვილ-წერეთლისას, იროდიონ ევდოშვილს, რომლის შვილები ჩემთან სწავლობენ.

ამ სკოლის ბატონ-პატრონი იყო უპირველესათ ტასო. მან შექმნა მთელი საზოგადოება. აქ ბევრი ნამუშევარი მაქვს. გარდა მასწავლებლობისა, ჩაბმული ვიყავი საზოგადოებრივ მუშაობაში. ვანყობდი სკოლის სასარგებლოთ „ისტორიულ საღამოებს“. ამ საღამოებში დიდ მონაწილეობას იღებდნენ მხატვარი იაკობ ნიკოლაძე და მისი ცოლი, ჩვენი მასწავლებელი, სალომე სულხანიშვილის ქალი. შეუსრულდა „ჯეჯილს“ ორი წლის არსებობა. ჩვენ გაუმართეთ იუბილეთი ქართულ თეატრში. ჩემმა მოწაფეებმა დადგეს პატარა პიესა „მდგმური“. მასხოვს, კაცის როლის ამსრულებელი ვერ ვიშოვეთ ბავშვებს შორის. ბოლოს მოვძებნე ნიკო გვარაძე. მას არ დასჭირვებია როლის სწავლა, ისე კარგათ უკარნახებდა ბუტკიდან სოსო გრიშაშვილი. შემდეგ პიესისა დაუდგით ცოცხალი სურათი, სადაც იყვნენ ბავშვები, ჩემი, ვახტანგ ლამბაშიძის და კიტა აბაშიძის. დამდგმელები იყვნენ იაკობ ნიკოლაძე და მოსე თოიძე. ძალიან ლამაზი სურათები იყო.

აკაკის იუბილეთზე (1908) მივიღეთ ჩვენ მონაწილეობა. მივართვით ადრესი სკოლისაგან მე და ა. ფავლიაშვილის ქალმა. შიო მღვიმელის იუბილეთითქმის სკოლას ერგო. ჩემი მოწაფეები სცენაზე მღეროდნენ, ლექსებს ამბობდნენ.

ასე ვმუშაობდი ამ სკოლაში. მე ჩემი პატარა ჯამაგირით. ერმილეს მიგზავნიდა სურსათს სოფლიდან, ფულს ცოტას, რადგან მეტად დიდ მეურნეობას მიყო ხელი და იქ ანდომებდა თავის ჯამაგირს. არ დაუფასდა არაფერი საწყალ კაცს. ჯერ თათრებმა გაანადგურეს დიდებული ოჯახი, შემდეგ მენშევიკებმა, მერმე სულ მივატოვეთ გურია ბოლშევიკების შემოსევით.

ახალ წელს „ჯეჯილის“ რედაქცია მართავდა შეხვედრას. ექიმ-მწერლები და ახლო ნაცნობები ვიყრიდით თავს. მახსოვს გიორგის წერეთლის ოხუნჯობა, მეტად ტლანქი ოხუნჯობა და მასხარაობა იცოდა. ისეთ რამეს იტყოდა, რომ ჩვენ ახალგაზრდები ვნითლდებოდით, ვიმალებოდით. ეკატერინე გაბაშვილი იტყოდა, „გიორგი, გეყოფა, ვერ ხედავ ამ იმერელ გოგონას როგორ გაუნითლდა ლოყები“, მიუთითებდა ჩემზე.

გიორგი წერეთელი ავით არის. ექიმებს იმედი დაკარგული აქვთ. მე სულ ხშირათ ანასტასიასთან ვარ. უზივართ ახლოს გიორგის, ის თავისებურათ ოხუნჯობს. შემოდის კეკე მესხი. გადმოგვხედა გიორგიმ, გაიცინა და თქვა: „ამ ქალს გვერდით ნუ უდგხართ, ყვავებივით ხართ მაგასთანაო“. „შე კაცო“, კეკემ უთხრა, „ოცი წლით უფროსი ვართ იტაზე და კიდევ კარგები ვართო, ტყულა ნუ დაგვცინიო“. ეს იყო საღამოს. დილას ადრე შემოირბინა ეკატერინე გაბაშვილმა ჩემთან, „წამოდი ჩქარა, გიორგი მომკვდარაო“. გავეშურეთ. სავსე დაგვხვდა სახლი მესამე დასელებით. დასტრიალებდნენ შვილები, ნამეტურ ელიკო, კოცნიდა, ეალერსებოდა. გამახსენდა გიორგის ნათქვამი, სადილათ ვართ მაგათთან, შემოდის შვილი მისი კაკი. გიორგი მეუბნება: „იტა, იცი, ამ ბიჭში ვართ მე და ნიკო ნიკოლაძე (ნიკო ნიკოლაძე იყო გიორგი წერეთლის პირველი ცოლის ძმა), ძალიან ნიჭიერია, დიდი მომავალი ელის“. ასრულდა კი? სანახევროთ.

„განათლების სკოლაში დაგყავი თითქმის ათი წელი. ბევრი ნაშრომი მაქვს აქ. კიდევ გაგრძელდებოდა, მაგრამ ეს სკოლა გადაკეთდა სამასწავლებლო სემინარიად. სათავეში მოქცა ა. ფაღავა. შემოვიდა ამ მყუდრო სკოლაში ინტრიგები. მე იძულებული ვიყავი დამენებებია თავი. გადავედი ყოფილ წმ. ნინოს სასწავლებელში, რომელსაც შეუერთდა ქართული ქალების გიმნაზია. აქ მე ძალიან კარგათ ვგრძნობ თავს. ჩემი გოგოებიც ჩემთან არიან. ყველასგან დიდი პატივცემული ვარ – ყველა მე მეკითხება რაიმე რთულ საკითხებზე. დირექტორი ა. წერეთელი მე მეკითხება, თუ რომელ მასწავლებელს რა საგანი მივანდოთო. მეც ძალიან მსიამოვნებს ასეთი მოქცევა და რაც შეიძლება ზედმეტს ვმუშაობ. მაგრამ ახლა ოჯახს ესაჭიროება ჩემი ყურადღება. ვტოვებ მასწავლებლობას. მიეყოფა, თითქმის ორმოცი წელიწადია, რაც ვმუშაობ.“

1910 წელია. მე და ჩემი გიჟი ბიჭი (ლეო ნაკაშიძე) მივდივართ რუსთაველის პროსპექტზე (მაშინდელი გოლოვინსკის ქუჩა). მინ-

და ვუყიდო სათამაშო. შემხვდა აკაკი. ლეოს უთხარი: „შეხედე ამ კაცს, დაიხსომე მაგის სახე“. გაიგონა აკაკიმ. მოვიდა ჩემთან. ეუბნება ბავშვს: „შენ, ჩემო პატარა, რათ უნდა დაიხსომო ჩემი მახინჯი სახე? დედამ გიჩვენოს, რა ვიყავი წინეთ და ის ჩაგრჩეს გულში“. აიყვანა ხელში, აკოცა, დასვა და უთხრა: „მე მითხრა ჩიტმა, რომ ძალიან ცელქობ და ანუხებ დედას. იცელქე, ვაჟი ცელქი უნდა იყოს. აბა, გოგო ხომ არა ხარ, რომ სულ წყნარათ იჯდე“. მე უსაყვედურე: „პატონო აკაკი, რა მიქენით ეს, სული ამომძვრალი მაქვს ამისგან და ეხლა ხომ აღარაფერს დამიჯერებს-თქო“. „არაფერია, შენც შეინუხე თავი და გაზარდე ცელქი და ონავარი. აბა, შენ ქალებს რა გაზრდა უნდა, ისედაც დამჯერნი არიანო“.

1912 წელი. თფილისი. შევხვდი შიო არაგვისპირელს (ის იყო ჩემი დიდი მეგობარი). ვეუბნები: „შიო, მოდით შენ და მეორე შიო (მღვიმელი). ძალიან მინდა ჩემი ბავშვები ნახოთ. მათაც თქვენი ნახვა უნდათ“. ერთ საღამოს მოვიდნენ ორივე – შიო არაგვისპირელი და შიო მღვიმელი. პირველმა მითხრა: „გვინდოდა მესამე შიო მოგვეყვანა, მაგრამ ვერ ვნახეთ, სახელოსნო დაურღვიეს, სად გადავდა, არ ვიცითო. მე ვკითხე: „ვინ არის მესამე?“ „არ იცი? бедный ШИО, сапаги шИО – ასე არ უწერია სახელოსნოში?“

ბევრი ვიცინეთ, ათამაშეს ჩემი ბალღები, ახტუნეს, ამღერეს, ლექსები ათქმევინეს. მერმე შიო მღვიმელს უთხარი: „პოეტი ბრძანდები ბავშვების. აი, ცარცი, აი, სუფრა მაუდის. დანერე რამე-თქო“. აილო ცარცი, ცოტა, სულ ცოტა შეიჭმუხნა წარბები და დანერა:

მაშინა ვარ ბედნიერი
 მხოლოდ მაშინ მიძგერს გული,
 როცა მესმის ნორჩი ყრმების
 სიცილი და ჟრიამული.
 ცხოვრებისგან გადატეხილს,
 უსირცხვილოთ ბედით ძლეულს,
 ვინ წამართმევს ამ სიმდიდრეს?
 ვინ წამართმევს ამ განძეულს.

ეს ლექსი მეორე-მესამე დღეს დაიბეჭდა ჟურნალ „ჯეჯილში“. ეხლა აქვთ ჩემს შვილებს ის სუფრა შიოს ნანერით. ნანერი ბავშვებმა ამოქარგეს. ხშირი სტუმარი იყო ჩემთან შიო მღვიმელი. ყოველთვის მქონდა მისთვის ტკბილი სასმელი და მიჯავრდებოდა: „მე მაგარი მასვი, მეორე შიოს – ასეთიო“.

ერთხელ შიო არაგვისპირელი მოვიდა ჩემთან, წამიკითხა: „ვერ
დაუბეჭდავი თავისი პატარა ნოველა, ვგონებ „მინაა“ იყო...“
მახსოვს კარგათ. ძალიან მომეწონა. მოვეხვიე, ვაკოცე. ბევრი რამ
მახსოვს მის ირგვლივ. როცა ცოლი ითხოვა, ულამაზო იყო, ბაქრა-
ძის ქალი. მოვიდა, მითხრა, მომილოცეო. მე მიულოცე, მაგრამ და-
ვაყოლე: „კაცო, შენც ულამაზო, ცოლი უარსი, რა შვილები გამოვა
თქვენი?“ გაიცინა და მითხრა: „შენი ერმილე კი აპოლონი გყავს და
ხომ ხედავ როგორი ლამაზი გოგონა გყავსო“.

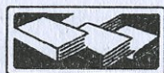
1914 წელს თფილისს ეწვია ნიკოლოზ II. შიო არაგვისპირელი
მოვიდა ჩემთან: „წამოდი, ვნახოთ ჩვენი ბატონ-პატრონიო“. წავე-
დით გოლოვინის პროსპექტზე, სასახლის წინ გაეჩერდით. გამოჩნ-
და ეტლი – შიგ ნიკოლოზი. ხალხი ვაშას იძახის. დავინახე, მეფეს
თეთრი ჩოხა ეცვა და ბოხოხი თავზე. მეც სხვებთან ერთად ტაში
დაუკარი. ვუთხარი შიოს: „შეხედე, არ გსიამოვნებს, ჩვენებური,
ქართული ჩოხა აცვიაო. შენ რატომ არ უკრავ ტაშს?“ გაეცინა და
მითხრა: „ეხ, იტა, განა ეს ქართულია? რომ ეცვას ყურთმაჯებიანი
ქართული ქულაჯა, კიდევ კი, და ეს ჩერქეზული ჩოხა რას გეუბ-
ნება? მას რომ ქართული ეცვას, კიდევ იქნებ შემოგკრავდი ტაშს.
ქულაჯას და არა მას. მე ნაღდი ქართველი ვარ, არაფერი ამ ოხრე-
ბის არ მომწონს, ჩვენი დამღუპველების“. იქიდან წავედით ალექ-
სანდრეს ბაღში. დავსხედით სკამზე. შემოგვირთდა შიო მღვიმელი.
მე შუაში ჩამსვეს. შიო მღვიმელმა მითხრა: „აი ახლა შენ ორ წმინ-
დანებს შუა ხარ. თუმც მღვიმელი არა ვარ, მაგრამ, დე ნილკნელი
წმინდანი ვიყო, იმ ცამეტ მამათა შორის მეც ვერიო“.

ვარ პანსიონში ქუთაისში. მოვიდა ამბავი გრიგოლ ორბელიანის
სიკვდილის (1883 წ.). ჩვენ ჩუმათ, რომ არ გაეგო უფროსებს, შე-
ვაგროვეთ ფული, შევუკვეთეთ ლენტზე, დავანერეთ გრიგოლ ორ-
ბელიანის სიტყვები: „მიეცით ნიჭსა გზა ფართო, თაყვანისცემა
ღირსებას“. დავიბარეთ ორბელიანის სახლისშვილი, ჩვენივე ამხა-
ნავი, ელ. ნულუკიძის ქალი, მივეცი თ გზის ფული და გავისტუმ-
რეთ თფილისისკენ. გაგვიგო ჩვენმა მთავრობამ, გვისაყვედურა,
რათ არ გვაცნობეთო. მაგრამ ვიცოდით, ნებას არ მოგვცემდენ და
ამისთვის არ გავაგებინეთ.

1894 წელს და-ძმანი უორდროპები არიან ქუთაისში. ქუთაისის
ინტელიგენცია ბანკეტს უმართავს გორაზე, გაბაშვილის სახლში.
მეც იქ ვარ. დიდათ ისიამოვნეს. ქართულად მარჯორმა სიტყვაც
თქვა, თუმცა ძალიან გვეუცხოვა მისი ლაპარაკი. სულ ძველი ქარ-

თული ვეფხის ტყაოსნიდან. დიდი მადლობა გადაგვიხადა. მეორე მესამე დღეს ჩამოიარეს და ძმამ ზოგიერთების გასაცნობათ უფრო ახლოს. ჩემთანაც იყვნენ. მე ვიყავი საეპარქიო სასწავლებელში გამგის თანაშემწედ. დიდი ხანი ვისაუბრეთ. შემდეგ დამ მითხრა: თუ თქვენ რამეზე მე გამოგადგებით, აი ჩემი მისამართი. მომწერეთ ლონდონშიო.

გავიდა მას შემდეგ დიდი დრო, თითქმის 25 წელიწადი. ჩვენი ვაჟიშვილი მთავრობის ნებართვით გავგზავნეთ გერმანიაში სასწავლებლათ. ძალიან გაგვიჭირდა მისი იქ შენახვა. 1924 წელს თფილისში ჩამოვიდა ნანსენი (ცნობილი ნორვეგიული ოკეანოგრაფი, არქტიკის მკვლევარი). ის მიდიოდა ლონდონში. მე ეს გავიგე. დავწერე წერილი ოლივერ უორდროპთან (და უკვე მკვდარი იყო). გავახსენე ქუთაისი, ბანკეტი, ჩემი თავი, მათი ჩემთან მოსვლა და მარჯორის დაპირება. ვთხოვე, გაეწია დახმარება ჩემი ვაჟისათვის. ორი თვის შემდეგ, მომდის წერილი მისგან. მწერს, რომ ასრულებს დის დაპირებას და უგზავნის ჩემს ვაჟს დახმარებას – თვეში 5 სტერლინგს. ძალიან გამახარა ამ ამბავმა. შევიღმაც მომწერა. ეს დახმარება გაგრძელდა თითქმის ერთ წელიწადს.

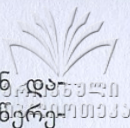

მიხეილ ქავთარია

ცნობები ცაგარის მუზეუმის ხელნაწერების შესახებ

2015 წელს საქართველოს კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულმა ცენტრმა გამოაქვეყნა მეტად საინტერესო წიგნი „საქართველოს რეგიონებში დაცული ქართული ხელნაწერები, კატალოგი“. წიგნის შემდგენლები არიან გრიგოლ გაგნიძე, შალვა გლოველი, დარეჯან გოგაშვილი, მაია კარანაძე, თამარ ოთხმეზური, ნესტან ჩხიკვაძე.

წიგნის წინათქმაში ვკითხულობთ: „XX საუკუნის 60-70-იან წლებში კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელთა მონაწილეობით მოეწყო არა ერთი სამეცნიერო ექსპედიცია, რომლის მიზანი იყო რეგიონებში დაცული ხელნაწერების აღწერა... და სამეცნიერო შესწავლა. ამ პროექტის ფარგლებში აკადემიკოს ელენე მეტრეველის მიერ აღწერილია სვანეთში დაცული ქართული ხელნაწერების ნაწილი, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს აღწერილობა დღემდე არ არის გამოცემული. მეცნიერთა მიერ გამოცემულია ახალციხის (ილია აბულაძე, მიხეილ ქავთარია, ციალა ჭანკიევი; რედ. ელ. მეტრეველი) და გორის მუზეუმში დაცული ქართული ხელნაწერები (თამარ ბრეგაძე, ციალა კახაბრიშვილი, 2002 წ., რედ. მიხ. ქავთარია). ამ დროს აღინერა მეტ-ნაკლებად ცნობილი რაიონული მუზეუმის ხელნაწერები. აქვე დავამატებთ, რომ თელავის მუზეუმის ხელნაწერები აღწერა გულნაზ კიკნაძემ, ბათუმის მუზეუმის ხელნაწერები ელისო აბრამიშვილმა და ცისანა აბულაძემ. ზუგდიდის მუზეუმის ხელნაწერები თამარ ბრეგაძემ და ციალა კახაბრიშვილმა. დასახელებული მუზეუმების ხელნაწერების აღწერილობაც არ გამოქვეყნებულა. უმეტესი ნაწილი, სამწუხაროდ, დაიკარგა.

დასახელებული წიგნის წინათქმაში ცაგერის მუზეუმთან დაკავშირებით ვკითხულობთ: „წინასწარი ინფორმაციით ხელნაწერები დაცული უნდა ყოფილიყო ვარლამ მახარობლიძის სახელობის ცაგერის ისტორიულ მუზეუმში... 1996 წელს ამ მუზეუმში დიდი ხანძრის შედეგად დაინვა ყველა ხელნაწერი, ასევე ძველნაბეჭდი წიგნები... დღეს ამ მუზეუმში ხელნაწერები აღარ ინახება“ (გვ. 8-9).

თავისთავად ეს ინფორმაცია ძალიან სამწუხაროა. ხანძარი ყველა სიტუციაში საშინელებაა, მაგრამ მუზეუმში, სადაც დაცულია ისტორიული დოკუმენტები და სხვა უნიკალური მასალა, აუნაზღაურებელი ზარალის ტოლფასია.

ცაგერის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ხელნაწერები ჩემ მიერ აღინერა 1962 წლის 12-17 ნოემბერს. მაშინ მუზეუმის დირექტორი იყო ვლადიმერ ივანეს ძე თოთაძე, მეცნიერ მუშაკი დავით სანაღაძე თუ საღანიძე (უზუსტობისთვის პატიებას ვითხოვ). მანქანაზე გადაბეჭდილი დამუშავებული აღწერილობის ცალი ჩაბარდა მუზეუმს.¹ მე არ ვიცი დასახელებული ბატონები კვლავ მოღვაწეობენ მუზეუმში თუ არა.

ცაგერის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ხელნაწერების აღწერილობის ჩანაწერები აღმოჩნდა ჩემს საარქივო ქალაქებში და მინდა, რამდენადაც მოსახერხებელია, მათ მივცე შეძლებისდაგვარად აკადემიური დონე (რაც ადვილი საქმე არ არის) და საზოგადოებას ზოგადად გავაცნო მუზეუმში დაცული ხელნაწერები სათაურებით მაინც. ყოველ შემთხვევაში, 1962 წლის თანამშრომლებს, ალბათ, უნდა ახსოვდეთ ნათქვამი. მუზეუმში იყო 15 ხელნაწერი, რომლებიც მიანიშნებენ, რომ ცაგერის მკითხველი საზოგადოება მთლიან საქართველოში მოქმედი შემოქმედებითი ცხოვრების ერთ-ერთი მონაწილე იყო. დღეს ჩემს შენარჩუნებულ ქალაქებში 14. მე-15 ხელნაწერი, რომელიც პოეტური კრებული იყო, ალბათ, ადგილობრივი პირის, მის შესახებ ჩემს ხელნაწერებში ცნობებს ვერ მივაგენით.

ძალზე გულდასაწყვეტია, რომ ცაგერის მუზეუმის ექსპონატები შეენირა ხანძარს და კუთხის ისტორიისათვის სამუდამოდ დაიკარგა.

1 სხვათა შორის, ამ აღწერილობის ზოგიერთი მონაცემი გათვალისწინებულია ე. გაბიაშვილის წიგნში „ვაგიოგრაფია“.

კრებული. XVIII

85 ფ.; 14,5X 10; ქალღი: დაზიანებული; მუყაოს ყდა; მხედ-
 რული; შავი მელანი; სათაურები სინგურით; თავ-ნაკლული, აკლია
 80-81 ფ. შორის; [XVIII ს.]; გადამწერი: ეგნატი (45r); დაუნერელია:
 55v, 59v, 65v, 84v.

1. [პროხორე კონსტანტინეპოლელი, ცხორება
 და ქადაგება იოანე ღმრთისმეტყველისა]. - „...
 დაგ ღვთის-მეტყუზლ. მთად აღვიდოდა რა ყოველთა მეუფე მისთა-
 ნა აღვიდა და იქმნა მხილველ ხილვათა უაღრესთა ბუნებისათა და
 სიტყვისათა რაჟამს გამოუჩნდა ნათელი ქრისტეს მღვთაებისა...“ 1r.

შენიშვნა: თხზულება კიმენური რედაქციისაა და თარგმნილია
 ექვთიმე ათონელის მიერ. (იხ. კ. კეკელიძე, ეტიუდე-
 ბი, ტ. V, გვ. 107). ტექსტი სხვაობს ექვთიმეს თარგმანისაგან.

ტექსტი გამოცემული იხ. ათონის კრებული, 1903 წ., გვ. 111-135.

2. „ცხორება და მოქალაქობა წმიდისა მამისა ჩუჴნისა მაკა-
 რი ჰრომელისა, რომელი იკითხვების თებერვალსა ი. გკ-ზნ
 მამაო. - გვედრებით ჩვენ მდაბალნი ესე და გლაზაკნი თეოფი-
 ლე, სერგის და ევგენი, რათა ისმინოთ ცხორება ნეტარისა
 მაკარისი, რომელი იყოფებოდა ოცსა მილიონსა მახლობელად სა-
 მოთხისა...“ 38r-44v.

შენიშვნა: ტექსტი კიმენური რედაქციისაა, იგი გამოცემულია
 კ. კეკელიძის მიერ; იხ. ეტიუდები, ტ. II, გვ. 50-63.

3. „თა იანვარსა 16. დღესასწაულობა და თაყუანისცემა პატი-
 ოსანთა ჯაჭვთა წმინდისა პეტრე მოციქულისა].
 გკ-ზნ მამაო. - ჟამთა პირველთა იპოვა ძუჴლი წიგნი, კლემენ-
 ტოსის ვისმე ძილასიძოსისა ფრიად მოხუცებულისა, რომელი
 იყო პატივითა ასიკრიტი, რომელსა შინა წერილ იყო ესეთ, ვითარ-
 მედ შემდგომად ჯუარცმისა წმიდისა მოციქულთა თავისა პეტ-
 რესსა ჰრომს შინა და თავისა წარკვეთისა პავლესისა...“
 45r-50v.

შენიშვნა: ე. გ ა ბ ი ძ ა შ ვ ი ლ ი ს ნიგნში „ქართული ნათარგმნი ჰაგიოგრაფია“ (2004 წ.) მითიებულია რამდენიმე ხელნაწერი, რომელშიც ჩვენი ტექსტი არ არის დადასტურებული. აქვე დაბეჭდილია გ. მ თ ა ნ შ ი დ ე ლ ი ს „სვინაქსარის“ ცნობაც, რომელსაც არ უდგება ჩვენი ტექსტი.

კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს ნიგნში (ეტიუდები, V, გვ. 202) დამონმებულია A-79-დან დასაწყისი, რომელსაც ჩვენი ხელნაწერი არ უდგება).

4. „თა აპრილსა 25. ნამება წმიდისა მარკოზ მახარებელისა აღექსანდრიას შინა. გკუნ მამაო. - წელსა ოცდა მეთათხთმეტესა შემდგომად ვნებისა მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტესსა, ოდეს იგი სულისა წმიდისა წინამძღვრებითა განეყვნეს წმიდათა მოციქულთა ყოველნი კიდენი სოფლისანი, რათა უქადაგონ სახარება სასუფეველისათვს ყოველთა დაბადებულთა...“ 51r-55r.

შენიშვნა: ტექსტი კიმენური რედაქციისაა: გამოცემულია კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს მიერ (იხ. Keimena, I, გვ. 193-197).

5. „თა მარტსა 5. ნამება წმიდისა კონონისი და ძისა მისისა. გკუნ მამაო. - ჳელმწიფებასა და მეფობასა ავრილიანე ბოროტისასა წარმოივლინა დომენტიანოს კომსი, აღხილვად ყოვლისა საბრძანებელისა მისისა იძულებად თაყვანისცემად და გებად შეგინებულთა და საძაგელთა კერპთა ყოველთა მიერ...“ 56r-59r.

შენიშვნა: ტექსტი კიმენური რედაქციისაა (იხ. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები, V, გვ. 131).

6. „თა ჟებერვალსა თ(!). ნამება წმიდისა და ძლევა შემოსილისა ნიკიფორესი, ქალაქსა შინა ანტიოქიას, რომელსა ეწოდების Θυει Ηολη (?), რომელ არს ქალაქი ღვთისა. გკუნ მამაო. - იყო ვინმე ხუცესი ქალაქსა ანტიოქიასა, სახელით სპარსიკიოს და კუალად იყო სხვა ერის კაცი მუნვე ანტიოქიას, რომელსა ეწოდა ნიკიფორე...“ 60r-65r.

შენიშვნა: ტექსტი კიმენური რედაქციისაა (იხ. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები, V, გვ. 134).

7. „თუშსა ფებერვალსა იბ. ცხოვრება ევგენიოსისი და ასულისა მისისა მარიამისი, რომელმან გარდაიცვალა სახელი მარიანედ. გკზნ მამაო. - იყო ვინმე კაცი ბითონიას, რომელი ცხოვრებდა. სახელიმისი ევგენიოს. ამას ესვა ცოლი და შვა მან ასული ერთი და უწოდა სახელი მისი მარიამ. და ვითარცა აღესრულა დედა მისი, განზარდა ასული იგი მამამან მისმან ყოვლითა სიღირსითა...“ 66r-69v.

შენიშვნა: ტექსტი კიმენური რედაქციისაა. ბოლო ნაწილი გამოცემულია კ. კეკელიძის მიერ, იხ. „კიმენი“, II, თბილისი, 1946, გვ. 79-85. კ. კეკელიძის ცნობით თარგმნილია სეითის მიერ.

8. „თა ქებერვალსა ია. ცხოვრება და სიმჴნე ნმიდისა დედისა ევფროსინესი და მოქალაქობა მამისა მისისა პაფნუტისი. გკზნ მამაო. - იყო ვინმე კაცი ალექსანდრიას, კაცი აზნაური და სახელი მისი პაფნუტიოს. ესე იყო მოსწრაფე მეცნებათა(!) ღვთისათა. ამან მოიყუანა დედაკაცი შემკული ყოვლითავე ცოლად თჴსად და ღირსი ვითარცა შეეტყვებოდა მას...“ 70r-77v.

შენიშვნა: ტექსტი კიმენური რედაქციისაა (იხ. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, V, გვ. 125).

9. „ნმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუჴნისა იოანე ოქროპირისა სიტყუა ხარები-სათჴს ყოვლადნმიდისა დედოფლისა ჩუჴნისა ლისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისა. გკზნ მამაო. - კვალად სიხარულისა ხარება, კუალად განთავისუფლებისა უწყება, კუალად აღმონოდება, კუალად მხიარულებისა ჴმა, კუალად მონებისა წილ აზნაურება, ანგელოსი ქალწულსა ზრახავს...“ 78r.

შენიშვნა: შდრ. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, V, გვ. 76.

10. „თა მარტსა კე. ნმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუჴნისა საკვრველთ მოქმედისა, რომელ იყო მთავარეპისკოპოსი ნეოკესარიას პონტოეს-

ს ა. სიტყუა ხარებისათვის ყოვლად ნმიდსა დედოფლისა ჩუჴნისა
ლისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მ ა რ ი ა მ ი ს ა. გ კ ო ნ
მამაო. - დღესა ანგელოსთა განწყობილებანი გალობითა განბრ-
ყინდებიან და ნათელი ქრისტეს მოსვლისა მორწმუნეთა გამოუბ-
რწყინდების. დღეს მხიარულებისა ჩუჴნისა იგი არე, ქრისტე ნზე
სიმართლისა..." 81r-84r.

შენიშვნები: 1. 85 ფ. არის ამავე ხელნაწერის, რომელიდაც
თხზულების ბოლო. ამავე ფურცელზეა გადამწერის სახელი „ე გ -
ნ ა ტ ი“. გადამწერის სახელი მეორდება 45r-ზე შენიშვნით: „და
დაფლნეს თაფლსა შინა ჭურითა დიდითა სავსესა, ასე ეწერა და ში-
შით ვერ დავსწერე ამიტომ რომ მეუცხოვა. ე გ ნ ა ტ ი“.

2. უმნიშვნელო მინაწერები არის ორივე ყდაზე.

2

**იოანა ხუცესმონაზონი, სარკე სულიერი გინა კაცის ქელმძღომი.
1835 წ.**

126 ფ.; 15,5X9,5; ქალაღდი; პირველი 10 ფურცელი დაშლილია; -
დაზიანებულია: 64, 70, 78 ფფ.; მუყაოს ყდა; დაზიანებული; მხედ-
რული; შავი მელანი, შიგადაშიგ სინგური; გადამწერი იოანა ხუ-
ცესმონაზონი (12v); 1835 წ. (13r); გადანერი ადგილი პეტერბურგი
(13r); დაუნერელია: 13v-17v.

[იოანე ხუცესმონაზონი. სარკე სულიერი
გინა კაცის ქელმძღომი]. „თავი პირველი. ჳმა ღალადე-
ბისა უდაბნოსა. მარკ. თავი 1, მუჴლი 3. მატ. თავი 3, მუჴლი 3. ლუკ.
თავი 3, მუჴლი 4. იოან. თავი 1, მუჴლი 23. ფსალ. 62, მუჴლი 1, 2.
ესრა უფლისა არს ქუჴყანა და სავსება მისი, ფსალ. 23. მუჴლი 1.
გამოსვლ. თავი 19, მუჴლი 15. და ყოველნი დაბადებულნი. იობისა,
თავი 41, მუჴლი 3..." 18r-126r.

შენიშვნები: I. თხზულება შედგება 9 თავისაგან.

II. თხზულების მიზანია ბერებს („მემხოლოებს“) აუხსნას ბერ-
მონაზვნური ცხოვრების უპირატესობა, საერო ცხოვრებასთან შე-
დარებით.

- III. წინ უძღვის სხვა ხელით დანერგილი წიგნების ნუსხა:
1. ლისმეტყუშლება, სამ ნაწილად.
 2. ქადაგება კკრიაკეთა და და დღესასწალებთა.
 3. კატეხიზმო ვრცელი.
 4. კატეხიზმო მეორე, მცირე.
 5. ფსალმუნთ განმარტება.
 6. მოსეს ხუთი წიგნის განმარტება.
 7. იობის წიგნის განმარტება.
 8. ისონავესი და მეფეთა, განმარტება.
 9. იგავის განმარტება, სამი წიგნითურთ.
 10. ისოზირაქის წიგნის განმარტება.
 11. ათთექუსმეტთა წინასწარმეტყუშლთა წიგნებთ განმარტება.
 12. ასოთა და გუამთა განმარტების წიგნი.
 13. ალქაჯტა(!) ანბანზედ ასხმული წიგნი.
 14. ათი მცნების და ცხრა ნეტარების წიგნი.
 15. მეფის ძის იოანეს ოცდა ათოთხმეტის შეკითხვის წიგნი.
 16. ლის სიყუარულის წიგნი.
 17. ქართულსა ენასა ზედა წირვა-ლოცვს მოსმენის წიგნი.
 18. ორენა კაცის აკრძალვის წიგნი.
 19. იოანა მოხუცებულის წიგნი.
 20. წიგნი წყლულებისა.
 21. წიგნი ქორწინების.
 22. წიგნი ამაოებისა.
 23. წიგნი ნაშთთა განმარტებისა.
 24. წიგნი უხრწნელის საზრდელისა.
 25. იფქლ-ღვარძლის განმარტების წიგნი.
 26. მესამე კატეხიზმო წიგნი.
 27. კაცის ცნობის წიგნი.
 28. არავინ წინასწარმეტყუშლი შეწყნარებულ არს თვისა მამულსა.
 29. ლექსიკონი შავთ დანერგილი.
 30. სიბრძნის ძიების წიგნი.
 31. ქეს მოყუარისა მვედრობის განმამწნობელი, წიგნი.
 32. ილია წინასწარმეტყუშლის წიგნი.
 33. ქეს მიერ მოწოდება ცოდვილთა.
 34. უსუნდისოს მხილების წიგნი.

35. ანდერძიერი წიგნი.
36. წიგნი მასწავლელისაგან მოსწავლისადმი.
37. არა განკითხვის წიგნი.
38. ლაიკანელთა ნ ე რ ს ე ს ი ს ა დ მ ი, სიტყვსგება სარწმუნოებისა ჩუწნისა სარჩვლა.
39. მემხოლოეთა წიგნი, რომელ არს ბერობისა დარიგება.
40. წირვის განმარტების წიგნი.
41. მ ე ლ ქ ი ს ე დ ე კ ი ს მ ლ უ დ ე ლ ო ბ ის წიგნი.
42. მოძღვრისაგან სულიერ მონაფის სარჩვლა.
43. წიგნი მაკაბელთა.
44. წიგნი ოფლით (!) ცხოვრებისა“ (1r-2r).

IV. ტექსტს წინ უძღვის ფრაგმენტი რალაც განმარტების და „წინასიტყვაობა“.

[ფრაგმენტი]. „[მოძლ]ურებითა წინამძღვრისად დამორჩილებითა, რომელი მღვიძარებს სულთა ჩუწნათვს, რათამცა ვივლტოდეთ უპირუჭლესისა ცოდვისაგან, რომელ არს ურჩება, პირუჭლ მშობელთა.

ხოლო მემხოლოე, რომელიცა სოფლისაგან განვიდა ინროსა გზასა ზედა ქრისტეს ვნებაებითა, შემდგომად ჯუარცუმულისა თანა ჯუარცმითა ჯორცთა თვსთა ვნებაებთა მოკვდინებითა, უკეთუ უხილავისა მტერისაგან მოიწყინოს მონასტერი და მარტო მყოფობა კელიასა შინა და არა რბიოდეს ლოცვა-წირვისა სმენად, უადრეს ძმათა და არა გამოდიოდეს უკანასკნელ ყოველთა ძმათა, შემდგომ წირვა-ლოცვისა, არამედ ისწრაფეს გულსა შინა თვსთა სოფელსავე შინა შემოსვლად ფართო გზით ხარისხისთვს ანუ სახლითი სახლად მიმოსვლისათვს, გინა სიყუარულისათვს ნათესავთა და მეცნიერთა და თვნიერ წინამძღვრისა რონიებდეს აქა და იქი, რომელი ვინძი მონასტერსა ამდიდრებდეს, არა შეურაცხების ღვანლად, არამედ დაშვრების ამოოდ ძაგებით...“ 1r-v.

„წინასიტყუობა.

წიგნისა ამის მკით[ხ]უჭლნი, მრავალთა ჯელყვეს წიგნებთა ნერად ერისაგანთა, დასწერენ წიგნებთა, რომელთა შინა არა არს დაწერილი მარჯუჭნით მგუჭმელთადმი მარცხენისაცა მიპყრობა და მიტევება კვართისაცა და შეყუარება მტერთა და აღრჩევა უკანას-

კნელობისა და ყრმობა ქრისტესთვის და ფერჯთა დაბანა გლახაკთა სასუფეველისათჳს.

აჰა, ესერა ჰსწერენ ერისკაცნი, რავდენნიცა არიან განმავაჭრებელნი საწიგნეთა შინა მდებარენი, კინილა ურიცხვნი, რომელნი მოუთხრობენ ჳოერციელთაგან დაწერასა თჳსსა, ვითარცა წიგნნი ლომერის გრძობასა და წიგნი კუნტო-კურციოსის მაკედონელისასა მეტყველებს, და აშოთან რუსთუჭლი გმირთასა სწერს, რომელი დასასრულ ზღაპრად უწოდებს თვთუჳ დამთხზუჭლი აშოთან, ეგრეთუჳ ქილილა და დამანი, რომელი გონიეს წარმკითხველსა განმდიდრებად თჳსსა, გარნა აღმოკითხვისა შემდგომ არა თუ საუკუნოდ განამდიდრებს, არამედ ჟამიერადცა გლახაკვე არს, ეგსახედვე ყარამანიანი ეჩუწნების განმაგრილებელად თავისა თჳსისა, გარნა ჯაბანივე არს უსიბრძნო მკითხველი, რომელისა დასაბამად სიბრძნისა არა აქვნდეს შიში უფლისა, ვითარცა სიბრძნე-სიცურუსა გონიეს მკითხველსა განმამბრძნობელად თჳსსა, რომელი ეცვალების სიზმრად განღვიძებულია, ესერა უკეთუ ერისკაცი ამრავლებენ წიგნთა, რაოდენ ჩვენ სულიერთა თანა გვამს გამრავლება.

დასასრულ ჳორცთა ვნებაებთა შინა დამწერთა წიგნებთასა სულისა წმიდისა ბრძანება არა რაჲ უპყრიეს პირუჭლად ძიება სასუფეველისა ლოცვითა, მარხვითა და ქველის-სამოქმედებითა მსახურება მალლისა, არამედ ქუჭყანისაგანნი ქუჭყანისასასა მეტყველებენ, მით რამეთუ ერისკაცთაგან დაწერილნი დაგლახაკებასა მდიდართა, არცალა გზასა იწროსა ზედა სვლასა სასუფეველად მიმყუანსა ჳორცთა მოკვდინებითა ქრისტეს ვნებაებისა აღრჩევითა და მონამეობისა ღვანღებთა, ამისთვის ერისკაცთაგან ჳერციელად დაწერილნი წიგნები დაყენებულ არს შეღებად წმიდასა ეკლესიასა შინა თჳნიერ სულისა წმიდისა დაწერილნი, რომელნი მრავლდებიან მრავალთა მწერალთაგან, რომელთაცა წიგნებთა შინა კინილა და ერთიცა ლექსი არ იპოების ახლისა აღთქმისა და არცალა ძუჭლისა და უფროსლა ზღაპრისა წიგნებთა შინა, რომელნი უცებთა ჭაბუკთა გონიესთ გოლმანანად, გარნა არიან ამაონი წიგნნი სიბერისა, ნაღველ და აბზინდა და დამამწარებელ სიცოცხლისა და წარწყმედელ ამიერ და მიერ ორგანვე განკუჭთ ცხოვრებისაგან, ესე რა სწერენ ჳორციელნი ჳორციელთათჳს და ჳორციელთა სიტყუათა და საქმეთა განმრავლებად, რათამცა იქებოდენ კაცთაგან განმდიდრენცა თჳსითა წიგნებისა განფრდითა.

აჰა წიგნები ერისკაცთა ბრძენთაგან დაწერილნი, რომელთა
ადიდებენ ღ-თსა. იგინი სულიერთაცა კაცთა საუნჯე არიან სული-
სა წ-ისა ნიჭებითა დაწერილნი ერისა დაცვად კეთილ-მსახურებასა
შინა, მსახურებითა ღ-თისა და ცხებულისა მისისა, შეაყუარებად
უ-ისა და მოყუასთა და მამულისა შვილთა ყოველთავე.

ხოლო სულიერნი მწერალნი სულისაგან წმიდისა სწერენ სიყუ-
არულითა ღ-თისათა შეაყუარებად, არა თუ მხოლოდ მოყუასთა,
არამედ მტერთაცა, ვითარცა ბრძანა უფალმა წ-სა სახარებასა
შინა. ამისთვის სულიერნი წიგნნი აღმატებულ არიან ჯორციელ-
თა წიგნებთა ზე. მით, რამეთუ სულიერნი ქადაგებანი და წიგნნი
ღ-თისმეტყუზლებანი არიან, ესე იგი ნებასა ღ-თისასა ასწავებენ
აღსრულებად და ცოდუათა დატევებათა და მშვიდობით და იაფო-
ბით ცხოვრებასა თითოეულთა თვისისა პირისა ოფლებითა და სინა-
ნულით აღსრულებასა და წარსვლასა სასუფეველსა შინა ღ-თისასა
და მართალთა ქებით აღსრულებასა სიკვდილისაგან გარდაცვალე-
ბად უკვდავსა ცხოვრებასა შინა. ამისთვის სულიერთა წიგნებთა გან-
მრავლება საჭიროდ არს ესერა დასაბამითგან წმიდანი სულიერნი
სწერენ წიგნებთა მსახურებად სულიერთა და მონაფეთა მათთვის,
რომელ არიან ერნი კეთილმსახურნი. აჰა, მეცა შეუდეგ კვალსა
წ-თა მამათასა, წმიდათა მოციქულთა შედგომილთასა, რომელ-
მან დაწერე წ ი ნ ა ს ი ტ ყ უ ა ო ბ ა მ ე მ ხ ო ლ ო ე თ ა წ ი გ -
ნ ი ს ა, რომელსა უპყრიეს სოფლით გამოსვლა, ესე იგი ცოდუათა
დატევა და არა სიყუარულისა, რომელ არს სოფელი, ესე იგი კე-
თილმსახურნი უბრალოებით მცხოვრებნი მამანი და დედანი, მეფე
და მთავარნი მისნი და მსაჯულნი და მჭედრობანი, რომელთათვის
მემხოლოენი მუჭლთმოდრეკისა, ოფლებით ილოცვენ, რათა სიყუ-
არულითა ღ-თისა და ურთიერთისათა მშვიდობით ცხოვრებდენ,
მყუდროებასა შინა იაფობით გამდიდრებულნი, ქუჭყანის მუშაკნი
ნაყოფითა გამოლებითა, აჰერ შეზავებითა.

მემხოლოენი ათი ათასთა, ასი ათასთა, ორასი ათასთა და სამასი
ათასთაგან, ორნი გინა სამნი გამოსრულნი სოფლით, რომელნიმე
დიდ სიყუარულითა ქ-ესითა და ვიეთნიმე დიდ ფრიად შეძრწუნე-
ბულნი, საუკუნო სატანჯუზლთაგან და სხუანი დიდთა ცოდვათა
თვსთა მცნობელნი დაუტევებენ ცოდუათა თვსთა...

მოიხსენეთ მკითხველთა წიგნისა ამის, რომელსა ამის, რომე-
ლი დაწერე უცებმან, უკეთუ რამე შეცთომა იხილოთ, მომიტე-
ვეთ ი ო ა ნ ა ხ უ ც ე ს მ ო ნ ო ზ ა ნ ს ა, რომელი ვესავ ლოცუათა

თქუწნთა, წმიდანო მამანო, საუკუნო ცხორებად ჩემდა. ამისთვის განმკითხველნი ჩუწნ მეძხოლოეთნი განკშურდულე განწურთვისა ღირსნი, ყბოანი ძალლისანი ურჩნი მშობელთა უქმად მეტყუწლნი წარწყმედად თავთა თვსთა. დავსწერე წიგნი ესე ღიდის პეტრეს ქალაქსა შინა წელსა 1835^წ, იუვლის 12^წ 3r-13r.

3

განგებაჲ საღმრთოთა და სამღდელოთა წირვათა. XVIII

76ფ.; 15X19,5; ქაღალდი; ხის ტყავგადაკრული ყდა; დაზიანებულნი; ნუსხური; მელანი შავი, სათაურები სინგურით; [XVIII]; გადამწერი დიაკონი გიორგი (72v).

„გ ა ნ გ ე ბ ა ჲ სა ღ მ რ თ ო თ ა და სამღდელოთა წირვათა, რამეთუ დიდსა ეკკლესიასა და მთაწმიდა ესრეთ იქმნების. - ოდეს ვგალობოდეს მღდელსა საღმრთოსა საიდუმლოსა სრულყოფაჲ, ჯერ არს უკწ(!) წინამძღვრისა თვსისა მიმართ შენდობისა მოღებაჲ...“ 1r-76v.

შენიშვნები: 1. „ქ. ეს წიგნი ლ ა ზ ა რ ე მ ი ნ დ ე ლ ს დამიმესასერე (?)“ (8r. განსხვ. მხედრ.).

2. „ღმერთო, შემინყალე მონა შენი ლ ა ზ ა რ ე“ (33r).

3. „ე რ ი ს თ ა ვ ი ა ნ ტ ო ნ ი რომ გადავარდნილი იყო ნო-ლ ა ს, მაშინ ცამეტს თებერვალს ვარდ მიერთვა ახალი (!)“ (46r).

4. „მაზაკვალი აფხაზ სი ქუ(მუ) ლოად (!), ვანი ვაზნა ქორთხუეფს ქო ვაჩექი ხუნდა აფხაზებს ოაუშკუმუნ დი დი უჩა კერის...“ (64v-65r).

უმნიშვნელო მინაწერები: 8v, 17r, 41r, 73r, 74r.

ანდერძი: „კალამო, წელი იწყვე ღწი გიშველი, მოუსვი. ღწო, შეინყალე დ ი ა კ ო ნ ი გ ი ო რ გ ი. ამინ“ (72v).

ალექსიანი. XIX

20 ფ.; 16,5X11,5; ქალღმერთი; დაშლილი; დაზიანებული; მხედრული; შავი მელანი; სათაურები სინგურით; [XIX ს.]; დაუნერვლია: 1r-2v; 20r-v.

„ცხოვრება ალექსი კაცისა ლისა. - კაცი ვინმე იყო კოსტანტინოპოლსა შინა. მემკვიდრე მეტად მდიდარი და სახელი მისი ეფრემ და ანნა მეუღლე მისი. ესე მდიდარნი იყუნენ ქალაქსა შინა. მრავალნი სოფელნი და აგარაკნი აქუნდათ და ხელმწიფეთაცა ჯეროვნად პატივსცემდა ეფრემს...“ 3r-19v.

შენიშვნები: 1. „ალექსიანის“ ტექსტი გამოცემულია 1911, 1912 და 1914 წლებში.

2. S-1565:1 შედარებით ტექსტი იძლევა განსხვავებულ ნაკითხვებს.

2. არსებობს მეტაფრასული რედაქციის ორი თარგმანი: პირველი, გელათი 2; მეორე იერუსალიმი 140.

მინაწერები: 1. „უცხერი, ნინა ჩიქოვანი“ (1r).

2. „1939 წ. 70 დ“ (20v).

საძიებელი წმიდისა სახარებისა. 1845

10 ფ.; 25,5X21,5; ქალღმერთი; უყდო; დაშლილი; ნუსხური; შავი მელანი, სათაურები და აბზაცების დასაწყისი სინგურით; 1845 წ. (10r); გადამწერი სვანიძე იოანე (10r).

„საძიებელი წმიდისა სახარებისა. წმიდა და ლთივ ბრწყინვალესა კვირიაკესა აღვსებისასა. წირვის (?) სახარება. - იოანეს თავი ა. მწია. პირველითგან იყო, დასასრული მუჭლი იჴ...“ 1r-10v.

შენიშვნა: 10v-ზე არის არაფრის მთქმელი მინაწერი მხედრულად.

ანდერძები: 1. „დასრულდა, დიდება ღმერთსა ჩყმე წელსა აპრილის კე (10r).

2. „ესე საძიებელი მე ფრიად ცოდვლს და უღირსს ს ვ ა ნ ი ძ ე ს გ ლ ა ხ ა კ ს ი ო ა ნ ე ს დამიჯღავბავს (!), ვინაიდგან ახალი მოსწავლე ვიყავ. ლოცვთ შენდობასა გვევედრებით, ღმერთი თქუჴნცა შეგინდობს ცთომასა თქვენსა“ (10r).

6

სამოძღვრო წიგნი. XVIII

24 ფ.; 17X11; ქალალდი; უყდო; დაზიანებული; დალაქავებული; კიდები შემოციცქნილი; მხედრული; შავი მელანი, სათაურები სინგურით; [XVIII ს. ბოლო]; დაუნერელია 24r-v.

სამოძღვრო წიგნი. – „მღდელმან მოილო აიაზმა, ოლარი, ჯვარი და კურთხევანი და მოვიდეს სნეულთაგან და თქვას: მშვიდობა სახელსა ამას და მშვიდობა სნეულსა და დადვას ოლარი ქედსა თვისსა, აიაზმა ასხუროს და თქვას: მასხურე მე, უსუპითა განბანე მე...“ 1r-23v.

შენიშვნები: 1. ტექსტში გამოკრებილია „ნი კ ი ფ ო რ ე კ ო ნ - ს ტ ა ნ ტ ი ლ ე პ ო ლ ი ს პ ა ტ რ ი ა რ ხ ი ს ა მიერ თქმული“ (16r-v).

2. „სჯულის კანონი წისა დ ი დ ი ს ბ ა ს ი ლ ი ს ა, რომელთა ეგულვების შემკრებაჲ“ (17v).

7

კრებული. 1841

93 ფ.; 18X11' ქალალდი; ხის ტყავგადაკრული ყდა; მხედრული; შავი მელანი; სათაურები სინგურით; გადამწერი გრიგოლ მიქელაძე, ბერი (93r); გადანერის ადგილი „საირმის მონასტერი“ (93r); 1841 წ. (93r).

1. „თხრობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა კლემენტოს რომთა პაპისა, თუ ვითარ დაემონაფა მოციქულსა პეტრეს, საკითხავი თვესა ნონებერსა ოცდახუთსა. - წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუწნისა მღვდელ-მონაშისა კლემენტოს რომთა პაპისა და წმიდისა მოციქულისა პეტრეს, თუ ვითარ სახედ დაემონაფა წმიდასა მონაფესა მაცხოვრისასა პეტრეს...“ (2r-82r).

შენიშვნები: 1. შეადარე ხელნაწერს S-382 (28r-47v).

2. შდრ. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები, V, გვ. 91-92.

2. „თვესა ნონებერსა 25. წამება წმიდისა კლემენტოსის რომთა პაპისა, პეტრე მოციქულის მონაფისა, აღწერილი ფიფეოსის მიერ, მონაფისა მისისა. ევლელისონ. - ესე წიგნი არს სავსე ზეცისა სიბრძნითა სულიერითა, რომელი აღწერა სანატრელმან კლემენტოს საქმეთათვის და ქადაგებათა წმიდისა მოციქულისა პეტრესთა. ხოლო სჩანს ამას შინა, ვითარცა ხატი გამონერილი, მისივე თავადის ნეტარისა კლემენტოსისა...“ 82r-93r.

შენიშვნა: თხზულება თარგმნილია ექვთიმე ათონელიის მიერ (იხ. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები, V, გვ. 113); შდრ. A-70.

ანდერძი: „აღიწერა ჴელითა ფრიად ცოდვილისა მონაზონის გრიგო (!) ბერის მიქელაძისათა, საირმის მონასტერს შინა, ვინც აღმოიკითხოთ ლოცვას მიბრძანებდეთ მამანო, ნელთა 1841 ჩემა, დეკენბრის 13, იგ^{სს}“ (93r).

მინაწერები: 1. „ჩყო^{სს} ნელსა (1870) კგ^{სს} (23) აპრილსა დაიწერა ჯვარი ჩემა და[მ] დესპანე...“ (ზედა ყდის V).

2. „თეიმურაზ ჩიქვანის ვაჟი დაიბადა ჩყოგ^{სს} ნელსა, თვესა მაისსა ია^{სს}“ (იქვე).

ჟამნი. XVIII

106 ფ.; 10,5X16; ქალღიმი; უყდო; დაშლილი; დაზიანებული; თავ-ბოლო ნაკლული; აკლია შუაშიც; ინყება მე-18 რვეულიდან, წყდებ 32-ე რვეულზე; ნუსხური; შავი მელანი; შიგადაშიგ სინგურით; [XVIII ს.].

[ჟ ა მ ნ ი]. – „მწყემსისა მიმართ მსრ~ბლთა (!) იხილეს იგი კარავი უმანკო მუცელსა შინა მ ა რ ი ა მ ი ს ა აღზრდილად, რომელსა მგალობელთა თქუცს...“ 1რ.

წ ყ დ ე ბ ა: „... სურუნელებითა შემრველი ახალს ს~ფლ...“ 106v.

შენიშვნა: ხელნაწერში შემორჩენილია საკითხავები ახალი-აღთქმიდან და თვეთა სამღერალი.

ჟამნი. XVIII

76 ფ.; 10,5X14,5; ქალღიმი; უყდო; დაზიანებული; თავ-ბოლო ნაკლული; აკლია შუაშიც; ინყება მე-7 რვეულიდან და თავდება მე-17 რვეულით. ბოლო ორი ფურცელი რომელი რვეულიდანაა, არ ჩანს. მე-10, მე-11 რვეულიდან 4 ფურცელია გადარჩენილი; [XVIII ს.].

[ჟ ა მ ნ ი]. – „... მილხინე ჩუჴნ ცოდვილთა და უღირსთა მონათა შენთა, რამეთუ ვუს~ჯლოეთ და არა ღირს ვართ ახ~ლვად ცისათა რამეთუ დავუტევეთ გზა სიმართლისა შენისა...“ 1რ.

წ ყ დ ე ბ ა: „... თუ მზისა ბუკი იყოს ცოტა შიში იყოს, თუ მთავრისა ბუკი იყოს...“ 76v.

შენიშვნები: 1. უკანასკნელი ფურცელი არის „ძრვისაჲ და ქუხილისა ე... და ცის სარტყლის გამოჩინებისა[თვს] მზისა და მთვარისა დაბნელებისათვს“ (76r).

- 2. A-1110:17 შდრ. იძლევა განსხვავებას.
- 3. ხელნაწერში ძირითადად თვეთა სამღერელია დაცული.
- 4. 12v-დან იწყება „ჟამნი დიდისა სერობისა“, თავდება 20v.
- 20v-დან იწყება „ჟამნი მცირე სერობისა“. ტექსტი მიყვება 1856 (ჩყვ) წლის ჟამნის თბილისურ გამოცემას.

კრებული. XVII-XVIII

72 ფ.; 10X14; ქალღი; უყდო; დაზიანებული; თავ-ბოლონაკ-
ლული; აკლია შიგადაშიგაც; [XVII-XVIII სს.]. ნაწერია სხვადასხვა
ხელით.

1. „სახარება მათესი. - წიგნი შობისა იესუ ქრისტესი, ძისა მლთი-
სა ძისა ა ბ რ ა ჰ ა მ ის ა. აბრაჰამ შვა ისააკ...“ 1r. (მათ. 1,1).

წყდებ: „... მიუგო იესუ და ჰრქუა მას: ჰ ნათესავი ურწმუნო
და გულარძნილი ვიდრემდის ვიყო თქუწნთანა ვიდრემდის თავს
ვიდებდე თქუენსა. მომგვარეთ მე იგი აქა და ვითარცა მოჰგუარეს
შერისხნა მას იესუ და განვიდა მისგან ეშმაკი იგი და განიკურნა
ყრმა იგი მიერ ჟამითგან.

მაშინ მოუწმეს იესუს მონაფენი თვსგან და ჰრქუწ რაფსათვს
ჩუწ ვერ შე...“ 16v.

2. „ს ა ე ტ ლ ო ნ ი ს რ უ ლ ნ ი მ ა რ თ ა ლ ნ ი თ უ...ბაე თუ
რომელსაცა ეტლსა ზედა ... ანუ რომელსაცა ბედსა ყოს ... მისთა
მამა დედათანი, რომელი ... მამათაგან წოდებულს ეყოს მღდელი ...
და ორი განუტევე და რომელი ერთისა და ... უმცრო დაგრჩეს იწყე
ვერძითგან ... ეტლსა და რომელსაცა ეტლსა ზედა დაგელიოს. მას
ეტლსა ზედა შობილიყოს კაცი იგი. | მარტი - უკუეთუ ვერძსა ზედა
შობილიყოს შეიქნას ტანად და პირად კარგი...“ 17r.

წყდებ: „... თუ თავგ მარჯუენა ე-ს, სამძიმარი არს; მერმე
გაიხაროს. თუ მარცხენა ე-ს, დაკარგული ჰპოოს“ 36v.

3. „ნებითა და შეწევნითა ღ-თა და იწყებს მოთხრობად ფერად
ფერადთა წ ა მ ა ლ თ ა წ ი გ ნ ი ე ს ე კ ა რ ა ბ ა დ ი ნ ნ ი (?) თქმუ-

ლი ჯ ა მ ნ ო ზ ბ ა გ რ ა ტ (ბგრტ) და გ ე ლ ი ა ზ ი ნ გ (?) (გეჰან-ზინგ, გეჰანინგ ??) 37r-64v.

4. „სამთვარიო გამოკრებილი მართალი და ჭეშმარიტი. - ა. მთვარისასა და ეკალითი თესვა ნერგვა დაკარგული იპოს, რომელი იშვას ბედნიერი იყოს, რომელი დასნეულდეს, ფრიად იტანჯოს...“ 65r.
 ნ ყ დ ე ბ ა: „სნეულეზაჲ შეიქმნას მიძიმე“ 72v.

შენიშვნები: 1. ხელნაწერი ნაწერია სხვადასხვა ქალაქებზე. განსხვავებული ხელი, იწყება 65r-დან.

2. 30v-ზე ტექსტის ხელით არის მიწერილი ტექსტი, რომელშიც სახელი არაა მოხსენებული.

ლოცვანი საკურნებელნი. XVII-XVIII

50 ფ.; 9X14; ქალაქი; უყდო; დაზიანებული, დალაქავებული; თავ-ბოლო ნაკლული; აკლია შუაშიც. ნუსხური, შავი მელანი; ლოცვანი გამოყოფილია სინგურით; გადამწერი: იოანე პატარიძე (41v); [XVII-XVIII სს.].

ლოცვანი საკურნებელნი. - „ჯერ არს ჩემდა აღსრულებად განგებულებისა ამის, რომლისათჳს მოვლინებულ ვარ, მომავლინებისაგან (!) ჩემისა და აღვსარულო, რათა აღვმალდე ზეცად...“ 1r.

ნ ყ დ ე ბ ა: „ესე და ცდა არსმართლის ფილოსოფოსისაგან გამოკრებილი არის“ 50v.

შენიშვნა: ეს ხელნაწერი, ჩვენი აზრით, იმავე ხელით არის გადამწერილი, რომლითაც წინა N10-ის ძირითადი ნაწილი.

ანდერძები (გადამწერისა): 1. „ღმერთო შეინყალე იო ვ ა ნ ე პ ა ტ ა რ ი ძ ე და მეუღლე მისი თ ა ნ ა ნ ა ა, ა~ნ და კ~სნ“ (41v).
 2. „ღმერთო შეინყალე იო ა ნ ე პ ა ტ ა რ ი ძ ე ა~ნ“ (6v).

რეცეპტები. XIX-XX

8 ფ.; 11X17,5; ქალღმერთი უყდო; დაზიანებულ-დალაქაბევილი; მხედრული; შავი მელანი; [XIX-XX სს.].

[რ ე ც ე პ ტ ე ბ ი]. – „ჭიის წამალი იყიდე სანტანინა, იყიდება სკლადში, ქ უ თ ა ი ს ს. ეს ერთი მისხარი დოზურიე ათ მისხალ და ნაყიდ შაქარში, მერე თითო საუმარილე ჩოფი მიეცი, თითოს მოარჩენს“ 1r-8v.

13

კარაბადინი. XIX-XX

38 ფ.; 21,5X17; ქალღმერთი, უყდო; დაზიანებული; მხედრული; შავი მელანი; XIX-XX სს.

„კ ა რ ა ბ ა დ ი ნ ი არის. - აქედამ წარმოდგების ყოველივე კაცისა ანუ ქალისა, რაც სატკივარი აუჩნდება ყოვლის განმკურნებელი იქმნების...“ 1r-38v.

14

კარაბადინი. XIX-XX

28 ფ.; 15,5X9,5; ქალღმერთი, უყდო; დაზიანებული; დალაქაბევილი; მხედრული; [XIX-XX სს.]; დაუნერელია 1r.

[კ ა რ ა ბ ა დ ი ნ ი]. – „მეჭეჭისათვის წამალი; ყვინჩილის ყვერი მეჭეჭებზე უნდა დაჟღელიტო, მოიტანე დანაყილი მარილი და ზედ მოაყარე სოვლათ და იმავე მინუტს ხვადაგს მოაჭამე...“ 1r-26r.

მინაწერები: 1. „ესე წერილი ეკუთვნის დ ი მ ი ტ რ ი კ ა კ ა - ბ ა ძ ე ს. მიყიდ[ა] ს ო ხ უ მ უ შ ი დ, ფასი მიმიცია, ფული მანეთი და ორი შაური ფული. ვემონებები ა ზ ნ ა უ რ ი გ ი ო რ გ ი გ ე -“

გ ე ნ ა ვ ა. მას შინა ვემონმები კიდეუ (!) კო ს ტ ა ო ქ რ დ ი ს რ ი ს ძ ე კ ა კ ა ბ ა ძ ე, ამასთან ვანერ ხელს“ (26v).

2. „ეს საქიმო ანერილობანი ვიყიდე მე დ ი მ ი ტ რ ი კ ა კ ა ბ ა - ძ ე მ“ (27r).

3. „მას შინა გამიყიდა მე პ ე პ უ ს ი ქ ი ნ ა ვ ა ს ე ს ნ ე რ ი ლ - ბ ა ნ ი. ვ ე მ ო ნ მ ე ბ ი ა ზ ნ ა უ რ ი მ ა ც ი ზ უ რ უ ბ ა ი ა. ვ ე მ ო ნ მ ე ბ ი თ ა ვ ა დ ი ე დ ი გ ი ე მ ხ უ ა რ ი“ (27r).

4. უმნიშვნელო მინაწერები 27v, 28r-v.

კარაბადინი. XIX-XX

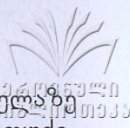
4 ფ.; 16,5X22; ქალღი, უყდო; დაზიანებული; მხედრული; ულამაზო ხელით; შავი მელანი; [XIX-XX სს.].

[კ ა რ ა ბ ა დ ი ნ ი]. – „თუ გალესილი მარგალიტი მაჯუნში (!) გაურიო გულის სისხლსა განმენდს, სულის დაგუბებას, გულის უძლურებას სხვასაც მრავალს სენსა უშელის (!)...“ 1r-4v.

**„შუშანიკის ნამების“ ქართულ-სომხური
პერსიების
ურთიერთდამოკიდებულებისათვის**

ქართული კულტურის საგანძურში იაკობ ხუცესის თხზულებას – „შუშანიკის ნამებას“ განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, როგორც ჩვენამდე მოღწეულ ქართული მწერლობის არქაულ ძეგლს და მხატვრული პროზის გამორჩეულ შედევრს. ამავე დროს ეს ნაწარმოები ყურადღებას იქცევს იმ მხრივაც, რომ ის წარმოადგენს ქრონოლოგიურად ყველაზე ადრეულ ორიგინალურ წერილობითს წყაროს, რომელიც საკმაოდ ბევრ ინფორმაციას შეიცავს ძველქართული ყოფისა და წეს-ჩვეულებების შესახებ. თხზულება დაინერა იმ დროს, როდესაც საქართველოში არცთუ ისე დიდი ხნის წინ დამკვიდრებული ქრისტიანობა თავისი პოზიციების გამყარების ეტაპზე იმყოფებოდა. შესაბამისად უძველესი დროიდან გადმოყოლილი წარმართული წეს-ჩვეულებების ამოძირკვის პროცესი ჯერ დამთავრებული არ იყო. ამიტომაც არის, რომ „ნამებაში“ ხშირად არის მოყვანილი ცნობები არქაული წეს-ჩვეულებების შესახებ, რომლებსაც შეუძლიათ ფასდაუდებელი სამსახური გაგვინიონ V საუკუნისა და უფრო ადრეული ეპოქის ქართული ყოფის შესწავლის საქმეში. „ნამებაში“ შემორჩენილმა მთელმა რიგმა ცნობებმა იმ დროს დამკვიდრებული და შემდგომში გაუქმებული წეს-ჩვეულებების შესახებ, თავისებური ასახვა ჰპოვა „შუშანიკის ნამების“ სომხურ ვერსიებში (მხედველობაში გვაქვს „შუშანიკის ნამების“ როგორც ვრცელი, ისე მოკლე ნიგნები). ეს ვერსიები დეტალურად შეისწავლა და ქართულ ვერსიას შეუდარა ი. აბულაძემ. ჩატარებული კვლევების საფუძველზე მკვლევარმა აჩვენა, რომ ეროვნულ-ეკლესიური სულისკვეთებით გამსჭვალული სომხური ვერსიები ქართულის საფუძველზე IX – X საუკუნეებში შეიქმნა.

ეს ვერსიები რომ VII საუკუნის ქართულ-სომხური საეკლესიო განხეთქილების წინ ეთარგმნათ, ისინი დიდად განსხვავებული არ იქნებოდნენ ქართულისაგან. მათი გადაკეთება და სომხურ თვალსაზრისზე განწყობა კი განხეთქილების შემდეგ უნდა მომხდარიყო, მაგრამ არა ერთბაშად, არამედ თანდათანობით. სწორედ ზემოაღ-

ნიშნულ IX – X საუკუნეებში, ი. აბულადის სიტყვებით, „ყველაზე მეტად დაიწყო ურთიერთთან მამულავენებელი ძეგლების საფუძვლიანი გადაკეთება-დამუშავება. უნდა ვიფიქროთ, რომ სწორედ იმ დროს უნდა იყოს ჩამოყალიბებული ეს ეროვნულ-ეკლესიური დალის მატარებელი სომხური რედაქციებიც შუშანიკის მარტვილობისა“ [1, გვ. 47].

ი. აბულადის წარმოდგენილ სქემას, ჩვენი აზრით, სავსებით ადასტურებს სომხური ვერსიების ზოგიერთი თავისებურებები, რომლებიც შეიძლება V საუკუნის ქართული ძეგლის მხოლოდ მოგვიანებით IX – X საუკუნეებში თარგმნას განეპირობებინა. მხედველობაში გვაქვს იაკობის წამებაში იმდროინდელი წეს-ჩვეულების მოხსენიება, რომლებშიც გარკვევა, მათი დროში გაუქმების გამო IX – X საუკუნის მთარგმნელისათვის პრობლემატური უნდა ყოფილიყო. ქვემოთ კონკრეტულ მაგალითებზე ვაჩვენებთ, თუ სომხურ თარგმანში, რომლის მთარგმნელიც ხშირად ვერ ერკვევა V საუკუნის სპეციფიურ მოვლენებში, როგორი ინტერპრეტაციით არის წარმოდგენილი ქართულ ვერსიაში შემორჩენილი არქაული წეს-ჩვეულებები. „მამისაგან სახელი ვარდანი“. ამ ფრაზას შეიცავს შუშანიკის სახელთან დაკავშირებული ფრაგმენტი, რომელიც ქართულ „წამებაში“ ასე იკითხება: „მამისაგან სახელით ვარდანი, ხოლო სიყვარულით სახელი მისი შუშანიკ“ [1, გვ. 77]. სომხურ ვერსიაში („შუშანიკის წამების“ ვრცელ წიგნში) იგივე წინადადება ასე არის ჩამოყალიბებული: <<Родители назвали её Варданиы, а имя Шушаник она получила впоследствии>> [2, გვ. 201]. ეს ორი წინადადება ერთმანეთისაგან თითქმის უმნიშვნელოდ განსხვავდება, ვინაიდან „მამის“ „მშობლებით“, ანუ დედ-მამით შეცვლა თითქოს არაფერს ცვლის (რაც შეეხება ქართული ვერსიის ცნობას, რომ შუშანიკს ეს სახელი სიყვარულით უწოდეს, მას ფაქტობრივად სომხური ვერსიაც იმეორებს, ვინაიდან სიყვარულით სახელის დარქმევა არა დაბადებისას, არამედ შემდგომში უნდა მომხდარიყო). მაგრამ სინამდვილეში ეს ორი ინფორმაცია ძირეულად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, ვინაიდან ქართული ვერსია მშობლების მიერ ახალდაბადებული ქალიშვილისათვის სახელის დარქმევას კი არ გულისხმობს, არამედ ავტომატურად მასზე მამის სახელის გადასვლას. აღსანიშნავია, რომ „წამებაში“ შუშანიკისათვის მამის სახელის შერქმევის საკითხს, პირველი გ. წერეთელი შეეხო თავის ნაშრომში – „მცხეთის ბერძნული წარწერა ვესპასიანეს ხანისა“ (1958 წ.). აქ მკვლევარი აღნიშნავს, რომ გამოთქმას –

„მამისაგან სახელით ვარდანი“ – სომხურში შეესაბამება „ვარდანი“
 „ვარდანი“, რაც ვარდანის ასულს ნიშნავს და ის დამონმბეულია
 შუშანიკის ნამდვილ სახელად სომხურ წყაროებში [3, გვ. 17].
 მამის სახელის ქალიშვილზე ავტომატურად გადასვლის ტრადი-
 ცია აღმოსავლეთის ქვეყნებში უძველესი დროიდან არსებობდა.
 ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ჯერ კიდევ შეროდო-
 ტეს (დაახლ. ძვ. წ. 485–424 წ.წ.) ისტორიაში მოყვანილი შემდეგი
 ფრაგმენტი ძველი, სპარსეთის მეფის კამბისესის (გარდ. ძვ. წ. 522
 წ.) და ეგვიპტის მეფის ამასისის მიერ მასთან ხარჭად გაგზავნილი
 საკუთარი ასულის შესახებ: „როდესაც კამბისესი ქალს ეალერსე-
 ბოდა და მამის სახელით იხსენიებდა...“ [4, გვ. 191]. ასეა აღნიშნუ-
 ლი ტექსტში. აქედან ჩანს, რომ საკუთარი ქალიშვილისათვის მა-
 მის სახელის მინიჭება ჯერ კიდევ ძვ. წ. VI საუკუნეში არსებობდა.
 აღნიშნული ტრადიცია ახ. წ. IX – X საუკუნეებში უკვე დიდი ხნის წინ
 მივიწყებული იყო და ამიტომაც არის, რომ სომეხმა მთარგმნელ-
 მა გამოთქმა „მამისაგან სახელით ვარდანი“ ისე გაიგო, როგორც
 ახალდაბადებულისათვის მშობლების მიერ სახელის დარქმევა.
 „ბუნებითი ცოლი“. ეს სიტყვები მოიხსენია სპარსეთში ჩასულმა
 ვარქენმა, რომელმაც ქრისტეს სჯულის უარყოფისა და ცეცხლ-
 თაყვანისმცემლობის მიღებასთან ერთად, მეფისაგან ცოლი გა-
 მოითხოვა შემდეგი პირობით: „რომელი იგი ბუნებითი ცოლი არს
 და შვილნი, იგინიცა ესრევე მოვაქცინე შენსა შჯულსა, ვითარცა
 მე“. გახარებულმა მეფემ ვარქენს თხოვნა აღუსრულა და „ბრძა-
 ნა ცოლად ასული მისი“ [1, გვ. 78]. ვარქენის მიერ მოხსენიებული
 „ბუნებითი ცოლის“ ცნება აშკარად განსხვავდება ჩვეულებრივი
 ცოლის ცნებისაგან და მის მნიშვნელობაში რომ გავერკვეთ, ამი-
 სათვის საჭიროა III–V საუკუნეების ირანში ოჯახური ურთიერთო-
 ბებისათვის დამახასიათებელ თავისებურებებში გაცნობიერება.
 კანონიერი ქორწინებით მოყვანილ ქალს სპარსული კანონმდებლო-
 ბამთავარი ცოლის („Katak banuk“) და სახლის პატრონის ფუნქციებს
 ანიჭებდა მას და მის შვილებს ქმრის ძირითად მემკვიდრედ აღიარებ-
 და. ამასთან ერთად დაშვებული იყო არაძირითადი, ანუ თანმდევი
 ქორწინებაც კონკუბინასთან, რომელიც ფაქტობრივად ჰარამხანის
 წევრის უფლებებით სარგებლობდა და მოკლებული იყო „მთავა-
 რი ცოლისათვის“ განკუთვნილ ყველა პრივილეგიას [5, გვ. 125].
 სწორედ ძირითად ცოლს გულისხმობდა ვარქენი, როდესაც
 შუშანიკს ძირითად ცოლად მოიხსენიებდა. ეს ნათ-
 ლად ჩანს ვარქენის დაპირებიდან, რომელიც მან სპარ-

სეთის მეფეს მისცა. ის მეფეს კი არ ჰპირდება, რომ მისი ასულის სანაცვლოდ შუშანიკს გაეყრება, არამედ ცოლის პატივში დარჩენილს მას ცეცხლთაყვანისმცემლად მოაქცევს. ცხადია, რომ შუშანიკი ყველა ნიშნით თუ „ძირითად“, ანუ „ბუნებით ცოლად“ რჩებოდა, მეფის ასული აშკარად არაძირითადი ქორწინებიდან უნდა ყოფილიყო გაჩენილი და ვარსკენს ის კონკუბინას რანგში ეძლეოდა. ასეც უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან ძნელი წარმოსადგენია, რომ უზარმაზარი იმპერიის მბრძანებელს მცირე რეგიონის მმართველისათვის თავისი კანონიერი, ე. ი. მთავარ ცოლთან შეძენილი ქალიშვილი მიეთხოვებინა. შუშანიკი რომ მთავარი ცოლი იყო, ეს „წამების“ სამკაულებთან დაკავშირებული ეპიზოდისადაც ჩანს. მათი უკან დაბრუნების მოთხოვნისას, ვარსკენი ხაზს უსვამს, რომ „იპოოს ვინმე, რომელმან განკაფოს იგი“ [1, გვ. 99]. ე. ი. ამ დროს შუშანიკი ისევ მთავარ ცოლად რჩება, რის გამოც ვარსკენი იმ ქალს გულისხმობს, რომელმაც მომავალში შუშანიკის ადგილი შეიძლება დაიკავოს. რაც შეეხება მეფის ასულს, რომელიც ამ ეპიზოდში საერთოდ არ მოიხსენიება, ესეც სავეხებით გასაგებია, ვინაიდან ძირითადი ცოლის კუთვნილ სამკაულებს ის, როგორც კონკუბინა, ვერავითარ შემთხვევაში ვერ მიიღებდა. ისიც სავეხებით ბუნებრივია, რომ მას იაკობიც საერთოდ არ მოიხსენიებს და მათან დაკავშირებით არც შუშანიკი საყვედურობს ვარსკენს. მეფის ასულთან დაკავშირებით იაკობის და შუშანიკის დუმილი გვაფიქრებინებს „რომ კონკუბინას ინსტიტუტი ადრეულ საუკუნეებში არც ქართლისათვის არ უნდა ყოფილიყო უცნობი. V საუკუნეში ქრისტიანობა, როგორც ეტყობა, ჯერ კიდევ არ იყო ისე მომძლავრებული, რომ მას შესძლებოდა წარმართულ-სპარსული გადმონათების საერთოდ აღმოფხვრა. „შუშანიკის წამების“ სომხური ვერსია თითქოს იმეორებს ქართული ვერსიის მონაცემებს, როდესაც აღწერს ვარსკენის ირანში ყოფნის ეპიზოდს (სომხური ვერსიის თანახმად სპარსეთის მეფემ მას ცოლად არა ქალიშვილი, არამედ სიდდერი გაატანა): <<просил у царя жену-персянку. [Царь] проникся к нему доверием и дал ему тещу свою. Он обещал обратиться в веру персидских магов [также] своию первую жену и детей>> [2, გვ. 201]. ჩვენ აქ არ შევეხებით ცნობას, რომ მეფემ ვარსკენს ცოლად თავისი სიდდერი გაატანა (ყოვლად გამორიცხულია, რომ მეფეს ვარსკენისათვის კონკუბინად თავისი სიდდერი გაეყოლებინა). ეს აშკარად სომეხი მთარგმნელის ფანტაზიის ნაყოფია, რომელსაც

სურს, რომ ვარსკენი რაც შეიძლება მუქ ფერებში წარმოაჩინოს. სამაგიეროდ, ყურადღება უნდა მიეცეს ერთი შეხედვით ვითომ უმნიშვნელო ცვლილებას, რაც ქართული „ბუნებითი ცოლის“ სომხურში „პირველ ცოლად“ თარგმნის შედეგად განხორციელდა. IX-X საუკუნეებში არაძირითადი ქორწინებები დიდი ხნის წინ იყო გაუქმებული და სავსებით ბუნებრივია, რომ სომეხმა მთარგმნელმა „ბუნებითი ცოლი“, ანუ მთავარი ცოლი, ჩვეულებრივ ცოლად აღითქვა. ამიტომ არის, რომ ახალი ცოლის მოყვანისას მან შუშანიკი პირველ ცოლად გამოიყვანა, რომელიც არა უფლებებით არის პირველი, არამედ იმით, რომ დროში ის პირველი მოიყვანა ცოლად ვარსკენმა. მეფის სიდედრი კი, რომელიც რიგით მეორე ცოლი ჩანს, უფლებრივად არაფერში არ უნდა ჩამორჩებოდეს პირველ ცოლს. ასეთ ვითარებაში კი სომეხმა მთარგმნელმა ხელოვნურად მოუხსნა შუშანიკს მთავარი ცოლის სტატუსი და ყოველივე ეს იმიტომ მოხდა, რომ ის ვერ ჩანვდა „ბუნებითი ცოლის“ ჭეშმარიტ მნიშვნელობას. როგორც ქართულ, ისე სომხურ ვერსიაში მეორე ცოლი მომდევნო ტექსტში აღარსად არ მოიხსენიება. ქართული ვერსიით ეს სავსებით გასაგებია, ვინაიდან კონკუბინას იგნორირება მოულოდნელი არ არის, ხოლო სომხური ვერსიის სრულუფლებიანი მეორე ცოლის მოუხსენებლობა უკვე არაბუნებრივი ჩანს. „კილიკი ერთი მცირე“, ქართულ „წამებაში“ ეს სიტყვები ორწინადადებიან ფრაგმენტში ასე არის მოყვანილი: „სასათაული ერთი ხალენისა უცნ სასათუნლით კერძო, და თაყუანის საცემლად კილიკი ერთი მცირე ქუე წარუგდებიედ“ [1, გვ. 113]. სომხურ ვერსიაში კი ეს ორი წინადადება ერთ წინადადებაში არის გაერთიანებული: <<под голову клала подушечку из шкурки и маленький молитвенник>> [1, გვ. 213]. ქართული ტექსტის თანახმად შუშანიკის თავსადებად „ხალენს, ანუ მაზარას იყენებდა, ხოლო მუხლმოდრეკით ლოცვისათვის იატაკზე ერთი „კილიკი“, ანუ მცირე ნოხი ჰქონდა დაფენილი. რაც შეეხება სომხურ ვერსიას, აქ ლოცვის პროცედურასთან დაკავშირებული ცნობა საერთოდ არ არის მოყვანილი, სამაგიეროდ, როგორც ტექსტი იუნყება, შუშანიკს თავსადებად „ხალენთან“ (<<подушка из шкурки>>) ერთად მცირე სალოცავი ნიგნი ჰქონია გამოყენებული. აშკარად ჩანს, სომეხი მთარგმნელი, რომელიც „კილიკის“ მნიშვნელობაში ვერ ერკვევა და ფრაგმენტში მოყვანილი მონაცემების დახმარებით ცდილობს, დაადგინოს მისი ეს მნიშვნელობა (როგორც ეტყობა, ამ სიტყვას არც მთარგმნელი იცნობდა და არც სომხურ ლიტერატურაში იყო ის ფართოდ ცნობილი),

ვინაიდან ეს სიტყვა ქართულ ტექსტში ლოცვასთან („თაყუანის საცემელად“) დაკავშირებით არის მოყვანილი და თანაც წინადადებაში მითითებულია, თუ რას იყენებდა თავსადებად შუშანიკი, მთარგმნელმა ჩათვალა, რომ „ხალენთან“ ერთად შუშანიკი სხვა თავსადებითაც სარგებლობდა. აქედან გამომდინარე, ქართული „კილიკი მცირის“ ნაცვლად სომხურში გაჩნდა მცირე სალოცავი წიგნი (<<маленький молитвенник>>). საქმის ამგვარი წარმოდგენისას უდავოდ აღიძვრება კითხვა: თუ მაინცდამაინც რატომ ქართველები იცნობდნენ ამ ტერმინს და ის უცნობი იყო (ყოველ შემთხვევაში, ფართო მასშტაბებში) წყაროების მრავალრიცხოვნებით გამორჩეული სომხური ლიტურჯისათვის. საქართველოში ეს ტერმინი საფუძვლიანად რომ იყო გათავისებული, ეს ჩანს იქიდან, რომ მას ქართულ წყაროებში მოიხსენიებდნენ და, რაც მთავარია, ის ჩვენს დროშიც კი ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში გამოიყენება (ამაზე მიუთითებს ეთნოგრაფიული ჩანაწერი საინგილოში: „ნაბდისა და ღართისა, კილიკისა და ქეჩის შეთელვა“ [6, გვ. 80]).

ერთადერთი ახსნა, რომელიც ამ გარემოებას შეიძლება მოიძებნოს, ის არის, რომ ქართველებმა ადრეულ ეტაპზე თარგმნეს ტერმინ „კილიკის“ შემცველი ის თხზულება, რომლითაც ისინი განსაკუთრებით იყვნენ დაინტერესებული. ასეთი თხზულება მართლაც არსებობდა, რომელიც ქართულად ჯერ კიდევ V საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა ყოფილიყო თარგმნილი. ეს არის IV-V ს.ს. რომაელი მწერლის რუფინუსის (გარდ. 410 წ.) „საეკლესიო ისტორია“, რომლის X თავში აღწერილია ქართლის მოქცევა და თანაც ტერმინი „კილიკი“ ორჯერ არის მოხსენიებული (ამ X თავის ორმა ეპიზოდმა, რომელიც ტყვე-ქალის (ანუ ნინოს), სამკურნალო მოღვაწეობას შეეხება, ჩვენამდე მოაღწია იმ ფრაგმენტების სახით, რომლებიც ჩართულია ქართლის მოქცევისადმი მიძღვნილ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტში [7])¹.

ამრიგად ჩატარებული კვლევის საფუძველზე, რომელიც „შუშანიკის წამების“ ქართული და სომხური ტექსტების ურთიერთშედარებას ითვალისწინებდა, კიდევ ერთხელ აშკარად გამოჩნდა ქართული ვერსიის პირველადობა და უფრო გვიან შედგენილი სომხური ვერსიის მასზე დამოკიდებულება. ვინაიდან სომხური თარგმანი IX-X საუკუნეებში შესრულდა, როდესაც ქართულ „წამებაში“ აღწერილი წარმართულ-სპარსული წეს-ჩვეულებები უკვე

დიდი ხნის წინ იყო მივიწყებული, სომეხი მთარგმნელისათვის ეს ჩვეულებები გაუგებარი აღმოჩნდა. ამიტომ მან ქართული ტექსტი იმ გაგებით თარგმნა, რომელიც მას ტექსტში მოხსენიებული ძველი წეს-ჩვეულებების მისეულმა, ახლებურმა გააზრებამ უკარნახა. ამიტომაც არის ის შუშანიკის სახელს არა მამას, არამედ დედ-მამას უკავშირებდა, ხოლო ძირითად, ანუ „ბუნებით ცოლს“ უფლებრივად არაძირითადი ქორწინებით მოყვანილ ცოლთან, ე. ი. კონკრეტულ ნასთან ერთ რანგში წარმოაჩენს. რაც შეეხება „კილიკს“, რომელიც სომეხი მთარგმნელისათვის საერთოდ უცნობი აღმოჩნდა, მან ის თავსადავად გამოყენებულ „მცირე სალოცავ წიგნად“ მიიჩნია. ყველა ეს შეცდომა, რომელიც ჩვენი გამოკვლევით გამოვლინდა, კიდევ უფრო ზრდის იმ non sense-ების რიცხვს, რომელთა არსებობის შესახებ ჯერ კიდევ ი. აბულაძე და სხვა ქართველი მეცნიერები მიუთითებდნენ.

აღსანიშნავია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ სომხურ თარგმანში ნინოს სამკურნალო მოღვაწეობის აღწერისას ორჯერვე „კილიკის“ ნაცვლად მოხსენიებულია „სანოლი“ (8, გვ. 98-99).

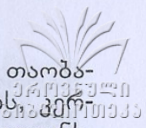
გამოყენებული ლიტერატურა

იაკობ ცურტაველი. მარტვილობა შუშანიკისი. — თბ., 1978.
 Мученичество св. Шушаник, дочери св. Вардана и внучки Саакануш, дочери армянского патриарха св. Саака Пертева, которая умела в Иверии от (руки) мука своего, антипатоса Грузинского. Памятники армянской агиографии. I. — Ереван, 1973.
 გ. წერეთელი. მცხეთის ბერძნული წარწერა ვერსპასიანეს ხანისა. — თბ., 1958.
 შეროდოტე. ისტორია, I/ ბერძნულიდან თარგმნა თ. ყაუხჩიშვილმა. — თბ., 1975.
 Н. Пигулевская. Города Ирана в раннем средновековье. — Москва, 1956.
 მასალები საქართველოს შინამრეწველობის და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. ივ. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით, V. — 1980.
 რ. ჩაგუნავა. „ქართლის ცხოვრების“ ლათინური წყარო (იბეჭდება).
 „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი, / ილია აბულაძის გამოცემა. — თბ., 1953.

ბალოკათა ილუსტრირების საკითხი ჯრუჭის ფსალმუნის მინიატურებში

ქრისტიანული ცივილიზაციის ერებისათვის ფსალმუნს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. დღეისათვის მსოფლიოში ათასამდე ილუსტრირებული ფსალმუნი არის ცნობილი. იგი სახარების შემდეგ თავისი მნიშვნელობით მეორე წიგნია. რადგანაც დავითნი წარმოადგენს ჰიმნთა კრებულს, ლირიკული ხასიათის ნაწარმოებს, მისი ილუსტრირება დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. თუმცა, ქრისტიანმა ერებმა ამ პრობლემას თავი საკმაოდ კარგად გაართვეს. შემკულობის თვალსაზრისით მეცნიერთა მიერ ფსალმუნთა რამდენიმე ჯგუფია გამოყოფილი. ქართული დავითნიც მსოფლიო მემკვიდრეობის ნაწილია. სამწუხაროდ, ჩვენამდე ერთეულმა მორთულმა ფსალმუნებმა მოაღწია და არცაა საფუძვლიანად შესწავლილი. თუმცა, სამეცნიერო ლიტერატურაში მათ შესახებ გამოთქმულია სავარაუდო აზრები. შ. ამირანაშვილი თვლიდა, რომ ქართული ფსალმუნი არც ერთ სხვა ბიზანტიურ რედაქციას არ მისდევს, იგი საქართველოშია შექმნილი და საკუთრივ აღმოსავლეთ საქართველოში – მცხეთის კათედრალშიო (აქ იგულისხმება ჯრუჭის დავითნის სახელით ცნობილი ხელნაწერი (H-1665), რომელიც ექ. თაყაიშვილმა ჯრუჭის მონასტრიდან ჩამოიტანა სახელმწიფო მუზეუმის კოლექციაში) (1,212).

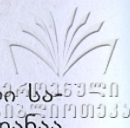
ჩვენი მიზანია, სვეტიცხოვლისეული სინმიდეების გამოჩინება და კვლევა. ცნობილია, რომ სვეტიცხოვლის კათედრალი ძალიან მდიდარი იყო სინმიდეებით, დროთა მანძილზე, ავბედობის ჟამს, თითქმის ყველაფერი განიავდა, ამიტომ რაც შემორჩა, ისინი დაცვის მიზნით, სხვადასხვა მონასტრებში გადაიტანეს. მაგალითისთვის შეიძლება დავასახელოთ XIII საუკუნის ოთხთავი, რომელიც ამჟამად იენაში – სვანეთშია დაცული. ანჩისხატის გულანის სახელით ცნობილი სამი უზარმაზარი ფოლიანტი, რომელნიც საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ნიკოლოზ ამილახვრის დაკვეთითაა შესრულებული მცხეთის კათოლიკე ეკლესიისთვის (XVIII.) და სხვ.

სარწმუნოდ მიგვაჩნია ა. ნატროშვილის ცნობა იმის თაობაზე, რომ სვეტიცხოვლის საგანძურში სხვა წიგნებს შორის, კერძოდ, მოოჭვილ ოთხთავთა, სამოციქულოს, მარხვანს, ზადიკნს, სვინაქსარს, სჯულის კანონს, ტიბიკონს, კიბე-წიგნს, ნეტაფრასს, მაქსიმეს წიგნს, ქართლის ცხოვრებას, კურთხევანს, წმიდა მამათა ცხოვრებანს, კონდაკებს შორის ყოფილა სამი დავითნი (2, XIX). ვვარაუდობთ, რომ შესაძლოა, ეს იყოს: A-38, H-1665 და H-75. ამასთან, როგორც ყველა ლიტურგიკულ ფსალმუნს შეჰფერის, თითოეულ მათგანს თან ერთვის გალობები, ანუ „ბიბლიური ჰიმნები“. ისინი ნაწილობრივია ილუსტრირებული H-1665-ში – ჯრუჭის დავითნში, ხოლო დანარჩენ ხელნაწერებში ტექსტი დართულია, მაგრამ დაუსურათებელია. ვიდრე გალობათა ილუსტრაციებს გავაანალიზებდეთ, მნიშვნელოვნად გვესახება ჯრუჭის დავითნის წარმომავლობის საკითხს შევეხოთ.

ხელნაწერთა H კოლექციის აღწერილობათა მიხედვით, დამკვეთი ყოფილა ბატონიშვილი ზილიხანი (3, 92). ხელნაწერის მინიატურები ირ. სონღულაშვილმა XV საუკუნით დაათარიღა, თუმცა, ნაშრომი გამოუქვეყნებელია. ამ ბოლო ხანს, სამეცნიერო წრეებში გაჩნდა აზრი, რომ ხელნაწერის ტექსტი XIII საუკუნეს ეკუთვნის, რაც, შესაბამისად, მინიატურების გადათარიღებასაც გულისხმობს, ეს კი გვავალდებულებს მათ სიღრმისეულ შესწავლას, რათა დადასტურდეს ამ ხელნაწერის მინიატურათა XIII საუკუნეში შექმნის საკითხი ან გაიცეს არგუმენტირებული პასუხი მინიატურათა XV საუკუნეში შესრულების შესახებ. ყოველივე აღნიშნული ამ ეტაპზე ჩვენი სტატიის ფარგლებს სცილდება.

ფ. 172 v-ზე კვართზე წილისყრის სცენაა გამოსახული. იგი თითქმის პირველივე მინიატურაა საუფლო დღესასწაულების – „ხარების“, „მარიამის ტაძრად მიყვანების“ და „ჯვარცმის“ შემდეგ. ეს მინიატურა მეორდება H-75-შიც: მასშიც თითქმის თავშია ჩართული. ასევე ყურადღებას იპყრობს ფ. 188 v-ზე დასურათება დანიელის ესქატოლოგიური სიზმრისა – მეორედ მოსვლისა და ძველი დღეთას გამოსახვა. რაც, შემთხვევითად არ გვესახება, რადგან ძველი დღეთა სიმბოლოა სვეტიცხოვლისა და უფლის კვართისა და ამიტომაც, სვეტიცხოვლისეულ სინმიდეებში ხშირად გვხვდება. ასევე სვეტიცხოვლის ტაძრის სამხრეთ კედელზე გაშლილია მრავალფიგურიანი კომპოზიცია. 103-ე, 148-150-ე ფსალმუნებისა: „ყოველი სული აქებდით უფალსა“. ამ საგალობლებით არის გაჟღენთილი

თითოეული ფიგურა. უნდა ითქვას, რომ უფლის სადიდებელი საგალობლები თუ ფრესკაზე კანონიკურ ფსალმუნთა ტექსტიდანაა აღებული და ილუსტრირებული დავითნის მინიატურებში, მხატვარი-მინიატურისტიები გალობათა ტექსტს ასურათებენ, სადაც აგრეთვე უფლის ქება-ხოტბაა გამოთქმული.

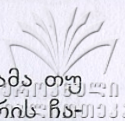
არ ვიცი, ამ ეტაპზე რამდენად დამაჯერებლად წარმოვაჩინეთ ხელნაწერის სვეტიცხოვლისეული წარმომავლობის დადასტურება, მაგრამ ვფიქრობთ, მომავალი კვლევა უფრო სარწმუნო შედეგებს მოგვცემს. ამჯერად ვარაუდით ვიფარგლებით.

გალობათა ტექსტის ფსალმუნთა ბოლოში დართვა არ არის ქართული მოვლენა, როგორც ეს სამეცნიერო ლიტერატურაში იყო გამოთქმული. გალობები ძველი ალთქმიდან ადრეული ქრისტიანობის ხანაშივე გადმოიღეს სინაგოგის პრაქტიკიდან და ქრისტიანულმა ეკლესიამ მათ შეჰმატა გალობები ახალი ალთქმიდან. ადრეულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში თოთხმეტი გალობა იყო და საყოველთაოდ V-V-ს.ს. გავრცელდა. ამ დროს იგი იერუსალიმშიც იხმარებოდა. კონსტანტინოპოლის ეკლესიის რიტუალში იგი IX საუკუნის ბოლომდეა შენარჩუნებული, პალესტინურ პრაქტიკაში კი, V საუკუნის ბოლოს და VI საუკუნის დასაწყისში მას ენაცვლება ცხრა გალობისგან შემდგარი რიგი, რომელიც ამ დროს მტკიცედ იკიდებს ფეხს მთელს პალესტინაში. პირველი ხელნაწერი კონსტანტინოპოლურ ნიადაგზე, რომელიც ცხრა გალობას შეიცავს, IX საუკუნისაა; ამის ნიმუშად შეიძლება დავასახელოთ ხლუდოვოს ბერძნული ფსალმუნი (4,63-64).

გალობები, გარდა ჩამოთვლილისა, გვხვდება სირიულსა და სომხურ ხელნაწერებშიც. გიორგი მთაწმინდელს ცხრა გალობა დახვედრია შესაბამისად, კონსტანტინოპოლური საეკლესიო ტრადიციისა.

წმ. ბასილი დიდი წერდა: „ფსალმუნი ხმაა ეკლესიისა, იგი გააბრწყინებს დღესასწაულებს“ (5,130), ხოლო ეფრემ მცირის სიტყვით, ეკლესიას „არარაა აქუნდა სხუა საგალობელად საეკლესიო თვნიერ ფსალმუნთა წიგნისა“ (6,245); როგორც კ. კეკელიძე წერს, ყველაზე ადრე ძველი ალთქმის წიგნებიდან დავითნი ითარგმნა, რადგან ღმრთისმსახურებაში, ვიდრე ჰიმნოგრაფიული ელემენტი გაჩნდებოდა, ფსალმუნური სჭარბობდა. ღმრთისმსახურება უმეტეს ნაწილად ფსალმუნთა გალობიდან შედგებოდა (7, 416).-

ეკლესიამ ფსალმუნები დაჰყო კანონებად, ანუ კათიზმებად. თავისი შინაარსით თითოეული საღმრთისმეტყველო კანონი გა-

მოხატავს სადღესასწაულო მოვლენის სულსა და არსს ან ამა თუ იმ წმინდანის ცხოვრებას, რომელსაც უგალობენ. მათში არის: ჩადებული ძველი აღთქმისეული წინასწარმეტყველების ახსნა და წინასახეობრივი კავშირი ახალ აღთქმასთან. ამ საგალობლებში არის წმიდა წერილის აზრები და ზოგჯერ გამოხატულია წმიდა მამათა საუბრების ნაწყვეტები, სადაც ჩადებულია ჩვენი სარწმუნოების საიდუმლო, რომელიც მჭერმეტყველური სიტყვებითაა გადმოცემული. ყველა ეს აზრი კანონებში მიღებული საეკლესიო საგალობლების წესის მიხედვითაა, ჩვეულებრივად დალაგებულია ე. წ. გალობებად, რომელთაგან თითოეული შეიცავს ერთ ირმოსსა და რამდენიმე ტროპარს. მათი რიცხვი, ისევე როგორც შინაარსი, შეესაბამება ცხრა გალობას, რომელნიც წმიდა წერილში ქრონოლოგიური რიგითაა დალაგებული. ეს ირმოსები და ტროპარები, რომელნიც შეესაბამება ათორმეტ დღესასწაულის ციკლს და რამდენიმე სხვა საეკლესიო დღესასწაულების შინაარსს, შექმნეს წმიდა კოზმა მაიუმელმა, წმიდა იოანე დამასკელმა და აგრეთვე ეკლესიის სხვა ქრისტიანმა მწერლებმაც (8, I-IV).

გალობათა რიცხვი და თანამიმდევრობა როგორც კონსტანტინოპოლურ, ისე მისი წრის ქვეყნებისა და მათ შორის ქართულ ხელნაწერებშიც უცვლელია ყველა რედაქციაში:

1. გალობაა გამოსლვათაა მოსწისი: აქ მოსესა და მარიამის გალობაა. ეგვიპტიდან მათ მონობიდან გამოიყვანეს ებრაელები მენამული ზღვის საოცარი გადალახვით, გალობდნენ გამარჯვებისა და სამადლობლო საგალობლებს უფლისადმი. შეესაბამება ბიბლიის ტექსტი – გამ. 15, 1-15, 19;

2. გალობაა მეორისა შჯულისაა მოსწისი: ეს საგალობელიც მოსეს ეკუთვნის, რომელიც შეადგინა უფლის ბრძანებით, რომ ებრაელებში აღედრა გრძნობა სინანულისა, რათა გაფრთხილებოდნენ კერპთაყვანისმცემლობას. შეესაბამება ბიბლიის ტექსტი მეორე შჯ. 32, 1-32, 43;

3. გალობაა ანნასი, დედისა სამოელისი: ეს საგალობელი მოგვაგონებს წმიდა ანას სამოელის დედას, რომელსაც დიდი ხნის მანძილზე არ ჰყავდა შვილები და თავისი დაუინებითი ლოცვით უფალმა ძე მისცა. სამადლობლო საგალობლებია. შეესაბამება ბიბლიის ტექსტი I მეფეთა 2, 1-2, 10;

4. ლოცვაა ამბაკუმ წინასწარმეტყველისაა გალობით: წინასწარმეტყველ ამბაკუმს ეკუთვნის წინასწარუწყება უფლის ძის განკა-

ცებაზე, კაცთა მოდგმის ხსნასა და ღმრთეებრივი ძალის განდიდებაზე. შეესაბამება ბიბლიის ტექსტი – ამბ. 3,2-3,19;

5. გალობაა ესაია წინასწარმეტყველისა: აქაც წინასწარმეტყველებაა იესო ქრისტეზე და გამოხატულია მადლობა უფლისადმი. შეესაბამება ბიბლიის ტექსტი – ეს.26,9-26,19;

6. გალობაა იონა წინასწარმეტყველისა: ეს საგალობელი შეგვახსენებს იონა წინასწარმეტყველის ცხოვრებასა და სამადლობლო საგალობლებს, უფლის მიერ იონას ხსნას. შეესაბამება ბიბლიის ტექსტი – იონა 2,3-2,10;

7-8. გალობაა სამთა ყრმათა საწმილსა: სამი იუდეველი ყრმის საგალობლებია, რომელნიც წარმოთქვეს მაშინ, როდესაც გახურებულ ღუმელში იმყოფებოდნენ ბაბილონში და საოცრად უვნებლად გადარჩნენ. პირველი გალობა აღიძებს უფალს, იგონებენ მომხდარს და მეორეში კი, ღვთისმოსავი ყრმები მოუწოდებენ ყოველ ქმნილებას, რათა იგალობონ. შეესაბამება დანიელ წინასწარმეტყველის ტექსტი – 3,26-3,56; 3,57-3,88;

9. ა) გალობაა მარიამისი; ბ) გალობაა ზაქარიაისი... : ეს საგალობელი ემსახურება ყოვლადწმიდა ქალწულის განდიდებას; განდიდება ღმრთისმშობლისა თქმული წმიდა ელისაბედთან შეხვედრისას და ხოტბა წმიდა ზაქარიასი. შეესაბამება ახალი აღთქმის – სახარების ტექსტი – ლუკა 1,45-1,55; 1,68-1,79;

გამოკვლევისას ვეყრდნობით გამოქვეყნებულ კონსტანტინოპოლურ და მისი წრის ქვეყნების ილუსტრირებულ ფსალმუნთა ნიმუშებს და შედარებისას მათ მივმართავთ. რაც ბევრ საინტერესო შრეს წარმოაჩენს და დასკვნების გამოტანაშიც გვეხმარება.

ჯრუჭის დავითნში პირველი ორი გალობის მინიატურები არ არის ჩართული, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ხელახალი აკინძვისას უკვე დაკარგული იყო. გამოტოვება გამორიცხულია. ეს გალობები გამოწვლილვითაა ილუსტრირებული ბიზანტიურ და მისი წრის ქვეყნების ნიმუშებში. კერძოდ, ხლუდოვოს ფსალმუნში (I ხს.) ფ.148 v-ზე მოსეს პირველი გალობის საილუსტრაციოდ შემდეგი სცენაა მოცემული: მენამული ზღვის გადაღახვა ებრაელთა მიერ. წინ მიდის მოსე კვერთხით ხელში, ხოლო მოსეს და – მარიამი ცეკვავს, და აწეულ ხელებში საკრავი უკავია. აქ ორი გალობა გაერთიანებულია (9). სამაგიეროდ, XIV საუკუნის ტომიჩის ბულგარულ ფსალმუნში ორივე გალობა ნარატიულად, თხრობითად არის გადმოცემული: ა) ეგვიპტიდან გამოსვლა – ერი შეკრებილა და წინ

მიდის (10, ტაბ. XLII); ბ) ფარაონის ჩაძირვა – ბრძოლის სცენაა (10, ტაბ. XLIII). გ) მარიამის ცეკვა. თუ ხლუდოვოს ფსალმუნში მარიამი მარტო ცეკვავდა, აქ მას თავის თანატოლ გოგონებთან ერთად წრე დაურტყამს და ხელში დაფდაფებით ცეკვავენ. (10, ტაბ. XLIV); 1397 წლის კიევის ფსალმუნშიც ფ. 205. v-ზე გამოსახულია ებრაელების გამოსვლა მენამულ ზღვაზე და ფარაონის ჯარის ჩაძირვა; ფ. 205 r-ზე მარიამის ცეკვაა, აქ წრეში ოთხი ფიგურა არის ჩართული: ერთი ნალარაზე უკრავს, მეორე დაფზე, შუაში მარიამი ცეკვავს, მის გვერდით ერთი ორ დაფდაფიანი გოგონაა; მოსეს მეორე გალობაში მოსე იღებს ცის სეგმენტიდან – უფლისგან სჯულის ფიცარს (ფ. 208 v.), რომელსაც შემდეგ ებრაელ ერს გადასცემს (იქვე).

ამავე საგალობლის დასურათებაა ორი არწივი ბუდეში. ისინი სიმბოლოა ისრაელის ერზე ღმერთის ზრუნვისა: ვითარცა ორი არწივი თავიანთი ფრთებით იფარავენ მართვეებს, ისე იფარავს უფალი ისრაელ ერს (ფ. 208 v.), შემდეგ გამოსახულია ველური ცხოველები, რომელნიც ჭამენ ადამიანებს. სიუჟეტი უკავშირდება უფლის რისხვას სჯულის დამრღვევ ებრაელებზე (ფ. 210 v.).

გალობათა ილუსტრირების ციკლი ჯრუჭის ფსალმუნში იხსნება მესამე გალობით. ანას, სამოელის დედის, ლოცვა მღვდლის – ელის წინაშე. უნდა ითქვას, რომ ჯრუჭის „ბიბლიურ ჰიმნებს“ ილუსტრირებისას ნარატიულობა, თხრობითობა ახასიათებს. სიუჟეტი მოცემულია ორ მინიატურად. ანას ლოცვა (ფ. 231 r) და ანას მიერ ყრმა სამოელის ტაძარში მღვდელ ელის წინაშე მიყვანა (ფ. 231 v.). ორივე სცენაში არქიტექტურული ანტურაჟი ერთნაირია. კომპოზიციები ორივეჯერ თალითაა შემოფარგლული. თითქოს, ორივე ეპიზოდი დროში ერთმანეთს ემთხვევა. ანა ლოცულობს, რომ შვილი შეეძინოს და მეორე მინიატურაზე უკვე ყრმა სამოელი მოუყვანია მღვდლის წინაშე. არც ერთი დამატებითი პერსონაჟი არ არის და არც ფონია შეცვლილი და თითქოს, არც მღვდლის გამომეტყველებას ეტყობა ცვლილება.

პირველ მინიატურას წარწერა აქვს: „განძლიერდა გული ჩემი მიერ და ამაღლდა რქა ჩემი ღვთისა მიერ ჩემისა. განვრცნა პირი ჩემი ზედა მტერთა ჩემთა. განვიხარე მე მაცხოვარებითა შენითა“, ხოლო მეორე მინიატურას შემდეგი: „რამეთუ არავინ არს წმიდა ვითარ ღმერთი და არავინ არს წმიდა შენსა გარეშე და არავინ არს მართალ ღვთისა ჩუენისაებრ...“

ბერძნულ ხლუდოვოს ფსალმუნში ანა ჩვილი სამოელით, ხელში ში დგას, ვითარცა ოდიგიტრიის ტიპის ღმრთისმშობელი, როდესაც სამოელს ოქროს შარავანდის მაგიერ სახის ირგვლივ ცისფერი წრე შემოუყვება (ფ. 153 რ.). ტომიჩის ფსალმუნში ანა გამოსახულია ლოცვის დროს მარგინალურ არეზე, ხოლო ცის სეგმენტიდან უფლის მარჯვენაა მისდამი მიმართული (10, ტაბ. XLV). 1397 წლის კიევის ფსალმუნშიც ანა, ღმრთისმშობლის მსგავსად, ხელში ჩვილითაა გამოსახული.

შემდეგი გალობა ამბაკუმ წინასწარმეტყველისაა (ფ. 232 რ.). მხატვარი აქაც ორ მინიატურაში მოგვითხრობს ამბაკუმის ცხოვრებისეულ ეპიზოდებს. ცნობილია, რომ წინასწარმეტყველ დანიელს თავს გადახდა ორგზის ლომების ხაროში ჩადგება და უფლის ნებით გადარჩენა. დანიელის სასწაულებრივ ხსნას ლომების ხაროდან ქრისტიანი სახისმეტყველნი განიხილავენ, როგორც ქრისტეს ჯვარცმისა და აღდგომის წინასწარუწყებას და ამასთანავე მორწმუნე ადამიანის სულის ჯოჯოხეთისგან ხსნის სიმბოლურ გამოხატულებას. დანიელი ლომთა მღვიმეში წარმოადგენს მაცხოვრის ხატს საფლავში (12,391). ამ შემთხვევაში ლომები განასახიერებენ ბოროტ, ბნელ, სატანურ ძალებს, რომლებიც ადამიანთა სულებს ემუქრებიან (მაგალითად, იობის წიგნში ცოდვა იხსენიება, როგორც ლომი. „და დასთრგუნო შენ ლომი და ვეშაპი...“ (ფს.90,12). აღმოსავლელი თეოლოგები მღვიმეს ადარებენ ჯოჯოხეთს (იპოლიტე რომაელი), შვიდ ლომს – ეშმაკებს, შვიდ სასიკვდილო ცოდვას (12,402).

დანიელის სასწაულებრივი ხსნის ლაკონურ, ცენტრულ-სიმეტრიულ კომპოზიციას ემატება ხოლმე ანგელოზისა და ამბაკუმ წინასწარმეტყველის გამოსახულებანი, რომლებიც ფიგურირებენ დანიელის მეორე დასჯის ეპიზოდში (დან. 14, 32-38).

პირველ მინიატურაზე ანგელოზი თმებით მიაფრენს ამბაკუმს, რომელსაც ხელში ჭურჭელი, ანუ პინაკი უკავია. წარწერა გვამცნობს: „უფალო მესმა სმენაჲ შენი და შემემშინა. უფალო განვიცადენ საქმენნი შენნი და დამიკვირდა. წინაშე პირსა მისსა ვიდოდის სიტყუაჲ და განვლოს ველი. შემდგომად კვალთა მისთა. დადვა და შეიძრა ქუეყანაჲ“, ხოლო მინიატურის ქვემოთ მინაწერია: „აქა ანგელოზმან ამბაკუმ წარიყვანა მღვიმესა დანიელისასა“. ამ წარწერით ვგებულობთ, რომ ეპიზოდი დანიელის ცხოვრებას უკავშირდება.

მეორე მინიატურაზე (ფ. 233 v.) წარწერაა: „აქა დანიელ მღვიმესა შიგა იდგეს და ანგელოზმან ამბაკუმ მოუყვანოს. ამბაკუმ

გალობა ამბაკუმ
წინასწარმეტყველისა.

მღვიმესა შიგან დანიელს საჭმელი შთაუგდო“. დანიელი გამოსახულია ლურჯი მღვიმის ფონზე ორ მოთვინიერებულ ლომს შორის, ზემოთ კი, ანგელოზი და ამბაკუმი არიან. ეს უკანასკნელი ჭურჭელს, ანუ პინაკს უშვებს მღვიმეში. ე. ი. ხაროში ჩაგდებულ დანიელს უფლის ანგელოზი მოუყვანს წინასწარმეტყველ ამბაკუმს, რომელსაც დანიელისთვის „სამხარი“ მიაქვს – „...და ჯამყო ამბაკუმ მეტყუელმან: დანიელ, დანიელ, მიიღე სამხარი, რომელი წარმოგცა შენ ღმერთმან“ (დან. 14,36). ე.ი. უფალი ანგელოზისა და წინასწარმეტყველ ამბაკუმის ხელით უგზავნის თავის ერთგულ, მართალ-

დანიელს საზრდელს, რომელიც დანიელმა მიიღო, „ჭამა“ – ეზიარა. ამ მომენტით ხაზი ესმება ევქარისტის თემას (13,1931).

საყურადღებოა, რომ ამბაკუმ წინასწარმეტყველი დანიელზე ადრე ცხოვრობდა (ძვ.წ.აღ. VIII ს.). მის წიგნში ნაწინასწარმეტყველევია ქალდეველთა (ბაბილონელთა) თავდასხმები, რაც დანიელის დროს მოხდა (586წ. ძვ.წ.აღ.). შესაძლოა, უფალი დანიელს ამბაკუმის წმიდა სულს (?!) უგზავნის მფარველად, ბოროტისაგან დამცველად და უფლის შემწეობის დასამტკიცებლად (14,16). დანიელის სცენაში ანგელოზისა და ამბაკუმის ფიგურები გვხვდება არლის (საფრანგეთი) სარკოფაგების მუზეუმში დაცულ IV საუკუნის ე. წ. პასკასიას სარკოფაგზე, სპილოს ძვლის რელიეფზე კონსტანტინოპოლის არქეოლოგიური მუზეუმიდან; კოზმა ინდიკოპლევსის მინიატურაზე (VII ს.) ვატიკანის ბიბლიოთეკიდან და სხვ. რაც შეეხება ქართულ ნიმუშებს, ორგზის გვხვდება ატენის სიონის (VIII ს.) ფასადებზე (15, 171-174), წალენჯიხის მოხატულობაში (XIV ს.) (16,86), ტაბაკინის მოხატულობაში (XVI ს.) (17,21; 41) და სხვ.

თუ ჯრუჭის დავითნის მხატვარი ამბაკუმთან დაკავშირებულ საგალობელს ბიბლიური ეპიზოდებით აღრმავებს, ხლუდოვოს ფსალმუნის მხატვარი უფრო ლაკონურ თხრობას მიმართავს. ამბაკუმის ზემოთ, მედალიონში ქრისტეა გამოსახული (10, ტაბ. XLVI), კიევის ფსალმუნში კი, ცის სეგმენტში უფლის მარჯვენაა და მისკენ არის მიმართული ამბაკუმი. ხელები ფართოდ გაუშლია, თავი უკან გადაუნევია, რაც გამოხატავს მის შეცბუნებას, გაკვირვებასა და აღტაცებას (ფ.216 რ.).

ამდენად, ჯრუჭის მინიატურა უფრო თხრობითია და განვრცობილი. მიმართავს დანიელის წიგნსაც, ხოლო ბიზანტიური ნიმუშები კონკრეტულად ამბაკუმის წინასწარმეტყველებას ასურათებენ.

ფ. 233 რ-ზე მინიატურის ქვემოთ წარწერა ასე უღერს: „აქა დავით საულს წინაშე დგას“, ხოლო ფ.234 v-ზე დავითის ლომებთან, ხოლო წარწერა ფსალმუნის ტექსტიდანაა. ამდენად, ამ ორ მინიატურას გალობებთან საერთო არაფერი აქვთ. ალბათ, დავითნის ხელახლად აკინძვისას XVII საუკუნეში გადაადგილება მოხდა და ეს მინიატურები გალობათა ციკლში შეცდომით ჩადეს.

გამოტოვებულია ესაია წინასწარმეტყველის გალობა ან შესაძლოა, დაკარგულია.

ფ. 234 რ-ზე გრძელდება გალობათა ილუსტრირება. მოცემულია მე-6 გალობა იონა წინასწარმეტყველისა. წარწერა ლაკონური აქვს: „ვლალადყავ ჭირსა ჩემსა უფლისა მიმართ ღვთისა ჩემისა და ისმინა ჩემი მუცლით გამო ჯოჯოხეთისა ღალადებისა“. თუმცა, მინიატურები იონას ცხოვრების რამდენიმე ეპიზოდს გადმოგვცემენ. იონას მეტად საინტერესო ისტორია მოთხრობილია. მცირე მოცულობის წიგნში (იონა 1,4), რომლის მიხედვითაც ამ წინასწარმეტყველმა უფლისგან მონოდება მიიღო წასულიყო ნინევეში – აშურის დედაქალაქში და ექადაგა იქაური ხალხისთვის, რომ მათ მოენანიებინათ ცოდვები, რათა არ დაღუპულიყვნენ. იონას არ ესიამოვნა ეს დავალება, რადგან ასურეთი მისი სამშობლოს – ისრაელის მტერი იყო და არ ისურვა ნინევეს მცხოვრებთა დახმარება. მან ზურგი აქცია უფალს, გაიქცა „უფლის პირისგან“ (იონა 1,3) და ნინევეში წასვლის ნაცვლად ხომალდით გაემგზავრა თარშიშისაკენ, ნინევეს სანინაალმდეგო მხარეს, უკიდურეს დასავლეთში, ძველი წარმოდგენით, ქვეყნის დასალიერში. „უფლის პირისგან“ გაქცევით იონა თავისი ნებით გამოდის ღვთის მფარველობისაგან. როდესაც იონა თარშიშში მიემგზავრებოდა და ხომალდის „მუცელში“ ეძინა, ზღვა-

ზე საშინელი ქარიშხალი ატყდა. ყველამ თავის ღმერთს სთხოვა ხსნა, მაგრამ ქარიშხალი არ ცხრებოდა. ბოლოს გადაწყვიტეს ნილი ეყარათ, რომ გაერკვიათ ვისი ბრალი იყო ეს უბედურება. ნილი იონას ხვდა და მანაც აღიარა თავისი ცოდვა, ხომალდზე მყოფთ კი, სთხოვა, გადაეგდოთ იგი ზღვაში, რომ მის გამო ყველანი არ დაღუპულიყვნენ. მართლაც, გადააგდეს იონა ზღვაში და ქარიშხალიც ჩადგა.

„და უბრძანა უფალმან ვეშაპს დიდსა შთანთქმად იონა და იყო იონა მუცელსა შინა ვეშაპისასა სამი დღე და სამი ღამე“ (იონა 2,1). სწორედ ამ განსაცდელის უამს ხვდება იონა თავის დანაშაულს უფლის წინაშე. ზღვის ფსკერზე, ვეშაპის მუცელში – ჯურღმულში ყოფნისას იგი კვლავ მოიქცევა უფლის პირისკენ და სინანულით შეჰლაღადებს მას (იონა 2,3-10). უფალმა შეისმინა იონას გულწრფელი ლოცვა-ვედრება და მონანიება – „და ებრძანა უფლისა მიერ ვეშაპსა და განაგდო იონა ხმელსა ზედა“ (იონა 2,11).

პირველ მინიატურაზე ეს სიუჟეტი გადმოცემული. იონას ძილი, ზღვის ღელვა – ხომალდის რყევა და გველეშაპის ღია პირი იონას ჩასანთქავად. მეორე მინიატურაზე (ფ. 235 r). წარწერა გვამცნობს: „...გესმა ხმაჲ ჩემი. შთამაგდეს მე სიღრმესა გულსა ზღვისასა და მდინარენი გარემომადგეს მე“.

ხლუდოვოს ფსალმუნში იონა გველეშაპის მუცელში მჯდომარედ არის გამოსახული (ფ. 157 r); ტომიჩის ფსალმუნში ზღვის ტალღებში ვეშაპს გაულია პირი და ხომალდისკენ მიიწევს, სადაც ორი პირი იონას უშვებს ვეშაპისკენ (10, ტაბ. XLVII), ხოლო კიევის ფსალმუნში უფრო მეტი თხრობითობაა: იონა წევს აყიროს ხის ქვეშ, ქვემოთ გამოსახულია იონას ხომალდიდან გადაგდება ვეშაპის პირში და ვეშაპის პირიდან იონას გადმოგდება (ფ. 220 r.).

რაც შეეხება ნინევეს ეპიზოდს, არც ერთ ამ ხელნაწერში არ არის დადასტურებული. ჯრუჭის დავითნში, ფ. 235 r-ზე, მოცემულია ეს სცენა. იონა დგას აყიროს (?) ჩრდილქვეშ, მდიდრული სასახლეებიდან დიდებულები – ქალაქის მცხოვრებნი იმზირებიან, უსმენენ იონას ქადაგებას და ქალაქი გადარჩება.

იონას ისტორია, რომელიც თავისთავად მრავალშრიანი და უფლის ურთიერთობის სხვადასხვა ასპექტებს ასახავს, ქრისტიანულ სახისმეტყველებაში იმთავითვე გახდა მაცხოვრის ჯვარცმისა და აღდგომის წინასწარუწყების გამომხატველი. ამის საფუძველი თავად სახარებაში, ქრისტეს სიტყვებშია დამონებული – „ვითარცა

იგი იონა იყო მუცელსა ვეშაპისასა სამ-დღე და სამ-ღამე, ეგრე იყო ძე კაცისა გულსა ქუეყანისასა სამ-დღე და სამ-ღამე“ (მათე 12,40). იონა ლუკას სახარებაშიც იხსენიება: „ვითარცა იგი ექმნა იონა სასწაულ ნინეველთა, ეგრე ეყოს ძე კაცისა ნათესავსა ამას (ლუკა 11,30). ამ შემთხვევაში ქრისტე მიუთითებს იონას მესიანისტურ როლზე ნინეველთათვის, მისმა ქადაგებამ ხომ მისი მტრები იხსნა, ასევე ძე კაცისა იხსნის კაცობრიობას, ვინც იგი ჯვარს აცვა. ე.ი. სახარების ამ მუხლში იონა ქრისტე-მხსნელის წინასახედ გვევლინება. იონას მისია წარმართთა მიმართ მოასწავებს ღვთის ძის მოვლინებას ჩვენს ცოდვილ მინაზე (18,47).

ქრისტიანულ სასულიერო ლიტერატურაში, მათ შორის, ქართულ საეკლესიო საგალობლების ტექსტებში (ორიგინალურსა, თუ თარგმნილში), წინასწარმეტყველი იონა სხვადასხვაგვარი ასპექტით წარმოგვიდგება. უმეტესწილად იგი ქრისტეს ჯვარცმისა და აღდგომის წინასახედ გვევლინება. მაგალითად, „სამისა დღისა დაფლვასა შენსა ქრისტე პირველადვე გამოსახვიდა იონა მუცელსა ვეშაპისასა და აღდგომასა შენსა მკვდრეთით მოასწავებდა“ (19, 487). „იონა ებრაელმა წინაითვე მოგუასწავა ვნებაჲ მაცხოვრისაჲ, დაფლვაჲ სამ-დღე და აღდგომაჲ იყო რაჲ მხეცისა მუცელსა სამ-დღე და სამ-ღამე გაუხრწნელად და ვითარცა მკვდრეთით აღდგა იგი უფსკრულსა სიღრმეთგან“ (19,224-325).

გვხვდება საგალობელთა ტექსტები, სადაც იონას ვეშაპის მუცელში უხრწნელად ყოფნა შედარებულია უხრწნელი ქალწულის მუცლიდან წმიდა ნაყოფის გამოსვლასთან: „პირველ იონა შთანთქმული მხეცისგან გამხრწნელი წარმოიგდო უხრწნელად და ქალწულსა მუცელსა სიტყუაჲ ღმრთისაჲ განხორციელდა და მშობელი თავისი დაიცვა უხრწნელად, ხოლო ბუნებაჲ შეიცვალნა ვითარცა ინება და მაცხოვნა ჩუენ. ორთა მუცელთა ბუნებაჲ შეიცვალნეს: ვეშაპისა და ქალწულისამან დღეს რამეთუ პირველ უხრწნელად დაჰმარხა მუცელმან ნაყოფი, ხოლო აქ დღეს მუცელი დაიცვა ნაყოფმან (19,5).

იონას ცხოვრების ეპიზოდები იმთავითვე გახდა ხელოვნების ნიმუშებში ასახვის საგანი. იგი ფიგურირებს კატაკომბებისა და სარკოფაგების რელიეფებზე. მაგალითად, კალისტოს, პიეტრო ე მარსელინოს, პრისჩილას, დომიცილას, ვია ანაპოს კატაკომბებში და ა.შ.

ბეატ ბრენკის განსაზღვრით, იონას თემა გადმოცემულია რამდენიმე ეტაპად: ვეშაპი გამოხატავს ყოვლისშთანმთქმელ სიკვ-

დილს, იონას ამოსვლა ვეშაპის ხახიდან – აღდგომას, დასვენებულ იონა (აყიროს ძირში) – სულს, რომელსაც აღარ ემუქრება საშიშროება და მშვიდია სამოთხის წინ (20, 155-156).

იონას ზღვაში გადაგდება და ვეშაპის მიერ მისი შთანთქმა ქრისტეს საფლავად დადების პრეფიგურაციად გაიაზრება და ტიპოლოგიურად დანიელის ლომების ხაროში და იოსების ქაში ჩაგდებას უკავშირდება, ხოლო იონას გამოსვლა ვეშაპის მუცლიდან სიკვდილზე გამარჯვების სიმბოლოს, მაცხოვრის აღდგომის პრეფიგურაციას წარმოადგენს (21, 419-420).

როგორც თ. ხუნდაძე წერს, საქართველოში წინასწარმეტყველ იონას სასწაულებრივი ხსნის კომპოზიცია, დანიელის თემისაგან განსხვავებით უფრო გვიანი პერიოდიდან – X საუკუნიდან შემოგვრჩა ეკლესიათა საფასადო რელიეფებზე. (სტელებსა და კანკელის ფილებზე იონას თემა არ გვხვდება 14, 121). იონას თემა წარმოდგენილია ქართული სახვითი ხელოვნების ნიმუშებში (ჭედურობა, ფერწერა). 1300 წლის მოქვის ოთხთავში ერთ-ერთ საზედაო ასოს ორნამენტულ ნახატში ჩართულია ვეშაპის მიერ იონას შთანთქმის გამოსახულება.

მეშვიდე და მერვე გალობებში ილუსტრირებულია დანიელ წინასწარმეტყველის ტექსტი „სამთა ყრმათა ბაბილოვნელთა“ შესახებ. საგალობლები მოცემულია სამ მინიატურად: 1. მეფე ნაბუქოდონოსორის მიერ კერპის აღმართვა და მისი ამალის როკვა; 2. სამი ყრმა მეფე ნაბუქოდონოსორის წინაშე და 3. სამი ყრმა ცეცხლის საწმილსა შინა;

ფ. 235 რ-ზე ნაბუქოდონოსორს აღუმართავს კერპი, თაყვანს სცემს მთელი ამალა, ქვემოთ მოცეკვავეთა და მუსიკოსთა როკვაა გამოსახული. ფ. 236 v-ზე სამი ყრმა წარმდგარა ნაბუქოდონოსორის წინ, ხოლო ფ. 236 რ-ზე სამი ყრმა ცეცხლის ღუმელშია და ანგელოზი უფლისა იფარავს მათ. სიუჟეტად აღებულია დანიელ წინასწარმეტყველის ტექსტები.

დანიელი და სამი ყრმა (მისი სამი მეგობარი – ანანია, აზარია, და მისაილი) დაკავშირებული არიან ისტორიულადაც. ისინი ბაბილონის მეფემ ნაბუქოდონოსორმა ერთად წაიყვანა ტყვედ იუდეაიდან ბაბილონში.

ხშირად დანიელისა და სამი ყრმის თემას ხელოვნების ნიმუშებში ერთად გამოსახავენ ხოლმე, რადგან დანიელის ლომების ხაროდან სასწაულებრივად ხსნასა და ამასთანვე სამი ყრმის ცეცხლის

საწმილიდან სასწაულებრივ ხსნას ქრისტიანულ სახისმეტყველებაში მსგავსი განმარტება აქვთ – სულის ხსნისა და აღდგომისა. საყურადღებოა, რომ საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია წინასწარმეტყველ დანიელისა და სამი ყრმის ხსენების დღეს (ძვ.სტ. 17, ახლით 30 დეკემბერს) ერთად აღნიშნავს. ეს ორი თემა ლიტურგიკულ ტექსტებშიაც ერთად ფიგურირებს. მაგალითად, წლის განმავლობაში ტაძარში საკითხავი საგალობლის რვა ხმიდან მეოთხე ხმის მერვე სძლისპირის ტექსტი: „წელთა განპყრობითა დანიელ მღვიმესა შინა მწეცნი, მოამდროვნა, ხოლო სამთა მათთა დაშრიტეს ალი ღვთისა მიერ და განგრძნობილნი უშიშრად ესრეთ ღალადებდის აკურთხევდით საქმენი უფლისანი უფალსა და აღამარლებდით მას უკუნისამდე“ (ხელნაწერი A-93, გიორგი მთაწმინდელის პარაკლიტონი). ასევე მრავალი საგალობელი ეძღვნება სამ ყრმას უძველეს იადგარშიც.

რაც შეეხება ანგელოზისა და დამსჯელი მეფის მონაწილეობას სამი ყრმის სასწაულებრივი ხსნის კომპოზიციაში, გარდა წმიდა წერილის ტექსტისა (დან.3,49-97), ის დასტურდება საეკლესიო საგალობლების ტექსტებშიც: „რომელმან აზარიანთა საჭუმელსა შინა ანგელოზი მოუვლინა და მძღავრი იგი განაკვირვა“ (22,17). „რომელი გამოშჩნდი საჭუმელსა მას მსგავსად ანგელოზისა, ხოლო მძღავრმან მან იცნა ხატი შენი ქრისტე შორის ღირსთა ყრმათა შენთა...“ (22,401). განსხვავებით ბიბლიის ტექსტისგან, საგალობლებში მეფე სახელით არ იხსენიება, არამედ როგორც მძღავრი. ეს სიტყვა კი, საბასეული განმარტებით ასე უღერს: „ესე არს ყოვლითა უშჯულოებითა აღსავსე არაღირსი მეფე“ (X საუკუნის წირქოლის რელიეფის წარწერაშიც იხსენიება მძღავრი) (14,39).

ახლა მოკლედ აღვწერთ ჯრუჭის დავითნის მე-7 და მე-8 საგალობლების მინიატურებს. მეფის სამოსელი არაფრით განსხვავდება უშუალოდ, თვით დავითნში ჩართულ მეფეთა სამოსელისაგან. მათგან განსხვავებულია კერპის შესამოსელი. მას ოქროს ბისონზე ჩამოუცვამს წითელი და შავი ქვებით გაფორმებული დიადემა, ლორონის ერთი ბოლო ქობამდე არც კი ეშვება, ხოლო მეორე კი, მკლავზე არ არის გადაკიდებული, რითაც ამ სამოსელის ქრისტიანული სიმბოლიკა იკარგება, რასაც განზრახ ქმნის მხატვარი. 1397 წლის კიევის ფსალმუნშიც ასევე კერპია აღმართული. იგი კუბურ ფორმაშია ჩასმული, რომელიც რომაელ იმპერატორთა პოზაშია, განსხვავებით ჯრუჭის ფსალმუნში გამოსახული კერპისგან,

ბიზანტიური წრის კიევის ფსალმუნში იგი შიშველია. დანარჩენ ხელნაწერებში – არც ხლუდოვოსა და არც ტომიჩის ფსალმუნებში კერპი არ არის გამოსახული.

აღსანიშნავია, რომ არსებობს სამი ყრმის ცეცხლის საწმილიდან ხსნის ორი იკონოგრაფიული რედაქცია: ერთი, როდესაც ანგელოზი ყრმებს ზემოთ გამოისახება, რაც უფრო ტრადიციულია (მაგალითად, ოტენის საფრანგეთი კაპიტელი XIII ს. (23, ტაბ. 371), ბეთანიის (XII-XIII ს.ს.), ყინწვისის (XIII ს.) კედლის მხატვრობანი; XI საუკუნის ქართული სვინაქსარი (A-648) და სხვ. მეორე კი, სადაც ანგელოზი ყრმათა გვერდით გამოისახება. ამის ნიმუშია ხლუდოვოს ფსალმუნი (ფ. 160 რ.). აქ ანგელოზი და სამი ყრმა ცეცხლის ღუმელში ერთად არიან გამოსახულები. საინტერესოა ღუმელის იკონოგრაფია. იგი ერთგვარად კარიბჭეს განასახიერებს. თაღოვანი ფორმა აქვს, წითლადაა „აგიზგიზებული“ და თითქოს, სიმბოლურად, სამ ყრმას ამ ვნებით კარიბჭე ეხსნებათ სხვა სამყაროში გარდასასახავად. სულის ხსნის იდეას ცეცხლის ენები განასახიერებენ, რომელნიც თაღს ზემოდან ამოდიან და ცისკენ ისწრაფვიან. ქვემოთ გამოსახულია ერთი ქალდეველი, ალბათ, დამწვარი.

ტომიჩის ფსალმუნში პროცესი ასევე ნარატიულადაა მოცემული. ჯერ მეფის წინ წარდგომა სამი ყრმისა და შემდეგ ცეცხლის ანთება ქალდეველთა მიერ. აქ ღუმელი საერთოდ არაა. მინიატურა ზოლისებრად ტექსტშია ჩართული, მწვანე მდელოზე ორ ქალდეველს აუნთია ცეცხლი, სამი ყრმა მასშია გახვეული, ზემოთ ანგელოზია, რომელიც იფარავს მათ, ხოლო ორივე ქალდეველი ცეცხლში იწვის (ფ. 268 რ.).

1397 წლის კიევის ფსალმუნში კი, სამი ყრმა ცეცხლის საწმილშია გამოსახული. ანგელოზი იფარავს მათ. ისინი კი, თავის მხრივ, ერთგვარ თაყვანისცემის პოზაში არიან ანგელოზის მიმართ. ღუმელს სარკმლები აქვს, საიდანაც ცეცხლის ალები გადმოდის, ხოლო ქალდეველები აქაც იწვიან.

სამი ყრმის თემა ქართულ ხელნაწერთა მინიატურებშიც გვხვდება. ამის უადრესი ნიმუშია XI საუკუნის სვინაქსარი (A-648). თუმცა, ცუდადაა შემორჩენილი, მაგრამ იკონოგრაფიული მოტივების ამოკითხვაა შეიძლება. სამი ყრმა ცეცხლის ღუმელშია, ანგელოზი გადაჰფარება და გვერდით დანიელი დგას. სამივე ყრმას ფრიგიული ჩაჩის ქუდი ახურავს, ისევე როგორც ეს IX საუკუნის ხლუდოვოს ფსალმუნშია. სვინაქსარის მინიატურა მისდევს ბიზანტიურ ტრა-

დიციას. ყრმები ყველგან შემოსილნი გამოისახებიან, თანახმად დანიელის წიგნისა, სადაც ნათქვამია, რომ ყრმები ცეცხლში ტანისაუღმოსიანად ჩაყარეს (24,51-52; ტაბ. 35).

ქართულ-ბერძნულ კრებულში, რომელიც დაცულია პეტერბურგის საჯარო ბიბლიოთეკაში, 17 დეკემბრის დღესასწაულზე გამოსახულია სამი ყრმის მინიატურული ფიგურები და მათ უკან მსხვილ მასშტაბში დანიელი ორანტას პოზაში. იქვე მითითებულია ბიზანტიური ხელნაწერი – Vtic.r.1613.fl.251, სადაც ცალკეა გამოსახული სამი ყრმის ვნება, ხოლო ფ. 252-ზე – დანიელისა (25, 259).

XVII საუკუნის სვეტიცხოვლის გულანში ფ. 214 r-ზე გამოსახულია სამი ყრმა ცეცხლის საწმილსა შინა. ყრმები აქაც ორანტას პოზაში არიან, ხოლო ზემოდან ანგელოზი იფარავს მათ. აქ თუ ცეცხლის ენები ოდნავ ამოდის ღუმლიდან, სხვა ნიმუშებში მთელი კომპოზიცია ცეცხლის ალებშია გახვეული (26,51).

სახისმეტყველურად ანგელოზი წინასახეა ქრისტესი, ხოლო სამი ყრმა სიმბოლოა სულის ხსნისა, ამიტომაც იყო, რომ საუკუნეების მანძილზე ეს ბიბლიური სიუჟეტი ძალზედ პოპულარული გახდა. მაგალითად, ყოველი მორწმუნე ბარძიმთან მიახლოებისას, ქრისტესთან ზიარების წინ კითხულობს შემდეგ ლოცვას: „ხატისა მისთვის ოქროსა, რომელი იმსახურა, ველსა მას დეირისისასა, სამთა ყრმათა შიში შეურაცხვეს მძღავრისა მის, და შეითხივნეს სახმილსა მას და შეცვარულნი ესრეთ ღალადებდეს და იტყოდეს: კურთხეულ ხარ შენ უფალო, ღმერთო მამათა ჩუენთაო“.

სამ ყრმას მიეძღვნა მრავალი საგალობელი, რომელნიც მისადაგებულია ათორმეტ დღესასწაულის ციკლზე და იგალობება ეკლესიაში დღესასწაულებზე. საუკუნეების მანძილზე ქრისტიანი მწერლები სახისმეტყველურად გადმოსცემდნენ თავიანთ ტექსტებში სამი ყრმის ისტორიას.

აი, რას ვკითხულობთ „ქართლის ცხოვრებაში“ – „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ თხრობაში: „... თუ მაშინ ნაბუქოდონოსორ სამთა ყრმათა თანა ოთხებად იხილა ერთი სამებისაგანი, აქა კულა სამებისა თანა იხილვების ოთხებად თამარ, მისწორებული და აღმატებული“ (27,338).

„სარწმუნოებით ცხონდებოდეს ბაბილონს სამნი ყრმანი, რომელნი სამებისა ძალსა წინა გამოსახვიდეს, მესამესა დღესა მკვდრეთით აღდგომასა შენსა გიგალობდეს, გაკურთხევდეს და უფრესად აგამალლებდეს უკუნისამდე“ (22,366). ანუ „სამი ყრმა“

წინასახეა ქრისტიანული სამებისა, მესამესა დღესა მაცხოვრის მკვდრეთით აღდგომისა. „მეთხედ გამოჩენილი ანგელოზი მაცხოვარია, მაცხოვრის მიერ წარმოგზავნილი ანგელოზი“ (28,340).

„სამი ყრმის“ სარწმუნოებრივი სიმტკიცე „სინანულის“ საგალობელთა სახისმეტყველებაა:

„დანიელ მღვიმესა შინა გასმიეს ვითარ დაუყვანა სულო, პირნი მხეცთანი და უწყი, ვითარ ყრმათა აზარიელთ ალი მძაფრისა მის ცეცხლისა დაშრიტეს სარწმუნოებით“ (ანდრია კრეტელი).

გალობა VI ძლისპირი: ყრმათა ბაბილონს (დავით აღმაშენებელი „გალობანი სინანულისანი“).

„სამი ყრმის“ ცეცხლთაგან სასწაულებრივი ხსნა ერთი ყველაზე გავრცელებული ეპიზოდია წმიდა მამათა თხზულებებში:

„ნეტარი იგი დანიელ... მღვიმესა მას შინა ლომთასა განერა, ანანია, აზარია, და მისაელ ამისვე საცხებლისა წადიერებით სწადოდა ცხებად. ამის გამო ოთხად გამოჩნდეს საჭუმილავსა მას შინა, რამეთუ საცხებელი იგი იყო, რომელ ვითარცა ცუარი ქვეყანასა ზედა დამოდიოდა“ (29,254).

„წმ. შიოსა და წმ. ევაგრეს ცხოვრება“ აცოცხლებს „სამთა ყრმათა ბაბილონს“ ხატსახოვნად: წმიდა შიო მღვიმელი ხელისგულზე ანთებს საკუმეველს, წმიდა იოანე ამ სასწაულს ადარებს „სამთა ყრმათა ბაბილონს“ სასწაულს, როდესაც მათ ცეცხლის ალი ვერ სწვავს, ხოლო გარშემომომყოფნი „შეინუებოდეს ალის მის მიერ მათ ზედა მოფენილსა“ (30,151).

სამი ყრმა ცეცხლის საწმილში იკონოგრაფიის ლექსიკონის მიხედვით, ნიშნავს ევქარისტიას, მსხვერპლსა და ხსნას (21,466).

ამრიგად, მეტად საინტერესოდ და მრავალფეროვნად წარმოჩნდა გალობათა ილუსტრაციები ჯრუჭის დავითნში. ყოველი გალობის ტექსტი უფლის დიდებას ქადაგებს და შეესაბამება 148–150-ე ფსალმუნებს: „ყოველი სული აქებდით უფალსა“. მისი დასურათება ერთ-ერთი იშვიათი ნიმუშია ქართულ ხელოვნებაში სვეტიცხოვლის სამხრეთ კედლის მოხატულობის სახით და შესწავლისას გარკვეული ანალოგები მოიძებნება. ჩვენ არ ვთვლით, რომ ამ სტატიით ბოლომდე ამოვწურეთ ჯრუჭის დავითნის გალობათა ილუსტრაციების შესწავლა. საჭიროა უფრო ღრმად ჩანვდომა და ამასთან, ბუნებრივია, პარალელი გაიბას დავითნის სხვა მინიატურებთან და შესაბამისად, სხვა დავითნებთან.

გამოყენებული ლიტერატურა

- შ. ამირანაშვილი. История грузинского искусства. – М., 1950.
- А. Натроев. Мцхетъ и его Собор Свети-цховели. – Тифлисъ, 1901.
- ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (H)კოლექცია, ტ. IV. – თბ., 1950.
- მ. შანიძე. ფსალმუნთა წიგნის ძველი ქართული თარგმანები. – თბ., 1979.
- ბასილი დიდი, ფსალმუნთა განმარტებანი, საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. – თბ., 1995.
- „ძველი საქართველო“, ტ. III, განყ. 1.
- კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. – თბ., 1980.
- Богослужбные каноны. – С-Пб, 1875.
- М. Щепкина. Миниатюры Хлудовской Псалтыри. – М., 1977.
- М. Щепкина. Болгарская миниатюра XIV века. – М., 1963.
- Г. Вздорнов. Исследование о Киевской Псалтире, – М., 1978.
- L. R. Icnrhi l'rt chrtin, t. II, I. – ris, 1957.
- ictinir 'rchli chrtinn t litri, I-VI, II. – ris, 1920.
- თ. ხუნდაძე. ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველთა დანიელის და იონას სასწაულებრივი ხსნის თემები შუა საუკუნეების (VIII-X ს.ს.) ქართულ ხუროთმოძღვრულ ქანდაკებაში. სადისერტაციო ნაშრომი (ხელნაწერი). – თბ., 2004.
- Г. Чубинашвили. Памятники типа Джвари. – Тб., 1948.
- И. Лордкипанидзе. Роспись в Цаленджиха. – Тб., 1992.
- И. Мамаиашвили. Роспись Табакини. – Тб., 1991.
- ბიბლიის მეგზური. – თბ., 1995.
- მიქაელ მოდრეკლი. ჰიმნები. – თბ., 1978.
- rn, Tritin n Nirin in r christlichn Jhrtsns, .III. – Win, 1966.
- Lxin r christlichn lnrhi, II, Frir, sl, R, Win, 1994.
- უძველესი იადიგარი. – ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, ტ. II. – თბ., 1980.
- W.F.Vlch, Frchlistlichn nst. – nchn, 1958.
- Г. Алибегашвили. Художественный принцип иллюстрирования грузинской рукописной книги XI нач. XIII в.в. – Тб., 1973.
- Л. Евсеева. Афонская книга образцов, XVв. – М., 1998.
- Ф. Девдариани. Миниатюры Анчисхатского Гулани. – Тб., 1990.
- ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. – ქართლის ცხოვრება,

ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხ-
ჩიშვილის მიერ, ტ. II. – თბ., 1959.

ლ. წერეთელი. „სამთა ყრმათა ბაბილონს“ (თამარ მეფის „სამების
მეოთხე ჰიპოსტასად“ ცნობის ათეისტური თეორია), კრებული: „შოთა
მესხია-90“. – თბ., 2006.

შატბერდის კრებული. – გამოსაცემად მოამზადა ეს ბ. გიგინეიშ-
ვილმა და ელ. გიუნაშვილმა. – თბ., 1979.

ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. III
(მეტაფრასული რედაქციები XI-XIII სს), ი. აბულაძის რედაქციით. –
თბ., 1971.

საიუბილეო მისალმება

მზეძალა შანიძე

ღვანულამოსილი მეცნიერი

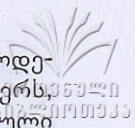
ზურაბ
ჭუმბურიძე

90

ზურაბ ჭუმბურიძე გავიცანი ჩვენი სტუდენტობის დროს, ომის წლებში. მას შემდეგ თითქოს შვიდმა ათეულმა წელმა განვლო. ზურაბი, წლების ტვირთით დამძიმებული, კვლავ ისეთია, როგორც მაშინ გავიცანით – მუყაითი, საქმიანი, შრომისმოყვარე. ზურაბს თან მოაქვს წლების განმავლობაში დაგროვებული ჭირნახული – წიგნები, წერილები, მდიდარი მეცნიერული გამოცდილება და ცოდნა, მჭრელი კალამი; თმა კი შევევრცხლა – როგორც ყველას, ვინც მისი ხნისანი დავრჩით – მაგრამ ფხიზელი გონება და მეცნიერული ალღო ძველებური შერჩა.

ზურაბ ჭუმბურიძის მრავალმხრივი ინტერესები ახალგაზრდობაშივე გამოიკვეთა. ლინგვისტიკის დავა ამა თუ იმ ენობრივი ნორმის შესახებ, თუ მევენახეობის დარგობრივი ლექსიკა ისევე საყურადღებო იყო მისთვის, როგორც ლიტერატორთა ცხარე კამა-

თი მწერლობის საჭირობოროტო საკითხების შესახებ. დღეს, როდესაც ზურაბ ჭუმბურიძეს უკვე ვიცნობთ, როგორც ენათმეცნიერს, ფილოლოგს, ტექსტოლოგს, რედაქტორს, მრავალი სერიოზული მონოგრაფიისა და პოპულარული სამეცნიერო ნიგნის ავტორს, ხშირად მივიჩნევს – როგორ მოახერხა მან ამის ყველაფრის ერთმანეთთან შეთავსება ისე, რომ ყველგან ჩასწვდა საქმის არსს და არსად დილეტანტის ზერელობა არ დასტყობია. ამისთვის მარტო ბუნების მიერ ბოძებული ნიჭით არ მიუღწევია; მკაცრმა მეცნიერულმა სკოლამ, სადაც აღიზარდა და მკვლევრად ჩამოყალიბდა, ასწავლა მას მასალის გულდასმით შერჩევა-გამორჩევა და სიფრთხილე დასკვნების გამოტანისას. აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით შეითვისა ზურაბ ჭუმბურიძემ მეცნიერული კვლევის მეთოდოლოგია; დღეს, როდესაც ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში მრავალი ახალი დარგი შემოვიდა და სტატიები ინგლისური – ზოგჯერ უადგილოდ გამოყენებული – ტერმინოლოგიით აჭრელდა, ზურაბმა შეინარჩუნა ქართველოლოგიური კვლევის ფუძემდებლური პრინციპები და ახალ კვლევასაც არ ჩამორჩა; ამიტომ არის მისი სამეცნიერო პროდუქცია სერიოზული და მრავალმხრივი. ზურაბმა ბევრი გააკეთა ქართველური ენების, განსაკუთრებით, სვანურის, შესასწავლად. ქართველური ენების ხუთენოვანი ლექსიკონი ზურაბ ჭუმბურიძის რედაქტორობით, სვანურის სახელმძღვანელო (ენის მატარებლის მიერ მოწოდებული ცოცხალი მასალის საფუძველზე) ამას ადასტურებს, ამავე დროს მკითხველს ხელთ აქვს ქართველი მწერლების თხზულებათა არაერთი ტომი, რედაქტირებული და კომენტირებული. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ფუძემდებელთა ენა თვით მოითხოვს დაკვირვებას; უკანასკნელი საუკუნენახევრის განმავლობაში ქართულმა ენამ ბევრი ცვლილება განიცადა – ანტონ კათოლიკოსის ფსევდოქართული ქართულიდან ინგლისური ენის „ქართულ დიალექტამდე“. ამ პროცესს დაკვირვება უნდა, თანამედროვე ქართულს – ნორმირება. ზურაბ ჭუმბურიძეს აქაც ეთქმის თავისი სიტყვა. მან თავისი წვლილი შეიტანა ძველი ქართული ენის შესწავლაშიც; ძველი ქართულის ბრწყინვალე ძეგლია უდაბნოს მრავალთავი; აკაკი შანიძის გარდაცვალების შემდეგ სწორედ მან დაასრულა ხელნაწერის პუბლიკაციის საქმე.

წლების განმავლობაში ზურაბი ძირითად კურსებს კითხულობდა ძველი ქართული ენის კათედრაზე; მრავალმა სტუდენტმა გაიარა მის ხელში; მან უცხოელი ქართველოლოგების აღზრდაშიც მიიღო მონაწილეობა.

ცალკეა სახსენებელი. ზურაბ ჭუმბურიძის სამეცნიერო-პოპულარული წიგნები. ვისაც კი ნაუკითხავს ასეთი წიგნები, მით უმეტეს – უცდია ერთი ასეთის დაწერა, კარგად იცის, რომ ეს უმძიმესი შრომაა. მშრალი მეცნიერული ფაქტის გადმოცემა ისე, რომ სიმართლე და ზუსტად ჩამოყალიბებული დებულებები არ დაამახინჯო, მკითხველის ყურადღება მიიპყრო, წიგნი არ გააშვებინო ხელიდან – ამას მარტო საკითხის ცოდნა კი არა, მხატვრული ალღო და მწერლის ნიჭიც უნდა. ზურაბის წიგნები: „რა გქვია შენ?“, „როგორ გაჩნდა სიტყვა“, „ქართული ხელნაწერების კვალდაკვალ“ – თითოეული რამდენიმეჯერ გამოიცა. ეს კი მოწმობს, რომ მათ მკითხველი ჰყავს; ეს მით უფროა სასიხარულო, რომ დღეს ეს ინტერესი ვლინდება. ტექნოლოგიზაციისა და ტექნოკრატიის ეპოქაში, დარწმუნებული ვარ, რომ ზურაბ ჭუმბურიძის ამ წიგნებმა ბევრს უჩვენა, რომ ენა, სიტყვა, სიტყვის ისტორია საინტერესოა და მეტად მნიშვნელოვანიც. ვფიქრობ, სწორედ იმგვარმა წიგნებმა უნდა მიახვედროს მკითხველი, რომ ადამიანის სულიერ სამყაროს ხშირად უფრო მეტს შესძენს პერგამენტის ჩაყვითლებული ფურცელი, საუკუნეთა განმავლობაში მტვრადქცეული გადამწერის ხელით ნაწერი, ვიდრე ბევრი ახლადშექმნილი, ელექტრონული ტექნიკით გავსებული „გაჯეტი“. ეგებ ამგვარმა წიგნმა დააფიქროს მკითხველი, რატომ ჰქვია მის სოფელში რომელიღაც უბანს „იფნისხევი“ ან მდინარის შენაკადს „ჯიხვთანყარო“ ან გაახსენოს აღმოსავლეთის ბაზრებზე გატანილი ხელნაწერის გამომსყიდველი თავისი წინაპარი! აქაც ვხედავ მათი ავტორის მამულიშვილურ საქმიანობას – არა მყვირალა, შინაარსისაგან დაცლილ სტანდარტულ ფრაზებს, არამედ მუხლჩაუხრელ შრომას, მეცნიერის ფხიზელი გონებით წარმართულს.

ზურაბ ჭუმბურიძეს ოთხმოცდაათი წელი შეუსრულდა. იგი კვლავ მხნედ განაგრძობს შრომას. მას მხარში უდგას მისი ოჯახიც – მეუღლე, შვილი და სიძე – ქართული ენის სპეციალისტები, მეორე შვილი – გერმანისტი.

ვუსურვოთ ზურაბ ჭუმბურიძეს ძველებური ენერგია და შრომის უნარი, რომ საუკუნის მიჯნას მხნედ გადააბიჯოს.

ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნივნობართა ასოციაცია და „მნივნობრის“ სარედაქციო საბჭო ულოცავს ბატონ ზურაბს იუბილეს, უსურვებს დიდხანს სიცოცხლესა და კვლავაც აქტიურ შემოქმედებით საქმიანობას.

გეოგრაფიული ისტორია

ნიმუხები

პირველი ნიგნებქაღაპები საფრანგეთში და ეტიენის საგამომცემლო სახლი

გუტენბერგის გენიალური გამოგონებისა და ნიგნის ბეჭდვის ხელოვნებაში ახალი ერის დაწყების შესახებ ცნობა გერმანიიდან სწრაფად გავრცელდა ევროპის ქვეყნებში, რომელთა შორის უპირველესი საფრანგეთი იყო. 1458 წლის 3 ოქტომბერით დათარიღებული დოკუმენტის მიხედვით, საფრანგეთის მეფემ კარლ VII-ემ გასცა ბრძანება ქალაქ მაინცში მიეწოდებინათ ხელმარჯვე და ჭკვიანი გრავიორი, რომელიც გუტენბერგისაგან ნიგნების გამრავლების ახლად გამოგონილი მეთოდის საიდუმლოებას შეისწავლიდა და სამშობლოში ჩამოიტანდა. ამ მისიისათვის შეარჩიეს მრავალმხრივი ნიჭით დაჯილდოვებული მხატვარი და არაჩვეულებრივი კალიგრაფი ნიკოლა უანსონი (1420–1480). იგი კარგად ფლობდა ლათონჩამოსხმის საქმეს, მეფის კარზე მსახურობდა მონეტებისა და სამკერდე ნიშნების გრავიორად. ახალგაზრდა ფრანგი მაინცში 1459 წლის დასაწყისისთვის ჩავიდა, წარმატებით გაართვა თავი დაკისრებულ მისიას და სრულყოფილად შეისწავლა, მისი თქმით „შავი ხელოვნება“. ამასობაში, 1461 წელს, საფრანგე-

რობერტ I ეტიენი (1503–1559).

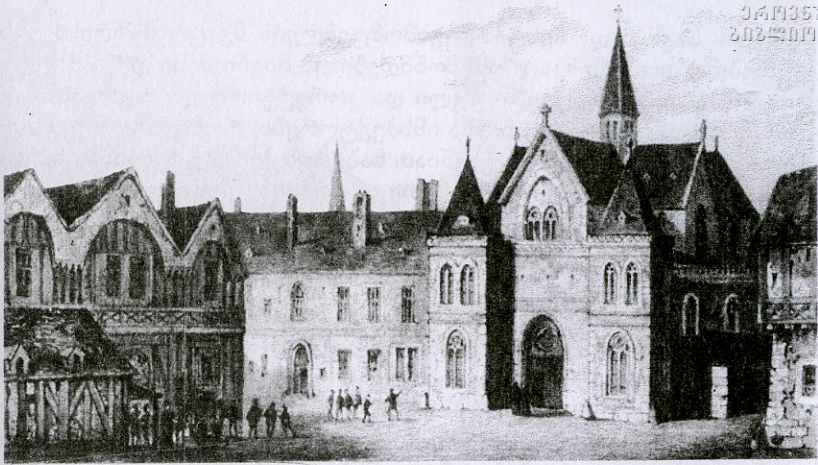
თის სამეფო ტახტზე ავიდა ლუდოვიკო XI. მონარქი მტრულად იყო განწყობილი თავისი წინამორბედის ყოველგვარი წამოწყებისადმი. სავარაუდოდ, ამ მიზეზის გამო ნიკოლა სამშობლოში დაბრუნების ნაცვლად იტალიაში გაემგზავრა.¹ ასე დაკარგა საფრანგეთმა პოლიგრაფიული ხელოვნების ერთ-ერთი ფუძემდებელი და უზადლო გრავიორ-პუანსონისტი.

ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში გაფანტული „გუტენბერგის შვილებად“ წოდებული სტამბის მუშაკებიდან არავინ ჩასულა საფრანგეთში გადამწერთა და წიგნით მოვაჭრეთა მიერ იქ გაჩაღებული დიდი კონკურენციის გამო.

ამრიგად, საფრანგეთში პირველი სტამბის დაარსება, შედარებით გვიან, მხოლოდ 1470 წელს, მოხერხდა. სორბონის უნივერსიტეტის რექტორის, პროფესორს – გულიამ ფიშეთისა (1433-1480) და მისი კოლეგის რობერტ გაგუინის (1433-1501) მიწვევით 1469 წელს პარიზში მიუნსტერიდან ჩავიდა სამი გერმანელი მესტამბე – ულრიხ გერინგი, მიქაილ ფრიბურგერი და მარტინ კრანცი. მათი ძალისხმევით საფრანგეთში გამოიცა მოძრავი ლიტერებით ნაბეჭდი პირველი წიგნი – იტალიელი გრამატიკოსისა და პედაგოგის, ახალი ეპისტორალური სტილის ავტორის, გასპარენო დე ბერგამოს (1360–1431) „წერილები“ – „Liber epistolarum“. 1470–1472 წლებში მესტამბეებმა დაბეჭდეს 22 დასახელების წიგნი. 1472 წლის ბოლოს სანარმო, რომელსაც უნივერსიტეტი აფინანსებდა, დაიხურა და პირველმბეჭდავები იძულებულნი იყვნენ სორბონა დაეტოვებინათ. გაჩნდნენ სხვა მესტამბე-გამომცემლებიც: პასკე ბონო, რომელმაც 1477 წელს გამოსცა პირველი ფრანგულენოვანი წიგნი – „საფრანგეთის დიდი ქრონიკები“ – „Grandes Chroniques de France“ და ანტუან ვერარდი (1485-1512) – საგმირო რომანებისა და პოეტური კრებულების გამომცემელი.

კალიგრაფისტი და მინიატურისტი ვერარდი 1450–1512 წლებში ცხოვრობდა პარიზში, სადაც მან დააარსა საკუთარი სტამბა და შემოიღო შრიფტი ე. წ. ბატარდი, რომელიც ფრანგულ ხელნაწერ შრიფტს წააგავდა. მეთექვსმეტე საუკუნეში საფრანგეთში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა ილუსტრირებული ქრონიკები და საგმირო რომანები, რომელთა შორის მაღალი ხარისხით გამოირჩეოდნენ ვერარის გამომცემები.

1 В. В. Лазурский. Альд и альдины. – М.: Книга, 1977 (Тип. N5 "Союзполиграфпрома"). 116 с.

სორბონა.

XV საუკუნის დასაწყისში წიგნის ბეჭდვას უკვე სამეფო ძალაუფლება მფარველობდა. 1513 წელს ლუი XII-ემ განსაკუთრებული აქტით ხაზი გაუსვა წიგნის ღვთაებრივ წარმოშობას და მის სარგებლობას კათოლიკური ეკლესიისათვის. მიუხედავად ამისა, პოლიგრაფიულ მრეწველობას აფერხებდა უნივერსიტეტის მიერ დადგენილი წესები. პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარების გარდა, პროტესტანტული მოძრაობისა და რელიგიური დაპირისპირების გამო ქვეყანაში მდგომარეობა უფრო დამძიმდა. 1521 წლის 18 მარტს გამოიცა სამეფო განკარგულება, რომელსაც პაპის მიერ შედგენილი აქტი დაედო საფუძვლად. ამ დოკუმენტით უნივერსიტეტის საღვთისმეტყველო ფაკულტეტის მიერ გაცემული ნებართვის გარეშე აიკრძალა წმინდა წერილის თემაზე შექმნილი ნებისმიერი ტექსტის გამოცემა და რეალიზაცია. იმავე წლის 13 ივლისს ძალაში შევიდა პარლამენტის დადგენილებაც, რომლიც მოითხოვდა გამოსაცემად გათვალისწინებული რელიგიური შინაარსის ტექსტების სამეცნიერო შესწავლას უნივერსიტეტის მეცნიერთა მიერ. ეს იყო ცენზურის შემოღების პირველი წინაპირობა. მრჩეველთა საბჭოს დასტურის გარეშე აიკრძალა ნებისმიერი ტექსტის ბეჭდვა. ერთი მხრივ, უნივერსიტეტმა ყოველგვარი გადასახადებისაგან გაათავისუფლა ბეჭდური პროდუქცია, სასტამბო შრიფტები და საღებავები, მაგრამ, მეორე მხრივ, მუდმივად მეთვალყურეობდა წიგნის

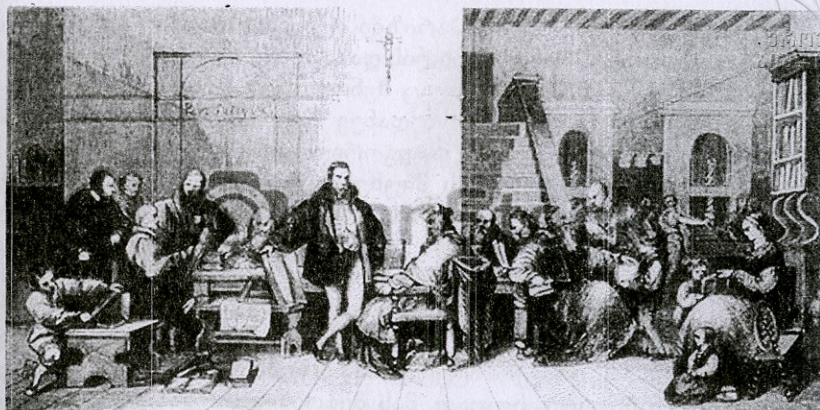
ბექდვის საქმეს და მესტამბე-გამომცემლებს მკაცრ შეზღუდვებს უწესებდა. დიდი სიმკაცრით მოწმდებოდა წიგნი მისი გარეგნული, შინაარსობრივი, რედაქტორული და კორექტორული თვალსაზრისით. უნივერსიტეტმა დანიშნა ინსპექტორები, რომლებსაც ევალებოდათ ზედამხედველობა გაეწიათ ნაბეჭდი პროდუქციისათვის და არ გაპარვოდათ შეცდომები. მათი აღმოჩენის შემთხვევაში სტამბის მუშაკებს სოლიდური ჯარიმები ეკისრებოდათ. ანადგურებდნენ წიგნებს, რომლებიც დადგენილ კრიტერიუმებს ვერ აკმაყოფილებდა. ასეთი ანგარიშსწორებისაგან არავინ იყო დაცული. სხვისი შეცდომების გამო დასჯისაგან თავის დასაცავად კორექტორები და რედაქტორები მათ მიერ გასწორებულ ყოველ ფურცელს აწერდნენ ხელს. მესტამბეებს ჩამოართვეს უფლება თვითონ განესაზღვრათ ნაბეჭდი პროდუქციის ფასი. პერგამენტისა და ქალაღდის ფასებზეც უნივერსიტეტის კონტროლო იყო დაწესებული. წიგნის ფასზეც მეთვალყურეობის განევა ინსპექტორებს ევალებოდათ.

განსაკუთრებული წესების გამო რედაქტორები, კორექტორები, შეგირდები და დამხმარე მუშები იძულებულნი იყვნენ მესტამბე-გამომცემლებთან ეცხოვრათ. მომავალი სტამბის მუშაკების ან წიგნის გამყიდველებს ოთხი წელი უნდა ესწავლათ და შემდეგ, სამი წელი ემსახურათ; ამასთანავე, მათ უნდა წარედგინათ ლათინური და ბერძნული ენების, რელიგიური კანონებისა და მორალური წესჩვეულებების ცოდნის მოწმობა და გამოცდაზე მოეპოვებინათ გამოცდელთა ხმების ორი მესამედი.

ასეთმა რეპრესიულმა ზომებმა მნიშვნელოვნად შეაფერხა საფრანგეთში პოლიგრაფიული მრეწველობის განვითარება. ამ ვითარებამ გამოიწვია სტამბების დაარსება ქვეყნის ფარგლებს გარეთ: სტრასბურგში, ბაზელსა და ანტვერპენში. იქ იბეჭდებოდა საფრანგეთში აკრძალული ლიტერატურა, კათოლიკური ეკლესიისა და მონარქიის წინააღმდეგ მიმართული რეფორმატორული თხზულებები.

1545 წელს გამოვიდა პირველი ფრანგული აკრძალული წიგნების ინდექსი. 1551 წელს კოდიფიცირებული იქნა ბექდვის შესახებ ყველა წინა რეზოლუცია და იმავე დროს, ქვეყანაში კალვინისტური ნაშრომების შეღწევისაგან დასაცავად აიკრძალა ბექდური პროდუქციის შეტანა ჟენევიდან და ევროპის სხვა ქალაქებიდან.

ფრანსუა I ვალუას (1494-1547) მეფობის პერიოდში (1515-1547) პარიზში სტამბების რიცხვი თორმეტამდე შემცირდა. სტამბის მუ-

ეტიენების საგამომცემლო სახლი.

შაკები გაიფანტნენ და სხვადასხვა საქმიანობით დაკავდნენ, მრავალი კი სამუშაოს საძებნელად ქვეყნიდან გადაიხვეწა. საგამომცემლო საქმიანობას მხოლოდ რამდენიმე მესტამბე-გამომცემელი თუ აგრძელებდა.

საფრანგეთის წიგნის ბეჭდვის ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა მართლმადიდებლური მრწამსის პარიზელ მესტამბე-გამომცემელთა უძველესმა და ცნობილმა ეტიენების ოჯახმა (ფრ. Estienne, ლათ. Stephanus)¹. წიგნის ისტორიის მკვლევრები მათ ადარებენ ვენეციელი მესტამბე-გამომცემლების მანუციოების სახელგანთქმულ საგვარეულოს. საფრანგეთში ეტიენებმა და იტალიაში მანუციოებმა თავისი საქმიანობით უდიდესი წვლილი შეიტანეს არა მხოლოდ პოლიგრაფიულ წარმოებაში, არამედ წიგნის ბაზრის შემქმნაში.

საგამომცემლო ნიშანი.

¹ Книговедение : Энцикл. словарь / Редкол. Сикорский Н. М. (гл. ред.) и др. — М. : Сов. энцикл., 1982 (Тип. №1). 617 с.

ეტიენები მოღვაწეობდნენ პარიზში, ჟენევასა და ლიონში (1502–1654). მათი საგამომცემლო სახლის დამაარსებელი გახლდათ ანრი ეტიენი (1465/70–1520), რომელიც ჰენრი სტეპანუსის სახელითაც იყო ცნობილი.¹ იგი ყმანვილობიდანვე პარიზში წიგნით ვაჭრობით იყო დაკავებული, რასაც კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა მამამისი. დიდი სირთულეების მიუხედავად ანრი ეტიენმა მაინც დააარსა სტამბა, საგამომცემლო სახლი და 1502 წელს დაბეჭდა პირველი წიგნი – არისტოტელეს „ეთიკა“. საგამომცემლო სახლის ემბლემად იქცა სამი სამეფო შროშანის გამოსახულება დევიზით „Plus olei quam vini“ („მეტი ზეთი, ვიდრე ღვინო“), რაც ნიშნავდა, რომ ადამიანის ცხოვრებაში შრომა უნდა სჭარბობდეს გართობას. ანრი პარიზის უნივერსიტეტის ნაფიცი მსაჯული და სავაჭრო კორპორაციის წევრი გახლდათ. მას მეგობრული ურთიერთობები ჰქონდა იმ დროის განათლებულ და ცნობილ ადამიანებთან, რომელთაგან მრავალი შემოიკრიბა საგამომცემლო სახლის გარშემო. ისინი ეტიენტან რედაქტორებად და კორექტორებად მუშაობდნენ. პარიზში, უნივერსიტეტის მახლობლად, 800 ლივრის საწყისი კაპიტალით დაარსებული პატარა სტამბა შეუსვენებლად მომუშავე მანუფაქტურულ საწარმოდ გადაიქცა, სადაც უხვად იბეჭდებოდა ფილოსოფიური თუ საღვთისმეტყველო ტრაქტატები და სამეცნიერო ნაშრომები.

რთული საგამომცემლო პოლიტიკის მიუხედავად ანრი ეტიენმა სიცოცხლის მანძილზე დაახლოებით 140 რელიგიური, ასტროლოგიური და ფილოსოფიური შინაარსის წიგნი გამოსცა. იგი ბეჭდავდა როგორც რომაელ და ბერძენ კლასიკოსთა ნაწარმოებებს, ისე მის თანამედროვე ავტორებსაც. წიგნთა უმრავლესობა გამოირჩეოდა დახვეწილი და ორიგინალური სატიტულო ფურცლებით. ანრი ეტიენი სასტამბო მოღვაწეობას დამოუკიდებლად განაგებდა. სხვა მესტამბე-გამომცემლებთან იგი მხოლოდ მოკლევადიან ხელშეკრულებებს დებდა და ისიც განსაკუთრებულ შემთხვევაში. მას ხანგრძლივი საქმიანი ურთიერთობები ჰქონდა პარიზელ გამომცემელ ჟან პეტისთან. ეტიენი მხარს უჭერდა წიგნის დიზაინის ახალ სტილს, რომელიც რენესანსის ეპოქისთვის იყო დამახასიათებელი. მის სტამბაში დაბეჭდილი წიგნები გამოირჩეოდნენ ელევანტიურობით, ფრონტისპისებისა და ინიციალების მრავალფეროვნებით.

1 Ф.И. Булгаков. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1- / Ф.И. Булгаков. - Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. 142 ст.

სატიტულო ფურცლები ორიგინალურად იყო გაფორმებული სხვადასხვაგვარი ორნამენტებით. ნიგნები იბეჭდებოდა საუკეთესო ხარისხის ქალაქებზე ან პერგამენტზე, გრავიურები ხელით იღებებოდა, სათაო ასოები კი ოქრომელნით იბეჭდებოდა. ამ გამოცემებმა მალე დაიმკვიდრეს ადგილი ევროპის პოლიგრაფიაში. ანრი ეტიენმა შექმნა სასტამბო ნიშანი, რომელზედაც გამოსახული იყო სიცოცხლის ხის რტოზე შემოხვეული გველი (სიბრძნის სიმბოლო). ეს საგამომცემლო მარკა მწარმოებელის მიერ შექმნილი პროდუქციის მაღალ ხარისხს განაპირობებდა.

საგამომცემლო ნიშნები.

იმ დროისათვის საფრანგეთში განსაკუთრებული პოპულარობა მოიხვეჭა მცირე ზომის გამოცემებმა. ისინი ერთგვარ ატრიბუტად იქცნენ მაღალი წრის საზოგადოებისათვის. არისტოკრატთა შეკრებებსა და წვეულებებზე პატარა ნიგნებით გამოჩენა კარგ ტონად ითვლებოდა. საგამომცემლო ფირმამ დაიწყო მცირეფორმატიანი, ილუსტრირებული, განსაკუთრებული ტომეულების ბეჭდვა. გამომცემლობა იღებდა შეკვეთებს და ქმნიდა პოლიგრაფიული ხელოვნების გასაოცარ შედეგებს. პარალელურად გაჩნდნენ ბიბლიოფილები. მრავალი მათგანი სოლიდურ თანხას იხდიდა უნიკალური და ძვირფასი ნიგნების შესაძენად. ისინი მაღალ საზოგადოებაში თავს იწონებდნენ ცალკეული ნიგნებითა თუ კოლექციებით. გამომცემლობამ დაიწყო მცირეფორმატიანი სასაჩუქრე ეგზემპლარების გამოცემა, რამაც განამტკიცა მათი პირველობა ნიგნის ბაზარზე. ამ მხრივ ფირმამ განსაკუთრებულ წარმატებს 1520 წლისთვის მიაღწია.

ანრი ეტიენის გარდაცვალების შემდეგ, რამდენადაც მისი შვილები ასაკის გამო ვერ მოახერხებდნენ გაძლოლოდნენ მამისეულ საქმიანობას, საგამომცემლო სახლს სათავეში ჩაუდგა ამავე ფირმის მოღვაწე განათლებული და ხელმარჯვე მესტამბე-პუანსონისტი

სიმონ დე კოლინი (დაახ. 1480–1546). კოლინმა ურთიერთობა დაამყარა ნიგნის ხელოვნების ერთ-ერთ გამოჩენილ მოღვაწე ჟოფრუა ტორისთან (1480–1533). ტორი იყო პლესის კოლეჯის პროფესორი, ფილოლოგი, მესტამბე-გამომცემელი, გრავიორ-პუანსონისტი და ნიგნით მოვაჭრე. გრავიორების ხელოვნება მან რომში შეისწავლა და შესაბამისად რომაული სტილის მიმდევარი გახდა. ნიგნის ბეჭდვის ხელოვნებაში ტორიმ შემოიღო რენესანსული შრიფტი – ანტიკვა, რომელსაც იგი გოთიკურ შრიფტთან ერთად იყენებდა. 1524 წელს კოლინმა და ტორიმ ერთობლივად გამოსცეს სასულიერო წიგნების სერია. ეს იყო ელევანტურად გაფორმებული ლოცვებისა და ჟამნების კრებულები, რომლებიც სასტამბო ხელოვნების მაღალი დონით გამოირჩეოდნენ. 1529 წელს ტორიმ გამოსცა „Champ Fleury“ – „ყვავილოვანი მდელო“. ნიგნში მან მეცნიერულად გააშუქა შრიფტების ისტორია და თეორია; წარმოადგინა შრიფტების მრავალფეროვნება, რომელთა შორის იყო მის მიერ შექმნილი შრიფტებიც. არაჩვეულებრივად გამოიყურებოდა ჟოფრუას მიერ გაფორმებული ფრონტისპისი და ნიგნის ყოველი ფურცელი. განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვა ტორის მიერ შექმნილმა ინიციალებმა, შავ ფონზე შესრულებულმა ნათელმა და დახვეწილმა ასოებმა. 1530 წელს, ნიგნის ავტორი მეფე ფრანსუა I-მა სამეფო მბეჭდავის ტიტულით დააჯილდოვა.

1525 წელს კოლინმა ეტიენების საგამომცემლო სახლი გადასცა მისი დამაარსებლის უფროს შვილს ფილოლოგს, კალვინისტსა და რეფორმაციის აქტიურ მხარდამჭერს რობერტ I ეტიენს (1503-1559). ანრის სამ შთამომავალს შორის საგამომცემლო საქმეში იგი ყველაზე წარმატებული აღმოჩნდა.

21 წლის ასაკში რობერტი სათავეში ჩაუდგა საოჯახო ბიზნესს და მოკლე დროში დიდ წარმატებას მიაღწია. ლათინურ ენაზე მოსაუბრე განსწავლულმა გამომცემელმა, მამისა და აღდ მანუციოს მსგავსად, ცნობილი მეცნიერები შემოიკრიბა და შეეჭიდა ძველ კლასიკოსთა ნაწარმოებების რედაქტირებული ტექსტების გამოცემას. მისი მოსაზრებით, ტექსტების ზოგიერთი მონაკვეთი მოითხოვდა აუცილებელ განმარტებებს, რათა ის მკითხველისათვის გაუგებარი არ დარჩენილიყო.

რობერტ ეტიენმა 1523 წელს შესწორებული ტექსტითა და განმარტებებით გამოსცა „ბიბლია“ და „ახალი აღთქმა“, რითიც განაწყნა სორბონის უნივერსიტეტის ღვთისმეტყველი პროფესო-

რები. თავისი გამოცემის დასაცავად რობერტ ეტიენი დისკუსიაში ჩაერთო პროფესორებთან, რომლებიც განაცვიფრა თავისი ერუდიციით და ორივე წიგნს წარმატებულად დაუმკვიდრა ადგილი სასულიერო გამოცემებს შორის. მანვე, უოფრუა ტორის დახმარებით, შეადგინა და 1531 წელს გამოსცა ლათინური ენის განმარტებითი ლექსიკონის ორტომეული – „ლათინური ენის საგანძური“ – „The saurus latinae linguae“. 1536 წელს გამოვიდა ამავე ლექსიკონის მეორე, 1543 წელს კი – მესამე შესწორებული და შევსებული გამოცემა. ეს იყო კოლოსალური შრომის ნაყოფი, რომელმაც თავისი დიდი სამეცნიერო ფასეულობით ფილოლოგების აღიარება დაიმსახურა.¹ სწორედ ეს საგანძური ითვლება რობერტის უმნიშვნელოვანეს ნაშრომად.²

XVI–XVII საუკუნეების მიჯნაზე მსხვილ ფრანგ მესტამბეთა უმრავლესობა საეკლესიო წიგნების – ლოცვებისა და ჟამნების გამოცემით იყვნენ დაკავებულნი. თუმცა, იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც არისტოკრატებისა და სამეცნიერო წრეებისათვის ბეჭდავდნენ ლიტერატურულ ნაწარმოებებს. ერთ-ერთი მათგანი იყო ჰოლანდიელი სწავლული ლათინისტი და ცნობილი მესტამბე-გამომცემელი ბადიუს ასცენზია (1462–1535). მან არაჩვეულებრივი განათლება მიიღო იტალიაში, საიდანაც საფრანგეთში გაემგზავრა და ლიონში ტრექსელის გამომცემლობაში დაიწყო რედაქტორად მუშაობა. იგი მალევე დაქორწინდა ტრექსელის ქალიშვილზე და საცხოვრებლად გადავიდა პარიზში, სადაც 1503 წელს დააარსა საკუთარი გამომ-

BREVES IN EADEM AN-
notationes, ex doctis. interpretationi-
bus, & Hebraeorum commentariis.

Insuper addita propositum vocatum Hebraicorum.
fabri scripturam veteram & fontium veterum scripturam.

PARISIIS, ex officina Roberti Stephani. M. D. XXXII.
Cum privilegio Regis.

რობერტ ეტიენის მიერ
გამოცემული ბიბლია.

1 М. И. Щелкунов. История, техника, искусство книгопечатания. - М/Л. - Гос. Издательство. 1926. 126 ст.

2 Ф.И. Булгаков. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1. - Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. 142 ст.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ
PLATONIS
opera quae extant omnia.

EX NOVA IOANNIS SERRANI IN-
terpretatione, perpetua et fide nota illustrata, quibus & in-
dus & doctrinae funera breviter & perspicue significatur.
EVIDENT. Annotationes in quibus facillime interpretatio locorum.
HENR. STEPHANI de quorundam locorum interpretatione in-
dus & doctrinae funera breviter & perspicue significatur.

EXCVBEAT HENR. STEPHANVS.
CVM PRIVILEGIO C.Æ.S. MAIEST.

დილოგი პლატონთან.

წლიდან წლამდე რობერტ ეტიენის საქმიანობა სულ უფრო და უფრო ფართოვდებოდა: მრავალ ენაზე გამოსცემდა ნიგნებს; პირველმა დაიწყო ბერძნულ ენაზე ტექსტების ბეჭდვა; საეკლესიო ლიტურატურას უმთავრესად ლათინურ, ბერძნულ და ებრაულ ენებზე გამოსცემდა.² მისი მიზანი ძველი ენების შემსწავლელი ნიგნებისა და კლასიკოსთა ნაწარმოებების აკადემიური ტექსტების გამოცემა იყო. ეტიენები განსაკუთრებულ ყურადღებას ტექსტის რედაქტირებას აქცევდნენ. რობერტი ამაყობდა მის მიერ გამოცემული ნიგნებში რედაქტირებული ტექსტებით და შეცდომების აღმოჩენისათვის ფულადი ჯილდოც დაანესა.

1 М.И. Щелкунов. История, техника, искусство книгопечатания. - М/Л., Гос. Издательство. 1926. 125 ст.

2 Ф.И. Булгаков. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1. - Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. 142 ст.

ცემლობა. კვალიფიციურმა ბიბლიოფილმა სიცოცხლის მანძილზე ასობით საღვთისმეტყველო და სამეცნიერო ნიგნი გამოსცა, მათ შორის ფოლიანტებიც. კლასიკოს მწერალთა თხზულებებს იგი საინტერესო კომენტარებს ურთავდა.

ბადიუსის ქალიშვილს და უკავშირა თავისი ბედი რობერტ ეტიენმა. ასცენზიას მომდევნო ორი ქალიშვილიც მსხვილ მესტამბე-გამომცემლებზე – მიქაელ ვასკონსანზე და ჟან რუანზე დაქორწინდნენ. 1535 წელს, ბადიუსის გარდაცვალების შემდეგ, გამომცემლობა მისი ვაჟიშვილის – კონრადის მმართველობაში გადავიდა. სხვა გამომცემელ ჰუგენოტებთან ერთად იგი იძულებული იყო 1549 წელს პარიზიდან გაქცეულიყო.¹

ქარაგმის გამოყენება ძველ ხელნაწერებში ფრიად პოპულარულად ითვლებოდა. კალიგრაფები ამ ხერხით მნიშვნელოვნად ზოგავდნენ საკუთარ შრომას, დროსა და სანერ ქალაქს, მაგრამ ეს მნიშვნელოვნად აფერხებდა კითხვის პროცესს. სიტყვათა შემოკლებების გამოყენება გადამწერთაგან მემკვიდრეობით ერგოთ პირველ მესტამბე-გამომცემლებს და იმდროისათვის დადგენილ ნორმად ითვლებოდა. რობერტ ეტიენმა კითხვის გამარტივების მიზნით უარყო ტექსტში სიტყვათა ყოველგვარი შემოკლება.

მეფე ფრანსუა I ეტიენების საგამომცემლო სახლში.

ეტიენებს ათი სხვადასხვა საგამომცემლო ნიშანი ჰქონდათ, რომელთაგან შვიდი ზეთისხილის ვარიაციებს წარმოადგენდა. მათ შორის

ყველაზე გავრცელებილი იყო მოფუსფუსე განდევილი ზეთისხილის ტოტებგაშლილ ხესთან, ტოტზე მობმულ ბაფთაზე კი ეტიენების დევიზი იკითხება: „Noli altum sapere“.

ბეჭდვის მაღალი ხარისხით გამორჩეული გამოცემებისათვის ულამაზეს შრიფტებს ამზადებდა ცნობილი გრავიორ-შრიფტჩამომსხმელი კლოდ გარამონი (1499–1561). შექმნეს ბერძნული არაჩვეულებრივი ე. წ. სამეფო შრიფტი. მეთხუთმეტე საუკუნის ორმოციან წლებში ეტიენი წელიწადში ათობით წიგნს გამოსცემდა. მან თერთმეტ სხვადასხვა ენაზე დაბეჭდა ბიბლია და ახალი აღთქმა. საეკლესიო რეფორმის მხარდასაჭერად რობერტი გამოსცემდა და საჯაროდ ავრცელებდა წმინდა წერილს, მაგრამ მისი დამსახურება გაცილებით მნიშვნელოვანია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ის უკიდურესად დაბალ და ხელმისაწვდომ ფასში ყიდდა წიგნებს.

მეფე ფრანსუა I და მარგარიტა ნავარელი ხშირად სტუმრობდნენ საგამომცემლო სახლს. მეფე რობერტს უაღრესად აფასებდა. 1539 წელს ფრანცისკ I-მა მესტამბე-გამომცემელს უბოძა სამეფო მბეჭდავის ნოდება ლათინურ და ძველ ებრაულ ენებზე. 1540 წელს კი ეტიენის ტიტულებს დაემატა ძველ ბერძნულ ენაზე.¹ პირველი მბეჭდავის ნოდებაც ეს შემდეგი მიზეზის გამო მოხდა: მეფეს არ გამოჰპარვია, რომ ფრანგების ძალისხმევის მიუხედავად, საფრანგეთში გამოცემული ბერძნული წიგნები პოლიგრაფიული დონით მნიშვნელოვნად ჩამოუვარდებოდნენ იტალიაში დაბეჭდილს.

ბერძნული შრიფტის სრულყოფის მიზნით, 1538 წელს ფრანსუა I-მა ბერძნულენოვანი ლიტერატურის სამეფო მბეჭდავად დანიშნა კონრად ნეობორი, შრიფტჩამომსხმელად კი კლოდ გარამონი. მაგრამ ნეობორი ორი წლის შემდეგ გარდაიცვალა და მისი ადგილი რობერტ ეტიენმა დაიკავა. ნახატებს შრიფტისათვის ქმნიდა ანგელუს ვერგეციუსი ანუ ვერგეცი და რობერტის თხუთმეტი წლის შვილი – ანრი. ეტიენის მიერ გამოცემული ბერძნული ბიბლიისათვის შრიფტი ჩამოასხა ცნობილმა პუანსონისტმა ვილჰელმ ლე-ბემ.² ეს შრიფტები კარგად იქნა შემონახული და შემდგომში მას დიდი ხნის მანძილზე იყენებდა პარიზის სახელმწიფო სტამბა.

ეტიენის მიერ გამოცემული წიგნების პოპულარობის მიუხედავად „მეცნიერთა მსახურნი“ სორბონის უნივერსიტეტიდან რობერტის მიმართ მაინც უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ. იგი არასოდეს არ ასრულებდა პროფესორების სურვილებს და არც რედაქტორებად იწვევდა მათ საგამომცემლო სახლში.

1550 წელს რობერტ ეტიენმა დაბეჭდა „ახალი აღთქმის“ ახალი გამოცემა. მისი მფარველი მეფე უკვე გარდაცვლილი იყო. ტახტის მემკვიდრე, ანრი II დე ვალუა კი სორბონელი მეცნიერების მხარდამჭერი გახლდათ.

1551 წელს სორბონელებისაგან დევნით გადაღლილი რობერტ I ეტიენი გამძაფრებული კათოლიკური რეაქციისაგან თავის დასაღწევად ჟენევაში გაიქცა, სადაც დააარსა სტამბა და გამოსცემდა

1 Книговедение : Энцикл. словарь / Редкол. Сикорский Н. М. (гл.ред.) и др. - М. : Сов. энцикл., 1982 (Тип. N1). - 617 с.

2 Булгаков, Ф.И., Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1- Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. - 143 ст.

პამფლეტებს კათოლიციზმის წინააღმდეგ. მნიშვნელოვნად უნდა ჩაითვალოს მისი საგამომცემლო საქმიანობა ჟენევაში, სადაც მან სხვადასხვა ენაზე 528 გამოცემა დაბეჭდა.

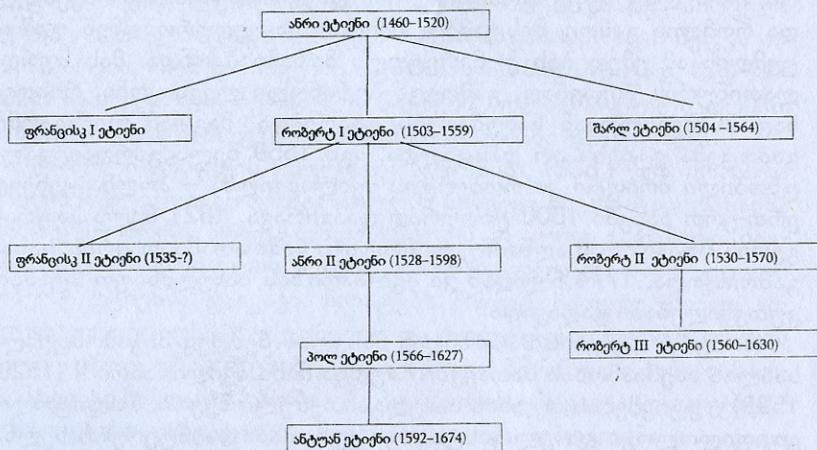
რობერტმა პარიზიდან ნაილო ბერძნული შრიფტის გარნიტური, რომელიც მეფე ფრანცისკ I-ის დაფინანსებით იყო შექმნილი და რომლის გამოც მესტამბეს ხშირად საყვედურობდნენ. გამომცემლის ამ ქმედებას კონკრეტული მიზანი ჰქონდა. მას სურდა, ლათინურის მსგავსად, გამოეცა ბერძნული ლექსიკონი, რისთვისაც მნიშვნელოვან სამუშაოებს ატარებდა, მაგრამ ლექსიკონის გამოცემა ეტიენს არ დასცალდა. იგი 1559 წელს გარდაიცვალა. ცნობილი შრიფტი კი რობერტის შვილიშვილმა – პოლმა ჟენევის ერთ-ერთ ბანკში 1500 ტალერად დააგირავა. 1621 წელს საფრანგეთის მთავრობამ აღნიშნული შრიფტი სამი ათასი ლივრის ფასად გამოსისყიდა, 1774 წლიდან კი იგი პარიზის სახელმწიფო სტამბის კუთვნილებაში გადავიდა.¹

რობერტ ეტიენის პარიზიდან წასვლის შემდეგ საგამომცემლო სახლის საქმიანობას სათავეში ჩაუდგა მისი შვილი, ანრი II (1528–1599) – ეტიენების ოჯახის სახელგანთქმული წევრი, პოლიტოლოგი, ფილოლოგი და ელინისტი. იგი ევროპაში საინტერესო ხელნაწერების მოსაძიებლად გაემგზავრა. ეტიენების საგამომცემლო სახლს პარიზში 1556 წლიდან ხელმძღვანელობდა რობერტის უმცროსი ვაჟი რობერტ II (1530–1570). ანრი II-ემ იტალიის, ინგლისისა და ფლანდრიის ბიბლიოთეკებში მრავალი ბერძნული ხელნაწერი მოიძია და რამდენიმე მათგანი გაშიფრა. მოგზაურობიდან დაბრუნების შემდეგ მან საგამომცემლო საქმიანობა მხოლოდ ფუგერებისა და გულდერიხების ცნობილი ოჯახების დახმარებით განაგრძო, რის გამოც იგი საკუთარ თავს „Fuggerorum Typographus“-ს უწოდებდა. 1557 წელს ანრი II-ემ ჟენევაში მამისაგან დამოუკიდებლად დააარსა სტამბა, გამოსცა მრავალი კლასიკოსის ნაწარმოები და თეოლოგიური ნაშრომი. მამის გარდაცვალების შემდეგ ანრიმ ორივე სტამბა გააერთიანა. 1572–1573 წლებში, მამის დაწყებული ნამუშევარი დაასრულა და გამოსცა ბერძნული ენის საგანძურის ხუთტომეული – „The saurus graecae linguae“. მისი დაბეჭდვა მართლაც მნიშვნელოვანი საქმე იყო, თუმცა ეტიენი ფინანსურად დაზარალდა. ყველაზე მნიშვნელოვანი ფინანსური დანაკარგი მას

1 Ф. И. Булгаков. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1. – Санкт-Петербург : А. С. Суворин, 1889. 144 ст.

ეტეინების (ფრ. Estienne, ლათ. Stephanus) დინასტია

გენეალოგია

მიაყენა იოან სკაპულამ, რომელმაც ბერძნული საგანძურის შემოკლებული ვერსია გამოსცა. ესეც არ იკმარა და პლაგიატმა მოურიდებლად განაცხადა, რომ ეტიენის ნაშრომს ის შემთხვევით გადააწყდა. ეს მისი დამოუკიდებელი ნაშრომია, ანრი კი მონანილეობდა „Typographus“-ის კორექტურაში.¹

იმ დროიდან მოყოლებული სიკვდილის უკანასკნელ წუთამდე ანრი II მომთაბარე ცხოვრებას ეწეოდა: მან მოიარა გერმანიის, ავსტრიისა და უნგრეთის ქალაქები, რათა გაეყიდა თავისი დიდტირაფიანი გამოცემები. 1597 წელს, როდესაც შენევიდან საფრანგეთისაკენ გადაადგილდებოდა, იგი ავად გახდა, ლიონში ჩასული კი საბოლოოდ ჩავარდა ლოგინად და 1598 წლის მარტში გარდაიცვალა. სიცოცხლის მანძილზე ანრი ეტიენმა 170 სხვადასხვა თხზულება გამოსცა.²

1 Ф.И. Булгаков. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1. – Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. 144 ст.

2 М. И. Щелкунов. История, техника, искусство книгопечатания. - М/Л., Гос. Издательство. 1926. 127 ст.

საგამომცემლო და სასტამბო საქმეს ემსახურებოდა რობერტი II-ს შვილიც, ანუ ანრი ეტიენის შვილთაშვილი რობერ III (1560-1630) მრავალი ბერძნული და ლათინური პოემის ავტორი იყო. მან ფრანგულად თარგმნა არისტოტელეს „რიტორიკა“.¹ რობერ I-ის უფროსმა შვილმა – ფრანცისკ II-ემ (1535-?) 1562 წელს შენევაში დააფუძნა სტამბა.

საგამომცემლო საქმეს ემსახურებოდა ანრი II ეტიენის ვაჟი – პოლ ეტიენი (1566-1627). მას ბრალი დასდეს შეთქმულებაში მონაწილეობა და დააპატიმრეს. პოლის ქონებას კი კონფისკაცია გაუკეთეს. მოგვიანებით კი განდევნეს ჟენევიდან, სადაც მხოლოდ 1619 წელს მოახერხა დაბრუნება. პოლიგრაფიული საქმით იყო დაკავებული პოლ ეტიენის ვაჟი – ანტუანი (1592-1674).

ანრი ეტიენს რობერტის გარდა კიდევ ორი შვილი ჰყავდა: უფროსი – ფრანცისკ I, მესტამბე და ნიგნითმოვაჭრე და უმცროსი – შარლი (1504-1564), ექიმი და მწერალი. შარლი იტალიაში მოგზაურობისას დაუმეგობრდა ვენეციელ მესტამბე-გამომცემელს პაოლო მანუციოს. ეტიენი თავდაპირველად შორს იდგა საგამომცემლო საქმისაგან და ძირითადად სამეცნიერო მოღვაწეობას მისდევდა. რობერტის სამშობლოდან შვეიცარიაში იძულებით გაქცევის შემდეგ, შარლი სათავეში ჩაუდგა პარიზის სტამბას. მან მოახერხა რობერტის ქონების კონფისკაციის გაუქმება და რობერტის შვილისათვის დაბრუნება. შარლ ეტიენმა შექმნა მრავალი ნაშრომი მედიცინაში, ბოტანიკასა და სოფლის მეურნეობაში; შეადგინა განსაკუთრებული ტიპის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, რომელშიც მასალები ანბანური თანმიმდევრობით იყო განწყობილი; გამოსცა ბერძნულ-ლათინურ-ფრანგული, აგრეთვე ისტორიის, გეოგრაფიისა და პოეზიის თეორიის ლექსიკონები. 1544 წელს შარლმა მოამზადა პიროვნებათა ლექსიკონი. საგამომცემლო საქმისათვის აღებული ვალების გამო იგი გაკოტრდა. ფინანსური პრობლემებისა, თუ რელიგიური შეხედულებების გამო შარლი 1561 წელს საპატიმროში აღმოჩნდა და იქვე, 1564 წელს, გარდაიცვალა.

ნიგნის ისტორიის მკვლევარი ო. ი. ბულგაკოვი ლიტერატურულ წყაროებში გვთავაზობს ვერსიას, რომლის მიხედვითაც ნიგნის ბექდვით დაკავებული ეტიენების ოჯახის ბოლო წარმომადგენელი იყო პოლ ეტიენი. საკმაოდ განათლებული და ერუდირებული პი-

1 Книговедение : Энцикл. словарь / Редкол. Сикорский Н. М. (гл.ред.) и др. – М. : Сов. энцикл., 1982 (Тип. N1). 617 с.

როვნება მამის მსგავსი ენერგიულობით არ გამოირჩეოდა. იგი ვერ გაუძღვა გამომცემლობას და 1627 წელს საგვარეულო საწარმო ძმებს, შუებს მიჰყიდა¹.

სხვა წყაროს მიხედვით, საგამომცემლო სახლი 1654 წლამდე ფუნქციონირებდა².

მიუხედავად იმისა, რომ ეტიენების მოღვაწეობა, ისე როგორც თავისუფალი საგამომცემო საქმიანობა, იმდროინდელ საფრანგეთში მნიშვნელოვნად იზღუდებოდა სორბონის უნივერსიტეტის მიერ, ისინი მაინც არ ღალატობდნენ საგვარეულო საქმეს; მრავალ ენაზე ბეჭდავდნენ რელიგიურ, ასტროლოგიურ და ფილოსოფიური შინაარსის წიგნებს, ცნობილ მწერალთა თხზულებებს კომენტარებით, საეკლესიო სახელმძღვანელოებსა და ფუნდამენტურ ლექსიკონებს. ეტიენების საგამომცემლო სახლმა არსებობის მანძილზე 1497 დასახელების წიგნი გამოსცა არაჩვეულებრივად გაფორმებული სატიტულე ფურცლებითა და ორიგინალური საგამომცემლო ნიშნებით.

1 Ф.И. Булгаков. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1. – Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. 144 ст.

2 М.И. Щелкунов. История, техника, искусство книгопечатания. – М/Л., Гос. Издательство. 1926. 127 ст.

მარიამ ბაჩეჩილაძე

დავით (დუდა) გაბაშვილი (1914-1995)

მხატვარ დავით (დუდა) გაბაშვილის შემოქმედებას ქართული სახვითი ხელოვნების ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი აქვს დამკვიდრებული. მის მიერ შესრულებული ნამუშევრები რაოდენობრივად ბევრი არ არის, მაგრამ მკაფიოდ გამობრტული ინდივიდუალობით, რაფინირებული, დახვეწილი გემოვნებით, პროფესიული ოსტატობითა და მაღალი მხატვრული დონითაა გამორჩეული.

დ. გაბაშვილი სახვითი ხელოვნების ყველა დარგში მოღვაწეობდა, ქმნიდა დაზგურ და მინიატურულ

ქანდაკებებს, ფერწერულ ტილოებს, გრაფიკულ ნაწარმოებებს, პლაკატებს, ექსლიბრისებს, აფორმებდა ნიგნებს. მის მიერ განხორციელებული ყველა ქმნილება ნახვისთანავე იპყრობს მაყურებლის ყურადღებას და წარუშლელ შთაბეჭდილებას უტოვებს მეხსიერებაში.

დავით გაბაშვილს ხატვისადმი ინტერესი ბავშვობის ასაკიდანვე გამოუმყდვანებია. უმაღლესი განათლების მისაღებად თავდაპირველად თბილისის სამშენებლო ტექნიკუმის ხუროთმოძღვრულ განყოფილებაზე ჩაუბარებია, სადაც 1930-1933 წლებში უსწავლია. შემდგომ კი სამხატვრო განათლების მიღება განუზრახავს და 1934-1939 წლებში თბილისის სამხატვრო აკადემიის გრაფიკის ფა-

კულტეცზე გაუგრძელებია სწავლა. მის პროფესიონალ მხატვრად ჩამოყალიბებაში კი აკადემიაში მოღვაწე შესანიშნავ პედაგოგს იოსებ შრლემანს მიუღია დიდი წვლილი.

1939-1944 წლებში დუდა გაბაშვილი ამავე უმაღლესი სასწავლებლის ასპირანტი ხდება. 1944-1947 წლებში თბილისის სამხატვრო აკადემიის უფროსი მასწავლებელია. 1967 წლიდან – ხატვის კათედრის პროფესორი, ხოლო 1974 წლიდან – ხატვის კათედრის გამგე. 1985 წელს მას საქართველოს სახალხო მხატვრის წოდება მიენიჭა.

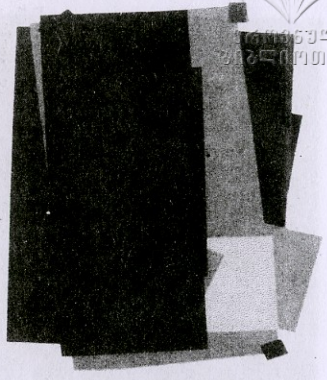
ამჟამად ჩვენ ძირითადად დავით გაბაშვილის გრაფიკის დარგში შესრულებულ ნაწარმოებებს გადავავლებთ თვალს, განსაკუთრებულად კი, ნიგნის გრაფიკას, პლაკატსა და ექსლიბრისებზე შვჩერდებით.

თბილისის სამხატვრო აკადემიაში დაარსებიდან 1930-იანი წლების აღზრდილთა გვარ-სახელებს თუ გადავხედავთ, მაშინვე დარწმუნდებით იმ სკოლის მიზანსა და უაღრესად დიდ მნიშვნელობაში, რაც ამ სასწავლებლის დამაარსებლებს თავიდანვე ჰქონდათ გააზრებული. „ხე ნაყოფით შეიცნობაო“ – თქმულა და სწორედ ასეთი დიდი ნაყოფი გამოიღო თბილისის სამხატვრო აკადემიაში აღზრდილთა თაობებმა, მათ ვინც შეძლეს და განათლება მიღება მისი დამაარსებლების, შესანიშნავი მხატვრებისა და პედაგოგების ხელში როგორებიც იყვნენ: გიორგი ჩუბინაშვილი, იოსებ შარლემანი, ევგენი ლანსერე, ჰენრიჰ ჰრინევსკი, გიგო გაბაშვილი, იაკობ ნიკოლაძე, ელიშე თათევოსიანი და სხვები.

ქართული სახვითი ხელოვნების ისტორიაში იოსებ შარლემანისა და ევგენი ლანსერეს მიერ აღზრდილმა გრაფიკოსმა მხატვრებმა მაღალი პროფესიონალიზმითა და ინდივიდუალური გამომსახველობითი ენით მყარი ნიადაგი შეუქმნეს საქართველოსთვის ამ დარგის – გრაფიკის – წარმატებით განვითარებას. ხელოვნებათმცოდნე მერი კარბელაშვილი აღნიშნავდა რა კონკრეტულად იოსებ შარლემანის დამსახურებას დუდა გაბაშვილის „მხატვრად ქცევის“ პროცესში, წერდა: „აკადემიაში სწავლისას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ი. ა. შარლემანის ხელმძღვანელობა. სწორედ ი. ა. შარლემანი იყო ის ადამიანი, რომლის რჩევა დიდად მნიშვნელოვანი იყო დ. გაბაშვილის – მხატვრის ჩამოყალიბებისათვის, ისევე როგორც ბევრი სხვა მხატვრისათვისაც, ვისაც ის ასწავლიდა. უდიდეს შთაბეჭდილებას სტოვებდა ი. შარლემანი – პედაგოგი და ადამიანი,

ვირი (1936 წ.).

აბსტრაქტული კომპოზიცია
(1988 წ.).

მისი ფართო განათლება, დიდი კულტურა და ტაქტი. იგი არ ზღუდავდა თავის მონაფეებს, მაგრამ ცდილობდა მათი ყურადღების წარმართვას იქითკენ, რაც ინტერესის ღირსი იყო – ამას გამოცდილება უკარნახებდა. გვიან, მოხუცებული პედაგოგი თვითონვე კმაყოფილებით აღნიშნავდა, რომ ს. ქობულაძე, ი. გაბაშვილი, დ. გაბაშვილი და სხვ. – ყველანი მისი მონაფეები არიან, მაგრამ მათ ნამუშევრებს სულ სხვადასხვა ხასიათი აქვს. იგი არაფერს აკეთებინებდა იძულების გზით, მაგრამ მისი თითქოს სრულიად უმნიშვნელო შენიშვნაც კი ზოგჯერ მუშაობას სულ სხვა მიმართულებით წარმართავდა ხოლმე“.

ბუნებრივია, რომ პროფესიონალი პედაგოგების ღვაწლს უშედეგოდ არ ჩაუვლია და ქართულ სახვით ხელოვნებაში მხატვართა ძლიერი გუნდი შეიკრა. მათი სახელები დღეს უკვე კარგადაა ცნობილი: სერგო ქობულაძე, აპოლონ ქუთათელაძე, ვლადიმერ გრიგოლია, ვალენტინ თოფურიძე, ვლადიმერ ქუთათელაძე, დავით ციციშვილი, ნიკოლოზ ჩერნიშკოვი და სხვანი. ეს იმ მხატვართა გუნდია, ვინც XX საუკუნის სახვითი ხელოვნება საკმაოდ მაღალ საფეხურზე აიყვანა და შემდგომი თაობების მხატვართა განათლება-ჩამოყალიბებასაც შეუწყო ხელი.

აკადემიის აღზრდილთა უფროსი თაობის მხატვრებს შორის კი დღეა გაბაშვილი ერთ-ერთი გამორჩეული მოღვაწეა, რომლის შემოქმედება სახვითი ხელოვნების ყველა დარგს მოიცავს. მუდამ ძიების პროცესშია, საოცრად დახვეწილი შემოქმედებითი აზროვ-

ნატურმორტი თევზით (1936 წ.).

ქოთანი ტყემლით (1955 წ.).

ნებით გამოირჩევა და მისი ნამუშევრები მაღალი ესთეტიკური, რაფინირებული ფორმებით ხასიათდება, რომელ დარგსა თუ ჟანრშიც არ უნდა იყოს იგი განხორციელებული.

დუდა გაბაშვილი დაზგური ფერწერული და გრაფიკული ნამუშევრებისთვის სხვადასხვა თემატიკას ირჩევს. მიმართავს როგორც ისტორიულ, ასევე ყოფით ჟანრს, ქმნის პეიზაჟებს, პორტრეტებს, ანიმალისტურ ნამუშევრებს, ნატურმორტებს, შიშველ ფიგურებს; ასრულებს აბსტრაქტულ ნამუშევრებს.

ხატავს სხვადასხვა მასალაში, ფერწერაში იყენებს ზეთისა და ტემპერის საღებავებს; გრაფიკაში – აკვარელს, ფანქარს, ტუშს, გუაშს, ნახშირს, სანგინას; მაღალპროფესიულად აქვს ათვისებული გრაფიკული ბეჭდვის – ოფორტისა და ლითოგრაფიის ტექნიკები; ხატავს ტილოზე, მუყაოზე, ქალღმრთელზე, ქმნის დაზგურ ქანდაკებებს, ძერწავს თიხაში, აკეთებს ყალიბებს და თაბაშირში ჩამოსახამს მათ. ხშირად თაბაშირის სკულპტურებს ფარავს საღებავით, რომლის ფერის შერჩევითაც აღქმისთვის ამძაფრებს გამოსახულებიდან მისაღები ემოციის ეფექტს. ღებულობს მისთვის საჭირო მასალის (მარმარილოს, ქვის, ბრინჯაოს) ფაქტურის იმიტაციას. ზოგ შემთხვევაში ახდენს მათ ჩამოსახმას ბრინჯაოში (დავით კაკაბაძის ბიუსტი და დავით კაკაბაძის საფლავისთვის შექმნილი სკულპტურა).

კერპი (1940-1945 წ.წ.).

ინგას პორტრეტი (1987 წ.).

რა. 1967წ.). ქმნის ასევე ბზის ხეში გამოკვეთილ მინიატურულ ქანდაკებებს.

იგი ძირითადად ხელოვნებასთან დაკავშირებულ, სამეცნიერო ხასიათის ლიტერატურას და კლასიკურ ლიტერატურულ ნაწარმოებებს აფორმებს. წიგნებისთვის ხელოვანი მხოლოდ მაკეტის მხატვრულ ელემენტებს ქმნის, მათ ილუსტრაცირებას არ მიმართავს. დ. გაბაშვილი წიგნის მხატვრობაში ძირითადად 1940-იანი წლებიდან ებმება და ამ სფეროში 1990-იანი წლებამდე მოღვაწეობს. გააფორმა ვახტანგ ბერიძის – „სამცხის ხუროთმოძღვრული ძეგლები“ (1947 წ.), „ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება“ (1956 წ.), „თბილისის ხუროთმოძღვრება. 1801-1917 წლები“ (1960 წ.); ოთარ ფირალიშვილის „ბობნევის ეკლესიის მოხატულობა“ (1951) და „ყინწვისის მოხატულობა“ (1978 წ.); ვახტანგ დოლიძისა და რენე შმერლინგის „საქართველოს სამხედრო გზა“ (1959); შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ (1986წ.); ჯოვანი ბოკაჩოს „დეკამერონი“ (1954წ.); მხატვართა ნამუშევრების ალბომები – ირაკლი გამრეკელის (1954წ.), დავით კაკაბაძის (1966წ.). მუშაობდა „ქართული საბ-

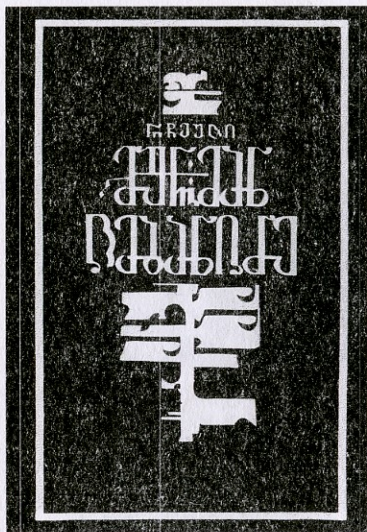
ვახტანგ ბერიძე – „ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება“, ყდა (1956 წ.).

ილია ჭავჭავაძე – „რჩეული ორ ნიგნად“, ტიტული (1984 წ.).

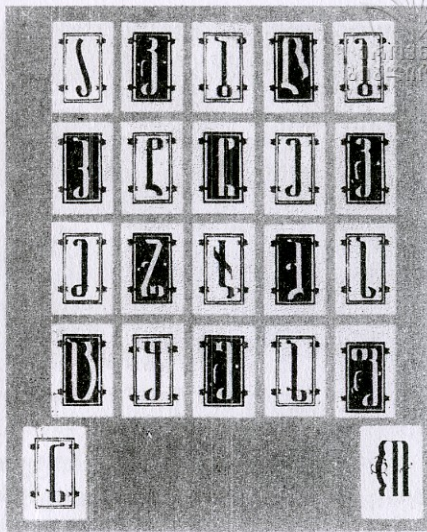
ჭოთა ენციკლოპედიის“ გაფორმებაზე, შექმნა ყდის, ტიტულ-კონტრტიტულის, საინციალო ასო-ნიშანთა ესკიზები¹.

მის მიერ გაფორმებულ ნიგნებს, ისევე როგორც ყველა სხვა ქმნილებებს, გამორჩეული დახვეწილობა ახასიათებს. მხატვრული შრიფტი ყველა კონკრეტული გამოცემისთვის ინდივიდუალურია, ესადაგება ნიგნის შინაარსს – ჩამოქნილი, აკადემური და ქვის რელიეფით მკაცრია, როდესაც ესა თუ ის გამოცემა ქართულ არქიტექტურულ ძეგლებს ეხება, ძირითადად ორხაზოვან ასო-ნიშნებს იყენებს და მათ „სხეულებს“ უფრო ემოციურს და მეტყველს ხდის შრიფტის ჩამოსხმულ ფორმებში მცირე მხატვრული ნიუანსების შეტანით, ამას კი უფრო იმ შემთხვევაში აკეთებს როცა პოეზიასთან აქვს საქმე (იხ. მურმან ლებანიძის „რჩეული“ (1983წ.), ილია ჭავჭავაძის „რჩეული ორ ნიგნად“ (1984წ.) და „ლირიკა“ (1988წ.), დავით გურამიშვილის „დავითიანი“ (1986წ.), ვაჟა-ფშაველას „ლირიკა“ (1988წ.), აკაკი წერეთელი „ლირიკა“ (1989წ.).

1 ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის გაფორმებაზე გამოცხადებული კონკურსის შემდგომ ნიგნის მხატვრობა ვლადიმერ გრიგოლიას დაუკვეთეს.

მურმან ლებანიძე – „ჩვენი“,
სუპერი (1983 წ.).

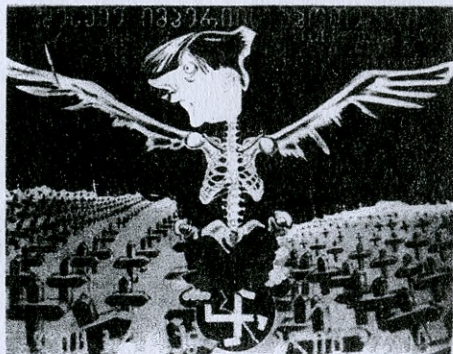

ქართული ანბანის გარნიტური
(1970-იანი წ. წ.).

გარდა წიგნის მხატვრული ელემენტებისა, ცალკე, დამოუკიდებელ კომპოზიციებად აქვს შესრულებული ქართული შრიფტის გარნიტურებიც.

მნიშვნელოვანია დუდა გაბაშვილის მიერ გრაფიკული ხელოვნების მონუმენტური სახეობის – პლაკატის ხელოვნებაში შეტანილი წვლილიც.

პლაკატზე მუშაობას სტუდენტობის წლებშივე იწყებს. შოთა რუსთაველის 750 წლის საიუბილეოდ ქმნის ძალზე მნიშვნელოვან ნამუშევარს. განსაკუთრებით აქტიურად კი პლაკატის ხელოვნებას მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში მიმართავს. იმ წლების პლაკატები, მიუხედავად შინაარსის სიმძაფრისა, მხატვრის მახვილგონივრული ხედვით და კარიკატურული ნიუანსების ჩართვით ძალზე ეფექტურ და დასამახსოვრებელ ნამუშევრებად წარმოგვიდგებიან აგიტაციური დანიშნულების ომის თემასთან დაკავშირებულ პლაკატებზე, ფაშიტ დამპყრობელთა გაშარჟებული გამოსახვით ინგრევა მითი მათი ძლევამოსილების შესახებ. მნიშვნელოვანი პლაკატებია: „Будем бить“ (1942წ.), „Не болтай“ (1942წ.), „მესამე იმპერიის“ აპოთეოზი“ (1942წ.).

პლაკატი „მესამე იმპერიის“ აპოთეოზი (1942 წ.).

კომპოზიცია პლაკატისთვის „ჰენრი VIII“ (1941 წ.).

გარდა პოლიტიკურისა, მხატვარი წლების მანძილზე ქმნიდა სხვადასხვა თემატიკასთან დაკავშირებულ სააგიტაციო, სარეკლამო (პლაკატი „ღვინო“) თუ კულტურული ღონისძიებებისთვის განკუთვნილ პლაკატებს (ღია ცის ქვეშ მუზეუმის გახსნასთან დაკავშირებული პლაკატები – „პარკ-მუზეუმი“, 1978წ.), მხატვართა გამოფენებისთვის („დავით კაკაბაძის სურათების გამოფენა“, 1959წ.), აფიშებს სპექტაკლებისთვის (შექსპირის პიესისთვის – „ჰენრი III“).

დუდა გაბაშვილის შემოქმედებაში არც გრაფიკის მინიატურული სახეობა ექსლიბრისი არაა უცხო.¹ ექსლიბრისების კეთება

1 ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი სამხატვრო აკადემიის პედაგოგებზე და მათ შორის ბ-ნი დუდასგან განსაკუთრებული სიტოთი მოხსენიებულ იოსებ შარლემანის დამსახურებაზე მის მხატვრად ჩამოყალიბებაში. სწორედ ი. შარლემანის დავალება ყოფილა სტუდენტთათვის ექსლიბრისის ხელოვნებისადმი განსაკუთრებული ყურადღების მიპყრობა.

ჩემი შეხვედრა მხატვარ დუდა გაბაშვილთან 1987 წლის 2 აპრილს, სწორედ ექსლიბრისის გამო შედგა. იმ პერიოდში სადისერტაციო ნაშრომზე ვმუშაობდი და ხელოვნებათმცოდნე ფლორ დევდარიანმა თავისი ახლობლის, მხატვარ გივი ჯაფარიძის მცირე კოლექცია მომიტანა შესასწავლად. გივი ჯაფარიძე ბატონი დუდას სტუდენტობის დროს სწავლობდა აკადემიაში და მეორე მსოფლიო ომში დაიღუპა. მის კოლექციაში დაახლოებით სამ ათეულამდე წიგნის ნიშანი იყო და ჩემთვის რამდენიმე სრულიად უცნობი ნიმუშიც იყო წარმოადგენილი. სწორედ ამ წიგნის ნიშანთა ავტორების დასადგენად ვთხოვე დახმარება ბ-ნ დუდას და რაოდენ სასიამოვნო სიურპრიზი აღმოჩნდა, რომ ამ კოლექციაში მის მიერ სტუდენტობის წლებში შესრულებული რამდენიმე ექსლიბრისიც აღმოჩნდა, რომელიც თვითონაც კი აღარ ჰქონდა შემორჩენილი.

მხატვარს სტუდენტობისას დაუნ-
ყია, რადგან თურმე თავად ექსლიბ-
რისის შესანიშნავი ოსტატები, მისი
პედაგოგები ევგენი ლანსერე და
იოსებ შერლემანი, სავალდებულო
საცდელ-სავარჯიშო დავალებად აძ-
ლევდნენ თავიანთ ალსაზრდელებს
ამ მინიატურული გრაფიკული ნიმუ-
შების შექმნას, რადგან თვლიდნენ,
რომ გრაფიკის ამ იშვიათი სახეობის
შესრულებისას დამწყებ მხატვარს
გრაფიკოსისთვის აუცილებელი
კომპოზიციის აგების ლაკონურო-
ბით და გამოსახველობით მკაფიო-
ების მიღწევის უნარი უფითარდე-
ბოდა. ექსლიბრისზე შრიფტისა და
ზუსტად მოძებნილი სახვითი ელე-
მენტების შერჩევით, ნიგნის ნიშნის
მფლობელის ხასიათისა და პიროვ-
ნული ინტერესების გამოხატვის
უნარის გამომუშავებას ავალდებულებდა ახლად ფეხადგმულ შე-
მოქმედთ. ეს კი ხვეწდა და აყალიბებდა მათს გრაფიკულ ხელწერას
და აზროვნებას. სწორედ სტუდენტობის დროს – 1933-39 წლებში
– შეუსრულებია დუდა გაბაშვილს ისინი.

დუდა გაბაშვილის ნიგნის ნიშნებისათვის დამახასიათებელია
ექსლიბრისის მფლობელის პროფესიისა და ხასიათის მახვილგო-
ნივრული ხერხებით გამოვლენა და კომპოზიციის მარტივი ფორმით
გადაწყვეტა, გამომგონებლობის საოცარი უნარი, ზოგ შემთხვევაში
თბილი და დახვეწილი იუმორითაც რომ არის შეზავებული.

ექსლიბრისების კომპოზიციების აზრის ჩანვდომა მარტივად,
ერთი დანახვისთანავე არის შესაძლებელი და მყისიერად „გასა-
შიფრი“. კონკრეტულ პირთა პროფესიული თუ სახასიათო ნიშნე-
ბის ამოცნობა მახვილგონივრულად შერჩეული ნახატით მიიღწევა.

არქიტექტორ ვ. მებუჯესათვის შექმნილ ნიგნის ნიშანზე მხო-
ლოდ ერთ ელემენტს – იონიურ კოლონას გამოსახავს. ექსლიბრისი
ჩანახატისებური, ნაჩქარევი მონახაზის სახითაა შესრულებული,
რომელშიც თითქოსდა ურთიერთშეჯერებულია ნამიერებისა და

ჰენრიხ VIII

პლაკატი შოთა
რუსთაველის სახელობის
თეატრის სპექტაკლისთვის
„ჰენრიხ VIII“ (1941 წ.).

ექსლიბრისი არქიტექტორ
ვ. მებუკეასათვის (1934 წ.).

მარადიულობის თანაარსებობის განსაზღვრა. ფაქიზ კონტურებში შენარჩუნებულია დახვენილი არქიტექტურული ორნამენტის ესთეტიკური ღირსება. კოლონის ბაზისისა და სვეტისთავის გამოსახულება სილუეტური მინიშნების დონეზეა გადმოცემული. ეს ელემენტები თავ-ბოლოში კრავენ კომპოზიციას და დასრულებულობას სძენენ. იოლად წასაკითხი შრიფტიც ნათლად აღსაქმელია, მისი ფორმები ორგანულად ერწყმის კოლონის ღილებების ჩამოქნილ კონტურებს. ასონიმანთა „მსხვილი სხეულის“ შავი ფერი კი კოლონის კაპიტელისა ბაზისის შავი ლაქის შესატყვისი ხდება და ისე ერწყმის გამოსახულებას თითქოს მისი ორგანულად შემადგენელი ნა-

წილი იყოს. ამ მარტივად გადაწყვეტილ ნახატივს მნახველისთვის ძალზე მარტივი ამოსაცნობი ხდება ექსლიბრისის მფლობელი პიროვნების პროფესია.

დუდა გაბაშვილს საკუთარი ბიბლიოთეკისთვის რამდენიმე ექსლიბრისი აქვს შექმნილი. ერთ-ერთზე მჯდომარე ქალის ფიგურაა გამოსახული. ქალის სილუეტი თეთრ ფონზე შავი ფერითაა „დასმული“, სხეული გამარტივებულია, სქემატურობამდეა დაყვანილი, სიბრტყობრივად გამოსახული. ფიგურა თითქოს გაქვავებულია, ეგვიპტური სკულპტურის ასოციაციას ბადებს. დახვენილ, სტატიკური ფიგურის ფორმას ესადაგება მის წინ გამოსახული ლარნაკი, რომლის ყელიდანაც ყვავილის ღეროა ამოზრდილი. დეკორის ელემენტად აღქმულ ამ მარტივი მოხაზულობის გამოსახულებას სიცოცხლის მუხტი შემოაქვს. მცენარის ამოზრდილი ღეროს ზედა მართული ტანი, ტალღისებური მოხაზულობით თითქოსდა ამოძრავებს ნახატს. აქეთ-იქით რიტმული მონაცვლეობითობით ამოზრდილი კვირტები, ყვავილების ღეროსა და ქალის ფიგურას შორის მოქცეულ თეთრ სიბრტყეზე გამოსახულ, სიტყვა ექსლიბრისის ლათინური შრიფტის ფორმებს ეპასუხება, რომლის განლაგება მკაცრი სიმეტრიულობითაა დაცული, მაგრამ ასოთა მოხაზულობაში

ექსლიბრისი საკუთარი ბიბლიოთეკისთვის (1934 წ.).

შეტანილი, გათამაშებული ნოუანსები ანელებს შრიფტის სიმკაცრეს და ღეროსთან ურთიერთშერწყმით აცოცხლებს კომპოზიციას. შრიფტისა და ღეროს კავშირს კიდევ უფრო უსვამს ხაზს ღეროს ზედა, ბოლო კვირტის მარცხნივ გადახრა, რითაც შიგნისკენ წარმართება მოძრაობა. ძირითადად კი ამ ექსლიბრისის კომპოზიციაში შენარჩუნებულია ლაკონური, მკაცრი ხასიათი, რასაც ხელს უწყობს ოთხკუთხა მსხვილი შავი ზოლით შემოსაზღვრული ორმაგი ჩარჩო, ხოლო ქვედა მახვილ შავ ზოლებს შორის მოქცეულ თეთრ არეზე მფლობელის გვარის აღმნიშვნელი ლათინური შრიფტი, ნახატის საერთო მკაცრი ხასიათიდან გამომდინარეობს და მთელი კომპოზიციის საყრდენს წარმოადგენს. შავ-თეთრის ლაქობრივი ურთიერთშეპირისპირებით სიბრტყობრივი ნახატი დამლისებურ ხასიათის იღებს.

იგივე კომპოზიცია მხატვარს ოფორტის ტექნიკაში აქვს განხორციელებული. ტუშით შესრულებული ორიგინალის მკაფიო კონტური, მკვეთრი ფორმები, ოფორტის ტექნიკით შექმნის დროს ექსლიბრისზე რბილი გადასვლებით და მეტი თავისუფლებით, ცხოველხატულობით იცვლება, მეტია შუქ-ჩრდილის თამაში. გვა-

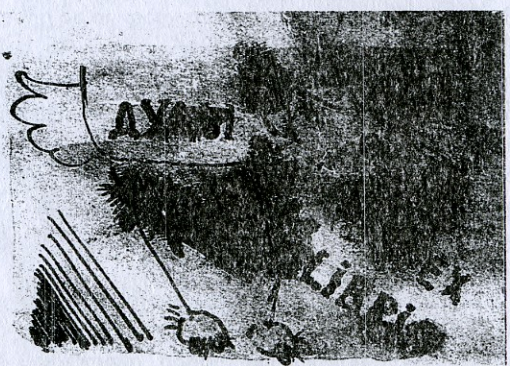
ექსლიბრისი
ე. კანდელაკისთვის
(1934 წ.).

რის აღმნიშვნელი წარწერა ქართულ ენაზეა დაწერილი, შრიფტის მოხაზულობაც უფრო „თამამია“. ის სიმკვეთრე და მკაფიოება, რაც ტუშით შექმნილ ორიგინალს აქვს, აქ იკარგება, მაგრამ მეტი უშუალობა და სიცოცხლე შეიგრძნობა, თითქოს მეტად „გაქართულდა“ და ეგვიპტელ ქალის ფიგურა მთიელ ქალს დაემსგავსა.

გამომსახველი კომპოზიციური გადანწყვეტით გამოირჩევა მოქანდაკე ე. კანდელაკისთვის შექმნილი ექსლიბრისიც, რომელზეც გამოქანდაკებული პორტრეტია გამოსახული. ლითოგრაფიის ტექნიკით შესრულებული ფიგურის რბილი ფორმები სახის ნაკვეთების მკვეთრი ამონათებებით იძერწება. კომპოზიცია მარტივია და მკაფიოდ მიანიშნებს მფლობელის პროფესიაზე.

იგივე ტექნიკით არის აგრეთვე შექმნილი საკუთარი ბიბლიოთეკის წიგნის ნიშანი, რომელიც მსუბუქ იუმორის-ექსლიბრისზე გამოსახულია პატარა ძალ-

ტულ ხასიათს ატარებს. ლი. ძაღლის „სხეულზე“ პირდაპირ თითით, თავისუფლადაა დაძერწილი ლაქები, თითის ანაბეჭდებიც კია ასახული. ფონი შესრულებულია შტრიხებით, ლათინური შრიფტი განანილებულია ამ შტრიხების პროპორციულად. კომპოზიცია არ არის მოსაზღვრული, მაგრამ ყველა ელემენტი ერთმანეთთანაა დაკავშირე-

ექსლიბრისი საკუთარი ბიბლიოთეკისთვის
(1934 წ.).

ბული და მეტად თავისუფალ, ცოცხალ, მჭიდროდ შეკრულ ნახატს ქმნის.

დუდა გაბაშვილის წიგნის ნიშნებში ვლინდება მაღალი პროფესიონალიზმი, დახვეწილი გემოვნება, ექსლიბრისის სპეციფიკის ღრმა და გააზრებული წვდომის უნარი, გრაფიკული მასალის ფლობის მაღალი დონე. მხატვარი თითქოს თავის „სასარგებლოდ ეთამაშება“ გრაფიკის ტექნიკის ამა თუ იმ მასალას, მისი ნამუშევრები ექსლიბრისშიც, ისევე როგორც ზემოთ ნახსენებ სახვითი ხელოვნების ყველა სხვა სფეროში, ყოველთვის გამოირჩევა მკვეთრად გამოვლენილი ინდივიდუალური ხელწერით.

დუდა გაბაშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი გამოფენა.

ჩვენ ძალზე მოკლედ შევეხეთ დუდა გაბაშვილის შემოქმედებას. მისი მხატვრული მემკვიდრეობა უდაოდ დიდი საგანძურია და უფრო დიდ პოპულარიზაციას მოითხოვს.

2014 წლის 18 ნოემბერს დუდა გაბაშვილს დაბადების 100 წელი შეუსრულდა. საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის ეროვნული კვლევითი ცენტრის გალერეაში „Ars Georgica“ გაიმართა მხატვრის საიუბილეო გამოფენა.

სამწუხაროდ, მისი ნამუშევრების ძალზე მცირე რაოდენობა ინახება მუზეუმების ფონდებში. დღესდღეობით ნამუშევართა უმრავლესი ნაწილი მხატვრის ოჯახის საკუთრებაშია და სათუთადაცაა მოვლილი, მაგრამ წლების შემდეგ მოსალოდნელია მათი გაფანტვა-გასხვისება, რამაც, შესაძლოა, უმართავი ხასიათი მიიღოს და

კიდევ ერთი შესანიშნავი მხატვრის ნამუშევრები გამოგვეცალოს ხელიდან, რაც აუნაზღაურებელი დანაკლისი იქნება.

მხატვრის ნამუშევრები ინახება:

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის შალვა ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმში;

დიმიტრი შვეარდნაძის სახელობის ეროვნულ გალერეაში;

კერძო კოლექციებში; მხატვრის ოჯახში.

ლიტერატურა დავით გაბაშვილის შესახებ:

მ. გაჩეჩილაძე. დავით გაბაშვილი – 100. იხ. ელექტრონული ჟურნალი „Ars Georgica“, სერია B. <http://georgianart.ge/index.php?option=com-content&view=article&id=170&Itemid=&ed=15>.

და. გაბაშვილი ბუკლეტი. სერია „საქართველოს მხატვრები“. – თბ., 1958.

მ. კარბელაშვილი. მხატვარ დავით გაბაშვილის შემოქმედება. „Ars Georgica“, სერია B, ტ.6. – 1964, გვ. 25-50, რეზიუმე ფრანგულ ენაზე; (სტატიის ელექტრ. ვერსია იხ. საიტზე: georgianart.ge).

გ. ხოშტარია. დავით გაბაშვილი, ფერწერა, გრაფიკა, ქანდაკება, აბსტრაქცია, პლაკატი, ნიგნის გრაფიკა. ტექსტი – ქართ. და ინგლ. ენებზე. – თბ., 2000.

ნაირა გორაშვილი

ერთი დაუპიწყარი დღე

ერთ ღამეზე და შინაარსიან ღონისძიებაზე მოგახსენებთ, რომელიც ცოტა ხნის წინ დედოფლისწყაროს ხელოვნების სკოლის საკონცერტო დარბაზში ჩატარდა საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაციის რაიონული ორგანიზაციის თაოსნობით. ეს ორგანიზაცია, კერძოდ კი, მისი გამგეობის თანათავმჯდომარე ნანა ჭიჭინაძე, მრავალი საინტერესო ღონისძიების ავტორი და ინიციატორია. მის წამოწყებებს მუდამ მხარს უჭერს და ეხმარება რაიონული ორგანიზაციის თავმჯდომარე ვანო ნატროშვილი. სწორედ მისი პატრონაჟით ტარდება მრავალი ღირსშესანიშნავი ღონისძიება. ასე იყო ამჯერადაც. იდეა საიუბილეო პროექტისა – „რუსთაველიდან გალაკტიონამდე“ – ნანა ჭიჭინაძეს ეკუთვნის. ასოციაციის გამგეობის წევრთაგან შეიქმნა საორგანიზაციო კომისია ნიკოლოზ ბენიანიძის, ლია მაისურაძის, მარია პოპიაშვილის, ლია კობაიძის, ხათუნა აგლაძის, გია ნატროშვილის, თამარ მოძღვრიშვილის და ნუნუ ცაკაშვილის შემადგენლობით. კომისიის თავმჯდომარედ მე, თქვენი მონა-მორჩილი, ამირჩიეს. წელს ხომ შოთა რუსთაველის დაბადების 850, ვაჟა-ფშაველას – 155, ხოლო გალაკტიონის – 125 წლისთავი შესრულდა და ეს ღონისძიებაც სწორედ მათს საიუბილეო თარიღებს ეძღვნებოდა.

აღნიშნული ღონისძიების ძირითად მომხსენებლად მოწვეული იყო თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ინესა მერაბიშვილი, რომელიც, ამავდროულად, არის უნივერსიტეტის თარგმანისა და ლიტერატურულ ურთიერთობათა ინსტიტუტის დირექტორი, საქართველოს ბაირონის საზოგადოების თავმჯდომარე, ბაირონის და გალაკტიონის მკვლევარი და მთარგმნელი, ბაირონის საერთაშორისო ასოციაციის დირექტორთა საბჭოს წევ-

რი, ნოტინგემის უნივერსიტეტის პოსტკონფლიქტურ კულტურათა კვლევის საერთაშორისო კონსორციუმის დირექტორთა საბჭოს წევრი, მრავალი მონოგრაფიისა და წიგნის ავტორი.

მეორე განყოფილებაში კლასიკური მუსიკა ჩავრთეთ, ხოლო ლონისძიების დაწყებამდე მისაღებში მომსვლელს ახალგაზრდა მხატვარ-დიზაინერის ხათუნა ბაბუხაძის გობელენების გამოფენა და ნანა ჭიჭინაძის მიერ საგანგებოდ სამივე მწერლის შემოქმედებიდან ამოკრეფილი ამონარიდების კოლაჟი დავახვედრეთ. დამსწრეთა გამორჩეული მოწონება დაიმსახურა ხათუნას მიერ გალაკტიონის ლექსზე – „სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“ თემაზე შექმნილმა ნამუშევარმა „სილაჟვარდე“.

ამინდმა არ დაგვალალატა და შემოდგომის ალერსიანი მზით გამთბარი დღე გათენდა. დარბაზი გაივსო მსმენელით და... ლონისძიებაც დაიწყო. ქალბატონმა ინესა მერაბიშვილმა რამდენიმე ნუთი გაცნობის ცერემონიას დაუთმო და მსმენელს თავდაპირველად რეჟისორ მერაბ კოკოჩაშვილის მიერ მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ გადაღებული დოკუმენტური ფილმი შესთავაზა, რათა მასპინძლებს სრული ინფორმაცია ჰქონოდათ სტუმარზე.

ქალბატონმა ინესამ საუბარი შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნით“ დაიწყო, შემდეგ მიმოიხილა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, მაგრამ ყველაზე მეტი დრო თანამედროვე ქართული ლექსის მეფეს – გალაკტიონს დაუთმო; იგი ხომ გალაკტიონის შემოქმედების ცნობილი მკვლევარი და მთარგმნელი გახლავთ.

ლიტერატურულ მიმოხილვებს შიგადაშიგ ქალბატონი ინესას მიერ ნათარგმნი გალაკტიონის ლექსების ქართული და ინგლისური ვარიანტები ამშვენებდა, რომელსაც შთამბეჭდავად კითხულობდნენ თავად ქალბატონი ინესა და ცნობილი ჟურნალისტი და პუბლიცისტი, ბაირონის საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტი ნუგზარ რუხაძე. სტუმრებს სათანადო პარტნიორობა გაუწიეს დედოფლისწყაროს სკოლა „ბენაურის“ წარჩინებულმა მოსწავლეებმა: კატო გვენეტაძემ, მარიამ მეხრიშვილმა და ლიკა გიგოლაშვილმა. მათ ქართულ და ინგლისურ ენებზე მხატვრულად წაიკითხეს ლექსები ინესა მერაბიშვილის წიგნიდან „გალაკტიონი“.

ლონისძიების მეორე ნაწილი დაეთმო კლასიკურ მუსიკას, სადაც ლისტის, შოპენის, ბეთჰოვენის, მოცარტის ნაწარმოებები შინაარსობრივად დაუკავშირა ამ სამი დიდი მწერლის შემოქმედებას

სრულიად ახალგაზრდა პიანისტმა, ნიჭიერ ბავშვთა მუსიკალური ათნლედის მეთავეკლასელმა და ბაირონის სკოლის წარჩინებულმა მოსწავლემ, საერთაშორისო კონკურსების ლაურეატმა 15 წლის სანდრო გეგეჭკორმა.

ქალბატონმა ინესამ მადლობა გადაუხადა ღონისძიების ორგანიზატორებს, რაიონის ხელმძღვანელობას ასეთი მშვენიერი დახვედრისათვის და მათ საქართველოს ბაირონის საზოგადოების სახელით გადასცა სიგელები და წიგნები – „გალაკტიონის მერი – პროტოტიპის ძიება“ და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორის დაბადების 80 წლისთავისა და აღსაყდრებიდან 35 წლისთავისადმი მიძღვნილი თარგმანი გავრიილ დერჟავინის „ოდა ღმერთს“.

ჩამოზრძანებულ სტუმრებს მადლობა გადაუხადეს საინტერესო ღონისძიებისათვის და ინესა მერაბიშვილს გადასცეს დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის გამგეობის სიგელი ქართული ლიტერატურის კვლევასა და პოპულარიზაციის საქმეში შეტანილი გამოჩენილი წვლილისათვის.

დიდი ქართველი მწერლების საიუბილეო საღამოს მაღალი შეფასება მისცეს ქალბატონმა ინესა მერაბიშვილმა, ბატონმა ნუგზარ რუხაძემ, დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის კულტურის სამსახურის უფროსმა თამარ თამაზაშვილმა და სხვებმა. საღამოს მომზადებასა და ჩატარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ღვინის ქარხანა „ოკამის“ დირექტორმა ვაჟა ოზაშვილმა, შპს „ზედაშეს“ დირექტორმა გიორგი კიკილაშვილმა, გამარჯვების ხორცკომბინატის დირექტორმა ვაჟა ნატროშვილმა, ფერმერებმა – ბაჩუკი და ვაჟა გონაშვილებმა, ელიზბარ იმერლიშვილმა, ნიკოლოზ ბენიანიძემ, ვანო და გია ნატროშვილებმა, თენგიზ იაკობიშვილმა, მენარმე ზეინაბ მოდებაძემ, აგრეთვე დეპუტატმა ლაერტ ზუბადალაშვილმა, ხელოვნების სკოლის დირექტორმა მარინა კიკილაშვილმა და მთელმა მისმა კოლექტივმა, გაზეთებმა „საქართველოს ლირიკამ“ და „შირაქმა“, თოქ-შოუ „დედოფლისწყაროს საათმა“ და, რა თქმა უნდა, საიუბილეო პროექტის მთავარმა მხარდამჭერმა მუნიციპალიტეტის გამგეობამ, საკრებულომ და ქალაქის მერიამ.

ეს, მართლაც, დაუფინყარი დღე იყო.

შინაარსი

შოთა რუსთაველი – 850

ელგუჯა ხინთიბიძე, ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟი და მისი ემოციური სამყარო -----	3
ნესტან სულავა, ტიმოთე გაბაშვილი შოთა რუსთაველის შესახებ-----	10
დალი მარაიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემები ქართველ ავტორთა თარგმანებით -----	28

შიო მღვიმელი – 150

დავით ნონაკოლაური, სიკეთითა და მზიური ნათელით სავსე საბავშვო პოეზია -----	41
---	----

ნიგნი და ცხოვრება

ხათუნა მამანიშვილი, აკაკი წერეთლის მხატვრული განსახიერების ერთი თავისებურება-----	53
---	----

ნიგნის მოამბენი

მანია მიქაბერიძე, პლატონ იოსელიანი – პირველი ქართული ბეჭდური კალენდრის გამომცემელი-----	61
---	----

თეიმურაზ ჯაბოდნიშვილი, რაფიელ ერისთავი
საუკუნეთა გადასახედიდან ----- 68

დრო და ადამიანები

ზოია ცხადია, რთული ფსიქოლოგიური პორტრეტები ----- 82

ბამოსათხოვარი

იოსებ ჭუმბურიძე, შეუცვლელი ----- 89

საბიბლიოთეკო საქმე

ბურამ თაყნიაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი – მეცნიერული
ბიბლიოგრაფიის ფუძემდებელი საქართველოში ----- 92

ალექსანდრე ლორია, სოციალურ-კულტურული
ვითარება საქართველოში ეროვნული ბიბლიოთეკის
ჩამოყალიბების სპეციის ეტაპზე ----- 99

ნარსულის ფურცლები

ნომადი ბართანია, ქართული წარმოშობის
სპარსულენოვანი პოეტები ----- 110

ივლიტა ასათიანი-ნაკაშიძე, მოგონებები ----- 115

ძიებანი

მიხეილ ძავთარია, ცნობები ცაგერის მუზეუმის
ხელნაწერების შესახებ ----- 124

რაულ ჩაბუნავა, „შუმანიკის წამების“ ქართულ-სომხური
ვერსიების ურთიერთდამოკიდებულებისათვის ----- 143

ლალი ოსეფაშვილი, გალობათა ილუსტრირების
საკითხი ჯრუჭის ფსალმუნის მინიატურებში ----- 150

საიუბილეო მისალმება

მზეძალა შანიძე, ღვანლმოსილი მეცნიერი
ზურაბ ჭუმბურიძე - 90 ----- 168

ბეჭდური წიგნის ისტორია

ნინო ხვედელიძე, პირველი წიგნბეჭდავები
საფრანგეთში და ეტიენების საგამომცემლო სახლი ----- 171

ყალბით და ფუნჯით

მარიამ ბარჩილაძე, დავით (დუდა) გაბაშვილი ----- 187

ქრონიკა

ნაირა გორაშვილი, ერთი დაუფინყარი დღე ----- 201

გქუნდღღღღღ ღღღ

საგამომცემლო განყოფილების
ხელმძღვანელი შოთა კობიაშვილი
უფროსი რედაქტორი სოფიო კობიაშვილი
რედაქტორი რუსუდან ბულისკერია

ტექსტი ააწყო და
დააკაბდონა სოფიო კობიაშვილმა

რედაქციის ნებართვის გარეშე
ალმანახის მასალების გამოყენება არ შეიძლება.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მწიგნობართა ასოციაცია.
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 293-29-12, 293-31-79

203/15

MTSIGNOBARI

'16

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year, it provides articles on books and book's authors, libraries and bibliophiles, researches in the world of books, old books and on book-lovers of different countries and sides.

Editor-in-chief NODAR TABIDZE

Painter ANZOR TODRIA

Ilia Chavchavadze
Georgian Association
Of Book-Lovers

Tbilisi-2016

F 1285
2016

041906040
8080010133